ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА» МОН УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА» МОН УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПАВЛЮК ОЛЕНИ ОЛЕКСАНДРІВНИ

УДК 336.71.025.13:339.73[(4-191.2+4-11)(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

РОЗВИТОК СИСТЕМ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Спеціальність 08.00.02 – Світове господарство і міжнародні економічні відносини

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____Павлюк О.О.

Науковий консультант: Мозговий Олег Миколайович, доктор економічних наук, професор

Київ – 2019

АНОТАЦІЯ

Павлюк О.О. Розвиток банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини». – ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Київ, 2019.

Дисертаційну роботу присвячено формуванню автором концептуальних засад розвитку систем банківського нагляду країн Центральної та Східної Європи. Розкрито сучасні імперативи банківського нагляду в ЄС та їх вплив на становлення систем банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи.

Обґрунтовано теоретико-методологічні основи функціонування системи банківського нагляду. Проаналізовано наукові здобутки вітчизняних та зарубіжних фахівців стосовно тлумачення сутності банківського нагляду та на основі цього сформоване авторське бачення поняття «сучасний банківський нагляд України». На основі системного підходу до дослідження категорійного апарату банківського нагляду та регулювання висвітлено авторське бачення сутності таких понять, як: “банківський нагляд” – процес здійснення моніторингу фінансового стану банку та ефективності управління ризиками шляхом перевірки діючих положень регулювання на підставі очного та заочного спостереження за допомогою методів, прийомів, інструментів та заходів впливу; “банківське регулювання” – процес сприяння фінансової стабільності за допомогою використання спеціальних методів, інструментів, правил та інструкцій центральними банками для встановлення допустимих меж ризиків (нормативів), або інших параметрів, які створюють оптимальну модель управління ризиками, що закріплено в директивах, резолюціях, положеннях, договорах та відбувається

через імплементацію кращих методик та практик щодо структури та порядку формування капіталу банків, підходів до формування ліквідності.

Розглянуто сутність, функції, принципи, сучасні завдання банківського нагляду. На основі комплексного аналізу соціально-економічної природи, факторів та механізмів банківського нагляду розкрито процес його розвитку – еволюційної зміни вимог національними регуляторами щодо регуляторного середовища (нормативи, показники, коефіцієнти, правила, ліцензії) відповідно до розвитку банківської системи. Виокремлено фактори впливу на трансформаційні процеси систем банківського нагляду – екзогенні (імперативні засади банківського нагляду країн ЄС, принципи ефективного банківського нагляду, глобальні фінансові ініціативи) та ендогенні (національні підходи до розвитку банківської системи: макроекономічний та мікроекономічний, рівень економічного розвитку країни). Визначено концептуальний підхід до консолідованого банківського нагляду на підставі внутрішньої оцінки достатності капіталу.

Проаналізовано етапи становлення Європейської системи банківського нагляду з урахуванням ключового елементу системи банківського нагляду – процесу лібералізації ринку банківських послуг (виникнення нових організаційних форм, інструментів, поширення транснаціональних банківських форм в раїнах з транснаціональними економіками). На підставі аналізу основних етапів становлення системи банківського нагляду визначено принципи процесу банківського нагляду, проаналізовано цивілізаційні системи банківського нагляду та виявлено їх вплив на розвиток систем банківського нагляду країн Центральної та Східної Європи. Обґрунтовано сучасні імперативи банківського нагляду країн ЄС та їх вплив на банківський нагляд країн Центральної та Східної Європи. Проведено загально-теоретичний аналіз процесу формування систем банківського нагляду країн Центральної та Східної Європи протягом 2010-2018 рр. (за критеріями регуляторного середовища, вимог та форми банківського нагляду), було встановлено, що він рухається в поступовому напрямку до стандартів ЄС за двома основними сценаріями: за специфічними національними підходами,

практиками та в євровекторному напрямку. Запропоновано структурно-аналітичну модель розвитку банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи, яка встановлює взаємозв'язок між мінімальними вимогами до капіталу банків і компонентами капіталу, що було емпірично підтверджено математично-статистичним аналізом з виокремленням кластерів, на основі показників ROE, достатності капіталу й маркеру стандарту банківського нагляду та регулювання (Базель I, Базель II). У результаті дослідження було сформовано три кластери: перший – країни з частково-трансформованою системою банківського нагляду; другий – країни з системно-трансформованою системою банківського нагляду; третій – країни з нетрансформованою системою банківського нагляду. Визначено передумови для сталого розвитку фінансової системи країн Центральної та Східної Європи, зокрема, наближення стандартів регулювання платоспроможності, ліквідності банків до рекомендацій Базельського комітету банківського нагляду та регулювання шляхом впровадження рекомендації Базель II та Базель III.

Проведено аналіз ініціатив банківського нагляду провідних фінансових організацій та їх ролі у становленні систем банківського нагляду країн Центральної та Східної Європи, що полягає в розробці узгоджених підходів у сфері банківського нагляду на національному та міжнародному рівнях, контролю за дотриманням порівнянності показників достатності капіталу, рівня ліквідності та запровадженню нових регуляторних вимог. Узагальнено глобальні інституційні основи світового банківського нагляду й визначено роль стандартів Базельського комітету з банківського нагляду у світових практиках банківського регулювання та нагляду. Проаналізовано сучасні тренди банківського нагляду під керівництвом Базельського комітету банківського нагляду та регулювання, зокрема – сучасні підходи до оцінки достатності капіталу банків, регулювання ліквідності, регулювання системно важливих банків та політики стресового тестування, як сучасного елемента практики управління ризиками. Автором проведено систематизацію основних регуляторних ініціатив Базельського комітету з банківського нагляду та регулювання, що дало змогу обґрунтувати рекомендації

для формування системи банківського нагляду в Україні. Проведено аналіз впливу нормативів Базельського комітету банківського нагляду та регулювання на рівень проблемної заборгованості країн Центральної та Східної Європи на основі моделі взаємозв'язку показників неповернутих активів і зобов'язань у розрізі нефінансового сектору, домогосподарств та корпоративного сектору, маркеру стандарту банківського нагляду (БазельI та БазельII) за період 2010-2017 рр. Запропоновано методологічний підхід до виявлення сутнісної характеристики банківського нагляду, що передбачає наукове обґрунтування впливу маркеру стандарту банківського нагляду на показники кредитної заборгованості країни. На підставі теоретичного аналізу пріоритетів реформи нагляду за системно важливими фінансовими установами надано рекомендації щодо регулювання та нагляду за системно-важливими банками в Україні, а саме: по-перше, з метою забезпечення запасу міцності банків, запровадити підвищення вимог (посилення нормативів ліквідності та нормативу максимального розміру ризику на одного контрагента), по-друге, за групами системної важливості банків розробити шкалу буферу системної важливості до нормативного значення достатності основного капіталу.

Проаналізовано методологічні засади підходу до формування технологій ризик-орієнтовного банківського нагляду, який являє собою концепцію з трьох основних компонент (мінімальні вимоги до капіталу, процедура нагляду, ринкова дисципліна) та сприяє розповсюдженню більш надійної практики управління ризиками в банках. У дисертації показано, що метою такої концепції є спонукання банків разом з національними органами нагляду приділяти велику увагу другій компоненті (процедурі нагляду) та третій компоненті (ринкова дисципліна), оскільки встановлення мінімальних вимог до капіталу повинно супроводжуватися контролем органів нагляду за такими оцінками. Розкриття інформації (схильність до ризиків і оцінка ризиків, складові частин резервного капіталу, інформація щодо величини капіталу, який резервується під кредитний, ринковий і операційний ризики) відповідно до третьої компоненти дозволяє ринковій дисципліні ефективно доповнювати перші дві компоненти. Доведено, що для банків, які

використовуватимуть внутрішні моделі для оцінки необхідного розміру резервного капіталу, необхідною умовою можливості їх використання є докладне розкриття інформації щодо сутності методики, включаючи статистичну інформацію.

Проаналізовано сучасні світові практики регулювання банківських ризиків. Доведено, що в сучасних умовах концептуальні питання управління ризиками слід розглядати через призму методологічних розробок, що прийняті міжнародним банківським співтовариством в Базельських угодах. Дослідження методологічних розробок Базельського комітету та інших світових фінансових організацій дозволило виявити загальну рекомендацію щодо оцінки ризиків у банку за допомогою універсальної методики оцінки ризику – VaR (Value at Risk), як показника, який застосовується для всіх видів ризиків (ринкових, кредитних та операційних). Досліджено наявні алгоритми методики аналізу ризиків VaR, визначено умови її застосування, виявлено переваги та недоліки й особливості застосування в країнах Центральної та Східної Європи, зокрема, в Україні. Автором здійснено дослідження методики VaR, як абсолютного максимального розміру втрат портфеля ринкових інвестицій через коливання цін на фінансові інструменти протягом певного фіксованого періоду часу (VaR horizont) у нормальних ринкових умовах для заданого рівня довірчої ймовірності (confidence level). Розкрито та обґрунтовано методологічний контент застосування параметричного підходу Var для валютних позицій на ринках, що розвиваються. Проведено аналіз формування внутрішньої стратегії управління достатності капіталу банку (ICAAP).

Проведено комплексний аналіз еволюції системи банківського нагляду України, що дало змогу визначити особливості сучасного етапу розвитку системи банківського нагляду: процес формування системи банківського нагляду відбувається під егідою світових фінансових інститутів разом із проведенням економічних і соціальних реформ в країні. Проведено дослідження структури капіталу банків України та інших країн ЄС. Проаналізовано основні підходи банківського нагляду в Україні до оцінки кредитних ризиків у порівнянні з

підходами світових фінансових організацій (Базельського комітету) та провідних європейських банків. Здійснено аналіз імперативів банківського нагляду в Україні та показано напрямки його реформування відповідно до Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року через імплементацію вимог банківського нагляду країн ЄС. Проведено аналіз відповідності банківського нагляду України передовим світовим методикам банківського нагляду та регулювання. Обґрунтовано необхідність удосконалення системи банківського нагляду в Україні, запровадження ризик-орієнтовного підходу в банківському нагляді та запропоновано практичний передовий механізм аналізу банківських ризиків за методикою VaR.

Ключові слова: міжнародна банківська справа, банківський нагляд та регулювання, принципи банківського нагляду, система банківського нагляду країн Центральної та Східної Європи, регулятивне банківське середовище, Базельський комітет банківського регулювання та нагляду, банківські ризики, методики аналізу банківських ризиків, банківський нагляд України.

ANNOTATION

Pavlyuk O.O. Development of banking supervision in the countries of Central and Eastern Europe. - Manuscript.

Dissertation for the Doctor of Economics Degree by specialty 08.00.02 «World Economy and International Economic Relations». – Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman, Kyiv, 2019.

The dissertation is devoted to the author 's conceptual bases in the development of the systems of banking supervision in the countries of Central and Eastern Europe. The modern banking supervision imperatives in the EU and their influence on the development of banking supervision systems in the countries of Central and Eastern Europe are revealed.

Theoretical and methodological foundations of the banking supervision system are substantiated. The scientific achievements of domestic and foreign experts on the interpretation of the essence of banking supervision are analyzed and the author's vision of the concept of "modern banking supervision of Ukraine" is formed. On the basis of the systematic approach to the research of the categorical apparatus of banking supervision and regulation, the author's vision of the essence of the following concepts is highlighted: “banking supervision” – the process of monitoring the financial condition of the bank and the effectiveness of risk management by checking the current regulation provisions on the basis of in-person and correspondence observation by methods, techniques, tools and measures of influence; “banking regulation” – the process of promoting financial stability through the use of specific methods, tools, rules and instructions by central banks to set acceptable risk limits (standards), or other parameters that create an optimal risk management model, as enshrined in directives, resolutions, and regulations, agreements, and occurs through the implementation of best practices and practices regarding the structure and ordering of banks' capital formation, approaches to liquidity formation.

The essence, functions, principles, modern tasks of banking supervision are considered. Based on a comprehensive analysis of the socio - economic nature, factors and mechanisms of banking supervision, the process of its development - an evolutionary change in the requirements of national regulators regarding the regulatory environment (norms, indicators, coefficients, rules, licenses) in accordance with the development of the banking system is revealed. The factors that influence the transformation processes of banking supervision systems, such as exogenous (imperative principles of banking supervision of EU countries, principles of effective banking supervision, global financial initiatives) and endogenous (national approaches to the development of the banking system: macroeconomic and microeconomic, country level) are distinguished. The conceptual approach to consolidated banking supervision is determined based on an internal assessment of capital adequacy.

The stages of the formation of the European Banking Supervision System are analyzed taking into account a key element of the banking supervision system - the

process of liberalization of the banking services market (the emergence of new organizational forms, tools, the spread of transnational banking forms in countries with transnational economies). On the basis of the analysis of the basic stages in the formation of the banking supervision system, the principles of the banking supervision process were determined, the civilized systems of banking supervision were analyzed and their influence on the development of the banking supervision systems of the countries of Central and Eastern Europe were identified. The modern banking supervision imperatives of the EU countries and their impact on the banking supervision of the countries of Central and Eastern Europe are substantiated. The general - theoretical analysis of the process of formation of banking supervision systems in the countries of Central and Eastern Europe during 2010-2018 was conducted (by regulatory environment criteria; banking supervision requirements and forms), it has been identified that it is moving progressively towards EU standards under two main scenarios: specific national approaches, practices and Euro-vector direction. The structural and analytical model of the development of banking supervision in the countries of Central and Eastern Europe is proposed, which establishes the relationship between the minimum capital requirements of banks and the components of capital, which has been empirically confirmed by mathematical and statistical analysis with cluster isolation, based on ROE indicators, Banking Supervision and Regulatory Markers (Basel I, Basel II). As a result of the study, three clusters were formed: the first - countries with partially - transformed banking supervision system, the second - countries with systematically - transformed banking supervision system, the third cluster was formed by countries with no transformed banking supervision system. The prerequisites for the sustainable development of the financial system of the Central and Eastern European countries are identified, in particular, the approximation of the standards of regulation of bank solvency and liquidity to the recommendations of the Basel Committee on Banking Supervision and Regulation, through the implementation of the Basel II and Basel III recommendations. The banking supervision initiatives of the leading financial institutions and their role in the development of the banking supervision systems of the countries of Central and Eastern Europe, which consists in

developing consistent approaches to banking supervision at national and international levels, monitoring compliance with capital adequacy ratios, liquidity levels and introducing new regulatory requirements, are analyzed. The global institutional foundations of world banking supervision are summarized and the role of the Basel Committee on Banking Supervision in global banking regulation and supervision practices is defined. Modern trends in banking supervision under the leadership of the Basel Committee on Banking Supervision and Regulation are analyzed, including modern approaches to assessing the capital adequacy of banks, regulating liquidity, regulating systemically important banks and stress testing policies, as a modern element of risk management practice. The author systematized the basic regulatory initiatives of the Basel Committee on Banking Supervision and Regulation, which made it possible to substantiate the recommendations for the formation of the banking supervision system in Ukraine. The analysis of the impact of Basel Committee on Banking Supervision and Regulation on the level of debt in Central and Eastern European countries based on the model of correlation of indicators of non-returned assets and liabilities by non-financial sector, households and corporate sector and banking standard marker Basel III) for the period 2010-2017 was carried out. The methodological approach is proposed to identify the essential characteristics of banking supervision, which provides a scientific justification for the impact of the banking supervision standard marker on the country's debt indicators. Based on a theoretical analysis of the reform priorities of systemically important financial institutions, recommendations were made on the regulation and supervision of systemically important banks in Ukraine, namely: first, to ensure the banks' margin of safety, to introduce higher requirements (strengthening liquidity standards and the maximum of the size of the risk per counterparty), secondly, by systemic importance groups of banks to develop a scale of systemic importance buffer to the normative value of capital adequacy.

The methodological foundations of an approach to risk-based technology-oriented banking supervision are analyzed, which is a concept of three main components (minimum capital requirements, supervision procedure, market discipline) and facilitates the spread of more sound risk management practices in banks. The

dissertation shows that the purpose of such a concept is to encourage banks, together with national supervisors, to pay close attention to the second component (supervisory procedure) and the third component (market discipline), since the establishment of minimum capital requirements should be accompanied by the control of the supervisory authorities over such assessments. Disclosure of information (risk aversion and risk assessment, components of reserve capital, information on the amount of capital reserved for credit, market and operational risks) in accordance with the third component, allows market discipline to effectively complement the first two components. It is proved that for banks that will use internal models to estimate the required amount of reserve capital, a detailed condition for the possibility of their use is a detailed disclosure of the essence of the methodology, including statistical information.

The modern world practices of banking risk management are analyzed. It is proved that in modern conditions conceptual issues of risk management should be considered through the prism of methodological developments adopted by the international banking community in the Basel Accords. Research on the methodological developments of the Basel Committee and other global financial institutions has revealed a general recommendation for risk assessment in a bank using a universal risk assessment method, such as VaR (Value at Risk), as an indicator applicable to all types of risks (market, credit and operating). The available algorithms of VaR risk analysis methodology are investigated, the conditions of its application are determined, the advantages and disadvantages and features of application in the countries of Central and Eastern Europe, in particular, in Ukraine, are identified. The author investigated VaR methodology as the absolute maximum amount of losses of a market investment portfolio due to fluctuations in the prices of financial instruments over a fixed period of time (VaR horizont) in normal market conditions for a given level of confidence level (confidence level). The methodological content of applying the parametric Var approach to currency positions in emerging markets is disclosed and substantiated. The analysis of the formation of the internal capital adequacy management strategy of the bank (ICAAP).

The comprehensive analysis of the evolution of the banking supervision system of Ukraine was carried out, which made it possible to determine the features of the current stage of development of the banking supervision system: the process of forming a banking supervision system is under the auspices of the world financial institutions, together with economic and social reforms in the country. The capital structure of banks in Ukraine and other EU countries was investigated. The basic approaches of banking supervision in Ukraine to the assessment of credit risks in comparison with the approaches of the world financial institutions (Basel Committee) and leading European banks are analyzed. The banking supervision imperatives in Ukraine are analyzed and the directions of its reforming in accordance with the Comprehensive Program for Development of the Financial Sector of Ukraine until 2020 through the implementation of the requirements of the banking supervision of EU countries are shown. The analysis of the compliance of Ukrainian banking supervision with the advanced world banking supervision and regulation methods was carried out. The necessity of improvement of the banking supervision system in Ukraine, introduction of risk-oriented approach in banking supervision is substantiated and the practical advanced mechanism of bank risk analysis by VaR methodology is proposed.

Keywords: international banking, banking supervision and regulation, principles of banking supervision, banking supervision system of Central and Eastern European countries, regulatory banking environment, Basel Committee on Banking Regulation and Supervision, banking risks, methods of banking risk analysis, banking supervision of Ukraine.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ АВТОРА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії та навчальні посібники:

1. Павлюк О.О. Сучасні світові стандарти банківського регулювання та їх імплементація в Україні : монографія. Київ: КНЕУ, 2018. 288 с. (12 д.а.).

2. Глобальний фінансовий розвиток: тенденції, технології, регулювання: монографія/ О.М. Мозговий, Т.О. Фролова, О.О. Павлюк та ін. Київ, 2017. 782 с. (45,55д.а., особисто автору - 1,4д.а.: підрозділ “Вплив міжнародних фінансових інститутів на оцінку ризиків діяльності банків”).

3. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: монографія : у 2 т. / Д.Г. Лук’яненко, А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк, О.О. Павлюк та ін. Київ, 2006. Т. 1. 816 с. (1,1 д.а., особисто автору – 0,8 д.а.: п.п. “Роль інновацій на валютному ринку України” - тенденції валютного ринку та особливості моніторингу валютного курсу; п.п. “Застосування сучасних кількісних моделей оцінки кредитного ризику позичальника” – світова практика застосування скорингових моделей).

4. Міжнародні фінанси: навч. посіб. / О.М. Мозговий, Т.Є. Оболенська, О.О. Павлюк та ін. Київ, 2005. 504 с. (21д.а., особисто автору - 2,1 д.а.: п.п.2 ”Еволюція світової валютної системи”, п.п. 8 “Міжнародна банківська справа”).

5. Міжнародні фінанси : навч. посіб. / О.М. Мозговий, О.О. Павлюк та ін. Київ, 2015. 515 с. (41,28 д.а., особисто автору - 1,8 д.а.: п.п.1 “Система міжнародних фінансів”, п.п.9 “Валютний ринок і валютні операції”).

6. Міжнародна економіка : навч. посіб. / В.Є. Сахаров, В.С. Будкін, О.О. Павлюк та ін. Київ, 2007. 432 с. (25,11 д.а., особисто автору – 2,1д.а.: Р.7 “Міжнародні розрахунки і платіжний баланс”).

У наукових фахових виданнях:

7. Павлюк О.О. Роль інновацій на валютному ринку. *Міжнародна економіка*. 2003. Вип. 39. С. 322-329. (0,4 д.а.).

8. Павлюк О.О., Павлюк Є.Д. Застосування сучасних кількісних моделей оцінки кредитного ризику позичальника. *Ринок цінних паперів України*. 2005. № 11-12. С. 74-80. (0,3 д.а., особисто автору - 0,2 д.а.: дослідження рис кількісних методів).

9. Павлюк О.О. Досвід міжнародних фінансових інститутів щодо оцінки екологічних та соціальних ризиків при кредитуванні корпоративних клієнтів. *Стратегія розвитку України*. 2014. № 1. С. 169-173. (0,3 д.а.).

10. Павлюк О.О. Політика управління валютним ризиком банку. *Вчені записки*. 2014. № 16. С. 192-198. (0,4 д.а.).

11. Павлюк О.О. Вплив положень Базель 1,2 на практики управління ризиками. *Стратегія розвитку України*. 2015. №1. С. 103-107. (0,3д.а.).

12. Павлюк О.О. Еволюція банківського нагляду в Україні. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління.* 2018. №3. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/14_2018/06.pdf (0,4д.а.). (дата звернення: 16.03.2018).

У наукових фахових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз та зарубіжних виданнях:

13. Павлюк О.О., Павлюк Є.Д. Щодо окремих аспектів застосування історичного підходу VaR. *Актуальні проблеми економіки* (Index Copernicus, EBSCOhost, Ulrichsweb Global Serials Directory, EconLit, Cabell's Directories of Publishing Opportunities, Google Scholar, ProQuest ABI/Inform). 2016. № 11. (0,4д.а., особисто автору - 0,3д.а.: дослідження методів оцінки VaR).

14. Павлюк О.О. Сучасні парадигми міжнародного банківського регулювання. *Причорноморські економічні студії* (Index Copernicus, Google Scholar). 2017. Вип. 17. С. 11-17. (0,4 д.а.).

15. Павлюк О.О. Вплив регуляторного середовища на управління активами і пасивами банку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Міжнародні економічні відносини та світове господарство* (Google Scholar). 2017. № 12. Ч. 2. С. 60-64. (0,3 д.а.).

16. Мозговий О., Павлюк О. Регуляторне середовище у розвитку світової банківської системи. *Міжнародна економічна політика* (Ulrichsweb™ Global Serials Directory, Google Scholar, Index Copernicus, Advaced Science Index, EBSCO,

Scientific Indexing Services, CiteFactor, DOAJ, WorldCat, OAJI). 2017. № 1(26). С. 28-45. (1,06 д.а., особисто автору – 0,8 д.а.:аналіз особливостей світового регуляторного середовища).

17. Павлюк О.О. Базель ІІІ : актуальність та проблеми запровадження. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії* (Google Scholar). 2016. Вип. 5(05). С. 31–35. (0,25 д.а.).

18. Павлюк О.О. NSFR як важлива складова частина передового міжнародного стандарту ліквідності. *Причорноморські економічні студії* (Index Copernicus, Google Scholar). 2017. № 13. С. 13–17. (0,2 д.а.).

19. Мозговий О., Павлюк О. Розвиток банківського нагляду та регулювання України в контексті світового досвіду. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту* (Index Copernicus, Google Scholar). 2018. № 20. С. 198–206. (0,6 д.а., особисто автору – 0,3д.а.: дослідження сучасних особливостей регуляторного середовища банків в Україні).

20. Павлюк О.О. Розвиток систем банківського нагляду в країнах Центральної Європи. *Причорноморські економічні студії* (Index Copernicus, Google Scholar). 2018. № 26. С. 26–33. (0,4 д.а.).

21. Павлюк О.О. Предмет банківського нагляду в глобальному фінансовому просторі. *Причорноморські економічні студії* (Index Copernicus, Google Scholar). 2018. № 35. Ч. 2. С. 12-16. (0,2 д.а.).

22. Павлюк О.О. Сучасні тенденції розвитку світової банківської системи. *Науковий вісник Херсонського державного університет*. *Сер. Економічні науки* (Index Copernicus, Google Scholar). 2014. Вип. 9. Ч. 4. С. 22-25. (0,2 д.а.).

23. Павлюк О.О., Павлюк Є.Д. Вимоги міжнародних фінансових організацій щодо оцінки екологічних та соціальних ризиків при проведенні банками пасивних інвестиційних стратегій. *Науковий вісник Херсонського державного університет*. *Сер. Економічні науки* (Index Copernicus, Google Scholar). 2014. Вип. 5. Ч. 1. С. 93-96. (0,2 д.а., особисто автору – 0,18 д.а.: дослідження вимог світових фінансових організацій до операцій банків).

24. Павлюк О.О., Черкезюк Д.В. Стан та перспективи розвитку ринку боргових фінансових інструментів України в умовах глобальної фінансової нестабільності. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. *Сер. Економічні науки* (Index Copernicus, Google Scholar). 2014. Вип. 5. Ч. 1. С. 96-99. (0,2 д.а., особисто автору – 0,1д.а.: дослідження сучасної структури ринку боргових фінансових інструментів).

25. Павлюк О.О. Основи управління банківським операційним ризиком. *Ефективна економіка* (Index Copernicus, Google Scholar). 2015. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4683. (0,25 д.а.). (дата звернення: 18.12.2015).

26. Павлюк О.О. Сучасні підходи в ризик менеджменті банків. *Глобальні та національні проблеми економіки* (Index Copernicus). 2016. № 10. URL: http://global-national.in.ua/archive/10-2016/22.pdf. (0,3д.а.). (дата звернення: 10.03.2017).

27. Павлюк О.О. Основні аспекти банківського регулювання Італії. *Інфраструктура ринку* (Index Copernicus). 2018. № 16. URL: http://www.market-infr.od.ua/uk/16-2018. (0,25 д.а.). (дата звернення: 05.03.2018).

28. Павлюк О.О. Вплив коефіцієнта LCR на контроль за банківською ліквідністю. *Економіка та суспільство* (Index Copernicus, CiteFactor, ESJI, SIS). 2016. № 7. 2016. URL: http://economyandsociety.in.ua. (0,4 д.а.). (дата звернення: 10.11.2016).

29. Павлюк О. Розвиток систем банківського нагляду в країнах Східної Європи. *Науковий вісник Ужгородського університету* (CrossRef, Index Copernicus, РІНЦ, Google Scholar). 2018. № 1. С. 356–363. (0,25 д.а.).

30. Павлюк Е. К основным элементам мировой системы банковского регулирования. *Прогресс*. 2017. № 7. С. 55–58. (0,25д.а.).

31. Павлюк Е. Современные подходы оценки достаточности капитала банка. *Modern Science*. 2017. №6. С. 23–29. (0,25д.а.).

В інших виданнях:

32. Павлюк О., Осика О. Особливості врегулювання проблеми міжнародного подвійного оподаткування. *Міжнародна інтеграція та інформаційне суспільство*: матеріали наук. конф. Київ, 2005. С. 68–72. (0,3д.а., особисто автору – 0,2д.а: вплив подвійного оподаткування на стан платіжного балансу).

33. Павлюк О.О. Досвід зарубіжних країн в застосуванні банківського нагляду та регулювання. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. *Сер. Економічні науки*. 2015. Вип. 22. Ч. 3. С. 206-112. (0,25 д.а.).

34. Павлюк О. Щодо стану банківського нагляду та регулювання в Україні. *Innovative economy: processes, strategies, technologies* : International Scientific Conference, January 27th, 2017. Kielce**,** 2017. С. 43–44. (0,2 д.а.).

35. Павлюк О. Щодо особливостей нагляду в банківській діяльності. *Наука та інновації як основні шляхи вдосконалення економічного потенціалу країни*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Львів, 2016. С. 8–9. (0,1 д.а.).

36. Павлюк О.О. Сучасні аспекти концепції ризик менеджменту банків. *Фінанси, бухгалтерський облік та підприємництво: національні особливості та світові тенденції*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., 18-19 берез. 2016 р. Київ: ГО”Київський економічний науковий центр”, 2016. С. 13-15. (0,1 д.а.).

37. Павлюк О.О. Сучасні аспекти банківського нагляду. *Зовнішня політика і дипломатія: український і світовий досвід*: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф., 23 груд. 2015 р. Київ: ДАУ при МЗС України, 2015. С. 167-168. (0,1 д.а.).

38. Павлюк О.О. Щодо перспектив розвитку банківського нагляду в Україні. *Сучасні концепції управління економічним розвитком країни*: зб. тез наук. робіт учасників Всеукр. наук.-практ. конф., 22-23 січн. 2016 р. Одеса: ЦЕДР, 2016. Ч. 1. С. 19-21. (0,1 д.а.).

39. Міжнародне оподаткування: навч.-метод. матеріали до вивчення дисципліни. Магістерські програми. Міжнародна економіка: Програма

“Міжнародний облік і аудит”. 2004-2005 навч. рік / кол. авт. під кер. О.М. Мозгового. Київ, 2004. 313 с. (0,4д.а.).

40. Павлюк О.О. Застосування методу конкретних ситуацій під час розв’язання педагогічних завдань у викладанні дисципліни “Міжнародні фінанси”. *Навчальні інновації та їхній вплив на якість університетської освіти*: зб. матеріалів наук.-метод. конф., 29 січн. 2003 р. Київ: КНЕУ, 2003. 200 с. (0,4 д.а.).

41. Павлюк О.О. Особливості бальної системи оцінки знань студентів та досвід її використання при викладанні курсу “Міжнародні фінанси”. *Методичні та практичні аспекти застосування та розвитку системи контролю знань в університеті*: зб. матеріалів наук.-метод. конф., 26 січн.-3лют. 2004 р. Київ: КНЕУ,2004. 321 с. (0,08 д.а.).

42. Павлюк О.О. Активізація навчального процесу при викладанні курсу “Міжнародні фінанси”. *Удосконалення змісту та форм організації навчального процесу відповідно до міжнародних стандартів*: зб. матеріалів наук.-метод. конф., 2-4 лют. 2005 р. Київ: КНЕУ, 2005. Т. 2. 236 с. (0,08 д.а.).

43. Павлюк О.О. Особливості врегулювання проблеми міжнародного подвійного оподаткування. *Міжнародна інтеграція та інформаційне суспільство*: матеріали наук. конф., 20 жовт. 2005 р. Київ: Науково-дослідний інститут міжнародних відносин НАУ, 2005. 157 с. (0,08 д.а.).

44. Павлюк О.О. До сучасних поглядів на проблематику міжнародного фінансового менеджменту. *Модернізація стратегій економічного розвитку в умовах глобальної нестабільності*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 22-23 лист. 2012 р. Київ: КНЕУ, 2012. 531 с. (0,2д.а.).

45. Павлюк О.О. До особливостей управління банківськими ризиками при кредитуванні. *Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики*: зб. тез доп., 24 квітн. 2014 р. Київ: ДАУ при МЗС України, 2014. 160 с. (0,08д.а.).

46. Павлюк О.О. До основних аспектів моніторингу валютного курсу. *Реструктуризація глобального простору:історичні імперативи та виклики*: зб.

тез доп. 23 квітн. 2015 р. Київ: ДАУ при МЗС України, 2015. С. 102-103. (0,08 д.а.).

47. Павлюк О.О. Актуальні проблеми світової банківської системи. *Соціально-економічні підсумки 2014 року: реалії та перспективи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 26-27 груд. 2014 р. Львів: ЛЕФ, 2014. Ч. 1. С. 108-111. (0,1 д.а.).

48. Павлюк О.О. Застосування методу конкретних ситуацій під час розв'язання педагогічних завдань у викладанні дисципліни "Міжнародні фінанси". *Навчальні інновації та їхній вплив на якість університетської освіти:* матеріали науково-метод. конф., 29 січня 2003 р. Київ. КНЕУ.(0,1д.а.).

49. Павлюк О.О. До сучасного стану банківського нагляду та регулювання в Україні. *Модернізація та суспільний розвиток економіки держави та регіонів:* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 травня 2018 р. Київ: Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського.(0,08д.а.).

50. Павлюк Е.А. К вопросам актуальности банковского регулирования. *Проблемы эффективного управления государством*: материалы XXIX Междунар. научн. конф. Грузія, 2018. С. 81–82. (0,08д.а.).

51. Павлюк О.О. До сучасних аспектів банківського регулювання в Україні. *Перспективи та пріоритети розвитку економічної системи в умовах нестабільності*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпро, 2018. С. 19-22. (0,1 д.а.).

ЗМІСТ

ВСТУП **23**

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В ГЛОБАЛЬНОМУ ФІНАНСОВОМУ ПРОСТОРІ **37**

1.1. Соціально-економічна природа банківського нагляду 37

1.2. Закономірності та основні етапи формування системи банківського нагляду 62

1.3. Роль основних складових системи банківського нагляду у формуванні концепції банківського нагляду на основі ризик-орієнтованого підходу 91

Висновки до розділу 1 108

РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ **112**

2.1. Цивілізаційні системи банківського нагляду в XXI столітті 112

2.2. Євроінтеграційні імперативи банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи 128

2.3. Адаптація Директив ЄС та Регламентів ЄС банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи 146

Висновки до розділу 2 182

РОЗДІЛ 3. СВІТОВА ФІНАНСОВА АРХІТЕКТУРА БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК СИСТЕМ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ **187**

3.1. Роль Базельського комітету банківського нагляду в процесі формування світової фінансової архітектури банківського нагляду 187

3.2. Формування Європейських фінансових наглядових інститутів та їх вплив на розвиток систем банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи 205

3.3. Практики гармонізації національних наглядових механізмів банків країн Центральної та Східної Європи до сучасних ініціатив банківського нагляду Базельського комітету та Директив ЄС 233
Висновки до розділу 3 262
РОЗДІЛ 4. ТЕХНОЛОГІЇ РИЗИК-ОРІЄНТОВНОГО БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В БАНКІВСЬКИХ СИСТЕМАХ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ 271
4.1. Особливості ризик-менеджменту в посткризових умовах 271
4.2. Національні особливості систем ризик-менеджменту в банках країн Центральної та Східної Європи 295
4.3. Реформування підходів до оцінки ризиків шляхом внутрішнього управління процесом оцінки достатності капіталу банку (ICAAP) в країнах Центральної та Східної Європи 313
Висновки до розділу 4 348
РОЗДІЛ 5. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ 354
5.1. Альтернативи розвитку системи банківського нагляду України в контексті євроінтеграційних перспектив 354
5.2. Методичні засади реформування системи банківського нагляду в Україні відповідно до стандартів ЄС 366
5.3. Шляхи посилення стабільності функціонування системи банківського нагляду України 391
Висновки до розділу 5 421
ВИСНОВКИ 426
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 432
ДОДАТКИ 458

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

BIS — Банк міжнародних розрахунків;

BCBS — Базельський комітет з банківського нагляду;

CEBS (The Committee of European Banking Supervisors) — Європейський комітет з банківського нагляду;

CRD (Capital Requirement Directive) — Директива про вимоги щодо капіталу;

EBA (European Banking Authority) — Європейська служба банківського нагляду;

EAD — експозиція до дефолту;

ЄСЦБ — Європейська система центральних банків;

ЄЦБ — Європейський центральний банк;

FSB (Financial Stability Board) — Європейська рада з фінансової стабільності;

FRS — Федеральна резервна система;

ICAAP (Internal Capital Adequacy Assessment Process) — процеси оцінки достатності внутрішнього капіталу;

LCR (Liquidity Coverage Ratio) — короткостроковий коефіцієнт покриття ліквідності;

LGD — втрати від дефолту;

NSFR (Net Stable Funding Ratio) — коефіцієнт стабільного довгострокового фінансування;

OECP — Організація економічного співробітництва та розвитку;

PD — імовірність дефолту;

RAS (Risk Assessment Systems) — внутрішні системи оцінки ризиків;

RWA — зважені за ризиком активи;

SREP (Supervisory Review and Evaluation Process) — процес перегляду та оцінки наглядом;

SRM (Single Resolution Mechanism) — єдиний механізм вирішення;

SSM (Single Supervisory Mechanism) — єдиний механізм контролю;

SEPA (Single Euro Payments Area) — єдиний євро-розрахунковий простір.

ВСТУП

Актуальність теми. Останні десятиліття характеризуються трансформаційними процесами в банківських системах, що виражається у створенні новітніх фінансових інноваційних технологій, зростанні активності та диверсифікованої концентрації капіталів. Водночас у світі відбуваються численні фінансові кризи та банкрутства, які дають поштовх адекватній формалізації засобів і форм контролю за банківськими установами. Акумулювання багаторічного досвіду найрозвиненіших країн у сфері нагляду та регулювання втілилось в ухваленні стандартів регулювання кредитних ризиків у банках з подальшим ускладненням цих стандартів та їх поширенням на країни ЄС. Європейський банківський ландшафт глибоко змінився в результаті регуляторних відповідей на останню світову фінансову кризу в Єврозоні. Регуляторні ініціативи щодо капіталу, ліквідності, ринкової дисципліни, якості даних спонукали розвиток систем банківського нагляду країн з трансформаційними економіками в напрямку наближення або переходу до міжнародних стандартів.

Банківська система України потребує запровадження міжнародно апробованих та уніфікованих механізмів забезпечення безпеки і стабільності завдяки набору вимог та рекомендацій, які б вплинули на створення ефективної та конкурентної банківської системи.

У сучасній концепції банківського нагляду та регулювання значна увага приділяється ризик-менеджменту, становлення якого відбувається під впливом фундаментальних фінансових теорій учених-економістів: Г. Марковіца, М. Шоулза, Р. Мертона, Ф. Блека. Загальнометодологічні основи банківської справи, принципи банківського нагляду і регулювання викладені у працях зарубіжних учених: Р. Апостолика, Д. Барса, Д. Барта, П. Бернстайна, Е. Бредлі, А. Бергера, Д. Беньяміна, Й. Вернца, Д. Вуа, Д. Вілсона, С. Вольфа, Д. Гана, Р. Даля, Е. Кейна, Д. Капріо, Д. Котса, М. Коха, М. Корнета, О. Лаврушина, Д. Левеліна, І. Мамонова, Т. Маніака, К. Метьюса, Ф. Мишкіна, А. Муліно, Ф. Моліну, Я. Путніса, Д. Сонелей, Д. Томсона, О. Турбанова, О. Тютюника,

Р. Утенбогарда, Г. Фетісова, М. Хаммеа, С. Хефернана, Т. Фоша. Проблематику банківського нагляду країн з Центральної та Східної Європи досліджували такі вчені, як: К. Бейн, Т. Бек, А. Бозньяк, П. Вочтел, К. Джемс, П. Джоя-Карабєлізе, К. Жирардон, В. Казу, Д. Клепаскі, Р. Кулл, М. Нога, К. Ражковскій, Д. Собот, А. Хазан, П. Хаувелс,М. Хаєнтієс, Р. Хазелман, Д. Цікларі та інші.

Значний внесок у розвиток методології банківського нагляду та регулювання, а також у розгорнення глобальної дискусії про розвиток і вдосконалення як окремих методів, так і загальної сфери фінансового ризик-менеджменту належить таким вченим, як: К. Алекзандер, С. Алену, Л. Ален, Д. Бесісу, М. Беренсону, Ф.Джоріону, Дж. Грегорі, К. Дауд, М. Карноту, Т. Кребілю, Д. Левіну, Г. Лофлеру, Н. Да Коста Льюісу, П. Мерейджу, Е. Сандерсу, Д. Стефану, К. Сил, Ф. Фабоцци, Д. Халлу, М. Чоудрі. Провідна роль у методології банківського нагляду й аналізу банківських ризиків належить матеріалам Базельського комітету та вченим Л. Бальтазару, Б. Оздеміру, П. Міу, М. Нісену, С. Роту та іншим.

Дослідженню актуальних теоретичних питань і практичних аспектів розвитку фінансів, банківського регулювання та менеджменту присвячено праці вітчизняних учених: Л. Антонюк, О. Васюренка, В. Вітлінського, А. Гальчинського, В. Геєця, В. Грушко, І. Д'яконової, В. Коваленко, Д. Лук'яненка, З. Луцишин, О. Любунь, Р. Зварича, С. Міщенка, В. Мунтіяна, О. Мозгового, М. Макаренка, О. Борзенко, А. Мороза, Я. Наконечного, О.Орлюк, Л. Примостки, Н. Рогової, Л. Руденко-Сударєвої, М. Савлука, А. Філіпенка, Є. Панченка, В. Федосова, О. Хаб'юка та багато інших.

Однак, у зарубіжній та вітчизняній літературі недостатньо розкритими залишаються проблеми та напрямки становлення систем банківського нагляду країн Центральної та Східної Європи. Важливим є дослідження функцій основних елементів системи банківського нагляду в контексті формування світової фінансової архітектури. Теоретичного та практичного значення набувають дослідження сучасних імперативів банківського нагляду країн ЄС та прогностичних трендів розвитку в країнах Центральної та Східної Європи.

Потребують комплексного дослідження парадигмальні засади банківського нагляду країн Центральної та Східної Європи, що базуються на ризик-орієнтовному підході. Актуальним залишається концептуально-методологічні дослідження формування новітніх систем банківського нагляду в банках країн Центральної та Східної Європи. Комплексне дослідження процесу становлення системи банківського нагляду України є важливим для визначення імперативів розвитку, інструментів та заходів для запровадження ризик-орієнтовного банківського нагляду України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в рамках міжкафедральних науково-дослідних тем «Ресурси і моделі глобального економічного розвитку» (номер державної реєстрації 0106U004357), «Стратегії національного розвитку в парадигмі глобальної економічної політики» (номер державної реєстрації 0111U007630) і «Глобальна економічна інтеграція: стратегічні мотивації, формати, національні інтереси» (номер державної реєстрації 0116U001387) факультету міжнародної економіки і менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Особисто автором досліджено глобальні детермінанти розвитку світових фінансових ринків (підрозділ «Фінансові ринки в умовах глобальної нестабільності» теми «Стратегії національного розвитку в парадигмі глобальної економічної політики» та підрозділ «Дисбаланси та асиметричні ефекти нерівноважного розвитку геофінансового простору» теми «Глобальна економічна інтеграція: стратегічні мотивації, формати, національні інтереси»). У межах цих тем автором особисто запропоновано структурно-аналітичну модель взаємозв’язку між мінімальними вимогами до капіталу банків та компонентами капіталу, запропоновано методологічний підхід визначення рівня неповернених активів та зобов’язань у країнах Центральної та Східної Європи,розкрито та обґрунтовано методологічний контент застосування підходів оцінки валютних позицій на ринках, що розвиваються.

Мета та завдання роботи. Метою дисертаційної роботи є розкриття концептуальних засад розвитку систем банківського нагляду країн Центральної та

Східної Європи, дослідження ключових факторів, детермінант та особливостей, обґрунтування стратегічних імперативів та напрямків трансформації банківського нагляду України в контексті євроінтеграції.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

– розкрити соціально-економічну природу,визначити закономірності та основні етапи формування сучасної системи банківського нагляду;

– дослідити функції основних елементів системи банківського нагляду у процесі формування світової фінансової архітектури;

– порівняти системи банківського нагляду та визначити їх вплив на становлення систем банківського нагляду країн Центральної та Східної Європи;

– визначити євроінтеграційний вплив імперативів банківського нагляду країн ЄС на цей процес у країнах Центральної та Східної Європи;

– обґрунтувати шляхи адаптації Директив ЄС в практики банківського нагляду країн Центральної та Східної Європи;

– виявити підходи європейських наглядових фінансових інститутів до розвитку систем банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи;

– розробити структурно-аналітичну модель розвитку банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи з виокремленням кластерів, що відносяться до систем банківського нагляду Базель І, Базель ІІ;

– визначити прогностичні тренди до розвитку банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи;

– дослідити концептуальні засади формування новітніх систем банківського нагляду в банках країн Центральної та Східної Європи;

– проаналізувати процес становлення системи банківського нагляду в Україні;

– розвинути методологію банківського нагляду в Україні на підставі формування внутрішнього управління процесом оцінки ризиків при формуванні достатності капіталу банку;

– узагальнити та удосконалити основні методики ризик-орієнтованого нагляду в банках України;

– запропонувати заходи та інструменти підвищення ефективності управління ризиками в банках України.

Об'єктом дослідження є процеси формування систем банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи в умовах глобального нестабільного середовища.

Предметом дослідження є глобальні передумови, закономірності та детермінанти становлення банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи.

Методи дослідження базуються на загальнонаукових засадах і фундаментальних положеннях економічної теорії, теорії глобалізації, моделювання економічних процесів, які відбуваються у сфері банківської справи. Методологічну основу дослідження становлять статистичні методи аналізу та моделювання. Для вирішення поставлених у роботі завдань були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, а саме: системний аналіз (для обґрунтування особливостей формування сучасного регуляторного середовища); наукова абстракція, аналіз і синтез, системне узагальнення (для визначення поняття та завдань сучасного банківського нагляду, обґрунтування системи банківського нагляду та її елементів – пп. 1.1, 1.2, 1.3); структурно-функціональний та функціонально-цільовий (для визначення основних етапів розвитку банківського нагляду, закономірностей банківського нагляду та імператив банківського нагляду країн ЄС – пп. 1.2, 1.3, 2.1); економіко-математичний аналіз (в проведенні кластерного аналізу систем банківського нагляду країн Центральної та Східної Європи та методологічного підходу до виявлення груп країн за показниками неповернутих активів та зобов'язань – пп. 2.3, 3.3); статистичний аналіз (для визначення передових технік застосування вимірювання валютних та кредитних ризиків – пп. 3.3, 4.3); системно-структурний аналіз та порівняльний аналіз (для визначення основних порівняльних характеристик банківського нагляду в Україні щодо передових світових стандартів банківського нагляду та для узагальнення нормативного регулювання банківської діяльності в Україні – пп. 5.2, 5.3). Використання

зазначених методів дозволило одержати обґрунтовані висновки та результати, які представлені в дисертаційній роботі.

Інформаційну базу дисертаційного дослідження становлять Закони України, постанови Національного банку України, директиви ЄС, регламенти ЄС, положення та рекомендації Базельського Комітету з банківського нагляду та регулювання, аналітичні матеріали міжнародних аудиторських компаній, праці зарубіжних та вітчизняних авторів, Інтернет ресурси, особисті емпіричні дослідження та розробки автора.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає у формуванні автором концептуальних засад розвитку систем банківського нагляду країн ЄС, розкритті сучасних імперативів, методів та інструментів, а також в обґрунтуванні шляхів підвищення ефективності банківського нагляду в Україні в контексті євроінтеграції.

Нові наукові положення, отримані особисто автором та винесені на захист, полягають у наступному:

вперше:

– здійснено концептуалізацію процесу розвитку системи банківського нагляду як якісної зміни механізмів контролю із запровадження регуляторних ініціатив міжнародних фінансових наглядових інститутів та провідних банків світу, які базуються на корпоративних принципах Базельського комітету, втілення вимог до капіталу й ліквідності, стандартів якості активів та політики ризик-менеджменту, а саме: практики застосування макропруденційних інструментів (більш високі вимоги до капіталу, кредитних ресурсів та ліквідності); подальшого проведення політики щодо зважених за ризиками активів (оптимізація політики банків щодо практик використання внутрішніх моделей та використання стандартизованих підходів до оцінки ризику). Ідентифіковано парадигмальні засади сучасної системи банківського нагляду країн ЄС (співробітництва щодо комплексної оцінки банківської системи в країнах Центральної та Східної Європи з метою підвищення достатності капіталу банків, а також розробки стрес-тестів для корегування регуляторної політики). Запропоновано підхід консолідованого

банківського нагляду в Україні як основи для подальшого регіонального співробітництва в напрямках стабільної фінансової політики щодо суверенних боргів, міжнародних фінансових ризиків, операційних можливостей банків, запровадження політики подальшого нарощування буферів захисту системно важливих банків та запровадження механізмів регулювання Fin-Tech-ринку. Це дозволяє, з одного боку, сприяти поширенню сучасних інструментів регулювання та нагляду (формування капіталу, ліквідності, обліку, ризик-менеджменту), а з іншого – посилювати внутрішню стратегію захисту банків від фінансових ризиків (ідентифікація ризиків, оцінка ризиків, інструменти запобігання, моніторинг);

– запропоновано модель взаємозв'язків показників неповернених активів та зобов'язань у розрізі домогосподарств, корпоративного сектору та не фінансового сектору в країнах Центральної та Східної Європи за період 2010-2017 рр. та маркеру стандарту банківського нагляду (Базель I, Базель II), що дало змогу виявити вплив стандартів банківського нагляду на показники кредитної заборгованості країн Центральної та Східної Європи, провести класифікацію країн на дві групи (9 країн – стандарт Базель I, 10 країн – стандарт Базель II), оцінити рівень неповернених активів та зобов'язань у розрізі не фінансового сектору, домогосподарств та корпоративного сектору кожної країни в групі за шкалою порівняння попарного експертного оцінювання та провести аналіз факторів, які впливають на наявність проблемної заборгованості й рівень неповернених активів і зобов'язань в країнах Центральної та Східної Європи. Доведено, що основними факторами, які впливають на рівень заборгованості є наслідки боргової кризи (низька прибутковість капіталу, посилення нормативних вимог, неефективні засоби контролю і поведінкові моделі співробітників). Обґрунтовано, що в сучасних умовах даний підхід дозволяє вплинути на зменшення кредитних ризиків шляхом запровадження інструментів і методик банківського нагляду Базельського комітету (стандартів Базель II), які впливають на проблемну заборгованості банків країн Центральної та Східної Європи(метод оцінки кредитних ризиків при проведенні деривативних операцій банків (Credit Valuation Adjustment, CVA), запровадження практики пом'якшення кредитних

ризиків (Credit risk mitigation), оцінка операційного ризику на підставі розвинутого підходу (Advvanced Measurement approach, AMA);

– розкрито та обґрунтовано методологічний контент застосування оцінки ризику за методом «Value at Risk» валютних позицій банків на ринках що розвиваються: параметричний метод (базується на властивостях нормального стандартного розподілу шляхом розрахунку середньоквадратичного відхилення та квантиля) та непараметричного методу (базується на аналізу часових рядів історичних даних шляхом розрахунку логарифмів нормальних щоденних темпів росту курсів валют, що складають портфель). Доведено переваги та недоліки цих методів, що дало змогу дійти висновку про необхідність практичного застосування методів у країнах з трансформаційними економіками, які відповідають рекомендаціям Базель ІІ: необхідність оцінювання величини Value at Risk шляхом історичного спостереження коливань цін в кризовий період за допомогою генерування екстремальних коливань ринкових цін (котирувань) методом Монте Карло. Доведено, що застосування параметричного підходу для оцінки інструментів фінансового ринку України є не завжди недоцільним (можливість заниження ризику втрат через відсутність апроксимації розподілу коливань реальних цін до нормального розподілу на більш довгострокових горизонтах), практично запропоновано непараметричний метод «Value at Risk» для оцінки валютної позиції банків України, що було запроваджено в діяльність банків України (Ukrsibbank);

удосконалено:

– дефініцію сучасний банківський нагляд України як інституціолізований моніторинг фінансових результатів та операцій банків уповноваженими суб’єктами (центральними банками) із застосуванням ризик-орієнтовного підходу з метою забезпечення їх надійного функціонування. Це дало змогу визначити стратегічні імперативи та заходи розвитку системи банківського нагляду: імплементація законодавства ЄС для виконання відповідних положень Угоди про асоціацію,виконання Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року. Показано, що це повинно відбуватися паралельно і

взаємопогоджено з економічним та політичним реформуванням та запровадження уніфікованих банківських нормативів щодо стандартів капіталу, ліквідності, регулювання системно важливих банків;

– структурно-аналітичну модель взаємозв'язку між мінімальними вимогами до капіталу банків та його структурними компонентами, що дало змогу поділити країни Центральної та Східної Європи на три кластери: перший – країни з частково трансформованою системою банківського нагляду, яка формується завдяки поступовому запровадженню інструментів банківського нагляду та регулювання, які відповідають вимогам Базельського комітету (Базель II) (Україна, Білорусь, Естонія – зміна стандартів та показників капіталу, поступове запровадження нових коефіцієнтів ліквідності); другий – країни з системно трансформованою системою банківського нагляду, які мають достатньо високий рівень показників достатності капіталу та розвиваються в поступовому напрямку запровадження новітніх ініціатив Базельського комітету з банківського нагляду та регулювання (Базель III) з урахуванням національних особливостей розвитку (Хорватія, Словаччина, Румунія, Туреччина, Польща, Латвія, Чехія – введення нових вимог до капіталу та ліквідності, вимог до системно-важливих банків, запровадження буферів капіталу); третій – країни з нетрансформованою системою банківського нагляду, що формуються завдяки національними підходам та практикам,мають відносно нестабільний характер розвитку, що вимагає від банків утримувати більше капіталу під ризики (Македонія, Литва, Болгарія, Румунія, Албанія, Вірменія);

– ідентифікацію етапів становлення сучасної системи банківського нагляду на підставі регуляторних змін та запровадження методик і інструментів банківського нагляду (етапи лібералізації фінансових ринків, новітні форми міжнародного представництва транснаціональних банків, методики оцінки достатності капіталу та ліквідності): перший етап (середина 1970 – перша половина 1980 рр.) розвиток інструментів та форм банківського нагляду на підставі появи нових банківських операцій та зростанні попиту на кредити); другий (кінець 1980 – друга половина 1990 рр.) – створення умов для поширення

процентних та валютних свопів); третій (1999-2009 рр.) – створення умов для аналізу кредитних ризиків, запровадження загальної методики достатності капіталу;четвертий (2010-2011 рр.) – запровадження інструментів для оцінки достатності капіталу та ліквідності; п'ятий (2012 р. – по теперішній час) – розповсюдження сучасних інструментів, методик ризик-менеджменту. Це дозволило визначити особливості розвитку сучасного періоду банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи, які полягають у необхідності удосконалення практик управління ризиками: посилення ролі стандартизованого підходу до оцінки кредитного та операційного ризику та обмеження підходів на основі внутрішніх моделей, а також більш високого рівня достатності капіталу системно важливих банків, SIFI); введення інформаційних систем управління, моделей аналізу ризиків та більш жорстких процедур, які б дозволили визначати й об'єднувати ризики та ризикові галузі за всіма напрямками діяльності банків; сучасний підхід у ризик-менеджменті банків(концептуальні питання управління ризиками розглядаються крізь призму методологічних розробок, ухвалених міжнародним банківським співтовариством в світовими організаціями банківського нагляду);

дістали подальшого розвитку:

– ідентифікація підходів банківського нагляду до проведення моніторингу банків за методологією Базельського комітету (Supervisory Review and Evaluation Process, SREP) в банках України, яка базується на оцінці бізнес-моделі банку (кількісні показники: дані статистичної звітності та макропоказники, експертні оцінки, якісні показники, дані аудиторського звіту); оцінки рівня організації корпоративного управління та внутрішнього контролю (системи корпоративного управління, корпоративної культури та культури прийняття ризиків, системи управління ризиками, організаційної структури банку); внутрішньої оцінки достатності капіталу (визначення внутрішнього капіталу для покриття ризиків: кредитних, процентних, ринкових та операційних); достатності ліквідності (оцінка достатності ліквідних активів для покриття ризиків ліквідності та фінансування). Зазначені підходи є важливими для ідентифікації ризиків банків на

ранніх стадіях,здійснення їх порівняльної оцінки відповідно до стандартів, які використовуються в країнах Європейського Союзу;

– обґрунтування принципів банківського нагляду із врахуванням його соціально-економічної сутності, а саме: обумовленість банківського нагляду потребами суспільства (відображає важливість банків як суспільних ринкових інститутів зберігання та інвестування коштів); залежність банківського нагляду від умов, в яких відбувається банківський нагляд (відповідність процедур банківського нагляду особливостям національного розвитку банківських систем країн та сучасних стандартів провідних фінансових організацій банківського нагляду); комплексність процесів банківського нагляду (з одного боку, банківський нагляд впливає на відновлення фінансової стабільності та створення сприятливих умов для фінансового сектору, а з іншого - розвиток банківського нагляду залежить від фінансово-економічної політики держави); єдність процесів банківського нагляду (відображає сучасний етап розвитку банківського нагляду та регулювання в глобальному та локальному масштабі, який є відповіддю на зростаючі обсяги та ризики банківських операцій і полягає в єдності трьох основних компонентів банківського нагляду - правил формування капіталу, методів офіційного банківського нагляду та ринкової дисципліни).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні методологічні положення, розробки, висновки та рекомендації, які сформульовані автором у дисертації, можуть становити теоретичне та практичне удосконалення банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи і зокрема в Україні (визначені шляхи посилення стабільності функціонування системи банківського нагляду на підставі ризик-орієнтованого підходу).

Отримані наукові результати впроваджено на державному законодавчому рівні, в Незалежній асоціації банків України, в комерційних банках, вищому навчальному закладі, а саме: у законотворчій діяльності Верховної Ради України рекомендації були враховані в проекті Закону 2413-а від 20.07.2015 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо консолідації функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг» (довідка від 14.06.2018 р.); у

діяльності Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку щодо методологічного забезпечення процесу виконання обов'язкових мінімальних вимог до організації ефективної системи управління ризиками на законодавчій основі та в підготовці проекту Закону України щодо захисту інвесторів від зловживань на ринку капіталу, а також проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо впровадження Принципів функціонування регулятора ринків цінних паперів ІОСКО» щодо положень, які повинні розширити наглядові, слідчі та правозастосовні повноваження НКЦПФР (довідка № 07/18547 від 08.06.2018 р.); у роботі Асоціації «Незалежна асоціація банків України» при формуванні проектів нормативних документів Національного Банку України та при розробці власних законодавчих ініціатив (довідка від 12.08.2018 р.); у діяльності АТ «Піреус Банк МКБ» щодо формування обов'язкових мінімальних вимог до організації ефективної системи управління ризиками (довідка № 1317-кр/07 від 04.06.2018 р.); у діяльності департаменту методології аналізу ризиків публічного акціонерного товариства «УкрСиббанк» (довідка від 17.08.2018 р.); у навчальному процесі ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» при розробці програм, написанні посібників, викладанні дисциплін «Міжнародні фінанси», «Міжнародний банківський бізнес» та «Міжнародне оподаткування» студентам факультету міжнародної економіки і менеджменту (довідка від 26.04. 2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаним і завершеним науковим дослідженням. Усі наукові результати, викладені в дисертації та винесені на захист, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використані та містяться лише ті напрацювання, які є результатом самостійної роботи здобувача. Внесок автора в наукові праці, опубліковані у співавторстві, наведені у списку публікацій.

Апробація результатів дослідження. Наукові положення й результати дослідження доповідалися та обговорювалися на кафедрі міжнародних фінансів, а також на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях: міжнародній

науково-практичній конференції «Модернізація стратегій економічного розвитку в умовах глобальної нестабільності» (м. Київ, 22-23 листопада 2012 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Фінанси, бухгалтерський облік та підприємництво: національні особливості та світові тенденції» (м. Київ, 18-19 березня 2016 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Зовнішня політика і дипломатія: український і світовий досвід» (м. Київ, 23 грудня 2015 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні концепції управління економічним розвитком країни» (м. Одеса, 22-23 січня 2016 р.); ІІІ міжнародній науково-практичній конференції «Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики» (м. Київ, 24 квітня 2014 р.); IV міжнародній науково-практичній конференції «Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики» (м. Київ, 23 квітня 2015 р); міжнародній науково-практичній конференції« Соціально-економічні підсумки 2014 року: реалії та перспективи»(м. Львів, 26-27 грудня 2014 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Стабільність національної економіки: проблеми та шляхи забезпечення» (м. Дніпро, 22-23 вересня 2017 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Проблемы эффективного управления государством» (Tbilisi, Georgia, October 12, 2017 р.); International Scientific Conference «Innovative economy: processes, strategies, technologies» (Kielce**,** January 27th, 2017); міжнародній науково-практичній конференції «Модернізація та суспільний розвиток економіки держави та регіонів» (м. Київ, 25-26 травня 2018 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження опубліковано дисертантом самостійно та у співавторстві в 51 науковій праці, з них: 1 - одноосібна монографія; 2 – колективні монографії; 3 – навчальних посібники; 6 - у наукових фахових виданнях України; 17 - у наукових фахових виданнях України, що зареєстровані в міжнародних наукометричних базах; 2 - у зарубіжному виданні; 20 - в інших виданнях. Загальний обсяг опублікованих робіт, що належить особисто дисертантові, становить 30,8 д.а.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п’яти розділів, висновку, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг

дисертаційної роботи складає 410 сторінок комп’ютерного тексту. Робота містить 26 рисунків на 8 сторінках, 51 таблицю на 15 сторінках, 4 додатки на 21 сторінці. Список використаних джерел налічує 250 найменувань.

РОЗДІЛ 1
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В ГЛОБАЛЬНОМУ ФІНАНСОВОМУ ПРОСТОРІ

1.1. Соціально-економічна природа банківського нагляду

У цьому підрозділі розкриємо соціально-економічну сутність банківського нагляду, а також розглянемо визначення та інтерпретацію термінів банківського нагляду та регулювання.

Для розуміння процесів банківського нагляду необхідно мати уявлення про особливості бізнес-моделі банку, а саме – про процес генерації прибутку банку, складники балансу банку, а також впливу банківського нагляду на соціально-економічні процеси в суспільстві. Водночас цей процес потребує аналізу сучасного середовища банківського бізнесу, оскільки зміни, які там відбуваються, впливають як на менеджмент банку, так і на банківський нагляд і регулювання. Специфіка сучасного моменту полягає в тому, що протягом останніх десятиліть бар'єри, які колись відокремлювали банківську справу від інших видів фінансової діяльності, несподівано зникли. А це не тільки створює нові можливості для добре організованих банків та інших фінансових інститутів, але й покладає більшу відповідальність на менеджмент банку. Тому, вкрай потрібно знижувати ризики діяльності банків і одночасно запроваджувати системи ефективного нагляду за виконанням вимог і нормативів щодо запобігання цим ризикам.

У сучасній міжнародній та вітчизняній науковій літературі існують досить різні підходи до трактування поняття банківського регулювання та банківського нагляду. Зокрема, західний науковий світ не розмежовує поняття банківського нагляду та регулювання, а використовує їх здебільшого як синоніми, але дискусія йде навколо доцільності та ефективності банківських наглядових практик. Це, на нашу думку, пов'язано з тим, що наслідки останніх криз вплинули на заклики

аналітиків та банкірів до реформ у банківському регулюванні та нагляді [1; 2]. Так, Дж.Уджекс ототожнює поняття банківського нагляду та регулювання. Він визначає, що “закони та правила, що застосовуються до фінансових установ, структуровані для досягнення багатьох цілей, і це пояснює, чому їх іноді сприймають як наслідки” [3]. Нещодавня еволюція була зосереджена на наслідках фінансової кризи, яка розвивалась у різних частинах світу з 2008 року. В Європі вона додатково включала складні питання регулювання, викликані суверенною кризою, що робить його ще більш складним.

За даними досліджень фахівців компанії «Ernst and Yang» новітніми тенденціями світової банківської справи є формування критеріїв, за якими оцінюватимуть банк його клієнти, регулятори, інвестори і співробітники. Такими критеріями, на їхню думку, є квартальні результати діяльності й відсутність штрафів, що накладаються регулятивними органами, або будуть розглядатися такі якісно інші параметри, як: банківські цінності, стратегічні цілі та міра взаємодії з клієнтами. При цьому за їхніми словами, якщо буде, що враховувати, то буде й те, і те [4].

Існує також протилежна думка Дж. Барта та Дж. Капріо про те, що існує відчуття, якщо аналітики в різних країнах по всьому світу будуть здійснювати певні регуляторні та наглядові методи, то це сприятиме зростанню та стабільності. На їх думку, немає жодних доказів того, що найкращі практики, які сьогодні висуваються та які, наприклад, успішні в Сполучених Штатах, будуть успішними в інших країнах з іншими умовами інституційного та політичного середовища [5]. Дж. Беньямін та інші висувають думку про те, що регулювання банку є формою державного регулювання, яка висуває певні вимоги, обмеження та керівні принципи, які спрямовані на створення прозорості ринку між банківськими установами та окремими особами та корпораціями, з якими вони ведуть бізнес. Оскільки регулювання зосереджується на ключових суб'єктах на фінансових ринках, то воно знаходиться поруч із практикою застосування судової практики та саморегулюючим ринковим механізмом [6].

Існує також думка, що оскільки стан банківської індустрії впливає на національну та глобальну економіку, то для регуляторних органів важливо зберегти контроль над стандартизованою практикою цих установ. Прихильники такого підходу часто базують свої аргументи на тому, що багато фінансових установ (особливо інвестиційних банків) мають занадто великий контроль над економікою. Цілі банківського регулювання та його акцентування різняться між юрисдикціями. Найбільш поширеними є пруденційні, які спрямовані на зменшення рівня ризику, у тому числі на зменшення системного ризику, та для зменшення ризику використання банків для кримінальних цілей – відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом. Так, Д. Котс вважає, що система банківського регулювання була модифікована для вирішення різних завдань з потенційної фінансової нестабільності та спрощення процедур регулювання. З кожною новою кризою органи нагляду намагаються усунути недоліки в системі регулювання [7]. Автори статті Р.Даль та С.Вольф «Регулювання міжнародного банкінгу: структурні питання» виділяють три рівні банківського регулювання: перший рівень –компенсаційні схеми, які призначені для відшкодування збитків, що спричинені неплатоспроможністю фінансових установ; другий рівень – регулювання у формі вимог щодо достатності капіталу та інші правила, які спрямовані на запобігання неплатоспроможності; третій рівень – встановлення правил бізнесу чи ринкової практики, які спрямовані на забезпечення справедливого ставлення до користувачів фінансових послуг [8].

В іноземних виданнях часто зустрічається поняття регуляторного режиму та стратегії регулювання. Д. Левелін в книзі “Some lessons for bank regulation from recent financial crises” визначає сім компонентів регуляторного режиму і кожен із них є важливим, але не є достатнім для досягнення цілей регулювання. Вони є додатковими, а не альтернативними. Стратегія регулювання, в кінцевому підсумку, полягає в оптимізації результатів загального режиму, а не в будь-яких конкретних компонентах. Ефективне регулювання та нагляд за діяльністю банків можуть сприяти стабільності та надійності фінансових систем. Однак, існують чіткі межі того, що вони можуть досягти на практиці. Він також говорить про те,

що хоча регулювання є важливою частиною регуляторного режиму, інші компоненти однаково важливі. В остаточному аналізі не існує життєздатної альтернативи розміщення головної відповідальності за управління ризиками та загальну відповідність на плечах управління фінансовими установами. Майстерність регулятора при розробці стратегії регулювання полягає в тому, як комбінують різні компоненти в режимі і як різноманітні інструменти, доступні регулюючому органу (правила, принципи, керівні принципи, обов'язкові вимоги щодо розкриття, дозволи, нагляд, втручання, санкції, відшкодування шкоди, тощо) [9].

Професор фінансів С. Хефернен вважає, що більшості країн, щоб мінімізувати ймовірність того, що уряди повинні рятувати банк або банки, національна банківська система має спеціальне регулювання, відомого як пруденційне регулювання, яке, як правило, є більш комплексним, ніж регулювання інших секторів економіки. Міжнародна координація пруденційного регулювання на глобальному рівні стає дедалі важливішою [10].

Особливо важливим є проблеми пов'язані з оцінкою та дотриманням вимог щодо незалежності банківської системи. Серед основних завдань банківського нагляду для вирішення цієї проблеми, на думку Д. Цікларі, є профілактичний наглядовий підхід, що дозволяє раннє виявлення банківських проблем [11]. На думку М. Корнет, однією мотивацією до регулювання є особлива роль банків, які беруть участь у передачі грошово-кредитної політики від центрального банку до решти економіки [12].

На думку Й. Вернеса, банки мають правила на федеральному, державному, а іноді і на місцевому рівнях. Прихильники банківського нагляду стверджують, що банківський нагляд допомагає підтримувати довіру споживачів до банківських послуг, що, своєю чергою, допомагає забезпечити ефективну роботу економіки. Критики стверджують, що більшість банківських регламентів гальмують економічне зростання [13]. Схожої думки притримуються і російські науковці такі, як: О. Турбанов [14] та О. Тютюник,- які розуміють під банківським наглядом дотримання банківського занонодавства та видання спеціальних

нормативних актів по здійсненню банківської діяльності. Так само, О. Лаврушин, І. Мамонова та Г. Фетісов визначають банківський нагляд як встановлення законодавчих норм і регулятивних вимог до діяльності банківських установ, за допомогою яких здійснюється регулювання найбільш істотних сторін функціонування банків [15]. Н. Бровкіна під банківським наглядом розуміє «процес підтримки стабільності банківської системи, що базується на прийнятих у відповідності до світової практики та рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду нормах наглядового режиму і здійснюється шляхом постійного аналітичного обстеження кредитних організацій на всіх етапах їх функціонування із застосуванням адекватних заходів наглядового реагування» [16]. Автори книги «Foundations of banking risk:an overview of banking,banking risks,and risk-based banking regulation» Р. Апостолик та інші, визначають банківський нагляд як контроль банків та зосередження уваги на безпеці та надійності фінансової системи своєї країни [17].

В одному з останніх досліджень Я. Путніса, присвячених банківському нагляду, наголошується, що банківське регулювання ніколи не мало такого високого профілю і ніколи не було таким важливим, ніж сьогодні. Предмет банківського регулювання вплинув на порядок денний, оскільки політики усвідомили шкоду, яку неспроможні банки можуть зробити для національної та регіональної економіки. Я. Путніс констатує, що національні банки часто-густо стикаються з проблемою відсутності нагляду портфелів у всіх банках своєї країни і тому потенційно не ідентифікують концентрацію ризиків у банківській системі країни [18]. На думку Дж. Барса та Дж. Гана, «регулювання стосується сукупності законів та правил, що застосовуються до банківської діяльності, а нагляд визначається як моніторинг діяльності банків та виконання банківських регламентів» [19]. У той же час вказують, що роль банківського бізнесу змінювалася і тому змінювався спосіб, в який банки регулюються і контролюються. Автори статті «The Structure of Cross-Sector Financial Supervision» Херринг та Кармасі аналізують зміни в банківському нагляді та акцентують увагу на комплексному підході і показують, що кризовий менеджмент може не бути

адекватною заміною традиційної моделі, в якій здійснюється пруденційний нагляд в межах центрального банку [20].

На думку аналітиків аудиторської компанії KPMG, наглядовий тиск найбільш вразив країни Центральної та Східної Європи, які намагаються отримати адекватні прибутки і продемонструвати, що вони мають життєздатний і стабільний бізнес-режим. Вилучення активів та ризики дефіциту балансу штовхають більшість банків до відповідності існуючим нормативним вимогам щодо капіталу та ліквідності в ЄС. Але поруч з цим залишаються проблеми, які пов’язані з прибутковістю банків, збільшенням витрат, що впливає на забезпечення стабільного майбутнього [21]. Автори статті “Financial Supervision in Central and Eastern Europe” визначають стратегії банківського нагляду, одна з яких - це комплексний нагляд, ефективність якого пов'язана із встановленням та уніфікацією процедур, що дозволяє знизити вартість нагляду, полегшити контакти з суб'єктами під наглядом. Існують також різні форми критики проти інтегрованої моделі, яка, на їх думку, слугує інтересам багатофункціонального сервісу фінансової групи та висловлюється зауваження, що шляхом інтеграції всього фінансового нагляду в одному наглядовому органі останній стає надто великим, надто некерованим і надто потужним [22].

Згідно з чинним законодавством Республіки Білорусь, “орієнтиром у вдосконаленні принципів та інструментів банківського нагляду є відповідність міжнародним стандартам, які розробляються Базельським комітетом з банківського нагляду та іншими міжнародними фінансовими інститутами, послідовне впровадження і застосування перевірених світовою практикою принципів і підходів до банківського регулювання і ризик-орієнтованого нагляду” [23]. Своєю чергою, комітет Незалежної асоціації банків України з питань регуляторної політики та нагляду звітував про результати в 2016 році і визначив основні напрямки діяльності на 2017 рік. Серед яких такі пріоритетні питання, як: вдосконалення вимог щодо кредитного ризику при проведенні активних операцій, впровадження вимог Базель III до капіталізації, платоспроможності та ліквідності банків [24].

Згідно із Законом України «Про Національний банк України» ст. 1 «банківський нагляд - система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів банку; банківське регулювання є однією із функцій НБУ, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків та визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду і відповідальність за порушення банківського законодавства» [25]. Схоже визначення банківського нагляду дає стаття 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність». У цій статті вказується, що «метою банківського нагляду є стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках» [26]. Згідно з статтею 4 Закону України «Про банки та банківську діяльність» Національний банк України здійснює регулювання та банківський нагляд відповідно до положень Конституції України, цього Закону, Закону України «Про Національний банк України», інших законодавчих актів України та нормативно-правових актів Національного банку України. Національний банк України визначає особливості регулювання та нагляду за системно важливим банком, банком, що має статус Розрахункового центру з обслуговування договорів на фінансових ринках, з урахуванням специфіки діяльності таких банків.

Вітчизняні наукові підходи в трактуванні банківського нагляду в цілому дотримуються вищезгаданих законодавчих положень. Розбіжності виникають, насамперед, при визначенні сутності понять банківського регулювання та нагляду. Зокрема, в підручнику за авторством В. Міщенко та низки інших авторів під регулюванням банківської діяльності розуміють, насамперед, створення відповідної правової бази, тобто розробку та ухвалення законів, що регламентують діяльність банків, а також ухвалення відповідними установами, уповноваженими державою, положень, що регламентують функціонування банків

у вигляді нормативних актів, інструкцій, директив. Законодавчі і нормативні положення визначають такі межі поведінки банків, які сприяють надійному та ефективному функціонуванню банківської системи. Банківський нагляд визначається ж як «моніторинг процесів, що мають місце у банківській сфері на різних стадіях функціонування банків, а саме: створення нових банків та їх установ, діяльності банків, реорганізації та ліквідації банків. Для цього орган нагляду має повноваження застосувати до банків примусові та непримусові заходи впливу» [27].

О. Любунь та інші визначають банківське регулювання як систему заходів, за допомогою яких центральний банк забезпечує стабільне, безпечне функціонування банків та запобігає дестабілізуючим процесам у банківському секторі. Основною метою банківського нагляду вважається своєчасне реагування на порушення та негативні тенденції в діяльності комерційних банків з метою їх нормалізації, укріплення фінансового стану, підтримки стабільності та надійності як кожного банку зокрема, так і банківської системи в цілому [28]. О. Орлюк підтримує законодавчо визначене поняття банківського нагляду та визнає, що терміни «банківське регулювання» та «банківський нагляд» належать до (різних) взаємодоповнюючих видів діяльності. Подає банківське регулювання як одну із форм державного управління, що становить собою систему заходів, за допомогою яких держава через центральний банк (або інший уповноважений орган) забезпечує стабільне та безпечне функціонування банків, а також попереджає дестабілізуючі процеси в банківському секторі [29].

Цікавим є підхід В. Грушко та інших авторів посібника «Банківський нагляд», які розуміють під банківським наглядом, насамперед, моніторинг процесів, що мають місце в банківській сфері на різних стадіях функціонування банків, а саме: створення нових банків та їхніх установ; діяльності банків; їх реорганізації та ліквідації. При цьому регулятивно-наглядові органи мають повноваження застосовувати до банків певні коригувальні заходи, а також заходи примусового впливу з метою регулювання їхньої діяльності. Ці заходи можуть розглядатися одночасно як елемент банківського нагляду і як елемент

банківського регулювання [30]. Отже, поняття регулювання банківської діяльності та банківський нагляд в розумінні Грушко В.І. та інших тісно переплітаються. Зокрема, Н. Рогова дійшла висновку, що «державне регулювання банківської діяльності містить такий компонент, як нагляд, оскільки воно неможливе без контролю» [31]. О. Хаб'юк розуміє під банківським регулюванням формування та застосування державою заходів впливу на банківську сферу для досягнення державних цілей (забезпечення грошового обігу, стабільність банківської системи, уникнення монополізації, усунення недоліків міжнародної діяльності банків тощо). Складовою цього поняття вважається поняття банківського нагляду, яке визначається як контроль (моніторинг) за діяльністю банків та застосовування заходів впливу в разі порушень законодавства, а також нормотворча діяльність органів нагляду [32]. В. Коваленко під банківським наглядом розуміє систему контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими кредитно-фінансовими установами у процесі їх діяльності законодавства України і встановлених нормативів з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників [33].

За визначенням І. Д'яконової, регулювання – це об'єктивний процес, метою якого є окреслення меж, що здійснюється за допомогою методів і відповідних їм інструментів для досягнення визначеної мети. При цьому виділяють три основні види регулювання – державне, наддержавне (міжнародне) та асоціативне [34].

Основні підходи до визначення предмету банківського нагляду в працях зарубіжних та вітчизняних науковців можна сформулювати у вигляді наступної таблиці (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Підходи до визначення предмету банківського нагляду

Автор	Трактування поняття
1	2
Т.Моенжак	Центральні банки вважають за доцільне мати офіційний орган для перевірки операцій комерційних банків, вивчення книжок комерційних банків і надання регулятивних розпоряджень банкам. Роль банківського нагляду стала можливим лише тоді, коли центральний банк став розглядатися переважно як діюча державна установа в інтересах суспільства, а не як інший конкурентний банк, який діє для отримання більшого прибутку

Продовження табл. 1.1

1	2
В. Грюнинг	Основною сутністю банківського нагляду є ефективність управління фінансовими ризиками в банку, моніторинг потенційних ризиків та дотримання норм пруденційного нагляду
М.Анденас	Регуляторна система для надання дозволів та нагляду за всіма банківськими установами
Д. Цікларі	Процес, який дозволяє раннє виявлення банківських проблем
Девід Котс	Це процес усунення недоліків в системі регулювання
Р. Апостолік	Контроль банків та зосередження уваги на безпеці та надійності фінансової системи своєї країни.
О. Лаврушин, І. Мамонова та Г. Фетісов	Встановлення законодавчих норм і регулятивних вимог до діяльності банківських установ, за допомогою яких здійснюється регулювання найбільш істотних сторін функціонування банків
Дж. Барса, Дж.Гана	Моніторинг діяльності банків та виконання банківських регламентів
О. Турбанов та О. Тютюник	Дотримання банківського занонодавства та видання спеціальних нормативних актів по здійсненню банківської діяльності
В.Міщенко, А.Яценюк.	Моніторинг процесів, що мають місце у банківській сфері на різних стадіях функціонування банків, а саме: створення нових банків та їх установ, діяльності банків, реорганізації та ліквідації банків
О. Любунь, В. Любунь, І. Іванець	Своєчасне реагування на порушення та негативні тенденції у діяльності комерційних банків з метою їх нормалізації, укріплення фінансового стану, підтримки стабільності та надійності як кожного банку зокрема, так і банківської системи у цілому
В. Грушко	Моніторинг процесів, що мають місце у банківській сфері на різних стадіях функціонування банків, а саме: створення нових банків та їхніх установ; діяльності банків; їх реорганізації та ліквідації.
О. Хаб'юк	Контроль (моніторинг) за діяльністю банків та застосовування заходів впливу в разі порушень законодавства, а також нормотворча діяльність органів нагляду
Н. Бровкіна	Процес підтримки стабільності банківської системи, що базується на прийнятих у відповідності до світової практики та рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду нормах наглядового режиму і здійснюється шляхом постійного аналітичного обстеження кредитних організацій на всіх етапах їх функціонування із застосуванням адекватних заходів наглядового реагування
В.В. Коваленко	Система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими кредитно-фінансовими установами у процесі їх діяльності законодавства України і встановлених нормативів з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників

Джерело: складено автором за [17; 18; 19; 27; 28; 30; 31; 32; 34; 35; 36]

Дослідження літературних джерел дозволяє зробити наступні висновки, що:

1. Банківське регулювання – це процес сприяння фінансової стабільності за допомогою використання спеціальних методів, інструментів, шляхом встановлення конкретних правил та інструкцій. Тому функції банківського регулювання тісно пов'язані з проведенням грошово-кредитної політики та

організації системи розрахунків та історично здійснюється центральними банками. Наднаціанальне банківське регулювання – це процес регулювання, який здійснюється міжнародними організаціями світового рівня (МВФ, МБРР, ЄБРР, BCBS).

2. Банківський нагляд – це контроль за забезпеченням стабільності та стійкості банківської системи, який повинен адекватно реагувати на світові тенденції та переоцінювати наглядову політику. З точки зору методології банківський нагляд слід розуміти як сукупність методів, прийомів, інструментів, які використовують органи банківського нагляду для моніторингу показників діяльності банків, застосування заходів впливу тощо.

3. Банківський нагляд ґрунтується на постійному аналітичному обстеженні банків та обслуговує суспільно-економічні потреби, оскільки існує тісний взаємозв’язок між аналізом ризиків та банківським наглядом.

В західних та вітчизняних наукових джерелах дуже часто проблематика банківського нагляду ототожнюється з аналізом причин виникнення банківських ризиків та методики їх дослідження. Аналіз літературних джерел довів, що дослідження ризиків має досить тривалу історію, але активне вивчення фінансових ризиків почалося порівняно нещодавно — наприкінці XIX - на початку XX століть. А. Віллетт на початку XX століття розглядав економічні та фінансові ризики, як «об'єктивовану невизначеність щодо виникнення небажаної події та яка змінюється в залежності від невизначеності, а не зі ступенем ймовірності» [37].

Поняття ризику починає зустрічатися в багатьох суспільних та природничих науках і кожна з них має свої підходи та методики для аналізу ризиків. Сутність економічних ризиків на сьогодні вивчено та описано в науковій літературі досить повно і висновки зроблено переважно однозначні: ризик є об'єктивною реальністю, пов'язується з невизначеністю майбутнього і відображає міру (рівень) відхилення від сподіваного результату. Так, на думку професора з ризик-менеджменту C. Alexander (ISMA, the Business School of Reading University), основою банківського бізнесу є взяття ризиків (тому що він знає або повинен знати, як керувати ними) в обмін на премії, які сплачуються клієнтові. Для

універсальних банків, а також для багатьох інвестиційних банків така форма ведення бізнесу є традиційною, а також основним джерелом прибутків [38].

Водночас ризик як економічна категорія не має визнаного всіма трактування. У класичній теорії економічного ризику Дж. Міля та Н. У. Сеніора ризик ототожнюється з математичними очікуваннями втрат, які можуть трапитись внаслідок вибраного рішення. Тобто ризик постає у вигляді збитку, спричиненого реалізацією цього рішення. Даний підхід, однак, є досить однобоким, тому були сформульовані інші дефініції ризику.

Так, у 1930-ті роки економісти А. Маршалл і А. Пігу розробили основи неокласичної теорії економічного ризику, відповідно до якої суб'єкт економічної діяльності працює в умовах невизначеності, а його прибуток є випадковою величиною. Тому даний суб'єкт у своїй діяльності має керуватися двома критеріями: розмірами очікуваного прибутку та величиною його можливих коливань. Згідно з неокласичною теорією, за однакового розміру потенційного прибутку, суб'єкт економічної діяльності вибирає варіант, пов'язаний з меншим ризиком (меншими очікуваннями прибутку). У такий спосіб представники неокласичної теорії ризику обґрунтували позицію суб'єктів економічної діяльності, які не схильні до ризику, тобто для яких гарантований прибуток завжди має більшу користь, ніж прибуток того самого очікуваного розміру, але який пов'язаний з можливими коливаннями.

На противагу їм, Дж. Кейнс у своїй праці «Загальна теорія зайнятості, процента та грошей», навпаки, звернув увагу на схильність і готовність суб'єктів економічної діяльності брати більший ризик заради отримання більшого очікуваного прибутку. Фундаментальний підхід до категорії ризику запропонував Ф. Х. Найт у праці «Ризик, невизначеність і прибуток» [198]. Він розподілив ризики на два види: ризики, об'єктивну ймовірність яких можна обчислити та які можна застрахувати (такі ризики є статтею витрат діяльності, що вираховуються з прибутку); ризики, об'єктивну ймовірність яких не можна обчислити і які пояснюють наявність специфічного доходу суб'єктів економічної діяльності.

Ефективність оцінки й управління ризиками багато в чому визначається їх

класифікацією. Остання означає систематизацію ризиків на підставі ознак та критеріїв, що дозволяють об'єднати підмножини ризиків в більш узагальнені поняття. Вона створює можливості для ефективного використання відповідних методів і способів управління ризиком. У сучасній економічній літературі і практиці існує велика кількість класифікацій банківських ризиків залежно від цілей аналізу й управління. Специфікою західної класифікації банківських ризиків є те, що в цих країнах стійка банківська система, а також розвинуті ринки — валютний і цінних паперів. Тому більшість праць, присвячених питанням ризику, нерозривно пов'язані з даними інститутами, а також органами, що їх регулюють.

Основним документом, яким керуються ризик-менеджери західних компаній для ідентифікації ризиків, є «International Convergance of Capital Measurement and Capital Standards», розроблений Базельським комітетом з банківського нагляду і затверджений у 2004 р. У документі визначені три основні види ризиків: ринковий ризик; кредитний ризик; операційний ризик. Універсальна класифікація ризиків розроблена аудиторською компанією «Coopers & Lyberand» і викладена в Основних принципах управління ризиками (Generally Accepted Risk Principles — GARP) [39]. Відповідно до цих принципів виділяють шість груп ризику. Класифікація ризиків на основі GARP подана в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Класифікація ризиків на основі GARP

Кредитний ризик	Ризик ліквід-ності	Ризик надмірної концентрації	Операційний ризик	Ринковий ризик	Ризик бізнес-події
- Прямий кредитний ризик; - ризик кредитного еквівалента; - розрахунковий (операційний) ризик.	Ризик ліквід-ності ринку	- За інстру-ментами; - за великими угодами; - за галузями; - за регіонами.	- Ризик помилок у виконанні угод; - ризик порушення системи контролю; - ризик систем (інфраструктури).	- Кореляційний ризик; - ризик акцій; - процентний ризик; - валютний ризик; - товарний ризик; - ризик зміни спреду.	- Ризик порушення валютної конвертації; - ризик зрушень процентних ставок; - ризик утрати репутації; - ризик зміни оподаткування; - ризик зміни нормативної бази; - ризик настання глобальних форс-мажорних обставин.

Джерело: складено автором за [39]

У свою чергу, Х. ван Грюнинг банківські ризики поділяє на чотири категорії: фінансові ризики, операційні ризики, ділові ризики та надзвичайні ризики [40] (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Основні банківські ризики

Фінансові ризики	Операційні ризики	Ділові ризики	Надзвичайні ризики
- Структура балансу; - структура звіту про прибутки та збитки/прибутковість; - достатність капіталу; - кредитний ризик; - ризик ліквідності; - процентний ризик; - ринковий ризик; - валютний ризик.	- Ризик ділової стратегії; - ризики внутрішніх систем і операцій; - технологічний ризик; - помилка управління і шахрайства.	- Юридичний ризик; - ризик ділової політики; - фінансова інфра-структура; - системний (ризик країни).	- Політичний ризик; - ризик «зараження» фінансовою кризою; - ризик банківської кризи; - інші екзогенні ризики.

Джерело: складено автором за [37; 38; 39; 40]

Як видно з таблиці, існування різних форм банківських ризиків дозволяє відобразити їх різноманіття та специфіку як об'єктів банківського ризик-менеджменту. Крім того, усі види ризиків взаємозв'язані і всі впливають на діяльність банків. Зміна одного виду ризику викликає зміну майже всіх інших видів, що ускладнює вибір методу аналізу рівня конкретного ризику та ухвалення рішення щодо його оптимізації, потребуючи поглибленого аналізу безлічі інших ризикових чинників. Аналіз літературних джерел довів, що серед усіх перелічених видів ризиків фінансові є найбільш дослідженими. Поглиблене їх вивчення розпочалося наприкінці XX ст. у зв’язку з розвитком фінансових інструментів, виникненням кризових явищ у різних частинах світу, які призвели до вповільнення економічного зростання в більшості країн Заходу та в США. Так, у 1970–1980-х рр. фінансові ризики (передусім, валютний та процентний) стали причиною збитків багатьох компаній, а деяких з них призвели до банкрутства. Як наслідок, аналітики розпочали дослідження проблем подолання фінансових ризиків, насамперед, пошуку теоретичних і практичних методів управління фінансовими ризиками з метою зниження ймовірності негативних їх наслідків та

мінімізації можливих збитків.

Фінансові ризики незалежно від конкретного їх походження і характеру середовища, де вони виникли, є безпосереднім наслідком фінансових відносин, зокрема фінансових операцій. Саме тому різні дослідники, які вивчають природу фінансових ризиків, прагнуть виводити їх з фінансової першооснови – це або неочікуваний результат використання фінансових ресурсів, або негативний наслідок прийняття фінансових рішень і вжиття відповідних заходів. Так, професор В.В. Вітлінський, аналізуючи природу виникнення фінансових ризиків, зокрема банківських, пише, що вони з'являються «…зокрема, тому що не можна повністю реалізувати своєчасне та вичерпне виконання прийнятої стратегії (управлінських рішень). Це пов'язано зі збурюючими (негативними) впливами складної множини суперечливих чинників». І далі він формулює визначення: «ризик — це міра можливого несприятливого відхилення від сподіваного (чи бажаного) результату того чи іншого управлінського рішення» [41].

А.О. Старостіна та В.А. Кравченко, розглядаючи сутність ризик-менеджменту, стверджують, що «…наявність ризику зумовлює ситуацію невпевненості (невизначеності) щодо того, які саме результати ми отримаємо», і доходять висновку, що «…факторами невизначеності в бізнесі є макросередовище бізнесу, мікросередовище бізнесу, внутрішнє середовище компанії» [42]. Загалом таке бачення відповідає підходу, окресленому Б. Койлі та Т. Райс: фінансові ризики — це ризики, які виникають у зв'язку з рухом фінансових потоків на ринках фінансових ресурсів під дією як макроекономічних, так і внутрішньоекономічних факторів і умов [43]. На погляд професора В.В. Шокуна та Л.П. Пилипенко, «…під фінансовими ризиками слід розуміти ймовірність настання непередбачуваних фінансових втрат (зниження прибутку, доходів, втрати капіталів тощо) в ситуації невизначеності умов фінансової діяльності суб'єктів господарювання» [44].

М.В. Грідчіна визначає сутність фінансових ризиків у широкому та вузькому значеннях. У широкому значенні фінансові ризики — це ризики, які характеризуються ймовірністю втрат фінансових ресурсів (грошових коштів) у

підприємницькій діяльності. У вузькому значенні фінансові ризики — це частина економічних ризиків, яка пов’язана з імовірністю фінансових втрат унаслідок операцій у фінансово-кредитній і біржовій сферах [45]. Професор В. Базилевич взагалі вважає фінансові ризики поняттям, що рівнозначне кредитному ризику, і визначає його як втрату підприємцем за певних умов можливостей виконання своїх зобов’язань перед інвестором [46]. На його думку, визначення фінансового ризику є симбіозом підходів, пов’язаних з імовірністю виникнення певних подій та наслідків, які позначаються на фінансовому стані суб’єкта господарювання (негативно чи позитивно) та в ситуації невизначеності умов його фінансової діяльності, суперечливості (конфліктності) та неминучого вибору.

Заслуговує на увагу найбільш поширена та загальновживана в практиці ризик-менеджменту, фінансового менеджменту корпорацій та різноманітних інституцій класифікація, яка запропонована у звіті Всесвітньої групи вивчення деривативів (Global Derivatives Study Group), який ще називають Звітом групи тридцяти (Group of Thirty Report). За цією класифікацією основними видами фінансових ризиків є: ризик ліквідності (liquidity), ринковий (market), кредитний (credit), операційний (operational) та юридичний (legal) ризики. Ринковий ризик, своєю чергою, охоплює процентний (interest rate), валютний (foreign exchange), фондовий (equity) та товарний (commodity) ризики.

Аналіз досліджень, які присвячені банківському регулюванню та нагляду, свідчать про те, що це взаємопов’язані поняття, які мають де-кілька важливих складових. Насамперед, вони являють собою обов’язкові для банків та банківських груп правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку та звітності, організації внутрішнього контролю, складання та надання бухгалтерської та статистичної звітності. Другий елемент – ці два взаємопов’язані процеси встановлюють для банків спеціальні нормативи їх діяльності, які спрямовані на обмеження їх ризиків та на захист інтересів клієнтів та вкладників, а також суспільства в цілому. До таких нормативів відносять: мінімальний розмір регулятивного капіталу; норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу; норматив співвідношення регулятивного капіталу до зобов’язань банку;

нормативи ліквідності. У табл. 1.4 представлені напрямки співробітництва банків в банківському нагляду та регулюванні.

Таблиця 1.4

Напрямки координації банків в банківському нагляді та регулюванні

Ключові системні напрямки співробітництва	Галузі управління фінансовими ризиками			
	Структура балансу	Структура звіту про прибутки та збитки	Достатність капіталу	Фінансові ризики (ризик ліквідності, процентний ризик, валютний ризик, ринковий ризик, операційний ризик)
	Інструменти: фінансова звітність за показниками ризиків та розкриття інформації, кредитні рейтинги. Вимоги: до капіталу та резервів.			
Банківське регулювання	Встановлення системи регулювання шляхом допустимих меж ризиків (нормативів), або інших параметрів, які створюють оптимальну модель управління ризиками в банківському секторі			
Банківський нагляд	Здійснення моніторингу фінансового стану та ефективності управління ризиками. Здійснення перевірки діючих положень регулювання.			

Джерело: розроблено автором

Як видно з таблиці, хоча перелік фінансових ризиків досить різноманітний, але в основі кожного перебуває фактор, який може впливати на виникнення будь-якого ризику з перелічених. Крім того, основні галузі управління ризиками – структура балансу, достатність капіталу – можуть містити в собі потенційні загрози ризиків, які можуть викликати негативні фактори. Наприклад, це може бути коливання процентних ставок. Даний фактор може мати як позитивний, так і негативний вплив на фінанси. Про це свідчить визначення процентного ризику, подане в документі Базельського комітету з банківського нагляду «Принципи управління та нагляду за процентним ризиком». Процентний ризик — це експозиція фінансового стану банку до несприятливих змін процентних ставок і взяття цього ризику може бути важливим джерелом прибутковості та акціонерної вартості [47]. Отже, у цьому документі не заперечуються факти належності процентного ризику до спекулятивних ризиків як таких, що можуть призвести і до прибутків, і до збитків. Негативний вплив процентного ризику аналізується Базельським комітетом у зв’язку з забезпеченням надійності та стабільності світової банківської системи через висунення до банків відповідних вимог щодо розміру капіталу на такому рівні, щоб він відповідав можливим негативним наслідкам ризиків, що їх можуть брати банки в процесі своєї діяльності. На наш

погляд, існує тісний взаємозв’язок між аналізом ризиків та банківським наглядом, який полягає в тому, що нагляд, як моніторинг банківської діяльності, змінює концепцію ризик-менеджменту банку та впливає на ефективність діяльності банку. Такий аналіз дозволив нам сформулювати основні завдання банківського нагляду в сучасному глобальному середовищі. На рис. 1.1. представлені завдання банківського нагляду.

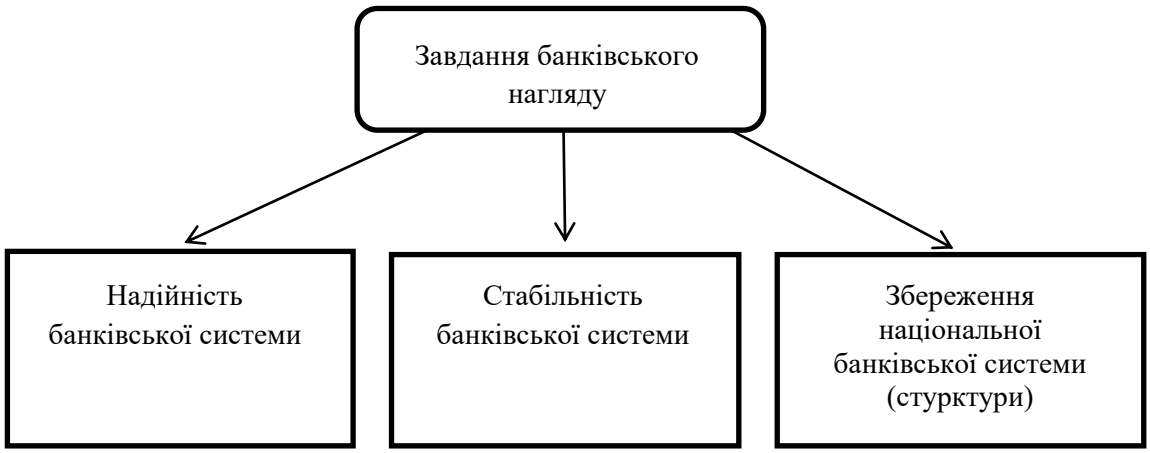

Рис. 1.1. Завдання банківського нагляду

Джерело:розроблено автором

Таким чином, світова практика банківського нагляду свідчить, що діяльність банківських регуляторів сконцентрована на досягненні трьох основних завдань банківського нагляду, а саме: збереження надійності, забезпечення стабільності банківської системи та збереження її певної характерної для країни структури.

Аналіз підходів до визначення банківського нагляду та регулювання, дозволив нам через призму сучасних завдань надати сучасне трактування банківському нагляду. На нашу думку, **сучасний банківський нагляд України** – це моніторинг фінансових результатів і операцій банків уповноваженим суб'єктом (центральним банком) із застосуванням ризик-орієнтовного підходу з метою забезпечення їх надійного функціонування. Банківський нагляд обумовлений об'єктом і предметом нагляду.

Так, банківський нагляд можна класифікувати за кількома критеріями. Ці критерії та сама класифікація дозволяють краще зрозуміти види нагляду,

побачити недоліки їх регулювання та визначити шляхи його вдосконалення. Залежно від предмета нагляду слід виділити функціональні види нагляду , а в залежності від суб'єкта – інституційні. У першому випадку мова йде про класифікації банківського нагляду за об’єктом і предметом, а в другому – за суб’єктом.

Функціональний нагляд може бути обмежений якимось одним питанням діяльності кредитної організації. Наприклад, Національний банк України перевіряє, як в кредитній організації ведеться бухгалтерський облік і чи правильно відображаються в ньому банківські операції. Це так звані тематичні перевірки діяльності кредитної організації. До такого нагляду, на нашу думку, слід віднести пруденційний нагляд. *Пруденційний нагляд* це – моніторинг виконання нормативів та рекомендацій по управлінню ризиками в банках. Перевірка в цьому випадку обмежується одним предметом банківського нагляду. Перевірка всієї діяльності банку з боку Центрального банку – це комплексна перевірка. До зовнішнього нагляду слід віднести нагляд Центрального банку у вигляді дистанційного нагляду та контактного нагляду. Специфіка внутрішнього нагляду банку полягає у визначенні внутрішніми банківськими структурами відповідності діяльності банків (у тому числі нормативів) щодо положень, законів та інструкцій Центральних банків країни. Така класифікація видів банківського нагляду представлена на рис. 1.2.

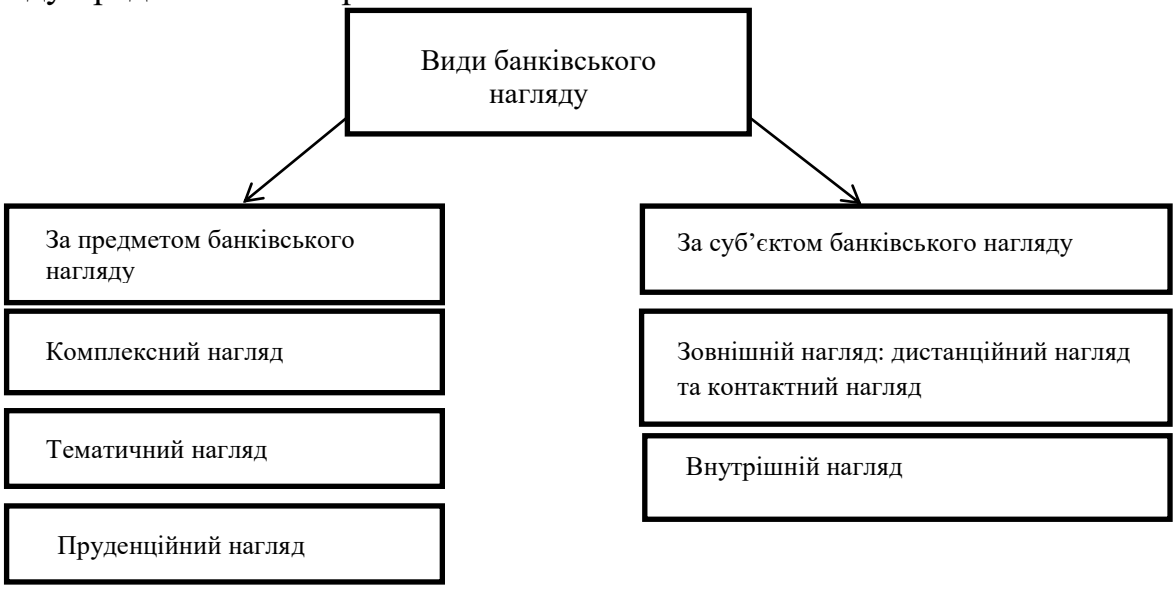

Рис 1.2. Види банківського нагляду
Джерело:розроблено автором

Як видно з рисунку, основними видами банківського нагляду є зовнішній нагляд та внутрішній нагляд. Ці два основних види пов’язані між собою, оскільки здійснюються із загальною метою моніторингу стану фінансових результатів і операцій банків. Науково-практичне значення такої класифікації полягає в тому, що результатом певного виду нагляду може бути виявлення порушень з подальшим відкликанням ліцензії.

Дослідження термінології банківського нагляду та концептуальних засад дозволив нам зробити висновки щодо соціально-економічної природи банківського нагляду, а саме – щодо взаємозв’язку банківського нагляду з економічними та соціальними процесами в країні. На нашу думку, такий взаємозв’язок має наукове підґрунтя та пов’язаний з фінансовою стійкістю економіки. Однією з головних причин створення інституту нагляду за окремими банками і банківськими групами є взаємопов'язаність банківського нагляду з фінансовою системою, в якій провідна роль належить банкам. Якщо певний банк чи певна банківська група збанкрутували, то втрачається фінансова стабільність, оскільки це банкрутство може потягнути за собою банкрутство їхніх контрагентів і клієнтів, у тому числі й інших банків. Крім того, банківська криза в одній країні може легко перекинутися на банки в інших країнах світу. Тому пруденційний нагляд має бути спрямований на зміцнення фінансової стабільності через моніторинг та управління фінансовими ризиками. Світова практика банківського регулювання свідчить, що діяльність банківських регуляторів сконцентрована на досягненні трьох основних завдань банківського нагляду, а саме: збереження надійності, забезпечення стабільності банківської системи та збереження її певної характерної для країни структури. Надійність досягається різноманітними заходами захисту депозиторів і організацією фондів депозитного страхування. Стабільність може бути досягнена захистом економіки від негативного впливу з боку економіки та зокрема фінансової системи. Це можуть бути наслідки фінансової паніки, які викликані кризовими явищами в економіці та суспільстві, тобто ефект доміно, коли відбувається масовий відплив депозитів з банківської

системи. І тому одним із завдань регуляторів є боротьба із системним ризиком, або запобігання колапсу фінансової системи.

Завдання структурування фінансової системи, зокрема банківського сектору, зводяться до забезпечення умов конкуренції (захист банківської клієнтури від монополізації) та досягнення ефективності. Індустрія фінансових послуг — одна з тих галузей економіки, яка, мабуть, ніколи не залишиться без регулювання, хоч значущим питанням залишиться визначення оптимального його впливу на банки. Особливо важливо у зв'язку з цим виділити ключові характеристики оптимального (з погляду платників податків) регулювання.

Так, професор фінансів Кейн вважає, що оптимальне регулювання залежить від вимог платників податків і висловлюється про нього так – регулятори зобов'язані збільшувати добробут платників податків. На його думку, регулювання оптимальне, якщо офіційним особам вдається мінімізувати чисті витрати (або максимізувати чисту вигоду), пов'язані з введенням у практику схем регулювання. Тобто оптимізація має стати метою бюрократії. Отже, в ідеалі діяльність регуляторів повинна обмежуватися максимізацією надійності, стабільності і конкурентоспроможності.

Завдання збереження банківської стабільності безпосередньо пов'язане з макроекономічним завданням стабілізації економіки. Погляди регуляторів на цю проблему виходять з “теорії доміно” стосовно до поширення банківських криз у світовій економіці. Відповідно до цієї теорії такі кризові стани дуже швидко поширюються між економіками, та за браку заходів із запобігання цьому поширенню вся світова банківська система швидко занепадає.

До числа останніх за часом методів регулювання, розроблених, виходячи з описаних поглядів, можна віднести заходи, вжиті в 1984 р. в момент кризи Continental Illinois National Bank. Замість того, щоб закрити банк і визнати його фактичне банкрутство, регулятори організували викуп, вважаючи, що криза Continental Illinois вплине на “зараження” сотень інших банків. Грошові вливання FDIC становили тоді 5,4 млрд дол., причому витрати самої FDIC були на рівні приблизно 1,1 млрд дол.

Завдання забезпечення стабільності й надійності банківської системи мають вирішуватися як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівні. На макроекономічному рівні важливою складовою економічної активності (з погляду монетарної теорії) є кількість грошової маси в обігу. Інші механізми, що забезпечують узгоджене функціонування компонентів на рівні макроекономіки, — процентні ставки і обсяг пропонування банківських кредитів. Незважаючи на те, що в сучасній економічній системі комерційні банки не єдині, хто виконує функцію фінансового посередництва на фінансових ринках, але їхня роль у цьому процесі, як і раніше, залишається дуже важливою. Отже, регулювання банківської діяльності дозволяє захистити грошове пропонування і дає центральним банкам важіль, за допомогою якого вони впливають на банківські резерви, процентні ставки та кредитну діяльність банків.

Одне із завдань макроекономічної стабілізації — не допустити різкого скорочення грошової маси у зв'язку з операціями на відкритому ринку. Так, нездатність Федеральної резервної системи запобігти фінансовій кризі на початку 1930-х років змусила Конгрес США створити Федеральну корпорацію страхування депозитів (FDIC) у 1933–1934 рр. Крім того, на діяльність комерційних банків у той період було накладено низку таких обмежень, як: заборона на виплати відсотків за депозитами до запитання, верхня межа процентних ставок ощадних та строкових депозитів. Ці та інші заходи були покликані контролювати зростання «руйнівної конкуренції», а механізм страхування депозитів повинен був зробити банківську систему більш надійною.

Найважливіша мета банківського регулювання — це підтримка довіри суспільства до банківської системи. Така підтримка на мікроекономічному рівні здійснюється обмеженням міри ризику окремих банків (несистемний ризик), а на макроекономічному рівні через ізоляцію переживають кризу банків, щоб унеможливити «ефект доміно» і руйнування системи (системний ризик). Здійснюючи нагляд за несистемним ризиком окремих банків, банківські регулятори намагаються домогтися, щоб кожна з установ оперувала в рамках розсудливості або надійності і безпеки. Найбільш швидким способом встановити

міру “проблемності” банку є проведення стрес-тестів. Цей метод доповнюється безперервним аналізом виконання законодавства та вимог ризик-менеджменту з використанням комп'ютерних технологій. Крім того, регулювання повинно заохочувати інновації в банківській діяльності.

На рис. 1.3. представлено вплив соціально-економічного середовища на банківський нагляд.

Рис 1.3. Вплив соціально-економічного середовища на банківський нагляд

Джерело: розроблено автором

Як видно з рисунку, соціально – економічна природа банківського нагляду полягає в сприянні банківського нагляду стабільності фінансової системи, що досягається через формування вимог до банківського нагляду як з боку приватних осіб та домогосподарств (забезпечення страхування та кредитування,

забезпечення прибутковості та регулярності роботи банківської системи), так і з боку держави через макроекономічні вимоги (економічний та соціальний захист (закони, правила національні дефініції), конторолль за загальнодержавною системною фінансовою політикою (макроекономічна політика, створення відповідного регуляторного середовища банків). Вирішення таких вимог банківським наглядом повинно базуватися на світовому досвіді банківського нагляду через залучення кращих методик та практик банківського нагляду.

Слід зазначити, що в регуляторному середовищі та зокрема в Директивах ЄС немає визначення поняття фінансової стійкості. Економісти також не мають єдиного підходу до його трактування. Проте, існують загальні елементи, які можна використовувати для розуміння фінансової стабільності, а саме: безпечне та добре функціонуюче фінансове середовище, відсутність потрясінь, або відсутність фінансової нестабільності. У цьому плані все, що допомагає зробити фінансові структури більш безпечними і менш сприйнятливими до ударів, спрямовано на фінансову стабільність. В цьому розумінні саме банківський нагляд сприяє досягненню такої мети, тому що здійснює моніторинг за фінансовими інструментами та показниками, які спрямовані на запобігання або вирішення проблем фінансової нестабільність банків. Проте, ефективність цих інструментів не варто переоцінювати, фінансова стабільність не може бути гарантована, оскільки для бізнесу запозичення проти кредитування є виключно ризикованим. Адже тільки за умов кредитування існують можливості зростання.

Водночас банки можуть зробити свій внесок у справу запобігання негативним шокам, щоб послабити негативні наслідки фінансової нестабільності. Тож важливою компонентом банківського менеджменту є стратегія управління ризиками, яка покликана забезпечити мінімізацію можливих втрат під час здійснення банківської діяльності. Учені-економісти, що вивчають проблематику ризиків, розглядають управління ризиком як специфічний вид діяльності, що складається з послідовності таких етапів:

- ідентифікація ризику;
- оцінка ризику;

- вибір стратегії управління ризиком (ухвалення рішення про прийняття ризику, відмова від дій, пов’язаних з ризиком, або зниження міри ризику);
- вибір і застосування способів зниження міри ризику;
- контроль рівня ризику.

Так, згідно з дослідженням, проведеним восени 2003 р. незалежним Лондонським дослідним Центром вивчення фінансових інновацій (Centre for Study Financial Innovation), банкірів у різних країнах найбільше хвилюють питання вдосконалення корпоративного управління, а також методи оцінки ризиків, пов'язаних з ускладненням використовуваних фінансових інструментів.

Таким чином, на нашу думку, банківський нагляд значною мірою є уособленням ідей ризик менеджменту, але в більш глобальному масштабі. Його завдання полягає у створенні такого набору заборон, обмежень і вимог для банків окремої банківської системи, які б стримували надмірне зростання ризиків і тим самим не шкодили загальному фінансовому здоров’ю банківского середовища[48]. Однак, умови вільного пересування капіталу та постійне поглиблення глобальної економічної конкуренції створюють виклик для систем банківського нагляду в окремих країнах. Надмірні та негнучкі інструменти нагляду можуть не тільки успішно запобігати виникненню системних криз, але також і сповільнювати економічне зростання, стримувати ринкову конкуренцію і перешкоджати інвестиціям. Тому важливим для банківського нагляду є усвідомлення своєї ролі не лише як «банківського поліцейського», але й як «агента економічного зростання», що має приймати активну участь у вдосконаленні засобів регулятивного впливу співставну викликам і загрозам тієї чи іншої банківської системи.

1.2. Закономірності та основні етапи формування системи банківського нагляду

Основними завданнями цього підрозділу є визначення основних етапів формування та розвитку банківського нагляду, що призвело до формування системи банківського нагляду й показати основні принципи цього процесу.

Протягом останніх десятиліть в європейській фінансовій системі відбулися такі значні зміни, як: дерегуляція, інтернаціоналізація фінансових ринків, технологічні зміни,- які вплинули на розвиток нагляду за фінансовими установами. Крім того, у більшості країн Центральної та Східної Європи відбулися зміни в економічних та політичних системах, що також вплинуло на формування ринкового середовища та на перехід банківських систем до нових моделей ринкової економіки. Такі зміни вплинули на розвиток банківських систем країн Центральної та Східної Європи, зокрема на банківський нагляд, оскільки поруч із серйозними реформами в системі нагляду та завдяки сприятливому середовищу виникали порушення норм і правил банківського нагляду, і корупційні складові. Більшість країн Центральної та Східної Європи відчували такі проблеми, як: залежність банківської системи від фінансування з боку міжнародних фінансових організацій та міжнародних банків, необхідність збільшення капіталу, проблеми з ліквідністю [49]. На нашу думку, процеси банківського нагляду в цьому регіоні Європи можна охарактеризувати думкою авторів книги «Risk Management in the Polish Financial System. A Systemic Approach», що «класичне розуміння пропозиції та попиту, тобто типових сили, які притаманні вільній ринковій економіці, сьогодні все частіше визначаються як необхідність шукати фінансову стабільність та безпеку. Це досить практичний підхід» [50]. Автори цього дослідження також визначають, що найважливішим в даному випадку є макро-організаційний аспект, оскільки погляд виконавчої влади на державну інституційну систему дозволяє приймати цілісну перспективу щодо

ризику в рамках формування негайного системного середовища та нейтралізації загроз, що виникають у системному середовищі.

Міжнародна банківська справа є нині однією з найбільш регульованих галузей у світі. Усвідомлена необхідність регулювання банків походить від розуміння того, якими крихкими і системно важливими інститутами вони є, і того, що вони часто потребують державної підтримки задля розвитку в здоровому і стабільному середовищі. Банківська нестабільність як наслідок останніх фінансових криз є дорогою для економіки, оскільки банки відіграють важливу роль у фінансовому посередництві, надаючи страхову ліквідність, фінансові послуги, інформацію та моніторинг. Історично, однак, склалося так, що банківська галузь не регулювалася до XX століття. Процес формування системи банківського нагляду розпочався тоді, коли уряди і центральні банки в усьому світі зосередили свою увагу на фінансовій стабільності. Для розуміння поняття системи банківського нагляду слід звернути увагу на поняття системи, яка являє собою сукупність взаємопов'язаних елементів, які організовані, певним чином, для досягнення будь-якої мети. Взаємозв'зки між елементами системи здійснюються через потоки інформації між елементами. Згідно з теорією системного аналізу, мета системи проявляється через дію самої системи. Для розуміння системи банківського нагляду слід пригадати поняття сучасного банківського нагляду та його основних завдань, які викладені в попередньому підрозділі. На нашу думку, система банківського нагляду являє собою сукупність таких елементів, як глобальна фінансова архітектура, яка представлена фінансовими організаціями, що впливають на банківський нагляд і регулювання, та глобальні банки, які розробляють та впроваджують передові стандарти банківського нагляду. Метою створення глобальної системи банківського нагляду є регулювання та координація банків світу з метою мінімізації кризових явищ [51].

Перший етап розвитку системи банківського нагляду та регулювання був пов'язаний з епохою бурхливого розвитку міжнародних банківських операцій, що відбувалося в кінці 1960-х та на початок 1970-х років, коли відбувалися світові

нафтові й боргові кризи, які призвели до зростання попиту на кредити та витрат на обслуговування боргу. У середині 1970-х років банківські операції на глобальних ринках значно скоротились у зв'язку з кредитною кризою і крахом Bankhaus Herstatt (Німеччина) і Franklin National Bank of New York. Утім нестабільність банківської індустрії в усьому світі спостерігається періодично з часів Великої депресії, але більшість системних банківських криз припадає на 1970–1990-ті роки, коли, за оцінками аналітиків, їх відбулося 117 у 93 країнах. Ці кризи мали несприятливі наслідки, які виявлялись у високому рівні безробіття та скороченні обсягів виробництва, що було викликане відставанням в економічному зростанні.

Причини криз криються в основному у витяганні депозитів з банків (одночасне звернення великої кількості вкладників до банку з вимогою термінового повернення депозитів). Розвиток світової банківської справи свідчить, що ціна банківської кризи є занадто великою для суспільства [52]. Цей висновок є виключно важливим для фінансових регуляторних органів будь-якої країни, щоб використовувати всі наявні в їхньому розпорядженні дії для запобігання ризику системної банківської кризи, яка може перетворити фінансову систему на систему з обмеженими можливостями. Крім того, висновок дає нам змогу зрозуміти, що необхідність банківського регулювання виникає з негативних зовнішніх чинників, породжених ринковою ситуацією, або розбіжністю інтересів кредиторів і позичальників. Банки, на відміну від інших підприємств, зобов’язані відповідно до постанови провести певну кількість капіталу й утримувати частку свого капіталу в ліквідній формі. Тобто регулювання банківського капіталу ґрунтується на тому факті, що адекватний капітал є істотним, якщо банки в змозі абсорбувати збитки, одночасно виконуючи свої бізнес-функцій. Проте, більшість урядів намагаються підвищити фінансову стабільність завдяки страхуванню вкладів, щоб уникнути банківських кризових явищ, які можуть перерости в системну фінансову кризу. Однак, втручання уряду через страхування вкладів може призводити до негативних наслідків у зв'язку з проблемою морального ризику. Банківські кризи, пов’язані з витяганням депозитів, зазвичай генерують

системну кризу, яка призводить до реальних збитків, порушуючи потік прибуткових інвестицій та реального споживання. Банки уразливі до таких криз, тому що вони виконують функцію генерування ліквідності, а оскільки ліквідаційна вартість активів менша за вартість ліквідних депозитів, то вони не можуть забезпечити послуги ліквідності. Крім того, ці процеси в одному банку можуть викликати ланцюгову реакцію і призвести до обвалу фінансової системи. Відмова всієї банківської системи може призвести до значних втрат для вкладників та до катастрофічних явищ у функціонуванні економіки загалом.

Банківська криза і її системні наслідки можуть також призвести до значних негативних явищ у соціальній сфері, зокрема до зменшення соціального забезпечення. Професор фінансів Едвард Кейн аналізує у своїх працях вплив системного ризику на фінансову систему та робить висновок, що системний ризик призводить до епідемії, тобто до зараження кризовими явищами всієї фінансової системи, а відтак — до її розпаду. Він говорить, що з погляду платіжних систем системний ризик пов’язаний з імовірністю колапсу, викликаного зараженням [53].

Подібні висновки провідних учених-економістів свідчать про те, що кризові явища вплинули на свідомість менеджменту банків, які стали все частіше сумніватись у надійності лідерів міжнародного банківського ринку та почали пошуки нових можливостей обслуговування клієнтів, уникаючи прямих ризиків, пов’язаних з балансовим кредитуванням. Банки стали використовувати для досягнення фінансової стабільності страхування вкладів разом з капіталом та додержуватися вимог ліквідності, а також використовувати механізм гарантій, коли уряд бере на себе функцію центрального банку, виступаючи в ролі кредитора останньої інстанції (втручаючись у менеджмент банку, що перебуває в стані кризи, з метою недопущення системної кризи, яка може дестабілізувати весь фінансовий ринок) [54]. В Європі так звана Перша банківська директива — Директива 77/780 / ЕС — була видана в 1970 р. [55]. Вона більше не функціонує, а йшлося в ній про те, що будь-якій банківській діяльності має передувати відповідний дозвіл з боку компетентного органу, який здійснює контроль за виконанням певних угод у певній країні.

Другий етап формування системи банківського нагляду пов'язаний з розвитком ринків таких фінансових інновацій, як: випуск євронот; процентних свопів; валютних свопів; необхідністю створення певних умов для розвитку цих інновацій в банках та контролю за ними. Основними наслідками таких процесів в банківський справі є те, що сек'юритизація міжнародного кредитування прийшла на зміну міжнародному банківському кредитуванню, а також те, що комерційні банки активно взялися за інвестиційну банківську діяльність, пов'язану з андеррайтингом та розміщенням середньострокових кредитних інструментів. Наприклад, у 1980-х роках цінні папери Казначейства США почали продаватися в Токіо та в країнах Європи так само, як і на ринках північної Америки, і за спотовими, і за ф'ючерсними контрактами. Також відділення провідних міжнародних банків почали цілодобову роботу, яка дозволила вести торгівлю валютою, євровалютами та іншими активами грошового ринку в будь-який час доби на будь-якому фінансовому ринку світу.

Вплив банківської індустрії на національну економіку, який у кінцевому випадку впливає на стан світової економіки, підтримує ідею про те, що для регуляторних органів важливо зберігати контроль над стандартизованою практикою фінансових установ. Про це свідчить, наприклад, той факт, що багато фінансових установ, особливо інвестиційних банків, мають занадто великий контроль над економікою, тому в разі банкрутства це може призвести до небезпечних наслідків, зокрема до системної кризи. А регулювання та нагляд сприяють уникненню або подоланню таких ситуацій через державну фінансову допомогу [56].

Прикладом подолання таких наслідків є формування системи банківського нагляду в США, коли 21 липня 2010 р. було ухвалено закон Додда–Франка (The Dodd–Frank Act) «Про реформування і захист споживачів фінансових послуг» [57]. Цей закон вважається найбільш масштабною зміною у фінансовому регулюванні США з часів Великої депресії. Закон суттєво змінив діяльність федеральних органів влади, що регулюють порядок надання фінансових послуг, а також створив додатковий орган фінансового регулювання — Раду з нагляду за

фінансовою стабільністю (Financial Stability Oversight Council — FSOC). Цей орган зобов'язаний виявляти зростаючі ризики фінансової системи загалом і вживати заходів щодо їх зниження. Рада є федеральним органом влади, що володіє істотними повноваженнями щодо регулювання діяльності всіх системоутворюючих холдингових компаній і небанківських фінансових організацій. Вона має право вимагати збільшення капіталу і ліквідності, удосконалення системи управління ризиками, а також обмежити зростання великих фінансових інститутів, якщо це створює загрозу фінансовій системі. Однак, наявне в законі Додда–Франка так зване правило Волкера, назване на честь колишнього голови ФРС США Пола Волкера, викликало неоднозначну реакцію у світі. Це правило відокремлює інвестиційно-банківські послуги, приватний капітал і власні хедж-фонди фінансових установ від споживчого кредитування. Так, правило Волкера забороняє банкам, які використовують гарантії уряду, інвестувати кошти вкладників у хедж-фонди і фонди прямих інвестицій в обсязі, що перевищує 3% від їх капіталу першого рівня, а також володіти більше ніж 3% капіталу таких фондів.

Багато дослідників з цього приводу зазначають, що на практиці буде досить складно розмежовувати заборонені і дозволені операції. Це правило також викликало вкрай неоднозначну міжнародну реакцію. Представники Канади, Японії, Великобританії та Європи заявили, що правило Волкера може нашкодити міжнародному співробітництву і ліквідності. В США процесами банківського регулювання опікується FDIC (Federal Deposit Insurance Corporation) — Федеральне агентство США, створене Конгресом у 1933 р. для страхування депозитних вкладів, розміщених на рахунках у банках. FDIC охоплює всі банки, які входять до Федеральної резервної системи, та інші кредитні заклади. Крім Закону «Про страхування вкладів», регулювання банківської системи здійснює Федеральна резервна система, створена в 1914 р., діяльність якої була спрямована на досягнення стійкості фінансового сектору. Це дозволяє банкам дістати доступ до ліквідних активів, незважаючи на ефективність страхування депозитів у забезпеченні стабільності й ефективності в банківській галузі. Цей інструмент

жваво обговорюється і, як і раніше, широко використовується політиками і регуляторами.

Третій етап пов'язаний з необхідністю запровадження загальних норм регулювання та нагляду банків. Впродовж тривалого періоду функціонування кредитних і фінансових інститутів, по мірі накопичення досвіду кредитування в країнах з ринковою економікою, періодично загострювалася проблема банківських ризиків, особливо кредитних. Виникла потреба в узагальненні цього досвіду і встановленні однакових вимог до діяльності банків різних країн. Історія банкрутств спонукала Банк міжнародних розрахунків (BIS) з метою уникнути системної банківської кризи створити Базельський комітет в 1988 році, який спільно з урядами країн повинен сприяти забезпеченню фінансової стабільності на основі добре функціонуючих посередників на доступних і ефективних фінансових ринках, де капітал і фінансові активи можуть легко переміщуватися між покупцями і продавцями [58].

Завданням Базельського комітету стала розробка Міжнародної Базельської угоди, яка встановлює єдині вимоги для капіталу банків, як узгоджені заходи безпеки. Ці вимоги з урахуванням ризиків стали необхідними в умовах зростаючої конкуренції між банками, а також у зв'язку зі змінами, які відбувались у менеджменті банків та на світових фінансових ринках, в умовах побоювання, що банківська криза в одній країні світу може поширюватися на інші країни. Провідну роль у розробці методологічних положень відіграють директивні документи Базельського комітету з банківського нагляду. Пріоритетними завданнями банківського нагляду є трансформація підходів відповідно до конкретних вимог та суверенних ризиків, а основними складовими успіху банківського бізнесу є:

а) детальне дослідження специфіки клієнтської бази з метою виявлення основних потреб та очікувань клієнтів, розробка нових продуктів і послуг;

б) реструктуризація доходів банку з метою підвищення частки комісійних доходів у загальній структурі доходів, для чого можливим є введення гнучких

тарифів на обслуговування, які дозволяють варіювати рівень тарифного навантаження на клієнта залежно від фінансового становища та потреб;

в) дослідження структури кредитного портфеля з метою мінімізації кредитних ризиків.

З метою зближення національних нормативів регулювання банківської діяльності Банк міжнародних розрахунків і Базельській комітет регулювання банківської діяльності виступили з ініціативою по розробці стандарту достатності капіталу банку з урахуванням ризику на основі систематизації міжнародного досвіду оцінки й управління ризиками. Після довгих дискусій та обговорень представники різних країн у 1988 році під егідою Базельського комітету уклали "Угоду про міжнародну уніфікацію розрахунку капіталу і стандартам капіталу", яка встановила загальні критерії достатності капіталу, прийнятні для банків незалежно від особливостей розвитку країни, в якій розташований банк. Цей документ отримав міжнародне визнання - Базельська угода про капітал (Базель1). Основним завданням Базель 1 було визначення мінімальних вимог до обсягу адекватності власного (регулятивного) капіталу банку, що є запорукою захисту його від фінансових ризиків. Директива 89/646 / ЕЕС – Друга банківська директива [59] – визначила, що дозвіл, який надається на банківський бізнес в одній державі-члені Євросоюзу, є достатнім для проведення такого бізнесу в інших країнах ЄС. Цей принцип — сьогодні майже недоторканний як європейський принцип банківського і фінансового права — зазвичай називають "паспортизація".

Четвертий етап розвитку банківського нагляду можна пов'язати з фінансовою кризою 2008 року, яка вплинула на потребу в удосконаленні практик управління ризиками, які застосовуються в фінансових закладах по всьому світу, а також більш високого рівня достатності капіталу. Необхідним стало введення інформаційних систем управління, моделей ризиків та більш жорстких процедур, які б дозволили визначати й об'єднувати ризики та ризикові галузі за всіма напрямками діяльності банків. На сьогодні основним нормативним положенням, яке має вплив на світову банківську систему, є Угода про капітал 2006 року,

найбільш відома, як Базель 2. Ця угода враховує просування в галузі фінансових інновацій і технологій управління ризиками та потребує від банків застосування механізму управління ризиками в масштабі банку, де рівень достатності капіталу відповідає структурі ризиків.

Ключовим етапом розвитку світової економіки та міжнародної банківської справи стали 1980–1990 роки. Цей період знаменується тим, що відповіддю на загострення конкуренції стала поява низки фінансових інновацій, які кардинально змінили світову фінансову систему та вивели її на принципово новий рівень розвитку. Такими новаціями стали поява ринку ф'ючерсів і ринку опціонів, розвиток офшорного бізнесу. Тобто з початку 1980-х років фінансові ринки набули світових масштабів. Унаслідок взаємопроникнення та взаємозалежності західних економік національні фінансові ринки вже не могли залишатися відокремленими. Прогрес у техніці, передаванні й обробці інформації, дерегулювання й лібералізація валютного обміну поступово забезпечили інтернаціоналізацію національних ринків промислово розвинутих країн. Наприкінці XX ст. та на початку нового тисячоліття відбувається процес глобалізації фінансових ринків, який полягає в посиленні їхньої ролі в процесі руху фінансових ресурсів між країнами [60].

Тенденції цього етапу тривають і сьогодні та виявляється не тільки в тому, що банки розширили спектр своїх операцій, а й у тому, що вони набули нової якості на світових фінансових ринках. Такі нові властивості пов'язані з роллю банків як суб'єктів, які діють у всіх сегментах світового фінансового ринку — на ринку валют, капіталу та цінних паперів. Завдяки цьому банки акумулюють великі ресурси та більшість їх перерозподіляють у розвинених країнах. Результатом таких інтеграційних процесів є розвиток правової й нормативної бази, зростання міжнародної мережі фінансових організацій, виникнення якісних змін в їхній структурі управління та менеджменту, а також посилення ролі нагляду за банками.

Однією з основних тенденцій розвитку банківської справи останніх десятиліть є зростання інноваційних технологій, які вплинули на весь подальший

розвиток світової банківської справи. Інновації в банківській сфері розпочалися з появою електронних грошей, або цифрової готівки. Це стало можливим завдяки розвитку спеціальних технологій, які дозволяють формувати так звані електронні гаманці — картки з певною сумою коштів. Такі картки дуже поширені в розвинених країнах, зокрема континентальної Європи. Перевага такої картки в тому, що клієнти можуть завантажувати готівку зі своїх рахунків на картку, а вся особиста інформація зберігається на чипі. І оскільки лише власник може використовувати картку, то зменшується ймовірність шахрайства.

Наприклад, картка IBC Visa Cash Card дозволяє здійснювати купівлю, знімати готівку та депозитні кошти й дає змогу користуватися коштами 24 години на добу. При цьому грошова вартість картки зберігається в системі Visa, а не на картці. Ця система дозволяє вибирати свій пін-код, що забезпечує її захист. Такі картки можна використовувати для придбавання товарів та послуг поштою через Інтернет або у фізичних магазинах, оскільки кошти переказуються з індивідуального рахунку до електронного гаманця. Уся інформація про стан рахунку та операції надходить власникові. Крім того, завдяки спеціальним засобам технологій банки можуть управляти ліквідністю рахунків клієнтів, що задовольняє і банк, і клієнта. Ідеться про зменшення відсотків за депозит і розширення кредитних можливостей. Поява електронних систем дала змогу використовувати основні банківські послуги незалежно від банків. При цьому існує думка експертів, що електронні розрахунки є викликом для банків, які виконують традиційні банківські операції, мовляв, у нашому світі наявність електронних грошей зменшує участь банків у виконанні їхніх функцій. Є і протилежна думка, що немає ніяких концептуальних перешкод для переміщення фінансових активів з одного електронного рахунку на інший. Тому зростає кількість людей, які використовують електронні рахунки для купівлі або продажу активів.

Пошук істини, на наш погляд, полягає в дослідженні ролі сучасної банківської системи в здійсненні депозитно-кредитних операцій. Велику роль у цьому процесі відіграють центральні банки країн, оскільки вони можуть

здійснювати платежі домогосподарств, бізнесових та урядових структур [61]. Крім того, деякі банки можуть мати свої балансові рахунки в центральному банку. Тож центральні банки виступають кредитором останньої інстанції, тому основна їхня функція полягає в наданні можливостей для всіх інших банків використовувати різноманітні технологічні можливості у своїй діяльності. Це стосується виконання банками своїх традиційних операцій (депозитних та кредитних) і новітніх операцій – інвестування [62]. Банки можуть використовувати передові технології для знаходження оптимального способу вирішення завдань на кредитному та депозитному ринку з огляду на всі ризики. Вважаємо, що банки підтримуватимуть поширення електронної торгівлі, оскільки це є найбільш доступною формою розрахунків для клієнтів з погляду економії та мінімізації ризиків, а також вони повинні зосередитися на трьох ключових моментах: цифрових технологіях, змінах у взаєминах із клієнтами та широкому застосуванні аналітичної інформації для прогнозування розвитку світової фінансової системи.

Основними пріоритетами в розробці банківських продуктів сьогодні є добре обмірковані технології простих продуктів, призначених широкому колу споживачів. Це вимагає від банків координації бізнес-процесів, зокрема – запровадження реінжинірингу послуг з метою спрощення механізму здійснення платежів або підвищення швидкості їх здійснення, а також розвинутих технологій за всіма напрямками й існування прозорого механізму взаємовідносин із клієнтами. Усі ці заходи сприяють зростанню ефективності бізнес-напрямків, знижуючи витрати та підвищуючи рентабельність банківського бізнесу. Якщо порівняти цю рентабельність за останні два десятиліття, то можна побачити, що вона зросла вдвічі. Ключовими причинами такого зростання є зміни в технологіях банківського менеджменту, які дозволили здійснити структурні й операційні реформи, що вплинули на ефективність банківських операцій. У жовтні 2008 р. президент Європейської комісії Жозе Баррозу доручив фінансистові Жаку де Ларозьєру очолити групу експертів для розробки практичних пропозицій у галузі фінансового регулювання і нагляду. Ці дослідження були замовлені складною

економічною кризою й рецесією країн єврозони на тлі кризи державного боргу 2009 р., яка, насамперед, зачепила периферійні країни єврозони. Європейський Союз зіткнувся з необхідністю зробити вибір критичної точки: або кожна країна самостійно ухвалює власні рішення про свої дії в цих умовах, або країни об'єднують зусилля для зміцнення співпраці в рамках ЄС, щоб забезпечити єдиний фронт проти економічних наслідків фінансової кризи. Рішення було знайдено під час підготовки звіту "De Larosiere Report", який, по суті, виділив три основні складники для захисту від будь-якої ймовірності майбутнього краху: новий нормативний порядок; сильний та скоординований нагляд; ефективні процедури антикризового управління [63]. Згідно із зазначеним документом чинна до недавньої кризи нормативно-правова база не була злагодженою, тобто кожна держава-член ЄС мала значну міру свободи дій у регулюванні, що призвело до широкої різноманітності національних підходів, пов'язаних з місцевими традиціями та законодавствами. "De Larosiere Report" закликав до створення Європейської системи фінансового нагляду European System of Financial Supervision (ESFS), метою якої є забезпечення контролю за фінансовою системою Євросоюзу. Базельська угода Базель II [64] викликала жваву дискусію між регуляторами щодо її переваг і недоліків, водночас близько 100 країн світу планували ухвалити нову систему регулювання та нагляду до 2015 р. Важливе значення для оцінки ефекту Базельської угоди Базель II підкреслив головний економіст МВФ Рагурама Раджан, який стверджував, що переосмислення банківського регулювання є великою проблемою, і піддав критиці існуючу практику банківського регулювання та нагляду. Справді, останні фінансові потрясіння і банківські банкрутства виявили численні недоліки угоди Базель II, що спонукало переглянути її, хоча чинності вона набула в ЄС в 2007 р., тобто в той рік, коли почалася фінансова криза [65].

Інформаційні технології дають можливість налагоджувати зв'язки зі споживачами банківських послуг та успішно залучати нових клієнтів. Вони дозволяють банкам скорочувати витрати і збільшувати виручку завдяки розширенню частки ринку, поліпшенню якості послуг і прискоренню поставки

фінансових продуктів. Інформаційні технології спрощують заповнення фінансових формулярів та складання звітів, а значить, банки можуть більш ефективно організувати своє спілкування з регуляторами. Наприклад, вимога адекватності капіталу банку, яка покликана гарантувати безпеку і надійність діяльності кожної фінансової компанії, — це лише одна з багатьох, що висуваються регуляторами до банків [66].

Як відомо, звітність перед регулятивними органами — це свого роду податок, у скороченні якого зацікавлені менеджери. Надаючи регуляторам своєчасну інформацію, банки дістають можливість скоротити свої витрати на спілкування з регулятивними організаціями. Так, за даними дослідження аудиторської компанії EY глобальні інвестиції у фінансові технології зросли більше ніж у 12 разів — з $ 930 млн у 2008 р. до більш ніж $ 12 млрд у 2014 р. За даними офісу лондонського мера, що їх у своєму звіті використала EY, останніми роками спостерігається бурхливе зростання технологій, про що свідчить те, що 40% робочої сили Лондона задіяно у фінансових та технологічних службах [67]. Вважаємо, насамперед, що подібні тенденції привели до формування такого явища, як Fintech market. Зростання обсягів FinTech-ринку спонукало регуляторне середовище гармонізувати дані послуги. З цією метою було розроблено Директиву ЄС щодо платіжних послуг (PSD, 2007/64 / ЕС), що є Директивою, якою керує Європейська комісія з метою регулювання платіжних послуг та постачальників платіжних послуг у всьому Європейському Союзі [68]. Метою Директиви було збільшення загальноєвропейського рівня платежів від небанківських компаній, забезпечення рівних умов діяльності завдяки гармонізації захисту прав та обов'язків споживачів і постачальників платежів на єдиному платіжному європейському просторі SEPA (Single Euro Payments Area). Вона є саморегульованою ініціативою європейського банківського сектору, репрезентованою в Європейській Раді платіжних послуг, яка визначає гармонізацію платіжних продуктів, інфраструктури та технічних стандартів. PSD забезпечує правову платформу, на якій повинні працювати всі постачальники платіжних послуг.

Метою PSD щодо споживачів було збільшення прав останніх у контексті забезпечення швидкості платежів не пізніше від наступного дня з 1 січня 2012 р. за допомогою опису прав на відшкодування та вимог надавати чіткішу інформацію про платежі. І хоча PSD є максимальною директивою щодо гармонізації платежів, однак вона дозволяє застосовувати різні варіанти в окремих країнах.

Важливо зауважити, що описані тенденції розвитку середовища світової банківської справи мали наукове підґрунтя. Наприкінці XX ст. в американській науковій школі виникає так звана теорія реінжинірингу, започаткована американським економістом, професором Гарвардської школи бізнесу М. Хаммером. Згідно з цією теорією реінжиніринг передбачає радикальні зміни в бізнес-процесах з метою економії часу та витрат і створення організацій, які реагують на зміну ринкової ситуації й досягнення найбільш актуальних у сучасному бізнесі конкурентних переваг. З 1990-х років методологію реінжинірингу починають використовувати такі провідні світові компанії, як: General Motors, Procter and Gamble, IBM, Kodak. Сьогодні теорія реінжинірингу є основною у світовій економіці в плані вирішення проблем підвищення економічної ефективності підприємств. У цій теорії поняття “бізнес-процес” має фундаментальне значення. За визначенням М. Хаммера [69], це — сукупність різних видів діяльності, у межах якої на вході використовується один або більше ресурсів, а на виході в результаті діяльності створюється продукт, який є цінним для споживача. Тому організації повинні концентрувати свої ресурси та управління навколо своїх бізнес-процесів (основних та допоміжних).

Основними бізнес-процесами для банків є: кредитування обслуговування депозитів, касове обслуговування, розрахункова діяльність, валютні операції, факторингові послуги, лізингові послуги, операції з дорогоцінними металами, депозитарні послуги. Допоміжні процеси банку — це такі, що не створюють цінності для клієнта, але необхідні для забезпечення здійснення основних бізнес-процесів (ведення бухгалтерського обліку, здійснення господарської діяльності, забезпечення касових операцій). Реінжиніринг банківських процесів передбачає

спрощення проведення банківських операцій завдяки сучасним технологіям та менеджменту. Отже, процес формування економічного середовища в масштабах ЄС, основними складовими якого є створення нормативно-правової бази для фінансового сектору та Банківського союзу, являє собою важливу віху в економічній та валютно-фінансової інтеграції в ЄС.

Автоматизація дає банкам можливість істотно скоротити кількість співробітників і відмовитися від виконання ними типових операцій. Згідно з результатами дослідження EY «Барометр діяльності європейських банків» (European Banking Barometer) за 2015 рік, в основному це торкнеться операційної діяльності та інших функцій головного офісу, а також роздрібного бізнесу [70]. За даними дослідження протягом найближчого десятиліття на тлі активного впровадження нових технологій в банківському секторі буде спостерігатися прискорене скорочення робочих місць. У зв'язку з цим банкам слід ґрунтовно підготуватися до майбутніх змін. Банкам необхідно формувати робочі групи, до яких увійдуть співробітники кадрової служби та фахівці з технічних питань, які будуть складати профілі посад в масштабах всієї організації з урахуванням участі персоналу в кожному процесі і виявляти ті роботи, які, ймовірно, будуть автоматизовані.

У міру вдосконалення технологій, а також розвитку здатності комп'ютера аналізувати помилки й адаптуватися до нових умов, банки повинні визначити, які засоби контролю потрібні для управліннями такими технологіями. Важливо зрозуміти, в яких областях заміна людини машиною небажана, - навіть в тому випадку, якщо автоматизація процесів можлива. Це дозволить банкам правильно розподілити ресурси між різними напрямками діяльності, а також розробити план утримання співробітників і їх перекладу в інші підрозділи. В цьому контексті організаційна культура починає ставати потужною силою у формуванні індивідуальної та групової поведінки, але вона дістала мало уваги в контексті управління фінансовими ризиками і фінансової кризи 2007–2009 рр. Існує величезний обсяг досліджень регуляторів достатності капіталу й відповідності вимогам капіталу та замало дослідженнь впливу організаційної культури на

банківський менеджмент і на управління ризиками банку. Такі дослідження мають впливати не тільки на поведінку співробітників, але можуть також спонукати співробітників працювати відповідно до заявлених цінностей організації.

П'ятий етап розпочався у 2010 році, коли Базельський комітет опублікував третю Базельську угоду (Third Basel Accord), яка є ключовим нормативним документом, спрямованим на підвищення якості управління ризиками та капіталом фінансових організацій. Даний документ встановлює нові мінімальні вимоги до капіталу, нові показники ліквідності і «левередж», а також нові методики і підходи до вимірювання та оцінки ризиків. Крім того, документ вводить більш жорсткі стандарти нагляду за банківською діяльністю, а також підвищені вимоги до розкриття інформації та управління ризиками.

Базельським комітетом був розроблений досить докладний календарний графік із зазначенням конкретних термінів прийняття кредитними організаціями тих чи інших вимог Базеля III і часу, відведеного на їх впровадження. Спочатку планувалося, що деякі правила вступлять в силу вже 1 січня 2013 року.

Основними складовими Базель III є: реформа капіталу, запровадження новітніх стандартів ліквідності та удосконалення ризик менеджменту (повне охоплення всіх ризиків).

Основний підхід, який стосується кількісної оцінки капіталу і який визначає Базель II не змінюється – Базель III залишає режим достатності капіталу зважений за ризиками. Це означає, що регулюючи органи будуть продовжувати приділяти особливу увагу управлінню ризиками та корпоративному управлінню, як основним факторам фінансової стабільності, а також застосовувати більш суворі вимоги для фінансових інститутів, які не будуть виконувати їх рекомендації. 17 квітня 2012 р. керівний директор МВФ Крістін Лагард виступила за інтеграцію банківської політики, посилаючись на необхідність зміцнення Європейського валютного союзу. Вона підтримала сильну фінансову інтеграцію, наголосивши, що аналіз має бути у формі єдиного нагляду, у формі єдиного органу дозволу банку із загальним блокуванням зворотного ходу і створенням єдиного фонду

страхування внесків [71]. А вже наступного тижня, 25 квітня 2012 р., президент Європейського центрального банку Маріо Драгі підтвердив цю думку, зазначивши у своєму виступі перед Європейським парламентом, що забезпечення добре функціонуючої ЄВС передбачає зміцнення банківського нагляду на європейському рівні [72].

Плодом дискусій та обговорень стала розробка нової нормативно-правової бази з загальними правилами для банків у всіх 28 державах-членах, що стало основою банківського союзу. Ці загальні правила мають сприяти запобіганню банківським кризам, а центральним моментом правил є ухвалення законодавчого пакета вимог до капіталу банків, зокрема вимог до капіталу Capital Requirements Directive IV (CRD IV) [73]та Capital Requirements Regulation (CRR) [74]. Якщо банк має фінансові труднощі, то ці правила пруденційного нагляду дозволяють зміцнити його, що також відповідає Директиві з банківського відновлення та вирішення (Directive on Bank Recovery and Resolution — BRRD) [75]. Директива адекватності капіталу (Capital Adequacy Directive) спрямована на встановлення єдиних вимог до рівня капіталу як для банківських установ, так і для небанківських фірм, які здійснюють операції з цінними паперами. Ця директива була вперше видана в 1993 р. і переглянута в 1998 р.

Оновлена Директива достатності капіталу набула чинності з 2006 р., як the Capital Requirements Directive IV (CRD IV). Директива з регулювання достатності капіталу The Capital Requirements Directive (CRD IV) була спрямована на регулювання галузі фінансових послуг Європейського Союзу, а саме – впровадження системи нагляду в ЄС, яка відображає правила Базель III щодо вимірювання капіталу і стандартів капіталу. Цим законодавчим пакетом було замінено попередні Директиви достатності капіталу (2006/48 і 2006/49), а чинності він набув з 1 січня 2014 р. і складається з Постанови ЄС № 575/2013 [76] та Директиви 2013/36/ ЕС [73]. Це третій пакет поправок до первинних директив після двох попередніх наборів поправок, ухвалених Комісією у 2008 р. (CRD II) і 2009 р. (CRD III). Глобальна мета цього нового набору правил полягає у зміцненні стійкості банківського сектору ЄС, щоб поліпшити його в умовах економічних

потрясінь та створити необхідні умови банкам для фінансування економічної активності і зростання. Аналіз літератури та основних наглядових ініціатив BCBS та аналіз Регламенту ЄС щодо пруденційних вимог показує еволюційний характер банківського нагляду. Так, у 2004 році BCBS вважав за доцільне залучати банківський сектор до обговорення діючої практики управління ризиками, зокрема, практики розробки кількісних показників ризику та економічного капіталу [77]. А у 2013 році Регламентом ЄС №575 вже було визначено, що існує потреба посилити та розвинути ефективний нагляд для забезпечення оптимального розподілу капіталу у світлі макроекономічних завдань, зокрема, довгострокових інвестицій в реальну економіку.

Шостий етап розвитку системи банківського нагляду пов'язаний із глобалізацію, технологічним розвитком та лібералізацією, які стали основними рушійними силами розвитку банківської справи останніх десятиліть поруч з наявністю різноманітних ризиків. Ризик країни відноситься до ризиків, які притаманні міжнародному банківському бізнесу, та має три основні типи – політичний, трансферний та ризик держави (суверенний ризик). Загрози, які породжують ці ризики досить серйозні для сучасних банків, тому вони будуть здатні виконувати свої функції лише за сприятливої політики регулювання. Банківські кризи останніх років також активізували тривалу дискусію між тими, хто виступає за більш ефективне банківське регулювання і нагляд, і тих, хто приписує до причин криз надмірне регулювання. За даними звіту за 2017 р. аудиторської компанії PwC більшість глобальних компаній, які надають фінансові послуги, планують розширити партнерські відносини з FinTech-компаніями, а 88% з них висловлюють занепокоєння, що вони втратять дохід через зростаючий вплив FinTech на фінансові послуги. Водночас значна частина глобальних банків, страхових та інвестиційних компаній мають намір зміцнити свої партнерські відносини з компаніями FinTech протягом наступних 3–5 років і сподіваються, що середні рентабельні інвестиції на свої інноваційні проекти становитимуть 20% [78].

Необхідність регулювання FinTech-ринку пов’язана також з тим, що фінанси розглядаються як одна з галузей, найбільш уразливих до порушень програмного забезпечення, оскільки фінансові послуги — це інформація про переміщення коштів. Тому, наприклад, застосування блок-схем може вплинути на зменшення зловживань у цій сфері.

Основною тенденцією цього періоду є запровадження основних наглядових ініціатив Базель III, які стосуються нових мінімальних вимог до капіталу із врахування ризиків для системно важливих банків, нових показників ліквідності та коефіцієнту левериджу, а також нових методик і підходів до вимірювання, оцінки ризиків. Такі ініціативи, які встановлюються регуляторами, банки прагнуть подолати, намагаючись відшукати «лазівки» в постановах і законах. У відповідь на це органи нагляду вживають посилених заходів і боротьба починається знову. Це протиборство стимулює появу фінансових інновацій (як спосіб існування від обмежень), а також пояснює сам процес появи нововведень у фінансовій системі. Фінансові закони і регулюючі постанови повинні піддаватися аналізу, оскільки закладені в них добрі наміри часом можуть призвести до несприятливих результатів. За даними дослідження аудиторської компанії EY глобальні інвестиції у фінансові технології зросли більше ніж у 12 разів — з $ 930 млн у 2008 р. до більш ніж $ 12 млрд у 2014 р. За даними офісу лондонського мера, що їх у своєму звіті використала EY, останніми роками спостерігається бурхливе зростання технологій, про що свідчить те, що 40% робочої сили Лондона задіяно у фінансових та технологічних службах [79].

Наслідки основних етапів розвитку системи банківського нагляду можна представити у вигляді наступної таблиці (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Основні етапи формування системи банківського нагляду

Етапи становлення системи банківського нагляду	Події та наслідки
1	2
1. Кінець 1960 років – початок 1970 років	Дерегламентація американських ринків, спрямованих на підвищення їх конкурентоздатності в порівнянні з європейськими ринками. З метою попередження можливих конкурентних переваг Америки, європейські фінансові центри розпочали лібералізацію власних фінансових центрів. Впроваджені заходи з одного боку сприяли наближенню фінансових послуг банківських установ до потреб клієнтів, а з іншого боку загострили конкуренцію за змусили банки шукати нові форми ринкової експансії
2. Кінець 1970 років – 1980 роки	Розвиток системи банківських відділень з самостійним балансом (філій), сек'юритизація міжнародного кредитування та запровадження державної фінансової допомоги інвестиційним банкам
3. Кінець 1980 років – друга половина 1990-х років	Визначено стандарти достатності капіталу для найбільших транснаціональних банків (мінімально достатній рівень власного капіталу банку було визначено на рівні 8% від суми зважених за ризиком активів – коефіцієнт достатності капіталу); встановлено загальновизнані інституціональні межі для регулювання банківської діяльності і підтримання стабільності фінансово-банківських систем
3.1999 рік – 2009 рік	Запровадження підходів, що базуються на внутрішніх рейтингах ; Застосування інструментів пом'якшення ризику, вимоги щодо формування резервів для покриття збитків від операційних ризиків, положення щодо операцій з сек'юритизацією активів, положення щодо операцій торгового портфелю. Запровадження перевірок з боку органів банківського нагляду. Запровадження прозорості та ринкової дисципліни в нагляд та регулювання банків
5. 2010-2011роки	Підсилення вимог до капіталу банку та введення нових нормативних вимог по ліквідності. Головною метою угоди «Базель ІІІ» є підвищення якості управління ризиками в банківській справі, що, в свою чергу, має зміцнити стабільність фінансової системи в цілому.
6. 2012-2019 роки	Запровадження додаткових вимог до капіталу. Підвищення вимог до капіталу 1 рівня для системно важливих банків для захисту від макропруденційних ризиків. Підвищення вимог до капіталу банків для захисту від наслідків кредитного буму

Джерело: складено автором

Аналіз подій, які відбувалися в наслідок формування системи банківського нагляду, свідчить, що європейські банківські системи розвивалися довгий час під впливом історичних, економічних і політичних факторів у межах відповідного правового поля. Аналіз показує, що:

1. Договори є ключовими джерелами правового регулювання та нагляду країн Європи. Так, метою Маастрихтського договору 1992 р. було створення Європейського економічного і валютного союзу (ЄЕВС) на основі заснування Європейської системи центральних банків (ЄСЦБ), до якої ввійшли Європейський центральний банк (ЄЦБ) та 28 національних центральних банків ЄС. ЄСЦБ регулюється органами ухвалення рішень ЄЦБ. Останній є одним із семи інститутів ЄС відповідно до цього договору і був створений на основі Амстердамського договору в 1998 р. зі штаб-квартирою у Франкфурті (Німеччина). ЄЦБ узяв на себе відповідальність за грошово-кредитну політику в зоні євро від держав-членів у січні 1999 р. за два роки до початку циркуляції валюти євро. З цього моменту ЄЦБ працює спільно з національними центральними банками цих країн у межах Єврозони з метою встановлення в ній єдиної валюти, а також забезпечення прозорості цін. Інші законодавчі акти та офіційні рішення, ухвалені Європейським Союзом та його різноманітними органами, розглядаються як «вторинного рівня».

Таке вторинне законодавство може бути обов'язковим (положення, директиви і рішення) або необов'язкового характеру (рекомендації і думки). У ESFS входять три європейські наглядові органи: Європейський банківський орган (European Banking Authority), який розміщений у Лондоні; Орган регулювання європейських ринків цінних паперів (European Securities Markets Authority), розміщений у Парижі; Європейський орган пенсійного забезпечення (the European Insurance and Occupational Pensions Authority), розміщений у Франкфурті. Відповідні національні органи нагляду беруть участь у діяльності названих органів та мають право видавати обов'язкові нормативні технічні стандарти, застосовувати технічні норми на додаток до існування необов'язкових керівних принципів і рекомендацій. Крім того, Європейська рада із системних ризиків (European Systemic Risk Board) є складовою частиною ESFS, яка відповідає за макропруденційний нагляд фінансової системи в рамках Союзу з метою сприяння запобіганню або пом'якшенню системних ризиків для фінансової стабільності в Союзі, які випливають з подій у рамках фінансової системи й

унаслідок макроекономічних змін, щоб уникнути періодів широкомасштабного фінансового банкрутства. Це сприятиме нормальному функціонуванню внутрішнього ринку і тим самим забезпечить стійкий внесок фінансового сектору в економічний розвиток [80].

2. Останнім часом у країнах Європи і в США спостерігається тенденція укрупнення банків. Про це свідчать сучасні дослідження: станом на кінець II кварталу 2017 р. сукупні зобов'язання банків лише 30 країн, що звітують перед Банком міжнародних розрахунків, становили 73437,5 млрд дол. США [81], що майже зіставне з обсягом світового ВВП у 195 країнах за 2016 р. (75641,5 млрд дол. США) [82]. Аналітики у своїх дослідженнях називають кілька причин такого розвитку: перша причина, на їхню думку, пов'язана з необхідністю досягнення максимального ефекту від використання ресурсів автоматизації та технологій. Друга причина — це додержання певної стратегії розвитку банку. Крім того, ці дослідження, як правило, спираються на традиційні показники ефективності і продуктивності, отриманих від простих коефіцієнтів обліку банку.

Зміни в організації банківської справи мають також здійснюватися в бік укрупнення й консолідації банківського бізнесу. Адже відновлення фінансової стабільності і створення сприятливих умов для фінансового сектору за допомогою кредитування реального сектору економіки сприятимуть стимулюванню економічного відновлення і створенню робочих місць. Як відомо, звітність перед регулятивними органами — це свого роду податок, у скороченні якого зацікавлені менеджери. Надаючи регуляторам своєчасну інформацію, банки дістають можливість скоротити свої витрати на спілкування з регулятивними організаціями.

3. Існує зростаюче визнання банківських регуляторів у Сполучених Штатах і Європі, що організаційна культура в банківському секторі є критично важливим фактором у формуванні позитивних результатів спостереження в банківській сфері. Раніше цьому фактору регулятори не приділяли великої уваги, оскільки більше аналізувалися й обґрунтовувалися змінні, такі як капітальні коефіцієнти, адже вони відчутні та видимі й тому їх легше застосовувати в розробці правил.

Організаційна культура, навпаки, це поняття, яке часто означає різні речі для різних людей і тому дуже часто випускається з поля зору. Актуальним є дослідження ролі культури психологами, соціологами та економістами з приводу аналізу культури в контексті фінансових практик та інститутів. У дослідженні Ендрю В. Ло, присвяченому ролі культури у фінансовій галузі, пропонується аналізувати культуру за трьома питаннями: 1) що таке культура? 2) яке вона має значення в банківському управлінні? і 3) як можна її змінити? Він застосовує цю методику до конкретної ситуації краху Long-Term Capital Management, падіння AIG Financial Products, Lehman Brothers, Сосьєте Женераль. У статті робиться висновок із пропозицією змінити культуру за допомогою "поведінкового управління ризиками" [83].

4. Актуалізація питання "Fin-tech" сектору та управління кібернетичними загрозами в контексті необхідності формалізації норм банківського регулювання. Нові технологічні тренди завойовують своїх прихильників та поступово створюють конкуренцію традиційним банкам. Водночас технологічні новації не усувають традиційних ризиків притаманних банківській справі. Натомість для компаній Fin-tech сектору ще більш актуальною загрозою є залежність від цифрової платформи, на якій вони працюють, питання кібернетичної безпеки та захисту приватних даних. Зростаючий Fin-tech сектор потенційно може бути драйвером системного ризику, а його регулювання на локальному і глобальному рівні є питанням вкладу в загальну фінансову стабільність. Кібернетичні загрози все частіше нагадують про себе, створюючи проблеми для будь-яких компаній не залежно від сектору економіки. Проте, враховуючи специфіку саме банківської індустрії, захист від ризиків кібернетичних атак для банків виходить на новий рівень актуальності. І хоча кібернетичний ризик вже давно розглядається в контексті операційних ризиків банків, у професійних колах все частіше виникають пропозиції з відведення йому особливого статусу і посилення регулятивних вимог за його належним контролем. Особливостями сучасного періоду розвитку банківського нагляду є посилення засобів регулювання, що вбачається у створенні банками (як обов'язковий елемент) окремих внутрішніх

стратегій кібернетичного захисту, різноманітних форм тестування вразливості до кібернетичних ризиків та сертифікації форм захисту.

Принципи банківського нагляду – це стійкі процеси в банківському нагляду, які базуються на досвіді запровадження стандартів капіталу найрозвинутіших країн світу і проявляються в ускладненні засобів та форм контролю за банківськими установами в глобальному й локальному масштабі.

Основними принципами є:

✓ Обумовленість банківського нагляду потребами суспільства. Така закономірність відображає важливість банків, як суспільних ринкових інститутів зберігання та інвестування коштів, що матеріалізується в депозитно-кредитних операціях, розподілі ризиків та забезпеченні ліквідності. Знання цієї закономірності допомагає усвідомити, що банківський нагляд шляхом формалізації засобів та форм контролю за банками повинен забезпечувати стабільну діяльність банків та виступати запорукою протидії кризовим явищам в фінансовій системі відповідно до зростання обсягів та ризиків банківських операцій.

✓ Залежність банківського нагляду від умов, в яких відбувається банківський нагляд. Проявом такої закономірності є відповідність процедур банківського нагляду особливостям національного розвитку банківських систем країн та сучасних стандартів провідних фінансових організацій банківського нагляду, які базуються на політиці управління ризиками з боку менеджменту банку та її координації з відповідними органами нагляду та регулювання. Цей процес відбувається в напрямку ускладнення стандартів, що вимагає додаткових матеріальних та інтелектуальних ресурсів, особливо в навичках моделювання, технологіях і даних. Знання цієї закономірності є актуальним для країн, які розвиваються, оскільки експансія транскордонних банків спонукала їхній рух у напрямку наближення або переходу національних регуляторних стандартів до стандартів міжнародних.

✓ Комплексність процесів банківського нагляду полягає в тому, що, з одного боку, банківський нагляд впливає на відновлення фінансової стабільності та створення сприятливих умов для фінансового сектору, а з іншого – розвиток банківського нагляду залежить від фінансово-економічної політики держави. Така закономірність випливає з усвідомлення багаторічного досвіду найрозвинутіших країн у сфері регулювання банківської діяльності про те, що економічний розвиток та стабільна банківська система залежать від поступової формалізації форм та засобів контролю за банківськими установами. Це є важливим, оскільки фокусування лише на фінансовій стабільності без комплексного розгляду питань економічного пожвавлення фінансового сектору може мати негативні наслідки для країн, що не оговталися від останніх фінансових криз, у коло яких входить і Україна.

✓ Єдність процесів банківського нагляду. Ця закономірність відображає сучасний етап розвитку банківського нагляду та регулювання в глобальному та локальному масштабі, який є відповіддю на зростаючі обсяги та ризики банківських операцій і полягає в єдності трьох основних компонентів банківського нагляду: правил формування капіталу, методів офіційного банківського нагляду та ринкової дисципліни. Ці процеси свідчать про ускладнення фінансових ринків, що вимагає запровадження аналізу торгової книги, дотримання розкриття інформації, формалізації нагляду за фін – тех компаніями.

✓ Взаємозалежність інструментів, методів, вимог та мети банківського нагляду. Це проявляється в необхідності підпорядкування елементів банківського нагляду відповідно до мети банківського нагляду, яка полягає в сприянні стабільності депозитно-кредитної системи. Ці процеси є взаємопов’язаними, оскільки, з одного боку, інструменти, вимоги та нормативи являють собою обов’язкові для банків правила проведення банківських операцій, зокрема – бухгалтерський облік та звітність, організація внутрішнього контролю, складання й надання статистичної звітності; з іншого – встановлюють для банків ліміти, які спрямовані на обмеження їх ризиків.

Аналіз розвитку системи банківського нагляду та основних її закономірностей та принципів дозволяє зробити висновок, що до 2017 року сформувалася система банківського нагляду [84].

На нашу думку, система банківського нагляду являє собою еволюційний процес встановлення контролю за запровадженням регуляторних ініціатив, які базуються на корпоративних принципах банківського нагляду BCBS та включають ініціативи міжнародних фінансових наглядових інститутів і провідних банків світу щодо: ризик-зважування активів; регулювання системноважливих банків; проведення макропруденційної та відповідної мікропруденційної політики; стратегій управління ризиками; планування відновлення та вирішення проблем. Банківський нагляд Центральної та Східної Європи є частиною світової системи банківського нагляду. Про це свідчить формування та розвиток банківського нагляду в цьому регіоні. В Європейському Союзі, як основу для подолання кризових явищ, було створено в 2011 р. Європейську систему фінансового нагляду (ESFS). Система складається з європейських органів нагляду, Європейської ради з системного ризику, Об'єднаного комітету європейських наглядових органів та національних наглядових органів держав-членів ЄС. Така регуляторна система була запропонована Європейською комісією у 2009 р. у відповідь на фінансову кризу 2007–2008 років. Міжнародну систему банківського нагляду можна представити у вигляді рис. 1.4.

Банківський нагляд здійснюється державними регуляторними органами з метою запобігання банкрутствам банків. Розрізняється два основних напрямки банківського нагляду - макропруденційний нагляд та мікропруденційний нагляд. Макропруденційний нагляд – це комплекс заходів, спрямованих на зниження ймовірності системної банківської кризи. Мікропруденційний нагляд – це підходи до банківського нагляду, які застосовуються на рівні банку та які відповідають загальним національним підходам банківського нагляду. Наглядові ініціативи на банківському рівні (або мікропруденційне регулювання) сприяють підвищенню стійкості окремих банківських установ до періодів стресу. Макропруденційний рівень нагляду забезпечує подолання або не допущення системних ризиків, які

можуть виникнути у банківському секторі, а також проциклічне посилення цих ризиків з часом.

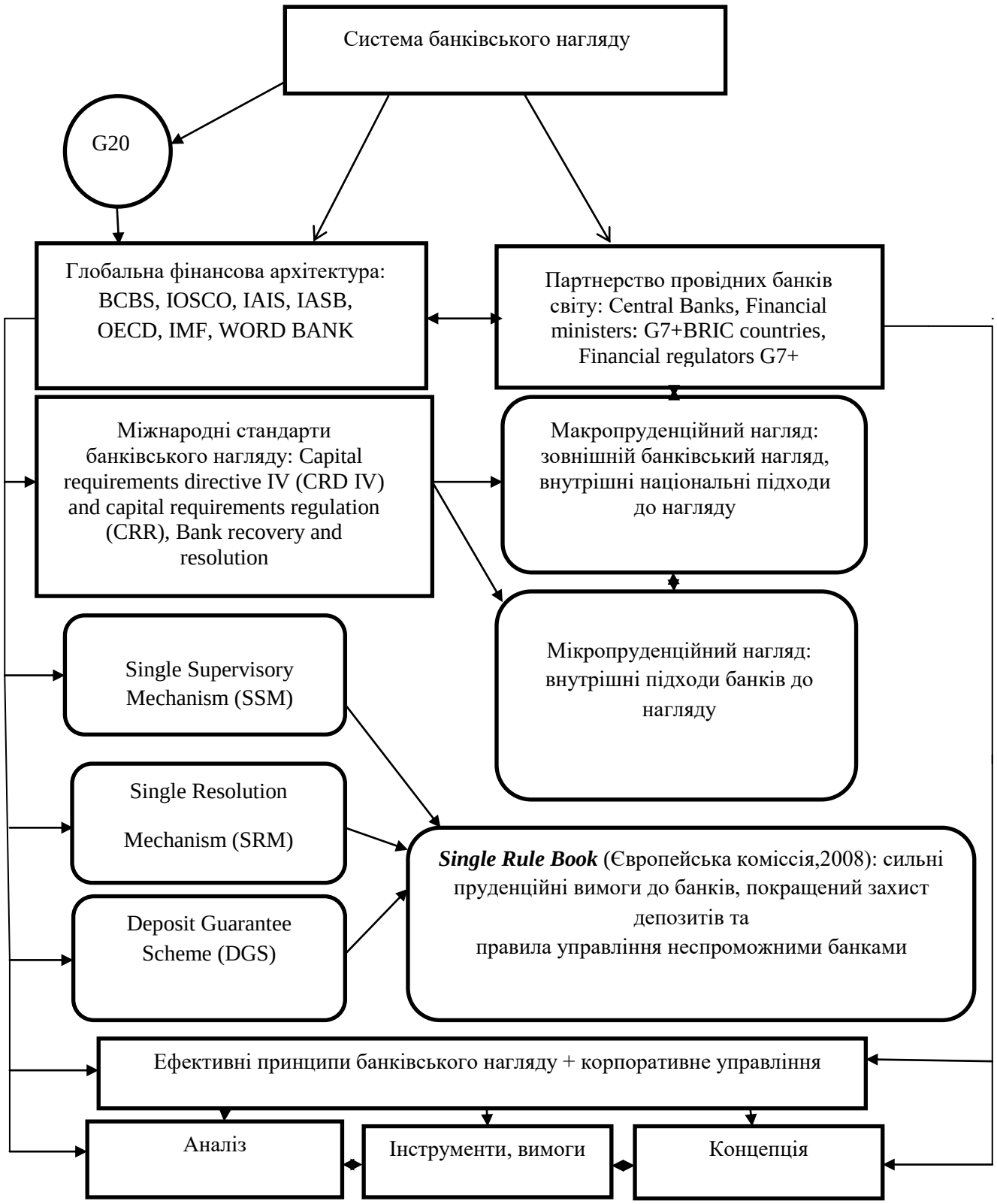

Рис 1.4. Система банківського нагляду та її основні складові

Джерело: розроблено автором

Формування міжнародної системи банківського нагляду відбувається дуже довгий період з моменту утворення Базельського комітету в 1975 році. Членами всіх ключових міжнародних органів, що займаються пруденційним наглядом є промислово розвинені країни, в той час, як країни, що розвиваються, як правило, одержують пакети допомоги та позики МВФ, Світового банку тощо. Участь країн з ринками, що розвиваються, є життєво важливою, оскільки міжнародна фінансова стабільність повинна бути досягнута, і це починає відбуватися. Наприклад, 13 центральних банків країн, що розвиваються, є членами Банку міжнародних розрахунків, хоча існував переважно західний фокус на час його створення. До Комітету зі зв'язків Базельських принципів входять члени країн, що розвиваються. Тому можна стверджувати, що системи банківського нагляду країн центральної та Східної Європи входять до глобальної системи банківського нагляду.

Все частіше використовуються двосторонні зустрічі для покращення гармонізації між наглядовими органами різних країн, а також для обміну інформацією та складання меморандумів розуміння. Меморандум про взаєморозуміння широко визначає сфери, де відбувається обмін поточними фінансовими питаннями. Наприклад, Еванс (2000) повідомляє, що FSA у Великобританії існує понад 100 таких неформальних організацій з іншими наглядовими органами. Ведення ліній комунікацій у випадку серйозних транскордонних проблем є дуже важливим і вимагає контакту та спілкування як на офіційному, так і на неформальному рівні [85].

Таким чином, завданням банківського нагляду як на рівні макропруденційного нагляду, так і на рівні мікропруденційного нагляду є формування стратегій та робочих груп, до яких увійдуть співробітники кадрової служби і фахівці з технічних питань, які будуть складати профілі посад в масштабах всієї організації з урахуванням участі персоналу в кожному процесі, виявляти ті роботи, які, ймовірно, будуть автоматизовані. У міру вдосконалення

технологій, а також розвитку здатності комп'ютера аналізувати помилки і адаптуватися до нових умов, банки повинні визначити, які засоби контролю потрібні для управліннями такими технологіями. Важливо зрозуміти, в яких областях заміна людини машиною небажана, - навіть в тому випадку, якщо автоматизація процесів можлива. Це дозволить банкам правильно розподілити ресурси між різними напрямками діяльності та розробити бізнес - план.

Надійність досягається різноманітними заходами захисту депозиторів і організацією фондів депозитного страхування. Стабільність може бути досягнена захистом економіки від негативного впливу з боку економіки та зокрема фінансової системи. Завдання збереження банківської стабільності безпосередньо пов'язане з макроекономічним завданням стабілізації економіки. Погляди регуляторів на цю проблему виходять з “теорії доміно” стосовно до поширення банківських криз у світовій економіці. Відповідно до цієї теорії такі кризові стани дуже швидко поширюються між економіками та за браку заходів із запобігання цьому поширенню вся світова банківська система швидко занепадає. Завдання забезпечення стабільності й надійності банківської системи мають вирішуватися як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівні. На макроекономічному рівні важливою складовою економічної активності (з погляду монетарної теорії) є кількість грошової маси в обігу. Інші механізми, що забезпечують узгоджене функціонування компонентів на рівні макроекономіки, — процентні ставки і обсяг пропонування банківських кредитів. Незважаючи на те, що в сучасній економічній системі комерційні банки не єдині, хто виконує функцію фінансового посередництва на фінансових ринках, але їхня роль у цьому процесі, як і раніше, залишається дуже важливою. Отже, регулювання банківської діяльності дозволяє захистити грошове пропонування і дає центральним банкам важіль, за допомогою якого вони впливають на банківські резерви, процентні ставки та кредитну діяльність банків.

1.3. Роль основних складових системи банківського нагляду у формуванні концепції банківського нагляду на основі ризик-орієнтовного підходу

Розвиток банківських систем здійснювався достатньо тривалий час під впливом історичних, економічних та політичних факторів, а також правової та судової практики. Едвард Кейн описує відносини між банківськими регуляторами та банками, як діалектику регулювання або модель боротьби. Його ідея полягає в гегелівській концепції, яка складається з тристадійної структури будь-якого процесу змін: перша стадія — теза; друга — антитеза; третя — синтез. Зіткнення тези й антитези приводить до синтезу. Синтез потім стає новою тезою в боротьбі з наступною антитезою, що дає новий синтез. У царині фінансів боротьба також має безперервний характер, оскільки регулювання можна уявити як податки, яких банки прагнуть уникнути. Причина боротьби у невідповідності цілей, які ставлять перед собою регулятори і банківські структури. Мета діяльності регуляторів — підтримання безпеки, стабільності і життєздатної (конкурентоспроможної) фінансової системи; завдання банкірів полягає у підвищенні значення певних змінних — капіталу, прибутку та ін. Обмеження регуляторів банки прагнуть подолати, намагаючись відшукати способи уникнення виконання постанов і законів. У відповідь органи нагляду вживають посилених заходів і боротьба починається знову. Це протиборство стимулює появу фінансових інновацій (як способу відходу від обмежень), а також пояснює сам процес появи нововведень у фінансовій системі. Вигоду від регулятивних заходів, з погляду витрат на них, складно виміряти, оскільки вигода нерідко короткострокова, тим часом як витрати мають вельми довгостроковий характер.

Досвід фінансової кризи 2007–2009 рр. показав, що існує взаємозв’язок між структурою компенсації фінансових фірм і надмірним взяттям ризику їх співробітниками. Основною проблемою було те, що сучасні банки, як правило,

винагороджують менеджерів за проведення ризикованих стратегій, але не стягують штрафів за прийняття рішень, що призводять до банкрутства банків, руйнування фінансової системи та державних вливань, а також збитків платника податків. Етичні промахи і систематичні недоліки в умовах фінансової кризи 2007–2009 рр. припускають, що майбутній діалог регуляторів з питань політики банківського регулювання навряд чи буде ігнорувати значення корпоративної культури. Проблема останньої в банківському бізнесі постала у зв'язку з відновленням дискусій з приводу вирішення двох проблем - відновлення суспільної довіри до банківської системи і підвищення фінансової стабільності.

Як свідчать сучасні дослідження, з більш ніж $ 100 млрд штрафів, накладених на найбільші фінансові інститути з моменту фінансової кризи, пов'язані з етичними промахами в банківській сфері, що є відображенням систематичної слабкості [86]. Це питання також було розглянуто в законі Додда–Франка США, який вимагає від регуляторних органів здійснення відповідних стимулів на основі правил компенсації, які повинні охоплювати установи з активами в $ 1 млрд або більше. Федеральний резервний банк, наприклад, опублікував запропоноване правило в 2011 р., яке базоване на трьох принципах: 1) компенсація на основі стимулювання має збалансувати ризик і винагороду, містити відкладену винагороду й інші механізми для зниження чутливості компенсації короткострокових результатів; 2) компенсаційні плани мають бути сумісні з ефективним контролем і управлінням ризиками; 3) компенсація на основі стимулювання має бути підтримана сильним корпоративним управлінням.

У США та в країнах Європи комерційні банки використовують єдину систему рейтингу фінансових інститутів. Система CAMELS оцінює достатність капіталу, якість активів, управління, доходи, ліквідність і чутливість ринку до ризиків. Кожна з цих оцінок вимагає від регуляторів оцінки якості управління банком. Наприклад, адекватність банківського капіталу, що позначається літерою "С", буде залежати, зокрема, від здатності керівництва до виявлення, вимірювання, контролю ризиків. Оцінка якості активів "А" вимагає, щоб регуляторні органи оцінювали активи у світлі спроможності керівництва для

виявлення, вимірювання, моніторингу та управління кредитного ризику. Критерій управління “М” відображає оцінку первинного регулятора банку про здатність ради директорів банку і старших посадових осіб для виявлення, вимірювання, моніторингу та контролю ризиків діяльності банки і гарантування банком безпеки й ефективної роботи відповідно до чинного законодавства. Інші критерії оцінки якості мають системи управління, а також практики фондів менеджменту банків.

Якщо банківське управління вважається недостатнім, то воно може класифікуватись як небезпечне і необґрунтоване, і тому можуть бути застосовані примусові заходи, включаючи закриття установи. У доповнення до реалізації системи CAMELS регуляторні органи США повинні діяти відповідно до закону про Федеральну корпорацію страхування депозитів (FDICIA), а саме оприлюднювати: стандарти безпеки і надійності для внутрішнього контролю банків, інформаційних систем та систем внутрішнього аудиту; кредитну документацію; кредитний андеррайтинг; експозицію процентної ставки; зростання активів; компенсації, збори та пільги; якість активів, прибутку і оцінки запасів.

Деякі аналітики вважають, що в системі CAMEL єдиним важливим елементом є менеджмент, але оцінка якості менеджменту є майже такою самою складною, як оцінка якості активів. Причина полягає в тому, що природа менеджменту та його дії є дуже суб’єктивним явищем. Для того, щоб оцінити якість менеджменту та його можливості, аналітику майже нема на що спиратися. Проте, менеджмент і його рішення відіграють важливу роль у досягненні банком успіху, бо некомпетентне керівництво може привести банк до банкрутства. Рішення керівництва має вплив прямо або опосередковано на якість активів, зростання активів, рівень прибутку, стратегії фінансування. Ці фактори мають вплив на впевненість інвесторів, кредиторів та вкладників, всіх тих, хто може вплинути на ліквідність і адекватність капіталу.

Як показує банківська практика, банки змушені закриватися через кризу ліквідності, а також у випадках, коли банк не може себе фінансувати. Криза ліквідності трапляється набагато раніше, ніж трапляється банкрутство, тому що,

як тільки стає відомо, що банк робить помилки в управлінні ризиком процентних ставок або кредитним ризиком, то він починає втрачати довіру щодо його кредитоспроможності. Тому першим кроком для уникнення кризи ліквідності є належне управління ризиком процентних ставок та кредитним ризиком. Для перевірки компетентності менеджменту банку аналітику слід застосовувати аналіз інформації. Вона може бути отримана з таких джерел, як: аналіз відгуків клієнтів, звіти регуляторних органів, думки інших банків, звіти бухгалтерських та аудиторських компаній, звіти рейтингових агентств.

Одним із факторів успіху керівництва компанії є наявність політики, спрямованої на інтереси клієнтів. Тому для розуміння успішності роботи менеджменту з клієнтами є з'ясування задоволеності клієнтами цим аспектом за допомогою аналізу телефонних розмов або інших інтерактивних спілкувань. Багато центральних банків розвинених країн світу публікують звіти стосовно до їхніх відповідних банківських секторів щодо відкритості та щирості. Ці звіти містять корисну інформацію щодо рівня наглядового контролю, можливості втручання держави в проблеми банківської системи та пруденційних вимог щодо банківської системи. Не вважається незвичайним, якщо представник банку зустрічається з представником регуляторних органів з приводу стурбованості щодо керівництва, якості активів та управління ризиками банків у межах певної банківської системи.

Виходячи з міжнародного й вітчизняного досвіду, можемо стверджувати, що основні чинники фінансової дестабілізації в період економічних криз зосереджені в банківському секторі, адже вразливість фінансової системи пов'язана з її функціями, депозитно-кредитними операціями, розподілом ризиків та забезпеченням ліквідності. Однак, водночас банки в сучасних умовах глобалізаційних процесів виступають і основним чинником стабілізаційних заходів, оскільки економічна стабільність банківської діяльності відбивається безпосередньо на сферах діяльності всіх суб'єктів економіки, і тільки стійка банківська система може протистояти кризовим явищам.

Основними інструментами регулювання є встановлення певних вимог до банківської діяльності. Перша вимога, найбільш важлива в практиці банківського регулювання, полягає в тому, скільки капіталу банки повинні утримувати відносно їх активів. Саме тому на міжнародному рівні BCBS встановлює вимоги достатності капіталу запровадженням системи його вимірювання, яка називається Базельською угодою про капітал. Остання структура адекватності капіталу називається «Базель III». Ці вимоги щодо достатності капіталу є не тільки основним інструментом банківського регулювання в практиці банківського регулювання та нагляду, а й найбільш передовим світовим досвідом у практиках банківського регулювання. Саме тому левова частка нашої роботи присвячена цим інструментам та вимогам.

Наступним інструментом банківського регулювання є встановлення вимог до резервів. Резервні вимоги визначають мінімальні резерви грошових коштів банків на вимогу. Цей тип регулювання втратив роль, яку колись мав, оскільки акцент сьогодні спрямований на достатність капіталу, і тому в багатьох країнах нема мінімального коефіцієнта резервування. Сьогодні метою мінімальних резервних коефіцієнтів є ліквідність. Резервні вимоги також використовувались у минулому для контролю запасу банкнот або банківських депозитів. Обов'язкові резерви іноді були золотом, банкнотами центрального банку або депозитами в іноземній валюті.

Інструментарій корпоративного управління являє собою вимоги, які спрямовані на те, щоб заохотити банк до ефективного управління, та є непрямим способом досягнення цілей банківської діяльності. Оскільки багато банків відносно великі і мають багато підрозділів, для керівництва важливо уважно стежити за всіма операціями. Інвестори та клієнти найчастіше змушують вище керівництво відповідати за помилки, оскільки ці особи повинні бути в курсі всіх видів діяльності установи.

Вимоги щодо фінансової звітності та розкриття інформації, зокрема вимогу щодо розкриття фінансових даних банку, містять найбільш важливі нормативні акти, які розміщуються в банківських установах. Насамперед, для банків, що

торгують на державному ринку, у США наприклад, Комісія з цінних паперів та бірж (SEC) вимагає від керівництва банку готувати річні фінансові звіти відповідно до стандарту фінансової звітності, перевіряти їх та реєструвати або публікувати. Часто від банків вимагають підготовки більш частих фінансових звітів, таких як квартальні звіти про розкриття інформації.

Вимоги кредитного рейтингу — це один із важливих інструментів системи регулювання. Банки одержують і підтримують поточний кредитний рейтинг, затверджений кредитно-рейтинговим агентством, та розкривають його інвесторам, а також використовують цей рейтинг для розрахунку достатності капіталу. Цей інструмент є важливим, оскільки являє собою інформацію щодо відносного ризику, який бере на себе інвестор у проведенні бізнесу з банком. Рейтинги відбивають можливості банку брати на себе певні ризики. Основними рейтинговими агентствами, до яких найчастіше звертаються банки, є: Fitch Group, Standard and Poor's, Moody's. Так, рекомендації Базеля II, які перенесені в законодавство Європейського Союзу через Директиву про вимоги до капіталу (CRD), змушують європейські банки покладатися на стандартизовану оцінку "кредитного ризику", яка активно продавалася двома кредитними агентствами США — Moody's та S & P.

Інструмент обмеження експозиції може сприяти банкам обмежувати наявність необачно великих ризиків для окремих контрагентів або груп пов'язаних контрагентів. Таке обмеження може бути виражено як частка активів банку або власного капіталу і може застосовуватися як різні обмеження на основі наявного забезпечення або кредитного рейтингу контрагента.

Банківська діяльність і обмеження застосування цінних паперів у світовій практиці мають різні форми. Наприклад, у США у відповідь на Велику депресію 1930-х років президент Франклін Д. Рузвельт ухвалив Закон «Про цінні папери» 1933 року та Закон Glass–Steagall (GSA), що встановив загальну систему регулювання публічного розміщення цінних паперів і взагалі заборонив комерційним банкам андеррайтинг і торгівлю цінними паперами.

GSA забороняє зв'язки між банками (це означає банківські статутні депозитні установи, тобто фінансові установи, що запозичують застраховані на ринку споживчі депозити) та фірмами з цінними паперами (які зазвичай називають "інвестиційними банками", хоч вони не є технічно банками і не утримують федерально застраховані споживчі депозити).

Додаткові обмеження щодо банківських відносин з небанківськими фірмами були ухвалені в Законі «Про банківський холдинг компанії» від 1956 р., який усунув можливість того, що компанії, які володіють банками, матимуть право брати на себе частку або контролювати частку страхових компаній, виробничих компаній, компанії з нерухомим майном. Як результат, у Сполучених Штатах розроблені регуляторні системи для регулювання банків, з одного боку, та фірм з цінними паперами — з іншого.

У країнах ЄС інвестиційна компанія як суб'єкт господарювання, що працює у фінансовому секторі, законодавчо закріплена ЄС, і відповідні законодавчі акти в даному разі є Постановою (ЄС) № 600/2014 «Про ринки фінансових інструментів» [87] та Директивою 2014/65 «Про ринки фінансових інструментів» [88]. Відповідно до ст. 4 останньої інвестиційна фірма визначається як будь-яка юридична особа, чия постійна діяльність є наданням однієї або кількох інвестиційних послуг третім сторонам та / або здійснення одного або кількох інвестиційних заходів на професійній основі.

У багатьох країнах регуляторні органи та приватні консультаційні фірми публікують цифри щодо порівняльних груп. Наприклад, у США джерелом уніфікованої інформації про діяльність банків є звіт The Uniform Bank Performance Report (UBPR), який у стандартизованому вигляді надає дані з балансу, звіту про прибутки і збитки та основні фінансові коефіцієнти банків, а також порівняльну характеристику з цих даних за банками певного штату. Цей звіт видає Федеральна Рада контролю за фінансовими установами (Federal Financial Institutions Examination Council). Великі міжнародні бухгалтерські й аудиторські фірми регулярно публікують інформацію регуляторних органів щодо ситуації на місцевих фінансових та банківських ринках. Інформація, яка дозволяє зробити

висновки щодо компетентності керівництва в межах певної банківської системи, така: різниця у стандартах обліку та розкриття інформації в різних країнах світу, будь-які специфічні проблеми з якими зустрівся банк, імовірність підтримки банківської системи з боку уряду країни, конкурентна характеристика банківського сектору порівняно з іншими країнами. Рейтингові агентства також надають звіти не тільки про стан певних банків, а і про стан банківських систем загалом.

Банк міжнародних розрахунків належить до глобального регулятора. Це — форум світових центральних банків. Відтоді, як глобальне банківське регулювання стало серйозною проблемою для центральних банків, ним опікується BIS в особі Базельського комітету з банківського нагляду (BCBS), який розробляє та видає правила банківської діяльності, зокрема, правила щодо достатності капіталу, а також три серії банківських регулятивних принципів. Перевага BIS у світовому лідерстві банківського регулювання полягає в тому, що діалог очільників світових центральних банків створює унікальний форум, щоб проаналізувати й обговорити проблеми грошово-кредитної і фіскальної політики, утворюючи потужну групу впливових світових фінансових лідерів.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) є організацією 188 країн, що працюють з метою стимулювання глобального валютного співробітництва, фінансової стабільності, сприяння міжнародній торгівлі, підтримки високого рівня зайнятості і стійкого економічного зростання, зниження рівня бідності в усьому світі. Нестійка банківська система країн єврозони ускладнює розвиток їхніх економік, наприклад, надання кредитування реальному сектору економіки. Здорові банки необхідні для підтримки економічного відновлення, а у деяких випадках їм потрібний додатковий банківський капітал. Тому завданнями IMF є проведення інтервенцій для зміцнення та стабілізації фінансової системи. Крім того, IMF стежить за розвитком ситуації в банківському секторі в країнах з економікою, що розвивається, але ця організація не володіє юрисдикцією втручатися в реструктуризацію банківської системи. Під час фінансової кризи часто лунали критичні зауваження щодо бездіяльності IMF, але ці звинувачення

безпідставні, оскільки функції цієї організації не пов’язані з передбаченням банківських криз, на відміну від функцій BIS.

Міжнародна організація комісій цінних паперів (International Organization of Securities Commissions — IOSCO) заснована в Мадриді і є форумом, на якому регулятори цінних паперів обговорюють і публікують загальні правила з широкого спектра питань, що впливають на цілісність ринків цінних паперів. IOSCO, заснована в 1983 році, є визнаним міжнародним органом, який об'єднує світових регуляторів цінних паперів і вважається глобальним стандартом для сектору цінних паперів. IOSCO розробляє, упроваджує і сприяє додержанню міжнародно визнаних стандартів у галузі регулювання ринку цінних паперів, а також активно працює з G20 і FSB щодо завдань глобальної регулятивної програми реформ.

Слід зазначити, що IOSCO не має в будь-якій формі встановлених законом прав, які могли б накладати правила на національні регуляторні органи, на противагу, наприклад, Організації з цінних паперів і бірж США (U.S. Securities and Exchange Commission (SEC). Так, доповідь IOSCO «Suitability Requirements with Respect to the Distribution of Complex Financial Products», опублікована в січні 2013 р., була відхилена SEC.

Рада з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (IASB) розробляє міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) International Financial Reporting Standards (IFRSs), у тому числі ті, які застосовуються до фінансових організацій. Основними цілями IFRSs є розробка єдиного набору високоякісних, зрозумілих, таких, що підлягають виконанню в усьому світі, міжнародних стандартів фінансової звітності за допомогою нормотворчого органу — Ради з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Серед основних інструментів, необхідних для створення глобальної узгодженої фінансової системи, є конвергентні міжнародні стандарти бухгалтерського обліку, основні принципи яких містяться в так званій угоді концептуальних засад. Без них облік впливу фінансових активів і угод можна пояснити по-різному, створюючи тим самим економічне непорозуміння між країнами. Це справді важливо, тому що незалежно

від економічних норм і правил, які встановлюються кожною країною, встановлення єдиних правил бухгалтерського обліку, які вимірюють ті самі реалії за тими самими стандартами, підтримує загальний порядок функціонування світової фінансової системи. Проте, нинішні правила є предметом серйозних розбіжностей між Європою і Сполученими Штатами.

Міжнародна асоціація нагляду за страховим ринком International association of insurance supervisors (IAIS) — глобальний регуляторний форум, де обговорюються принципи та напрямки політики страхування. Вона заснована в 1994 р. і об'єднує страхових регуляторів більше ніж 200 країн та має понад 130 спостерігачів. Її цілі полягають у сприянні ефективному й узгодженому на міжнародному рівні нагляду за страхуванням з метою розвитку і підтримки справедливих, безпечних і стабільних ринків страхування для гарантування переваг і захисту власників страхових полісів, а також сприяння глобальній фінансовій стабільності. Опублікований уперше в листопаді 2012 р. Звіт «Глобальний страховий ринок» являє собою комплексний аналіз проблем, з якими стикаються страхові галузі та їх регулятори.

Правила Solvency II, ще відомі як правила Omnibus II, були затверджені на політичному рівні 14 листопада 2013 г. Це був компроміс, який зменшив вплив Європейського страхового органу. Проте, угода викликала критику з боку деяких національних урядів, які вимагали більш широких і узгоджених повноважень для європейського страхування і пенсійного забезпечення. На противагу таким правилам, Казначейство США нещодавно закликало до більшого нагляду за страховими компаніями. Причина цього заклику значною мірою полягає в тому, що страхові компанії регулюються державами, які збирають податки від страхових компаній. Глобальне регулювання страхування, безумовно, непроста справа. Тоді, як страхові компанії закликають до послідовного регулювання, щоб уникнути регулятивного арбітражу, вони повинні взяти до уваги низку аспектів глобального регулювання.

Банки, як правило, вимагають банківську ліцензію від національного банку, перш ніж їм буде дозволено здійснювати банківську діяльність як у межах

юрисдикції, так і в ролі офшорного банку. Регулятор контролює ліцензовані банки за відповідністю вимогам та реагує на порушення вимог, отримуючи зобов'язання, вказівки, накладання штрафів або скасування ліцензії банку. Національний регулятор встановлює вимоги до банків для сприяння досягнення цілей регулятора. Часто ці вимоги тісно пов'язані з рівнем ризику для певної галузі банку. Найважливішою мінімальною вимогою в банківському регулюванні є збереження мінімальних коефіцієнтів капіталу. Регулятор вимагає від банків публічно розкривати фінансову та іншу інформацію, а вкладники та інші кредитори можуть використовувати цю інформацію для оцінки рівня ризику та прийняття інвестиційних рішень. У результаті цього банк підпорядкований ринковій дисципліні, а регулятор також може використовувати інформацію про ринкову ціну як індикатор фінансового стану банку.

Для подолання розбіжностей світового банківського середовища важливими є координація та обмін інформацією між органами контролю, а також активна участь національного регулятивного органу в багатосторонніх і двосторонніх переговорах з іноземними регуляторами наднаціонального рівня. Створення у вересні 1999 р. світової організації G20 сприяло саме подоланню таких негативних явищ. Це відбулося на офіційній зустрічі міністрів фінансів і керівників центральних банків семи провідних промислово-розвинених країн (Канада, Франція, Німеччина, Італія, Японія, Великобританія і США) у Вашингтоні, округ Колумбія. Період після фінансової кризи 1997–1998 рр. показав вразливість міжнародної фінансової системи в умовах глобалізації економіки, а також необхідність залучення ключових країн, що розвиваються, в обговорення та ухвалення рішень, що стосуються глобальних економічних проблем. Це привело до трансформації групи, яка спочатку працювала на рівні міністрів фінансів, у Форум фінансової стабільності, на якому глави держав і урядів вирішили сприяти розвитку глобальної нормативно-правової бази.

Отже, G20 перетворилася на велику політичну ініціативу в середовищі гласності, яка сприяє вирішенню таких завдань, як: координація політики між членами організації з метою досягнення глобальної економічної стабільності і

стійкого зростання; просування фінансових правил, які знижують ризики і запобігають майбутнім фінансовим кризам, просувають модернізацію міжнародної фінансової архітектури.

Міністри фінансів G7 і глав центральних банків відповідно до рекомендацій президента Deutsche Bundesbank заснували Форум фінансової стабільності (Financial Stability Forum — FSF) у 1999 р., який перетворився на Раду фінансової стабільності (Financial Stability Board — FSB). Вона стала секретаріатом G20 з питань регулювання і випускає глобальні політичні документи, спрямовані на національні регулятивні органи з метою включення їх нормативно-правової бази в політику і принципи G20. FSB сприяє координації діяльності нормотворчих органів для подолання суперечностей національних і регіональних регулятивних структур, пов'язаних із пруденційним наглядом та системним ризиком.

Д. Нойбергер розрізняє превентивний та протективний банківський нагляд, а також виділяє конкуренційну політику в банківській сфері як додаткову групу наглядових банківських заходів. Заходи превентивного нагляду спрямовані на уникнення банкрутства банку. Вони охоплюють вимоги до власного капіталу, ліквідності та диверсифікації, надання інформації, заборону певних видів банківських операцій, інструкції щодо звітності. Сюди зараховуються також ліцензійні умови, які є визначальними в рамках вступного нагляду [89]. К. Бьорнер вважає, що з цієї причини дискреційне регулювання, яке передбачає певну свободу дій як при ініціюванні санкцій, так і їх виборі повинно ототожнюватися з якісним, який пов’язані з методом оцінки ризику (причини) [90]. На думку В. Грюнінга, традиційний банківський аналіз базується на кількісних методах оцінки стану банку, включаючи відносні показники, такі, як: коефіцієнти ліквідності; достатності капіталу; якості кредитного портфелю; частки кредиту, який надається повноваженим та пов’язаним з банком особам; кредитний ризик потенційних збитків та відкриті валютні позиції [91]. Методика банківського нагляду Базельського комітету з банківського нагляду, яка впроваджена в угоду «Базель ІІ», є прикладом популяризації індикативного регулювання, замість адміністративного.

Аналіз літературних джерел, які присвячуються дослідженню проблематики банківського нагляду країн Центральної та Східної Європи показує, що система банківського нагляду складається з таких елементів, як: регуляторного середовища; наявності інститутів банківського нагляду; сформованих вимог банківського нагляду відповідно до розвитку банківської системи (нормативи, показники, коефіцієнти, правила, ліцензії); форми здійснення банківського нагляду. Елементи системи банківського нагляду взаємопов'язані між собою, оскільки працюють для досягнення загальної мети: аналізу та управління ризиками банків і дотримання пруденційних норм банківського нагляду; основними напрямками розвитку європейського нагляду залишається уніфікація європейських банківських правил, які спрощують порядок здійснення банківського нагляду в межах Європейського Союзу; актуальними залишаються теоретичні та практичні питання про шляхи еволюції банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи.

Банківський нагляд країн Центральної та Східної Європи посідає важливе місце в проблематиці розвитку світового банківського нагляду та має особливості, які полягають в тому, що реформування банківського нагляду відбувається поруч з економічним та політичним реформуванням. Основні складові системи нагляду, а також інструменти представлені на рис. (рис. 1.5.).

Основними елементами системи банківського нагляду є сукупність інструментів та вимог: ліцензування банківської діяльності, установлення мінімальних вимог до показників діяльності банків, установлення ринкової дисципліни, заочне спостереження та перевірка на місці. Регулювання банків є формою державного регулювання, що являє собою певні вимоги, обмеження та керівні принципи, спрямовані на створення прозорості ринку між банківськими установами та корпораціями. Цілі банківського регулювання та його завдання різняться між юрисдикціями залежно від стану та завдань економічного розвитку, а також можуть містити правила справедливого поводження з клієнтами та впливати на корпоративну соціальну відповідальність.

Рис. 1.5. Деталізація вимог та інструментів банківського нагляду

Джерело: розроблено автором

До системи банківського нагляду належать форми проведення банківського нагляду - заочне спостереження та перевірка на місці. Заочне спостереження базується на аналізі аналітичної інформації, яка надається банками, а перевірка на місці досліджує причини та надає рекомендації для подолання негативних явищ в діяльності банку. Детальніше основні порівняльні риси двох форм банківського нагляду викладено в табл. 1.6.

Таблиця 1.6

Порівняльні риси заочного банківського нагляду та перевірки на місті

Заочне спостереження	**Перевірка на місці (виїзне інспектування)**
Мета. Моніторинг банківської системи та окремих банків Проведення стрес-тестів, Виявлення недоліків в регулюванні Визначення об'єктів та пріоритетів в банківському нагляді	1. Моніторинг фінансового стану та результатів роботи банків (аналіз активних операцій банків, аналіз достатності капіталу, аналіз кредитного портфелю, комплексна перевірка банку, тощо) 2. Проведення стрес-тестів 3. Визначення недоліків в регулюванні банків (невиконанні нормативів) 4. Розробка рекомендацій або ініціація штрафів
Методика. Аналіз на основі дослідження ризиків, тестування, вивчення даних фінансової звітності та стандартних форм звітності	Аналіз на основі дослідження ризиків, оцінка та тестування аналітичної інформації, яка отримана від менеджменту банку
Наслідки. 1. Складання звітів. 2. Визначення тенденцій розвитку банківської системи та окремих банків, 3. Основа для проведення економічної та грошово – кредитної політики	1. Складання звітів та планів організації розвитку банку, 2. Перевірка дотримання методології розрахунків та програм, 3. Визначення пріоритетів в менеджменті банку

Джерело:складено автором

Як видно з наведених характеристик в таблиці, метою обох видів банківського нагляду є моніторинг сучасного стану банківської системи, або банку. Для досягнення цієї мети регулятори використовують однакові методики аналізу банківських ризиків. Існують відмінності в наслідках проведення таких банківських перевірок, якщо безвиїзний нагляд використовується для моніторингу банківської системи з метою встановлення проблем та перспектив розвитку, то інспектування може призвести до встановлення штрафів та санкцій. Таким чином, заочне спостереження дозволяє регулярно здійснювати банківський нагляд та проводити корегування політики та процесу банківського нагляду. На

відміну від заочного спостереження, перевірка на місці може приймати різні форми в залежності від завдань нагляду та структури банківського підрозділу.

Фінансовий сектор є свідком технологічної революції, що змінює сталі шаблони його функціонування та призводить до появи нових бізнес-моделей. Компанії ІТ-сектору швидко опановують основні банківські навички та виводять на ринок все більше послуг, що можливо отримати через мобільні пристрої.

Особливостями сучасного періоду розвитку банківського нагляду є посилення засобів регулювання, що вбачається у створенні банками (як обов'язковий елемент) окремих внутрішніх стратегій кібернетичного захисту, різноманітних форм тестування вразливості до кібернетичних ризиків та сертифікації форм захисту. На нашу думку під концепцією банківського нагляду в сучасних умовах слід розуміти консолідований банківський нагляд. Концепція консолідованого банківського нагляду полягає в необхідності створення регуляторного поля для всіх схожих за цілями фінансовими інститутами шляхом запровадження норм регулювання, які б забезпечили їх конкурентну рівність. Така концепція банківського нагляду може сприяти розробці єдиного підходу до різних типів фінансових інститутів, визначенню ризиків та пруденційних вимог до цих інститутів, координації нагляду між фінансовими інститутами й органами нагляду та може бути реалізована шляхом поступового запровадження внутрішньої оцінки достатності капіталу фінансового інститута, яка повинна координуватися з пруденційними вимогами органу банківського нагляду (вимоги до капіталу, достатності капіталу, ліквідності та резервам).

Аналіз основних елементів системи банківського нагляду та сучасного середовища банківського нагляду, дозволив нам сформулювати сучасну концепцію розвитку банківського нагляду на основі ризик-орієнтовного підходу в Україні (рис. 1.6.).

Рис. 1.6. Складові концепції консолідованого банківського нагляду на основі ризик – орієнтовного підходу

Джерело: авторська розробка

Як видно з рис. 1.6., концепція консолідованого банківського нагляду на основі ризик-орієнтовного підходу в Україні повинна складатися з семи етапів. Визначити ці етапи дозволило розуміння системи банківського нагляду, яка складається з таких елементів, як: регуляторного середовища; наявності інститутів банківського нагляду; сформованих вимог банківського нагляду

відповідно до розвитку банківської системи (нормативи, показники, коефіцієнти, правила, ліцензії); форми здійснення банківського нагляду; концепції консолідованого банківського нагляду, яка полягає в необхідності створення регуляторного поля для всіх схожих за цілями фінансових інститутів шляхом запровадження норм регулювання, які б забезпечили їх конкурентну рівність; ліцензування інститутів; формування внутрішньої оцінки достатності капіталу; проведення стрес-тестування. Концепція консолідованого банківського нагляду може сприяти розробці єдиного підходу до різних типів фінансових інститутів, визначенні ризиків та пруденційних вимог до цих інститутів, координації нагляду між фінансовими інститутами та органами нагляду, а також може бути реалізована шляхом поступового запровадження внутрішньої оцінки достатності капіталу фінансового інституту, яка повинна координуватися з пруденційними вимогами органу банківського нагляду (вимоги до капіталу, достатності капіталу, ліквідності та резервам). Всі елементи взаємопов’язані між собою, оскільки працюють для досягнення загальної мети: аналізу й управління ризиками банків та дотримання пруденційних норм банківського нагляду. Тому можна стверджувати, що процеси виконання цих елементів і формують комплексну систему банківського нагляду на основі ризик-орієнтовного підходу.

Висновки до розділу 1

У розділі 1 систематизовано теоретичні засади, які формують концепцію глобальної системи банківського нагляду та обумовлюють основні завдання системи банківського нагляду, визначено основні складові глобальної системи банківського нагляду та подано авторське трактування терміну глобальна система банківського нагляду.

Розкрито, що становлення глобальної системи банківського нагляду спирається на вагому теоретико-методологічну базу, утвердження якої розпочалося з загальних поглядів: М. Хаммера, Дж. Уджекса, Дж. Барта, Дж. Капріо, Д. Котса, Р. Даля, С. Вольфа, Д. Левелін, С. Хефернен, М. Корнет, Й. Вернеса, Я. Путніса, Дж. Барса та Дж. Гана, М. Анденаса, Д. Цікларі, Р. Апостоліка, Т. Моенжака. Важливим методологічним підґрунтям в напрямку становлення регуляторного середовища країн Європейського Союзу є доробки Матіаса Хентіса, Пьєра де Джоє-Карабелесу, Тімоті Коху та Скоту Макдональду. У сучасній міжнародній та вітчизняній науковій літературі існують досить різні підходи до трактування поняття банківського регулювання та банківського нагляду. Зокрема, західний науковий світ не розмежовує поняття банківського нагляду та регулювання, а використовує їх здебільшого як синоніми, але дискусія йде навколо доцільності та ефективності банківських наглядових практик. Це, на нашу думку, використання терміну банківський нагляд слід розглядати в контексті процесу регулювання, оскільки банківський нагляд це процес встановлення контролю за запровадженням регуляторних ініціатив.

Обґрунтовано, що предмет банківського нагляду слід розглядати як систему банківського нагляду, яка поєднує ініціативи міжнародних фінансових наглядових інститутів та провідних банків світу щодо ризик-зважування активів, регулювання системно важливих банків, проведення макропруденційної та відповідної мікропруденційної політики, стратегій управління ризикам, планування відновлення та вирішення проблем.

Соціально-економічна природа банківського нагляду полягає в сприянні банківського нагляду стабільності фінансової системи, що досягається через формування вимог до банківського нагляду як з боку приватних осіб і домогосподарств (забезпечення страхування та кредитування, забезпечення прибутковості та регулярності роботи банківської системи), так з боку держави через макроекономічні вимоги (економічний та соціальний захист (закони, правила національні дефініції), контроль за загальнодержавною системною фінансовою політикою (макроекономічна політика, створення відповідного

регуляторного середовища банків). Вирішення таких вимог банківським наглядом повинно базуватися на світовому досвіді банківського нагляду через залучення кращих методик та практик банківського нагляду.

Основними інструментами нагляду є оцінка ризиків та якості управління цими ризиками в банку (risk-based approach). Оцінка за ризик-орієнтованим підходом здійснюється відповідно до Директиви 2013/36/ЄС (CRD IV) Європейського Парламенту та Ради про доступ до діяльності кредитних організацій і пруденційний нагляд за діяльністю кредитних організацій, інвестиційних компаній та Настанов Європейського банківського органу щодо єдиних процедур і методології процесу наглядових перевірок та оцінки (EBA/GL/2014/13).

Аналіз подій, які відбувалися в наслідок формування системи банківського нагляду, свідчать, що європейські банківські системи розвивалися тривалий час під впливом історичних, економічних і політичних факторів у межах відповідного правового поля.

Основними закономірностями розвитку систем банківського нагляду є: тенденція укрупнення банків, яка впливає на банківський нагляд; зростання ролі організаційної культури в банківському секторі, яка є критично важливим фактором у формуванні позитивних результатів спостереження в банківській сфері; розвиток Fin-tech ринку, який впливає на банківський нагляд шляхом посилення засобів регулювання та створення банками (як обов’язковий елемент) окремих внутрішніх стратегій кібернетичного захисту, різноманітних форм тестування вразливості до кібернетичних ризиків та сертифікація форм захисту; активізація питання економічного розвитку країн другого світу через посилення вимог до капіталів банків та погіршення інвестиційних можливостей. Фокусування лише на фінансовій стабільності без комплексного розгляду питань економічного пожвавлення фінансового сектору може мати негативні наслідки для країн Центральної та Східної Європи, що не відновилися від останніх фінансових криз, в коло яких входить і Україна.

Система банківського нагляду складається з таких елементів, як: регуляторного середовища; наявності інститутів банківського нагляду; сформованих вимог банківського нагляду відповідно до розвитку банківської системи (нормативи, показники, коефіцієнти, правила, ліцензії); форми здійснення банківського нагляду. Елементи системи банківського нагляду взаємопов'язані між собою оскільки працюють для досягнення загальної мети: аналізу й управління ризиками банків та дотримання пруденційних норм банківського нагляду. Тому можна стверджувати, що процеси виконання цих елементів і формують комплексну систему банківського нагляду на основі ризик-орієнтовного підходу.

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автора [1; 2; 48; 49; 51; 52; 54; 56; 58; 60; 61; 62; 65; 66; 84].

РОЗДІЛ 2
ТРАНСФОРМАЦІЯ НОРМАТИВНО–ПРАВОВИХ ЗАСАД БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

2.1. Цивілізаційні системи банківського нагляду в XXI столітті

У цьому підрозділі здійснено аналіз основних систем банківського нагляду, показано їх вплив на становлення систем банківського нагляду країн Центральної та Східної Європи.

Останні кілька років двадцятого століття та перші 10-16 років двадцять першого століття в глобальному фінансовому просторі відбувалися процеси, які намагалися зробити банківську діяльність продуктивною не тільки в національних банківських системах, а також і на світовому рівні, який формується з концептуальних відмінностей між економічно продуктивними системами і непродуктивними системами.

Найбільш давньою в історії цивілізації банківських систем є система банківського нагляду та регулювання Європи, яка почала формуватися у 18-19 столітті в Великій Британії, коли відкрилися такі банки, як - Barings (1762 р.) і Rothschilds (1804 р.). Ця система відповідала формуванню універсальної структури банку в європейських країнах і тому банки спеціалізувалися на залученні коштів для конкретного проектного фінансування. Керівник відділення у Лондоні використовував стерлінгові міжбанківські ринки та ринки капіталу для фінансування проектів. Країни імпорту капіталу включали Туреччину, Єгипет, Польщу, Південну Африку, Росію та країни Латинської Америки. Розвиваючі центри, пов'язані з банком, розташовувалися в іноземних країнах [92]. Досвід

формування європейської системи показав, що цей процес відбувався під впливом криз кінця минулого тисячоліття, існує та призвів до великої кількості злиття, надавши цьому регіону найбільш концентровану банківську систему. Норвегія, Данія, Швеція і Фінляндія були країнами, в яких ці процеси були найбільш поширеними. Універсальна банківська система в них вплинула на збільшення рівня фінансової інтеграції між країнами. На думку С. Хефермана, фактично можна стверджувати, що цей регіон ближче до досягнення єдиного фінансового ринку, ніж ЄС в цілому. У Німеччині та Франції також немає регіональних банків.

Таким чином, цивілізаційна система банківського нагляду країн Європи сформувалася під впливом інституційних структур, які формували макропруденційну політику. Ці структури приймають різні форми: з поєднанням підходів та відповідальності центральних банків, міністерств фінансів, наглядових органів та комітетів фінансової стабільності в кожній країні. Такий процес в Європі продовжується під егідою Ради ЄС та Європейської ради з системних ризиків, які в макропруденційному аналізі надають рекомендації та попередження державам-членам та іншим відповідним органам, а також в межах Банківського союзу та Європейського Центрального банку, які консультують національні органи влади у використанні інструментів макропруденційної політики.

В Європейському Союзі як основу для наглядових ініціатив було створено в 2011 р. Європейську систему фінансового нагляду (ESFS). Система складається з європейських органів нагляду, Європейської ради з системного ризику, Об'єднаного комітету європейських наглядових органів та національних наглядових органів держав-членів ЄС [93]. Така регуляторна система була запропонована Європейською комісією у 2009 р. у відповідь на фінансову кризу 2007–2008 років. Разом з тим історія банкрутств спонукала Банк міжнародних розрахунків (BIS) з метою уникнути системної банківської кризи створити Базельський комітет, який спільно з урядами країн повинен сприяти забезпеченню фінансової стабільності на основі добре функціонуючих посередників, на доступних і ефективних фінансових ринках, де капітал і фінансові активи можуть легко переміщуватися між покупцями і продавцями. Міжнародна Базельська

угода встановлює єдині вимоги для капіталу банків, як узгоджені заходи безпеки. Ці вимоги з урахуванням ризиків стали необхідними в умовах зростаючої конкуренції між банками, а також у зв'язку зі змінами, які відбувались у менеджменті банків та на світових фінансових ринках, а також в умовах побоювання, що банківська криза в одній країні світу може поширюватися на інші країни.

На нашу думку, Європейські наглядові органи ESAs (European Supervisory Authorities) складають основу світової системи банківського нагляду, оскільки відповідають за мікропруденційний нагляд на рівні Європейського Союзу, і їх репрезентують три організації: Європейський банківський орган (ЕВА) у Лондоні; Європейський орган з цінних паперів та ринків (ESMA) у Парижі; Європейська організація страхових та професійних пенсій (EIOPA) у Франкфурті. З метою доповнення цих повноважень Європейська рада з системного ризику (ESRB) відповідає за макропруденційний нагляд в Європі. Вона включає представників Європейського центрального банку, національних центральних банків та наглядових органів держав-членів ЄС та Європейської комісії. ESRB базується у ЄЦБ у Франкфурті. Угода про створення ЕВА, ESMA та EIOPA дістала підтримку Європейського парламенту у вересні 2010 р. після того, як початкова угода досягнута між Європейською комісією та країнами-членами у грудні 2009 р., викликала парламентську критику. Ці три названі установи розпочали свою діяльність 1 січня 2011 р. Одним з уроків фінансової кризи було рішення про важливість оцінки ризиків фінансового сектору та своєчасне на них реагування з метою фінансової стабільності.

Американська система банківського нагляду почала формуватися в минулому столітті. Особливостями банківського регулювання в США в той час була заборона іноземцям випускати облігації в США, а американським банкам не дозволялося надавати долари США для фінансування прямих іноземних інвестицій американськими транснаціональними компаніями. Американські банки створили зарубіжні філії, щоб допомогти американським компаніям з обмеженнями. Наприклад, Б. Христофер стверджує, що відділення

американського банку відкривалися узгодженими з американською діловою присутністю в окремій країні. Галузеві обмеження також означали, що банки США не могли легко поширити свою діяльність на інші держави, а в деяких штатах, таких як Іллінойс, банкам не було дозволено мати більше одного відділення. Таким чином, внутрішнє регулювання було головним фактором, що сприяло розширенню американських багатонаціональних банків у 1960-х роках [94].

Прикладом таких процесів є створення та діяльність Citibank, який почав здійснювати операції в Лондоні для того, щоб скористатися ринком євродолара з метою надання кредитів та здійнення запозичування на власний рахунок і допомагати американським багатонаціональним компаніям фінансувати свої прямі іноземні інвестиції за кордоном. Після першої світової війни відбулося швидке розширення американських банків за кордоном. У 1916 р. банки зі штаб-квартирою в США мали 26 іноземних відділень та 121 у 1920 р., 81 з яких належали п'яти американським банківським корпораціям. Ці банки були засновані в 19 столітті, як комерційні банки, щоб фінансувати міжнародну торгівлю з зовнішніх інвестицій корпорацій, особливо в Латинській Америці. У 1920-х роках ці банки розширилися до Європи, зокрема Німеччини та Австрії. До 1931 року 40% всіх короткострокових претензій США до іноземців були німецькими [10].

Процес функціонування іноземних банків регулювався Законом Макфаддена (1927р.), який дозволив національним банкам мати філії, але вимагав від них дотримуватися державних нормативно-правових актів. У відповідь на Велику депресію 1930-х років президент Франклін Д. Рузвельт ухвалив Закон «Про цінні папери» 1933 року та Закон Glass–Steagall (GSA), що встановив загальну систему регулювання публічного розміщення цінних паперів і взагалі заборонив комерційним банкам андеррайтинг і торгівлю цінними паперами. Філії та установи іноземних банків повинні були регулюватися ФРС. Іноземні дочірні компанії можуть подати заяву на федеральну хартію, яка надасть їм доступ до федеральних послуг: вікно знижок, збір перевірок і звільнення. Банківська діяльність за кордоном в США регулюється Федеральною резервною системою.

Американські банки отримують дозвол на відкриття іноземних філій і можуть інвестувати тільки в іноземні банки через банківські холдингові компанії. Корпорації Edge Act (Edge Act corporations) можуть інвестувати в фінансову діяльність, наприклад - довірчі підприємства, страхування, обробку даних, цінні папери та справу з фондами грошового ринку.

Автор книги «Banking Across Boundaries. Placing Finance in Capitalism» аналізує фактори, що виникли через зростання американських МНБ з 1960-х роках та говорить, що ключовим фактором була різниця між процентними ставками США та євродоларів, тому банки мали змогу дешевше фінансувати свої активи, які деноміновані в доларах за наявності великого диференціала. Співвідношення ціни та прибутку для американських банків було відносно низьким, тому придбання існуючого американського банку було дешевим способом виходу на ринок [94]. Міжнародні банки, як правило, зосереджуються на оптових, а не на роздрібних операціях. Єдиним винятком є Citibank, який працює, як оптовий та роздрібний комерційний банк у Великобританії, Іспанії та Німеччині. Крім того, він має значну присутність у деяких країнах Латинської Америки. У Мексиці Citibank пропонує роздрібну та оптову банківську діяльність. Наприкінці 1990-х років Citibank встановив обмежену присутність у роздрібному банківському бізнесі UK банку, скориставшись видаленими каналами доставки (телефонними та банківськими послугами, а також електронними мережами).

21 липня 2010 р. було ухвалено Закон Додда–Франка (The Dodd–Frank Act) «Про реформування і захист споживачів фінансових послуг» [97]. Цей закон вважається найбільш масштабною зміною у фінансовому регулюванні США з часів Великої депресії. Закон суттєво змінив діяльність федеральних органів влади, що регулюють порядок надання фінансових послуг, а також створив додатковий орган фінансового регулювання — Раду з нагляду за фінансовою стабільністю (Financial Stability Oversight Council — FSOC). Цей орган зобов'язаний виявляти зростаючі ризики фінансової системи загалом і вживати заходів щодо їх зниження.

Рада є федеральним органом влади, що володіє істотними повноваженнями щодо регулювання діяльності всіх системних холдингових компаній і небанківських фінансових організацій. Вона має право вимагати збільшення капіталу і ліквідності, удосконалення системи управління ризиками, а також обмежити зростання великих фінансових інститутів, якщо це створює загрозу фінансовій системі. Однак, наявне в законі Додда–Франка так зване правило Волкера, назване на честь колишнього голови ФРС США Пола Волкера, викликало неоднозначну реакцію у світі. Це правило відокремлює інвестиційно-банківські послуги, приватний капітал і власні хедж-фонди фінансових установ від споживчого кредитування. Так, правило Волкера забороняє банкам, які використовують гарантії уряду, інвестувати кошти вкладників у хедж-фонди і фонди прямих інвестицій в обсязі, що перевищує 3% від їх капіталу першого рівня, а також володіти більше ніж 3% капіталу таких фондів. Багато дослідників з цього приводу зазначають, що на практиці буде досить складно розмежовувати заборонені і дозволені операції. Це правило також викликало вкрай неоднозначну міжнародну реакцію.

Представники Канади, Японії, Великобританії і Європи заявили, що правило Волкера може нашкодити міжнародному співробітництву і ліквідності. В США процесами банківського регулювання опікується FDIC (Federal Deposit Insurance Corporation) — Федеральне агентство США, створене Конгресом у 1933 р. для страхування депозитних вкладів, розміщених на рахунках у банках. FDIC охоплює всі банки, які входять до Федеральної резервної системи, та інші кредитні заклади. Крім закону про страхування вкладів регулювання банківської системи здійснює Федеральна резервна система, створена в 1914 р., діяльність якої була спрямована на досягнення стійкості фінансового сектору. Це дозволяє банкам дістати доступ до ліквідних активів, незважаючи на ефективність страхування депозитів у забезпеченні стабільності й ефективності в банківській галузі.

Порівняльний аналіз цивілізаційних систем банківського нагляду дозволив нам зробити висновок, що Американська система та Європейська система

банківського нагляду є найбільш впливовими у практиках застосування інструментів та вимог банківського нагляду. Такий підхід до системи банківського нагляду призвів до швидкого зростання впливу макропруденційної політики на фінансову систему, яка зосереджена на інструментах аналізу та контролю ризиків фінансової стабільності, а основним завданням такої політики стало виявлення розбіжності між циклічними та структурними ризиками фінансової стабільності, а також розробка і вдосконалення інструментів, які спрямовані на підвищення стійкості фінансових установ (коефіцієнт левериджу та коефіцієнти ліквідності). Макропруденційні вимоги в цих системах є широкомасштабними, тобто працюють не тільки через додаткові вимоги до капіталу, але й через кредитні ресурси, ліквідність, стандарти кредитування, галузеві ризикові коефіцієнти та податки на майно. Додаткове ускладнення може, однак, виникнути через неоднорідне застосування взаємності між країнами до транскордонних ризиків банків. У листопаді 2014 р. ЄЦБ взяв на себе відповідальність за нагляд за всіма кредитними установами в Банківському союзі, що суттєво вплинуло на стратегії та бізнес-моделі банків, дані та IT-інфраструктуру, а також на моделювання ризиків.

Відбуваються глобальні тенденції в розвитку систем банківського нагляду. Серед основних інструментів, необхідних для створення глобальної узгодженої фінансової системи, є конвергентні міжнародні стандарти бухгалтерського обліку, основні принципи яких містяться в так званій угоді концептуальних засад. Без них облік впливу фінансових активів і угод можна пояснити по-різному, створюючи тим самим економічне непорозуміння між країнами. Це справді важливо, тому що незалежно від економічних норм і правил, які встановлюються кожною країною, установлення єдиних правил бухгалтерського обліку, що вимірюють ті самі реалії за тими самими стандартами, підтримує загальний порядок функціонування світової фінансової системи.

Проте, нинішні правила є предметом серйозних розбіжностей між Європою і Сполученими Штатами. Міжнародна асоціація нагляду за страховим ринком International association of insurance supervisors (IAIS) — глобальний регуляторний

форум, де обговорюються принципи та напрямки політики страхування. Вона заснована в 1994 р. і об'єднує страхових регуляторів більше ніж 200 країн та має понад 130 спостерігачів. Її цілі полягають у сприянні ефективному й узгодженому на міжнародному рівні нагляду за страхуванням з метою розвитку та підтримки справедливих, безпечних і стабільних ринків страхування для гарантування переваг і захисту власників страхових полісів, а також сприяння глобальній фінансовій стабільності.

Опублікований уперше в листопаді 2012 р. Звіт «Глобальний страховий ринок» являє собою комплексний аналіз проблем, з якими стикаються страхові галузі та їх регулятори. Правила Solvency II ще відомі, як правила Omnibus II, були затверджені на політичному рівні 14 листопада 2013 р. Це був компроміс, який зменшив вплив Європейського страхового органу. Проте, угода викликала критику з боку деяких національних урядів, які вимагали більш широких і узгоджених повноважень для європейського страхування та пенсійного забезпечення. На противагу таким правилам, Казначейство США нещодавно закликало до більшого нагляду за страховими компаніями. Причина цього заклику значною мірою полягає в тому, що страхові компанії регулюються державами, які збирають податки від страхових компаній. Глобальне регулювання страхування, безумовно, непроста справа. Тим часом, як страхові компанії закликають до послідовного регулювання, щоб уникнути регулятивного арбітражу, вони повинні взяти до уваги низку аспектів глобального регулювання. Аналіз систем банківського нагляду США та Європи довів, що відбувається структурований діалог між Сполученими Штатами і Європою стосовно ключових питань двох страхових нормативно-правових режимів — Solvency II в Європейському Союзі та режиму страхування США. Річ у тім, що Glass-Steagall Act, ухвалений у 1933 р. в США, заборонив комерційним банкам вести інвестиційну діяльність, обмеживши права банків на операції з цінними паперами, а також запровадивши обов'язкове страхування банківських вкладів.

Цей регулятивний документ обумовив створення трьох окремих фінансових індустрій - комерційних банків, інвестиційних банків та страхових фірм.

Обмеження, які встановлювалися, були скасовані в 1999 р. Законом «Про фінансову модернізацію», який називають за прізвищами його ініціаторів — Закон Гремма–Ліча–Блайлі (Gramm–Leach–Bliley Financial Services Modernization Act). Цей акт був ухвалений Конгресом США 4 листопада 1999 р. і підписаний Президентом США 12 листопада того самого року. Фінансова модернізація, що була відображена в цьому законі, — це реакція законодавців на появу численних інновацій, що дозволили банкам фактично не підкорятися застарілим законам. До ухвалення цього закону фінансова система США підпадала під визначення найбільш фрагментованої банківської системи у світі і дуже відрізнялася від банківських систем промислово розвинених країн.

Однак, світова економічна рецесія, яка розпочалась у 2007 р., на думку фінансових аналітиків, стала наслідком скасування Glass–Steagall Act та призвела до реанімації спроб його повернення. У країнах ЄС інвестиційна компанія як суб'єкт господарювання, що працює у фінансовому секторі, законодавчо закріплена ЄС, і відповідні законодавчі акти в даному разі є Постановою (ЄС) № 600/2014 «Про ринки фінансових інструментів» [98] та Директивою 2014/65 «Про ринки фінансових інструментів» [99]. Відповідно до ст. 4 останньої інвестиційна фірма визначається як будь-яка юридична особа, чия постійна діяльність є наданням однієї або кількох інвестиційних послуг третім сторонам та / або здійснення одного або кількох інвестиційних заходів на професійній основі. Аналіз цих основних документів показує, що дискусія, яка точиться нині між США та Європою, стосується таких основних аспектів банківського нагляду, як: професійна таємниця та конфіденційність; груповий нагляд; платоспроможність і вимоги до капіталу; вимоги із забезпечення перестрахування; наглядова звітність; збір та аналіз даних; незалежна оцінка третьої сторони і наглядові інспекції на місці. На сьогодні вже існують спільні узгоджені питання глобального банківського нагляду, зокрема, нагляд та регулювання глобальних системно-важливих банків.

Формування японської системи банківського нагляду почалося у 1980-х роках минулого століття, коли Банк Японії отримав незалежність та коли японські

банки почали виходити на глобальну банківську сцену, щоб стежити за своїми корпоративними клієнтами за кордоном. Принципи вільного ринку почали застосовуватися до фінансового сектора. Заохочувалася інтеграція банківських, цінних та страхових ринків. Фінансові продукти та ціни були лібералізовані. Були скасовані правила, які забороняли банкам спільно займатися короткостроковими та довгостроковими операціями. Тарифи та комісії, особливо на фондовому ринку, були лібералізовані. Зростання японських багатонаціональних підприємств, у свою чергу, пояснюється двома факторами. Першим було подолання бар'єрів у торгівлі. Розміщуючи заводи у Великобританії або інших європейських державах, фірми (наприклад, японські автовиробники та, пізніше, електронні виробники) могли уникнути обтяжливих тарифів на імпорт в ЄС. Друга ключова причина унікальна для Японії. Оскільки розмір позитивного сальдо рахунку поточних операцій Японії та єни збільшилися з середини 1970-х років, країна опинилася під надзвичайним тиском з боку США та інших західних урядів. Щоб покращити ситуацію, треба було зменшити розмір поточного рахунку та тим самим вплинути на міцність єни. Прямі іноземні інвестиції та міжнародне використання єни допомогли б компенсувати цей надлишок. З 1983 року японський уряд ввів заходи, спрямовані на посилення міжнародного використання єни. Наприклад, обмеження для іноземних фінансових ринків країни були послаблені, що чинило тиск на вітчизняні банківські ринки і заохочувало банки до міжнародного розширення. Така політика банківського нагляду та регулювання мала свої переваги та увійшла в історію цивілізації банківської справи, як найбільш вдала регуляторна реформа в Японії, яка, нарешті, прийшла з «Великим вибухом» в 1996 році.

Японські іноземні філії банків здійснюють на світових ринках кредитні операції з японськими фірмами (торговими домами, автовиробниками, фірмами споживчої електроніки, біржовими маклерами та власними дочірніми банківськими установами) та кредитують не японські установи з дуже низьким ризиком дефолту. Наприклад, у Великій Британії це будівельні товариства, уряди

та комунальні підприємства. Кредитні операції пов’язані з великими обсягами простих кредитних інструментів, що постачаються за низькою вартістю.

На думку автора книги «Banking Across Boundaries. Placing Finance in Capitalism», японські банківські іноземні філії та дочірні компанії не є важливими гравцями на зовнішніх ринках. Їхня іноземна присутність є найбільшою в Лондоні, але зазнала серйозних проблем з 1990 року, коли відбулося зниження їх частки в загальних активах британських банків з 7,6% у 1997 році до 4,3% у 1999 році. Зарубіжні офіси, філії та філії японських банків збільшилися з 299 до 913 у період з 1980 по 1988 рік. Після реформи банківського регулювання Японія стала найбільшим кредитором у світі. Так, до 1986 року 12 з 20 найбільших банків світу (за розміром активів), включаючи всі п'ятірки, були японськими банками. Токіо поступово був перетворений на міжнародний фінансовий центр, який підвищив міжнародний імідж Японії. Відбулися зміни в наглядових процедурах, які зараз відповідають світовим стандартам, встановленим міжнародними організаціями, такими як Базельський комітет та Міжнародна організація комісій з цінних паперів.

Становлення системи банківського нагляду та регулювання в Сінгапурі є прикладом ролі наукових підходів в становленні успішної банківської діяльності, але яким важко торгувати на відкритих ринках. Наприклад, досвід сек'юритизації провідних комерційних банків США може бути використаний їх дочірніми компаніями в Європі, коли ця активність зростає. Автор книги «The Performance of International Joint Ventures: A Study of the Merchant Banking Industry in Singapore» надає цікаву ілюстрацію важливості наукових трансфертів у процесі становлення національної системи банківського нагляду. Автор аналізує роль наукових досягнень в банківській інженерії, які були використані як засоби для побудови банківської індустрії в Сінгапурі. Уряд сигналізував про свій план перетворити Сінгапур на ключовий регіональний та міжнародний фінансовий центр. Торговельний банкінг розглядався як важлива складова будь-якого ключового центру, а перший торговий банк був створений у 1970 році. До 1982 року було створено 45 роздрібних банків [100]. У документі порівнюються

показники діяльності спільного підприємства, який повністю належить торговельним банкам.

А. Альфорд в дослідженні «The Performance of International Joint Ventures: A Study of the Merchant Banking Industry in Singapore» визначає потенційні вигоди від спільних підприємств, таких як створення знань і навчання, вплив на обмеження доступу до товарних ринків або обхід державних правил та доводять, що проблеми зв'язку між партнерами можуть бути посилені, якщо вони є міжнародними. Результати цього дослідження показують, що іноземні банки можуть входити в нову країну через спільне підприємство, щоб зменшити експозицію до економічних та політичних ризиків. Присутність іноземних банків може стимулювати економічний розвиток на ринках, що розвиваються. Деякі країни обмежують в'їзд іноземних банків, як правило, для захисту національного банківського сектора з причин, пов'язаних з національним суверенітетом. Проте, іноземні банки можуть стимулювати конкуренцію в цьому секторі, а на ринках, що розвиваються, надають послуги, які інакше не були б доступними. Вагому частку дослідження формування системи банківського нагляду в країнах Азії присвячено в книзі «Modern Banking», зокрема процесам банківського нагляду в Китаї, пов’язаних з послабленням контролю над іноземними банками [10]. Після того, як Китай оголосив, що дозволить присутність іноземних банків у грудні 1990 року, кількість іноземних банків подвоїлася, збільшившись з 12 у 1990 році до 24 у 1997 році в спеціальній економічній зоні Шеньчжень.

Використовуючи дані про внутрішні прямі іноземні інвестиції та ВВП в цю економічну зону, автори показують, що присутність багатонаціональних банків покращило фінансову інфраструктуру, що, у свою чергу, стимулювало більше прямих іноземних інвестицій, підвищуючи ВВП зони. Такий підхід вплинув на специфіку формування системи банківського нагляду в Китаї, країн Латинської Америки та Африки на південь від Сахари, країн Східної Європи - країни, які часто називаються ринками, що «розвиваються». Хоча цей процес, звичайно, був дуже нерівномірним як у часі, так і в просторі, ми можемо висвітлити дві його ключові особливості. По-перше, цей процес інтернаціоналізації спричинив за

собою прямі іноземні інвестиції, а також через приватизацію проблемних державних банків (як у більшості країн Східної Європи) або безпосередньо після фінансових криз (як у Мексиці в 1995 році). найважчий період такої інтернаціоналізації стався в 1990-х і 2000-х роках, коли контроль над капіталом, а потім і бар'єри для торгівлі фінансовими послугами, включаючи обмеження права на заснування, почали широко видалятися. найважчий період такої інтернаціоналізації стався в 1990-х і 2000-х роках, коли контроль над капіталом, а потім і бар'єри для торгівлі фінансовими послугами, включаючи обмеження права на заснування, почали широко видалятися [101].

У середньому по всіх країнах, що розвиваються, Роберт Калл та Марія Перія в своїх дослідженнях оцінюють, що частка банківських активів, які утримують іноземні банки, збільшилася з 22% у 1996 році до 39% у 2005 році, досягнувши або перевищивши 50% у кожній країні Африки на південь від Сахари та в країнах Східної Європи [102]. Тим часом, ЮНКТАД повідомила, що у 2001 році існувало 29 країн, в яких іноземні банки складали понад 70 відсотків від загального обсягу банківських активів, причому цей показник перевищував 90 відсотків, а в деяких випадках досягав 100 відсотків. Наприклад, це такі країни, як: Естонія, Чеська Республіка, Ботсвана, Лесото, Гамбія, Беліз та Аруба. Транскордонні злиття та поглинання банків за аналізом ЮНКТАД є «основний спосіб в'їзду іноземців до країн, що розвиваються, Центральної та Східної Європи протягом 1990-х років», становили майже 80 мільярдів доларів США за період 1995–2003 років порівняно з лише $ 2 млрд за 1987–1994 рр. [103]. Інтернаціоналізація вплинула на формування систем банківського нагляду країн Східної Європи, Африки, Латинської Америки, які мають схожі системи, оскільки пов’язані з нерозвиненістю фінансової та економічної системи та необхідністю реформування банківської системи, зокрема, банківського нагляду, що вимагає застосування передових стандартів банківського нагляду країн Західної Європи.

Інша ситуація склалася в банківському секторі країн Азії, де цей процес відбувався набагато повільніше і на значно нижчих абсолютних рівнях. Якщо кількість іноземних банків по відношенню до загальної кількості банків

збільшувалася - до 2005 року - до більш ніж 50 відсотків у кожній країні Африки на південь від Сахари та Східній Європі, та до 42 відсотків у Латинській Америці, то в Азії - 19 відсотків у Східній Азії і лише 8 відсотків у Південній Азії [102]. Це пов'язано, на нашу думку, з історичними чинниками. Оскільки в цих країнах, особливо в Індії та Китаї, внутрішні регулятори намагаються створити захист національної банківської системи від іноземних банків шляхом запровадження обмежень. В обох випадках іноземні банки докладають рішучих зусиль, щоб відкрити свої представництва або філії протягом багатьох років, хоча спостерігається тенденція до поступового відкриття ринків. У Китаї, наприклад, Price Waterhouse Coopers нещодавно підрахував, що ринкова частка іноземних банків залишається нижчою за 2 відсотки [104].

У XX і XXI ст. спостерігався поступовий розвиток безпроцентних фінансових інститутів. У XX ст. ісламські економісти Найєм Сіддікі, Маулана Маудуді, Мухаммед Хамідулла визнали необхідністю для комерційних банків можливість розміщувати фінансові ресурси (так зване "неминуче зло"). Була запропонована банківська система, яка ґрунтується на концепції мудараба, за якої для здійснення господарської діяльності одна сторона вносить капітал (банк), а інша – "експертизу (умовний позичальник).

З кінця XX ст. сектор ісламських фінансів зазнав істотного зростання і на сьогодні (2015–2016 рр.) за обсягами активів становить близько 1,814 трлн дол., продемонструвавши шестиразове збільшення за останнє десятиліття. На нашу думку, такий розвиток пов'язаний із формуванням специфічної банківської моделі, яка ґрунтується на партнерстві, торгівлі або оренді.

На думку авторів статті «Сутність та розвиток доктрини ісламських фінансів», у середині XX ст. були винайдені деякі організаційні форми, які пропонували фінансові послуги відповідно до ісламських законів [105]. Перший експериментальний ісламський банк, який не стягував проценти за кредитами, був створений наприкінці 1950-х років в Пакистані. Міжнародна асоціація свопів і деривативів (ISDA) та Міжнародний ісламський фінансовий ринок (IIFM), співпрацюють, щоб структурувати та стандартизувати інструменти з метою їх

узгодження з вимогами шаріату та розширення можливостей хеджування. Так звана Генеральна угода ISDA/ IIFM Tahawwut Master Agreement пропонує правила (вимоги), згідно з якими фінансові організації можуть здійснювати трансакції з похідними інструментами. Усе це спрямоване на те, щоб зробити ісламську фінансову індустрію більш стійкою, ліквідною та зручною для проведення різноманітних трансакцій. Крім того, це сприяє ефективному управлінню фінансовими ризиками та операціями з приватним капіталом. Приплив нафтодоларів у країни Перської затоки і загальна тенденція "реісламізації" після нафтової кризи 1973 р. дало великий поштовх розвитку ісламському банківському сектору, який з 1975 р. став поширюватись в усіх мусульманських країнах. У 1975 р. при організації "Ісламська Конференція" було створено Ісламський банк розвитку (Islamic Development Bank) з місією фінансування проектів і у країнах-членах. Також у 1975 р. з'явився перший сучасний комерційний ісламський банк – Ісламський банк Дубая (Dubai Islamic Bank – DIB).

Основині характеристики систем банківського нагляду представлені в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Цивілізаційні системи банківського нагляду

Види систем	Характеристики
Європейська система (19-20 століття)	Формування універсальних банківських систем. Заохочення банків до розміщення коштів на міжнародних ринках. Створення дворівневої структури банківського нагляду (національні органи, центральні органи Європи(Європейський Центральний банк, Європейська Рада з системних ризиків)
Американська система (20 століття)	Перевага внутрішньому регулюванню банків (надання чартерів). Заборона на випуск облігацій іноземцями. Поширення американських багатонаціональних банків в Європі, як наслідок випуску євродоларів
Японська система (20 століття)	Сприяння міжнародним банківським операціям(скасування обмежень). Заохочення банків до міжнародних операцій
Азійська система (20 століття)	Сінгапурська – сприяння розвитку торгових банківських операцій та виходу на зовнішні ринки разом з компаніями (спільне підприємство) Китайська – перевага внутрішньому регулюванню, заохочення іноземного банківського капіталу (зняття заборони на присутність іноземних банків)
Ісламська система банківського нагляду	Заборона на позичкові проценти, заборона спекулятивних операцій, співфінансування ризиків, транспарентність договорів (відсутність будь яких попередніх умов для їх виконання), відсутність застави (гроші не визнаються товаром), неможливість банків мультиплікувати грошову масу

Джерело: складено автором

Аналіз систем, нашу думку, дозволяє говорити про цивілізаційні системи банківського нагляду, які формувалися як завдяки впливу міжнародних фінансових ринків, так і завдяки структурних перетворень в межах самих цих економік. З огляду на особливості кожної з систем банківського нагляду можна зробити висновок, що такі перетворення відбувалися під впливом політичних, географічних та історичних чинників. Комплекс таких чинників сприяв розвитку банківського нагляду в країнах Західної Європи таким чином, що саме західні банки стали найбільш транснаціональними та почали розповсюджувати технології банківського нагляду на інші цивілізаційні системи банківського нагляду, які визначалися нерозвинутим банківським регулюванням та наглядом, слабким банківським менеджментом та корупцією. Такий вплив відбувався на формування систем банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи, в країнах Африки та Південно – Американського регіону та проявлявся в розвитку технологій, запровадженні нових знань та передових методів ризик – менеджменту.

Останніми тенденціями розвитку банківського нагляду в країнах Західної Європи є вплив системних криз на практики проведення банківського нагляду. Відповідно до звіту аналітиків Global Business Outlook в 2008-09 роках відбувся крах банків та ринків нерухомості і вони роблять висновок, що глобальний уряд і корпоративні інвестиції протягом останніх десяти років не розвивалися, а світова торгівля скоротилась до найгірших цифр за 25 років протягом 2014-17 років [106]. Професор фінансів Едвард Кейн аналізує у своїх працях вплив системного ризику на фінансову систему та робить висновок, що системний ризик призводить до епідемії, тобто до зараження кризовими явищами всієї фінансової системи, а відтак — до її розпаду. Він говорить, що системний ризик пов’язаний з імовірністю колапсу, викликаного зараженням [53].

Подібні висновки свідчать про те, що кризові явища вплинули на свідомість менеджменту банків країн Центральної та Східної Європи, які стали часто сумніватись у надійності лідерів міжнародного банківського ринку та почали пошуки нових можливостей обслуговування клієнтів, уникаючи прямих

ризиків, пов’язаних з балансовим кредитуванням. Банки цих країн стали використовувати для досягнення фінансової стабільності страхування вкладів разом з капіталом та додержуватися вимог ліквідності, а також використовувати механізм гарантій, коли уряд бере на себе функцію центрального банку, виступаючи в ролі кредитора останньої інстанції (втручаючись у менеджмент банку, що перебуває в стані кризи, з метою недопущення системної кризи, яка може дестабілізувати весь фінансовий ринок) [107].

2.2. Євроінтеграційні імперативи банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи

Світова фінансова криза, яка почалася в 2007 році в країнах Європи окреслила проблеми банківської системи країн євро-зони та вплинула на формування інструментів банківського нагляду. Криза торкнулася кожної країни і показала, що банки, незважаючи на достатній рівень капіталу, стикалися з труднощами забезпечення себе достатньо ліквідними активами, а також важливістю ліквідності для належного функціонування фінансових ринків і банківського сектора [108]. Кризові явища викликали негативні зміни економік країн Західної Європи. Ці тенденції відчутні і сьогодні. За даними ВВП в Єврозоні скоротиться до 2,07% у 2017 році та до 1,7% у 2020 році. Розвиток економіки Великої Британії вже уповільнився з 2,2% у 2015 році до 1,4% у 2017 р. та до 1,4% в кращому разі в 2018 році [106]. Платіжна криза та пік цього явища, які були досягнуті в 2013 році, а також у 2014 році, за даними ECB (ECB Asset Quality Review) [110] були зумовлені незадовільною ефективністю економіки.

Тривала криза, яка з 2007 року торкнулася фінансових систем та реальних економік призвела, серед іншого, до великої кількості неповернених кредитів у

балансах європейських банків, зокрема італійських банків. Банківська система загалом відповідає вимогам щодо капіталу, але в кінці 2014 року кількість таких кредитів становить 350 млрд євро, що в чотири рази вище європейського середнього. Кризи призвели до різкого зростання неповернених кредитів, частота яких збільшилась до рекордних рівнів у порівнянні з іншими Європейськими країнами, а також до необхідності посилення конкуренції в системі шляхом запровадження нової правової та управлінської структури для banche popolari. Еволюція цього явища в Європі дуже різноманітна.

Між банківськими системами існує чітка сегментація, що призвела до різкого зростання неповернених кредитів в тих банківських систем, де це явище залишається дуже низьким. Найбільш поширеними країнами є: Греція, Ірландія, Італія, Росія, Іспанія,- тоді як у Франції, Нідерландах немає ознак погіршення, а Німеччина навіть показує зниження частки сумнівних та неповернених кредитів.

В Іспанії та Ірландії це явище виникало поруч з кризою приватного боргу та кризою ринку нерухомості, що значно вплинуло на житлові іпотечні кредити сім'ям та будівельний сектор. В Італії, з іншого боку, безперервне і стійке виникнення неповернених кредитів пов’язують з неспроможністю сімей, які в основному були зацікавлені в комерційних кредитах. Європейський банківський ландшафт глибоко змінився в результаті регуляторних відповідей на світову фінансову кризу 2007-8 років в Єврозоні. Необхідним є дослідження суттєвих наглядових реформ країн Західної Європи з метою визначення ключових тенденцій банківського нагляду та можливостей запровадження їх досвіду в банківський нагляд країн Центральної та Східної Європи.

Британська банківська справа зазнала серйозних потрясінь, які були викликані глобальними фінансовими кризами 2007-2008 років та кризою суверенного боргу 2011 року, які супроводжувалися негативними явищами в механізмах страхування платежів, на ринку LIBOR та на валютному ринку. Як наслідок цих процесів у банківській справі Великої Британії виникли великі збитки, які призвели до значного державного втручання та до запровадження реформ регулювання. Масштаб державного втручання був безпрецедентним і

включав три основних види втручання: гарантії банківських зобов'язань; рекапіталізацію; різні заходи підтримки активів. Так, за даними ЄС за 2015 рік загальна державна підтримка британських банків у період з 2008 рік по 2013 рік становила 19% валового внутрішнього продукту (ВВП) країни. Близько € 191 мільярдів було надано для гарантій та інших заходів ліквідності, а решту було спрямовано на рекапіталізацію та рефінансування активів (140 мільярдів євро). Такі фінансові вкладення були поєднанні з подальшими регуляторними реформами на дотримання вимог капіталу та ліквідності Базель III [111].

З часу глобальної фінансової кризи банкам довелося суттєво підвищити їхні позиції в капіталі та ліквідності у напрямку їх збільшення як за внутрішніми, так і міжнародними вимогами (Базель III). Як правило, банки збільшили свої запаси капіталу і в той же час зменшили свої ризикові активи (RWA). Інвестиційний банкінг, торгівельна діяльність була зменшена, як і інші ризиковані сфери кредитування. Досвід проведення реформ банківського нагляду як в США, так і в країнах Центральної Європи мали на меті застрахуватися від проблемних банків та мінімізувати вплив банківських криз на клієнтів банків. Наприклад, головною структурною реформою в Великій Британії був Акт «Фінансові послуги» (так звана банківська реформа) у грудні 2013 року, де законодавство має на меті покращити потенціал поглинання втрат банків.

Збільшення абсорбції втрат британськими банками відбувається завдяки виконанню зобов'язань щодо вимог до регулятивного капіталу, які перевищують заходи, запропоновані Базель-III (новий глобальний нормативний стандарт щодо достатності та ліквідності банківського капіталу) - банки повинні мати співвідношення власного капіталу до активів, зважених за ризиком на рівні щонайменше 10%, у порівнянні з вимогою ЄС на рівні 7%. Тобто, законодавство прагне встановити більш високі стандарти поведінки для британських банків. Законодавство запроваджує рекомендації Незалежної Комісія з питань банківської справи (комісія Віксерса, названа на честь сер. Джона Вікерса), яка створена урядом у 2010 році для розгляду структурної реформи банківського сектора. Вона також вводить ключові рекомендації парламенту, а саме - Комісії з

банківських стандартів, яку дослухається уряд з метою перегляду банківської справи. Парламентська комісія з банківських стандартів (Parliamentary Commission on Banking Standards, PCBS) була створена в липні 2012 року для оцінки професійних стандартів та культури в банківському секторі (при цьому також з урахуванням нормативно-правової бази та конкуренції та розслідування процесу встановлення ставки LIBOR). Комісія досліджує питання корпоративного управління, прозорість та потенційні конфлікти інтересів та їх наслідки регулювання для державної політика Великої Британії. Закон «Про фінансові послуги» (банківська реформа) набрав чинності в грудні 2013 року. Внесені фундаментальні зміни у способи регулювання банків та інших фінансових інститутів. Це надало Банку Англії першорядного значення за забезпеченням економічної стабільності шляхом нагляду трьома новими органами: Комітетом з фінансової політики (Financial Policy Committee, FPC), Органом фінансової поведінки (the Financial Conduct Authority, FCA) та пруденційного регулюючого органу (the Prudential Regulatory Authority, PRA).

На нашу думку, протягом останніх десятиліть британські банки працюють у новому і складному регуляторному середовищі. Мета банківського нагляду Великої Британії полягає в поліпшенні економічної та фінансової стабільності, зниженні ймовірності майбутніх криз, підвищенні етики та відповідальності менеджерської поведінки. Відповідно до дослідження Ф.Муліно [73], реформи повинні впроваджуватися таким чином, щоб до 2019 року (крайній термін для багатьох регуляторних ініціатив в світовому банківському нагляді) платники податків Великобританії були найкраще захищені від будь-якої майбутньої кризи банківського сектору.

Структурні реформи у Великій Британії відбуваються з вересня 2011 року під егідою Незалежною Комісією з питань банківської діяльності – Banking Reform Act of 2013, а також у США реформою Додда-Френка Уолл Стріті, Законом «Про захист прав споживачів» від липня 2010 року. Реформи подібні, але мають різниці. У Великій Британії реформа захищає роздрібну торгівлю та різні інвестиції банківської діяльності, тоді як Закон Dodd-Frank від 2010 року не

дозволяє банкам здійснюють власну торгівлю, обмежує їх хедж-фонди та приватну прибуткову активність. Реалізація цих реформ триває. Американські банки йдуть попереду по впровадженню Dodd-Frank до повної відповідності, а британські банки орієнтуються на 2019 року, як кінцевий термін (такий же, як і в «Базель III»).

Порівняння реформ банківського нагляду у Великій Британії та США показує, що в цих країнах пропонується юридичне відокремлення депозитного банку від інвестиційного банку. В США, наприклад, депозитні банки не мають можливості інвестувати в цінні папери. У Великій Британії реформами визначено перелік запропонованих заборонених операцій з цінними паперами (в тому числі торгові операції, кредитування цінних паперів, сек'юритизація), але їх можна проводити, якщо вони вважаються допоміжними для основного бізнесу.

Реформи структурного сектора банківського сектору в Європі випливають із рекомендацій 2012 року Експертною групою ЄС з реформування високого рівня банківського сектору ЄС під головуванням Еркки Лівіанен (відома як Доповідь Liikanen). Вони були введені в законодавство ЄС до 2017 року. Після укладення угоди Європейської Ради в червні 2015 року Європейські пропозиції щодо реформ подібні до тих, що стосуються Великобританії та США, але мають певні відмінності. Наприклад, ЄС планує юридично розмежувати власну торгівлю та пов'язані з ними торгові операції (лише для найбільших банків – тих, що мають активи понад 30 мільярдів євро, а також торговельна діяльність щонайменше 70 мільярдів євро або 10 відсотків їх сукупних активів).

Цікаво порівняти основні розбіжності між рекомендаціями банківського нагляду Великої Британії та ЄС. Попередні пропозиції є результатом короткого розгляду структурних реформ у банківському секторі Великої Британії, які сприяють фінансовій стабільності та конкуренції: роздрібний бізнес має бути відокремлений від оптового та інвестиційних банківських послуг; різні частини одного того ж банку повинні мати окремих юридичних осіб; системно важливі банки та великі операції роздрібного бізнесу у Великій Британії повинні мати мінімум 10% капіталу до співвідношення активів; управління ризиками повинно

стати самодостатнім і менш складним для роздрібної торгівлі банківськими послугами, але залишаються складними для оптових та інвестиційних банківських послуг. Актуальним залишається також питання створення європейського страхового депозиту разом із розпорядчим фондом. Аргументом є те, що банківські депозити слід розглядати як такі ж безпечні в кожній країні ЄС або в країнах-членах євро-зони, тому що, якщо капітал є мобільним, у разі виникнення банківських проблем, депозити потраплять у безпечне місце. Тим не менш, пропозиція є спірною та передбачає форму взаємозаліку боргу в межах ЄС чи євро-зони, згідно з якою захист депозитів, скажімо, фінансується членом з належною банківською системою, буде використовуватися для захисту вкладників у країні з неефективною банківською системою.

Паралельно здійснювала свою роботу в реформуванні банківського нагляду створена Європейською Комісією Група експертів високого рівня (High Level Expert Group – HLEG) на чолі з головою Банку Фінляндії Е.Ліїканеном (Erkki Liikanen). Пропозиції Liikanen також відносяться до заборони хедж-фондів та інвестицій в приватному капіталі. Щодо вимог до капіталу в ЄС та в Великій Британії банки підлягають до виконання Директиви про вимоги до капіталу (CRD IV) та Регламенту вимог до капіталу (2011 року), який загалом відповідає вимогам Базель III [112]. Liikanen рекомендує більше тримати капіталу проти ризикових операцій торгової книги - кредитування нерухомості, а також у Великій Британії системні установи повинні мати більше капіталу, ніж раніше. Крім того, основними структурними реформами банківського нагляду залишаються такі аспекти, як:

- приватна торгівля та інші важливі торгові операції повинні бути окремими видами діяльності і важливими складовими банківського бізнесу;

- банки повинні складати та підтримувати ефективне й реалістичне відновлення планів вирішення, як це пропонується в Директиві з відновлення та вирішення проблем (Recovery and Resolution Directive);

- необхідність застосовувати більш міцні ваги ризику до мінімальних стандартів капіталу та більш послідовне ставлення до ризику у внутрішніх моделях;

- реформи корпоративного управління повинні бути посилені шляхом конкретних заходів щодо зміцнення управління.

Після суверенної боргової кризи в 2011 році в червені 2012 року Європейська Рада окреслила пропозиції щодо створення Європейського Банківського союзу, як частини програми, спрямованої на вирішення проблем в Європейській фінансовій системі, а також створення більш надійної фінансової системи. Пропозиції мали три ключові елементи. По-перше, відповідальність за банківський нагляд має бути на європейському рівні, тобто слід запровадити загальні механізми; по-друге, запровадити механізм контролю за банками; по-третє, застрахувати депозити клієнтів. Першим кроком було створення єдиної наглядової системи (SSM) як європейського, так і національного виміру, що і було створено в листопаді 2014 року в Європейському центральному банку. На європейському рівні буде надано наглядовий орган з попереджувальними повноваженнями щодо втручання, які застосовуються до банків.

Процес руху в межах Європейської системи банківського нагляду до SSM передбачає реалізацію регуляторної реформи Європейського банківського органу (European Banking Authority (EBA). Тому важливим є адаптування її до нової ситуації, прийняття нових правил регулювання капіталу (the EUs Capital Requirements Regulation). Мета полягає в тому, щоб реалізувати єдиний гармонізований наглядовий комплекс правил на основі Базель III. Головне завдання банківського нагляду Великої Британії, яка разом із Швецією сказали, що вони не братимуть участі в SSM, розробити заходи для захисту банків.

Це питання, на нашу думку, є важливим, оскільки ця невизначеність може підірвати позицію Європейського банківського органу (EBA), який був заснований для того, щоб забезпечити ефективне, послідовне пруденційне регулювання та нагляд всього європейського банківського сектору. Головне завдання EBA – це сприяти створенню єдиних європейських правил в банківській

справі, мета яких полягає в забезпеченні єдиного набору гармонізованих пруденційних правил для фінансових операцій фінансових інститутів по всьому ЄС. Політики та економісти у Великій Британії скептично ставляться до того, чи може ЄС встановити надійний і ефективний режим врегулювання банків та пропонують різні підходи до вирішення цих проблем: від надання кредитів до націоналізації та вдосконалення законодавства про банкрутство. У Європі законодавство про банкрутство слідує за національними принципами, що свідчить необхідність проведення масштабної реформи таких законів, якщо буде запроваджено схему єдиної резолюції.

Після фінансової суверенної кризи ряд країн-членів, які раніше проводили звичайні процедури банкрутства, вирішили на італійському прикладі, застосовувати заходи на національному рівні для забезпечення стабільності своїх фінансових ринків та встановлення спеціальних правил для банків та інвестиційних компаній. Це було викликано тим, що попереднє втручання ЄС щодо управління кризами мало на меті забезпечити взаємне визнання, не узгоджуючи різні національні положення. Різні підходи щодо регулювання банків членів євро та не членів викликає занепокоєння щодо ролі Європейської ради з системного ризику, а також ролі Банку міжнародних розрахунків на базі Financial Stability Board у своїй ролі в гармонізації регуляторних стандартів по країнах.

Італійська банківська система складається з багатофункціональних банківських груп. Основою банківської системи Італії є Закон «Про банківську діяльність» 1936 року, який офіційно визнає кредитну діяльність депозитних установ як надання державних послуг. Процес лібералізації розпочався в Італії в середині 1980-х років і суттєво вплинув на широку дерегуляцію та гармонізацію результатів на рівні ЄС, що завершилось прийняттям нового банківського права в 1993 році, яке діє і сьогодні і яке по суті дозволило банкам діяти як фірми, що підлягають пруденційному нагляду. На думку авторів книги “The Palgrave Handbook of European Banking” [113], основними проблемами банківської системи Італії в 90-х роках минулого століття були такі, як - велика кількість

непрацюючих кредитів та необхідність проведення подальших реформ банківського нагляду та регулювання.

На думку Доменіко Цикларі, основними особливостями італійської системи управління кризовими ситуаціями є [114]: 1) профілактичний наглядовий підхід, що дозволяє раннє виявлення банківських проблем; 2) режим вирішення, який передбачає процедури реструктуризації та ліквідації банків; 3) концентрація повноважень, що дозволяє відповідальному органу протистояти складним ситуаціям задля досягнення стабільності та ефективності фінансової системи; 4) законодавчий режим процедур врегулювання криз, який регулюється адміністративним правом. Тому, роль наглядового органу є найважливішою в італійській системі, де завдання з врегулювання криз інтегруються з наглядовою діяльністю, тобто як функції нагляду, так і управління кризовими ситуаціями призначаються CLB для Банку Італії [115].

В умовах ускладнення через триваючу економічну кризу італійська модель врегулювання і вирішення кризових ситуацій допомогла уникнути труднощів, з якими стикаються посередники, таким чином, сприяючи системній стабільності та впевненості вкладників у банківській системі. Водночас досвід подолання кризових явищ та загальна підготовка банківської системи Італії вплинули на формування загальної концепції банківського регулювання та нагляду, який орієнтується на сучасні стандарти та практики бухгалтерського обліку, оподаткування та які повинні мати високий ступінь гармонізації на європейському рівні. Тому, EBA розробила єдині стандарти нагляду (SSM) для врахування значних національних відмінностей з точки зору регуляторної та бухгалтерської практики щодо класифікації кредитів між виконавцями та різними категоріями, коригування вартості і розкриття інформації про неповернені кредити.

Сучасна реформа банківської системи Італії змінила кілька положень, включених до Банківського закону 1993 року, що є основним стовпом регулювання сучасної італійської банківської системи. Ця реформа спрямована на посилення спроможності кооперaційних банків зростати на швидкозмінному

банківському ринку шляхом запровадження нової системи регулювання та нагляду на основі високих вимог до капіталу, суворого періодичного характеру проведення стрес-тестів. Система, в якій є Банк Італії почав реформи банківського нагляду, базувалася на запровадженні єдиного механізму нагляду (SSM) та законодавчої імплементації в Італії Директиви 2013/36 / ЄС ("CRD IV"). У той же час регуляторне втручання Банку Італії в законодавчу базу, визначену банківською кризою на європейському рівні, відбувається на підставі European Directive on the recovery and resolution of banks [75].

Після фінансової кризи ЄС прийняв ряд заходів щодо гармонізації та вдосконалення інструментів для подолання банківських криз у своїх країнах-членах. Національна модель та її особливості повинні адаптуватися до нової Директиви ЄС щодо відновлення та вирішення проблем, яка запроваджує в усіх країнах ЄС гармонізований режим вирішення банківських криз. Така гармонізація також має важливе значення для належного функціонування Механізму Єдиної Резолюції та для координації в кризі за участю посередників, які працюють у країнах, що не є членами ЄС. Країни ЄС мали адаптувати положення цієї директиви до національного законодавства до 31 грудня 2014 року[117].

Згідно з цими реформами Банк Італії – це вторинна ланка регулювання, оскільки здійснює заходи, що дозволяють цим банкам адаптуватися до нової реформи протягом 18 місяців. Розпорядження банку відбувається тоді, коли органи влади визначають, що банк, який не працює, не може пройти звичайні процедури банкрутства, не посягаючи на суспільні інтереси та викликаючи фінансову нестабільність. Щоб організувати управління такого банку згідно до цього документа, слід дотримуватися наступних дій: забезпечити безперервність критичних функцій банку, підтримувати фінансову стабільність, відновити життєздатність всього банку.

На нашу думку, банківський бізнес, банківське регулювання та нагляд країн Центральної і Східної Європи продовжує змінюватися після фінансової кризи 2007-8 років. Такі тенденції, як: дерегуляція, технологічні зміни, а також подальша інтеграція - сприяють наближенню стандартів банківського нагляду цих

країн до стандартів банків країн Західної Європи. Основним чинником є те, що ці банки прийняли низку реформ і успішно зміцнили свої позиції в капіталі, які перевищують нормативні Базельські вимоги та практично відповідають вимогам Базеля III, а також скоротили ризикові частини їх балансів**.** Основні зміни, які відбулися в банківському нагляді в країнах Західної Європи представлені в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Основні імперативи банківського нагляду країн ЄС після глобальної кризи 2007-2009рр

Нормативний документ	Зміст змін
1. Директива про схему гарантування вкладів (Deposit Guarantee Scheme [80]) (жовтень 2008 р.)	Збільшився мінімальний рівень покриття депозитів (з 50000 до 100000 EUR); час оплати скорочений (з 20 до 10 днів).
2. Пропозиція щодо нової Директиви DGS (липень 2010 р)[120]	Гармонізація покриття та спрощення виплат (встановлено мінімальний рівень цільового фонду, який буде досягнутий заздалегідь у період від 10 років. На підставі модельного розрахунку, оптимальний мінімумцільового фонду встановлюється на рівні 1% від загальних депозитів.
3. Директива щодо вимог до капіталу. Capital Requirements Directive CRD III доповнення (2008–10р.)	Підвищення вимог до капіталу та сек'юритизація в торговій книзі; (CET1+Add Tier1=6%).
4. Директива щодо вимог до капіталу CRD IV (грудень 2010р.)	Підвищення вимог до капіталу(CET1+ Add Tier1+ Tier2+capital conservation buffer =10,5%), збільшення ризику для певних активів, введення коефіцієнту левериджу, правил ліквідності (к-ти LCR,NSFR).
5. Директива Європейської системи фінансового нагляду Directives on ESRB and ESFS (грудень 2010), запроваджена після de Larosière Report (лютий 2009)	Створення Європейської ради з питань системного ризику (ESRB) та трьох європейських наглядових органів (ESAs), а саме: Європейської служби банківського нагляду (EBA), Європейської служби з нагляду за ринками цінних паперів (ESMA), Європейська служба з нагляду за страхуванням та пенсійним забезпеченням (EIOPA)

Джерело: складено автором за матеріалами BCBS

На нашу думку, дані, які наведені в таблиці свідчать про новий підхід до нагляду у банківських системах країн Західної Європи, який заснований на перегляді системи правил та стимулів, що дозволяє більш ефективно реалізовувати цілі пруденційного нагляду. Структура системи банківського нагляду складається з модульної системи правил розрахунку вимог до капіталу, яка включає в себе найкращі практики, розроблені банками в методології управління ризиками. Нормативна база зміцнює зв'язок між вимогами до капіталу та організаційними аспектами, використовуючи синергію в управлінні банками в наглядовому оцінюванні та діях. Банки країн Західної Європи вже понад 10 років послідовно впроваджують ці стандарти, тому їх досвід є актуальним для країн Центральної та Східної Європи, зокрема, для України, які поступово запроваджують ці стандарти [118].

Аналіз досвіду проведення реформ банківського нагляду в країнах Західної Європи свідчить, що ці реформи мали на меті застрахуватися від проблемних банків та мінімізувати вплив банківських криз на клієнтів банків. Це пов’язано з тим, що криза 2007 року призвела до великої кількості неповернених кредитів у балансах європейських банків. Наприклад, в кінці 2014 року, кількість таких кредитів в Італії становить 350 млрд євро, що в чотири рази вище європейського середнього рівня. Шляхом подолання таких негативних явищ стали фінансові вкладення в поєднанні з подальшими регуляторними реформами на підставі основних імперативів банківського наглду (дотримання вимог капіталу та ліквідності Базель ІІІ).

Імперативи банківського нагляду країн ЄС, це документи, які визначають розвиток систем банківського нагляду країн ЄС: Директива «Про схему гарантування вкладів» (Deposit Guarantee Scheme), Директива щодо вимог до капіталу CRD IV (грудень 2010р.). З часу глобальної фінансової кризи банкам довелося суттєво підвищити їхні позиції в капіталі та ліквідності у напрямку їх збільшення як за внутрішніми, так і міжнародними вимогами (Базель ІІІ). Як правило, банки збільшили свої запаси капіталу і в той же час зменшили свої ризикові активи (RWA). Крім того, деякі країни провели структурні реформи,

наприклад - Велика Британія з метою покращення потенціалу поглинання втрат банків. Збільшення абсорбції втрат британськими банками (TLAC) відбувається завдяки виконанню зобов'язань щодо вимог до регулятивного капіталу, які перевищують заходи, запропоновані Базель-III (новий глобальний нормативний стандарт щодо достатності та ліквідності банківського капіталу) - банки повинні мати співвідношення власного капіталу до активів, зважених за ризиком на рівні щонайменше 10%, у порівнянні з вимогою ЄС на рівні 7%. В умовах ускладнення через триваючу економічну кризу італійська модель врегулювання і вирішення кризових ситуацій допомогла уникнути труднощів, з якими стикаються посередники, таким чином, сприяючи системній стабільності та впевненості вкладників у банківській системі. Разом з тим, досвід подолання кризових явищ та загальна підготовка банківської системи Італії вплинули на формування загальної концепції банківського регулювання та нагляду, яка орієнтується на сучасні стандарти та практики бухгалтерського обліку, оподаткування та які повинні мати високий ступінь гармонізації на європейському рівні.

Аудиторська компанія KPMG в своєму звіті «Evolving Banking regulation: from design to implementation» 2017 р дійшла до висновку, що регуляторний тиск на банки продовжує зростати. Навіть, якщо темпи нових регуляторних ініціатив почали зменшуватись, повна реальність попередніх реформ лише стає очевидною [121]. Компанія визначила чотири напрямки, де банкам потрібно буде реагувати на виклики світового регуляторного та наглядового процесу, зокрема банкам країн Центральної та Східної Європи. На нашу думку, до цих вимог слід додати нагляд та регулювання FinTech-ринку, оскільки значна частина глобальних банків мають намір зміцнити свої партнерські відносини з компаніями FinTech протягом наступних 3–5 років і сподіваються, що середні рентабельні інвестиції на свої інноваційні проекти становитимуть 20% [122]. Необхідність регулювання FinTech-ринку пов’язана також з тим, що фінанси розглядаються як одна з галузей, найбільш уразливих до порушень програмного забезпечення, оскільки фінансові послуги — це інформація про переміщення коштів. Тому, наприклад, застосування блок-схем може вплинути на зменшення зловживань у цій сфері.

Автоматизація дає банкам можливість істотно скоротити кількість співробітників і відмовитися від виконання ними типових операцій. За даними дослідження, протягом найближчого десятиліття на тлі активного впровадження нових технологій в банківському секторі буде спостерігатися прискорене скорочення робочих місць.

Основні імперативи банківського нагляду країн Центральної та Східної Європи представлені на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Імперативи банківського нагляду країн Центральної та Східної Європи

Джерело: розроблено автором

Важливою наглядовою ініціативою є регулювання макропруденційної політики. У сучасних умовах банки можуть не бути повністю підготовленими до діапазону та масштабу макропруденційних заходів. Це, насамперед, стосується використання макропруденційних інструментів, таких як більш високих вимог до капіталу, кредитних ресурсів та ліквідності для подальшого підвищення стійкості банківського сектору, обмеження на конкретні типи кредитування з метою пом'якшення, виникаючі фінансові цикли в цінах на кредити та активи. Тому, макропруденційна політика повинна відповідати особливостям розвитку країни та її банківського сектору.

В контексті проведення політики щодо зважених за ризиками активів регулятори прагнуть обмежити банки в практиках використання внутрішніх

моделей з метою зменшення обсягів капіталу для кредитного та ринкового ризиків. Такі обмеження здійснюються щодо специфікацій та параметрів моделей та впровадження більш стандартизованих підходів до оцінки ризику, які можна порівняти та обмежити результати, що базуються на моделях. Це, своєю чергою, призведе до збільшення вимог до капіталу та системних витрат для багатьох банків [123].

Комплексна оцінка банківської системи здійснюється в європейському регіоні ЕЦБ, який має найбільш безпосередній вплив на банки. Відправною точкою для нагляду ЄЦБ є усунення недоліків капіталу, а також розробка та фокусування майбутніх стрес-тестів. Банки повинні очікувати, що регуляторні наслідки стрес-тестів будуть застосовані до більш широкого кола банків та засновані на більш детальній звітності банків. Пріорітетами такого нагляду є суверенні борги, міжнародні ризики, фінансові ризики та операційні можливості банків для проведення стрес-тестів. Національні наглядачі поза зоною банківського союзу, зокрема в країнах Центральної та Східної Європи уважно стежать за підходом ЄЦБ до банківського нагляду та намагаються дотримуватися принаймні деяких основних наглядових ініціатив ЄЦБ.

Загальна потужність поглинання збитків (TLAC) виступає сучасною наглядовою ініціативою та використовується Financial Stability Board (FSB) для позначення капіталу, доступного для покриття збитків у банках. Наприкінці 2014 року TLAC повинно було бути застосовано до G-SIB (Глобальні системно важливі банки) не раніше ніж з 1 січня 2019 року. FSB оприлюднила консультативні матеріали в листопаді 2014 року щодо підходу TLAC до вирішення проблем банків. Процес розробки, ймовірно, продовжиться надовго завдяки суперечкам у багатьох юрисдикціях [124]. ФСБ запропонував мінімальну повну потужність (TLAC) для G-Sibs в листопаді 2014 року, за погодженням з BCBS. Правила Базель III вимагають, щоб банки досягли мінімальної суми капіталу на 10,5% до 2019 року, хоча в деяких юрисдикціях мінімальний коефіцієнт набагато вище. Запропоновані мінімальні вимоги TLAC для G-Sibs, оприлюднені на самміті G20 у листопаді 2014 року, складали 16-20% від консолідованих активів, зважених на

ризик групи. Ця пропозиція підлягала консультаціям до 2 лютого 2015 року, коли вимогу було завершено. Відповідно до цих ініціатив, TLAC повинна складатися з інструментів, які можуть бути записані або конвертовані в акціонерний капітал у разі вирішення: інструменти капіталу (CET1, AdT1 і T2), а також довгостроковий незабезпечений борг - субординований та старший борг. Борг повинен бути незабезпечений, мати мінімальний залишковий термін більше одного року. Внутрішня система TLAC поширюється на дочірні компанії юридичної особи та може включати, наприклад, заставні гарантії, надані від материнського підприємства. Таким чином, мінімальна вимога TLAC є доповненням до вимог мінімального регулятивного капіталу.

У сучасних умовах нагляд та регулювання FinTech-ринку набуває актуальності, оскільки останнім часом у світовій банківський індустрії спостерігається тенденція укрупнення банків. Прикладом є те, що за останні 10 років кількість банків в Європі скоротилася на 10%. Аналітики у своїх дослідженнях називають кілька причин такого розвитку: перша причина, на їхню думку, пов’язана з необхідністю досягнення максимального ефекту від використання ресурсів автоматизації та технологій. Друга причина — це додержання певної стратегії розвитку банку. Крім того, ці дослідження, як правило, спираються на традиційні показники ефективності і продуктивності, отриманих від простих коефіцієнтів обліку банку [125]. В одному з таких досліджень було показано вплив широкого спектра регулятивних інструментів і наглядових практик на розвиток банку (зокрема, продуктивність, стабільність і міра корупції в банківському кредитуванні). Це дослідження містить детальний звіт про таку практику для більше ніж 150 країн, включаючи вивчення трьох основних компонентів Базель II, а саме: правил капіталу, офіційного нагляду і ринкової дисципліни.

Крім того, наявні дослідження щодо взаємозв'язку між різними типами нормативних актів наглядової практики і діяльності банків показують досить обмежений їх характер і те, що вони фокусуються на окремих країнах. Зміни в організації банківської справи мають також здійснюватися в бік укрупнення й

консолідації банківського бізнесу. Адже відновлення фінансової стабільності і створення сприятливих умов для фінансового сектору за допомогою кредитування реального сектору економіки сприятимуть стимулюванню економічного відновлення і створенню робочих місць. Як відомо, звітність перед регулятивними органами — це свого роду податок, у скороченні якого зацікавлені менеджери. Надаючи регуляторам своєчасну інформацію, банки дістають можливість скоротити свої витрати на спілкування з регулятивними організаціями [125].

Так, за даними дослідження аудиторської компанії EY глобальні інвестиції у фінансові технології зросли більше ніж у 12 разів — з $ 930 млн у 2008 р. до більш ніж $ 12 млрд у 2014 р. За даними офісу лондонського мера, що їх у своєму звіті використала EY, останніми роками спостерігається бурхливе зростання технологій, про що свідчить те, що 40% робочої сили Лондона задіяно у фінансових та технологічних службах [126]. Вважаємо, зокрема, що подібні тенденції привели до формування такого явища, як Fintech market. Зростання обсягів FinTech-ринку спонукало регуляторне середовище гармонізувати дані послуги. З цією метою було розроблено Директиву ЄС щодо платіжних послуг (PSD, 2007/64 / EC), що є Директивою, якою керує Європейська комісія з метою регулювання платіжних послуг та постачальників платіжних послуг у всьому Європейському Союзі [127].

Метою Директиви було збільшення загальноєвропейського рівня платежів від небанківських компаній, забезпечення рівних умов діяльності завдяки гармонізації захисту прав та обов'язків споживачів і постачальників платежів на єдиному платіжному європейському просторі SEPA (Single Euro Payments Area). Вона є саморегульованою ініціативою європейського банківського сектору, репрезентованою в Європейській Раді платіжних послуг, яка визначає гармонізацію платіжних продуктів, інфраструктури та технічних стандартів. PSD забезпечує правову платформу, на якій повинні працювати всі постачальники платіжних послуг. Метою PSD щодо споживачів було збільшення прав останніх у контексті забезпечення швидкості платежів не пізніше від наступного дня з 1

січня 2012 р. за допомогою опису прав на відшкодування та вимог надавати чіткішу інформацію про платежі. І хоча PSD є максимальною директивою щодо гармонізації платежів, однак вона дозволяє застосовувати різні варіанти в окремих країнах.

Таким чином, дослідження досвіду банківського нагляду країн ЄС показує, що до інструментів запобігання кризі сьогодні відносять вимоги до капіталу і ліквідності, стандарти якості активів, політики ризик-менеджменту й інші інструменти. Щоб координувати діяльність банків, регулятори можуть здійснювати “втручання”, а саме: виносити попередження і вимагати припинення незаконних дій, зміщувати співробітників вимагати вливань капіталу. Вирішуючи на мікроекономічному рівні завдання запобігання кризам, державні органи підтримують віру суспільства в надійність своєї банківської системи. На нашу думку, завдання бізнесу (конкуренції) перебувають у конфлікті з завданнями гарантування безпеки і стабільності, тому регулятори і законодавці повинні встановити рівновагу між ними. Адже в успішному результаті боротьби зацікавлені і банки, і небанківські фірми, і клієнти. Що стосується настанов Базельського комітету, то вони базуються на принципах корпоративного управління, які були опублікованих Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Широко визнані ці принципи ОЕСР мають на меті допомогти урядам в їх зусиллях оцінити й удосконалити свої засади корпоративного управління та надати керівництво учасникам та регуляторам фінансових ринків.

Передовий світовий досвід банківського нагляду європейських країн та США свідчить, що ефективне корпоративне управління має вирішальне значення для належного функціонування банківського сектору та економіки загалом. Незважаючи на брак єдиного підходу в країнах ЄС до належного корпоративного управління, принципи Базельського комітету створюють основу, у рамках якої банки та наглядачі повинні працювати, щоб досягти надійного і прозорого управління ризиками та прийняття рішень й у такий спосіб сприяти довірі громадськості до банківської системи, підтримувати її безпеку і стійкість [128].

2.3. Адаптація Директив ЄС та Регламентів ЄС банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи

Фінансові системи в країнах Центральної та Східної Європи були особливо вразливими до криз банківської системи. Це пов’язано з тим, що більшість з них це країни з перехідною економікою. На думку авторів дослідження «Analysis of the banking sector perforance in Bosnia and Herzegovina, Montenegro and Serbia before and after the global financial crisis», перед початком глобальної фінансової кризи у 2008-09 рр. було визнано кредитну активність, інтенсивність та прибутковість банківського сектора у всіх трьох країнах і вони були задовільними [129]. На їх думку, сьогодні існує глобальна тенденція, яка відбувається на ринках країн, що розвиваються, та пов’язана з послабленням долара, що забезпечує меншу інфляцію та знижує процентні ставки в цих країнах. За оцінкою МВФ ринки країн, що розвиваються, зростуть цього року на 4,5%, тоді як розвинені ринки зростуть на 2,0% [106]. Ця тенденція почалася минулого століття Ця тенденція почалася минулого століття [130]. У банківському секторі в країнах Центральної та Східної Європи в 2008-16 роках відбулися зміни, які були спричинені кризовими явищами та вплинули на розвиток банківського нагляду в цьому регіоні. Тому, важливим є дослідження подолання криз у цих країнах у контексті запровадження провідних ініціатив світового банківського нагляду [131].

Метою дослідження є вивчення умов та змін у банківському секторі та, зокрема, банківському нагляді в 2008-16 роках ув країнах Центральної та Східної Європи. На думку аналітиків [132], більшість країн з перехідною економікою зазнали кредитних бумів, які супроводжувалися шоком світової фінансової кризи.

Присутність іноземних банків в країнах Східної Європи, які були поширені з середини 1990-х років і до цього часу, з одного боку, впливали на посилення

кризових явищ, а з іншого боку - в банківські системи країн почали приходити іноземні стратегічні інвестори, які здійснювали не тільки інвестиції в капітал банку, а і стали джерелом трансферу технологій для банків країн з перехідною економікою. У цей час відбувався перехід Центральної та Східної Європи від командної до ринкової економіки, тому країни цього регіону були важливою лабораторією для розробки законодавства в сфері фінансів та банків. Перша така угода була Угода Про продаж Будапештского державного банку у 1995 р. Ця угода відкрила нові перспективи в таких країнах, як: Угорщина, Польща, Болгарія, Хорватія та в країнах Балтії. Винятками в Центральній та Східній Європі були Словаччина, Румунія, Сербія та Словенія. Іноземні банки принесли сучасні банківські технології та продукти в країни з перехідною економікою. Наприклад, такі банківські системи були ранніми користувачами електронних пристроїв платіжних систем та імпортували кредитні скорингові моделі від своїх інвесторів.

Крім того, відбувався перехід банківської справи на основу передових законів та регуляторних структур. На думку Назельмана Р. [132], це часто було обумовлено тим, що до країн Східної Європи почали надходити іноземні інвестиції в 1990-ті роки таких організацій, як - USAID, Світового банку, ЄБРР, які надавали підтримку та досвід для написання законодавства щодо регулювання банків. Угорщина стала першою країною Східної Європи, яка почала запроваджувати іноземну банківську власність в 1992 році, а також вводити сучасне банківське право, стандарти міжнародного бухгалтерського обліку та новий закон про банкрутство.

В кінці 1995 року закінчилася правова реформа, яка розпочалася в 1991 році після продажу Будапештського банку. У Чехії програма ваучерної приватизації підприємств відбулася раніше реформи корпоративного управління та регулювання ринку капіталу. Спочатку відбулася реструктуризація і реприватизація банків, а потім почався переговорний процес з ЄС про приєднання до основних наглядових ініціатив. У 1999 році іноземним банкам належала чверть в чеських банківських активах та дві третини в угорських

банківських активах. До 2005 року іноземна власність становила в обох країнах близько 90%, що сприяло проведенню інституційних реформ. Вплив фінансової кризи на країни перехідного періоду був суттєвий, оскільки попит на їх експорт скоротився після кризового шоку.

Крім того, з самого початку кризи існувало занепокоєння Європейського Центральногго банку щодо розповсюдження кризи на країни з перехідною економікою. На думку авторів розділу книги «Credit Institutions, Ownership and Bank Lending in Transition Economies», фінансова криза швидко передається в країни з перехідною економікою через канал володіння іноземним банком [132]. Занепокоєння ЄЦБ щодо розповсюдження фінансової кризи в країни з перехідною економікою призвів до розробки спеціальної міжнародної політики, яка відома як Віденська ініціатива. Відповідно з цією політикою та по мірі посилення глобальної кризи в січні 2009 року міжнародні фінансові установи (ЄБРР, МВФ та Європейський інвестиційний банк), а також приватні іноземні материнські банки в регіоні домовилися про створення фінансової підтримки задля уникнення ефектів шоку. Банки вирішили зберегти свої ризики та застосовувати рекапіталізацію банків по мірі необхідності. Наприклад, МВФ виділило для підтримки стабільності банків 33 мільярди євро. Угорщина, Україна, Польща та Румунія відкрили кредитування узгоджене з МВФ. Ці події, на нашу думку, сприяли відновленню банківських установ в цих країнах. Досвід подолання цих наслідків показав, що ступінь стійкості до кризових потрясінь залежить від надійності вітчизняних фінансових інститутів та наявності політичних рішень для подолання цих тенденцій.

Прикладом такого розвитку є банківська система Австрії. Австрійська банківська система протягом 2016 р. зазнала змін, що відображено в ряді показників [133]. Так, загальна кількість кредитних установ в Австрії скоротились до 672 (з 739 на кінець 2015 року або на 22% проти показників 2008 року). Загальна кількість філій зменшилась на 4% до 3926 (тобто до рівня 1995 року), що означає прискорення скорочення кількості мереж філій.

В австрійській банківській системі відбулася реструктуризація Uni Credit Bank Austria АГ, яка значно зменшила обсяг банківських активів, зважених за ризиком у 2016 році, що не вплинуло на скорочення капіталу. Австрійські банки також збільшили свій рівень капіталу (CET1) за рахунок збереження прибутку, що суттєво покращило консолідоване співвідношення CET1 до 14,8%. У 2016 році загальні активи австрійської банківської системи (на консолідованому рівні) зменшилися на 9% до 969 млрд євро. Це було п'яте зниження в розвитку банківської системи Австрії, наслідком чого стало скорочення розміру австрійського банківського сектора до 271% ВВП Австрії. У 2016 році австрійський банківський сектор створив консолідований чистий прибуток 5 млрд євро. Це відповідає скороченню на 5% в рік, що було зумовлено реструктуризацією UniCredit Bank Austria AG. FMA (Financial Market Authority (FMA) є незалежним автономним та інтегрованим органом нагляду австрійського фінансового ринку, який заснований, як інститут публічного права. Він відповідає за нагляд: за кредитними установами (разом з Європейським Центральним банком - ЄЦБ), платіжними установами, схемами гарантування вкладів, страховими компаніями, пенсійними компаніями, корпоративними фондами, інвестиційними фондами, кредитно-рейтинговими агенціями та фондовими біржами.

Правова база банківського нагляду включає австрійський Закон про банківську діяльність (Bankwesengesetz - BWG), а також Bank Recovery and Resolution Act (Bundesgesetz über die Sanierung und Abwicklung von Banken - BaSAG), який транслює Директиву Європейського банку з відновлення та вирішення проблем (BRRD), а також схеми гарантування вкладів та Закон «Про компенсацію інвесторам» (Einlagensicherungs- und Anlegerentschädigungsgesetz - ESAEG). За даними організації BSCEE, починаючи з 1 січня 2015 року, FMA також виконує функцію національної резолюції для банків та є частиною механізму єдиної резолюції (SRM) [133]. Відділ банківського нагляду FMA встановив наступні стратегічні завдання на 2016 рік, а саме: реалізацію схем гарантування вкладів та інвесторів - Закон «Про компенсацію» (Einlagensicherungs-und Anlegerentschädigungsgesetz - ESAEG); посилення уваги до

банківського нагляду у зв'язку зі зменшенням значущих банків (LSI) в рамках SSM; контрольну реакцію на економічні та структурні зміни в рамках банківського сектора з огляду на сучасне середовище з низьким рівнем інтересу; подальше впровадження європейських стандартів та правил; підвищення обізнаності про наслідки пруденційного нагляду; сприяння передачі інформації та знань, а також впровадження заходів щодо підвищення ефективності. Видача ліцензій для установ, що підлягають виконанню вимог щодо капіталу Регламент (CRR) тепер належить виключно компетенції ЄЦБ. Хоча саме ЄЦБ приймає остаточне рішення чи надати банківську ліцензію, заявки на процес, який буде ініційований все ще має бути представлений FMA.

Співпрацюючи з міжнародними організаціями, FMA дуже зацікавлена в підтримці двосторонніх і багатосторонніх відносин з іншими наглядовими органами інших країн. Відповідно до діяльності австрійських кредитних установ Центральна, Східна та Південно-Східної Європа є центром таких контактів. Співпраця керівників центральних наглядових органів є ключовим інструментом для консолідованого нагляду за транскордонними кредитними установами. FMA відвідує Конференцію інтегрованих фінансових наглядачів (IFSC) регулярно, а також засідання Базельської консультативної групи, яка є підгрупою BCBS. Крім того, FMA є частиною європейської співпраці в рамках Європейської системи фінансового нагляду (ESFS), а також Національний Компетентний орган в рамках єдиного наглядового механізму (SSM) та національного органу розпорядження в межах механізму єдиної резолюції (SRM).

Особливістю системи банківського нагляду Чехії є те, що відповідно до Закону «Про Національний банк» Чехії, цей банк є центральним наглядовим органом фінансового ринку Чехії, який контролює банківський сектор, ринок капіталів, страхування, пенсійні фонди, кредитні спілки, установи платіжної системи.

Національний банк Чехії встановлює правила, що забезпечують стабільність банківського сектору, ринку капіталу, страхового сектора та пенсійних фондів. Чеський Національний банк контролює фінансовий ринок та

його установи відповідно до міжнародних стандартів шляхом реалізації нових вимог або застосуванням ініціатив до їх реалізації. Ключовою стратегічною ініціативою для нагляду є документ Базельського комітету Основні принципи ефективного банківського нагляду. Відповідно до цього документа, основна мета в галузі нагляду, як визначено законом, полягає в забезпеченні фінансової стабільності, безпечної та ефективної роботи фінансової системи в Чеській Республіці, сприяючи досягненню головної мети, а саме - підтримувати цінову стабільність.

У поточній роботі CNB для досягнення зазначеної мети вирішує завдання, які пов’язані з систематичним сприянням забезпечення, підтримкою фінансової діяльності та стабільністю суб'єктів фінансового ринку з акцентом на своєчасність виявлення потенційних ризиків (особливо в області пруденційного нагляду), систематичним сприянням збільшення прозорості фінансового ринку, якості управління суб'єктами фінансового ринку, що сприяють підвищенню довіри клієнтів на фінансовому ринку. CNB здійснює систематичну координацію, щоб забезпечити єдиний, ефективний підхід до нагляду для досягнення цих цілей. Наглядові процедури базуються на чинному законодавстві, зокрема - законодавстві Чехії та ЄС, рішень, висновків та рекомендацій, які видані Комісію та Європейським комітетом з банківського нагляду, а також стандартів та рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду, Міжнародної організації Комісій з цінних паперів (IOSCO) та Міжнародної асоціації Наглядачів страхування (IAIS), міжнародних стандартах бухгалтерського обліку та аудиту. Довгострокова мета нагляду – забезпечити зближення наглядових підходів до стандартів ЄС. У 2016 році завдяки збереженню невизначеності в європейській економіці банківського нагляду була присвячена, насамперед, кредитним портфелям банків (особливо категоризації претензій, достатності резервування, сум забезпечення та ін.), достатності капіталу для покриття потенційних втрат, ліквідності та загальній ефективності банків та їх консолідованих підрозділів [133]. У 2016 році Національний банк Чехії займався оцінкою відповідності банків вимогам Закону № 374/2015 (the Act on Recovery and Resolution in the

Financial Market), як основного розпорядчого органу для банків, кредитних спілок та інвестиційних фірм, які прийняли Директиву Європейського банку - EU Bank Recovery and Resolution Directive (BRRD). У 2016 році вперше наглядові органи прийняли спільні рішення щодо групових планів відновлення відповідно до цієї Директиви [133].

У 2016 році банківська система вже мала високу стійкість до потенційних несприятливих потрясінь. Це було підтверджено результатами стрес-тестів. Зростаюча стійкість була обумовлена головним чином збільшенням достатності капіталу, сприятливого розвитку ліквідності та позитивними змінами в управлінні ризиками фінансовими установами. З іншого боку, зросли циклічні ризики, особливо завдяки зростанню цін на нерухомість, підвищення попиту на кредити та пом'якшення кредитних стандартів. У 2016 році, на основі регулярного аналізу системно важливих банків, було змінено буфер системного ризику з 1% на 3% від CET1 та встановлено для п'яти банків і набрало чинності з 1 січня 2017 року. Після того, як новий Закон «Про споживчий кредит» набрав чинності з 1 грудня 2016 року, CNB поступово почав контролювати весь ринок споживчого кредитування, у тому числі небанківські компанії, які зараз потребують отримання дозволу (ліцензії) від CNB, щоб продовжувати свій бізнес.

У цьому контексті CNB розпочав роботу по ліцензуванню небанківських провайдерів, які повинні відповідати певним умовам, наприклад - надійністю, професійною кваліфікацією та початковим капіталом, а також виконувати інші бізнес-вимоги для отримання ліцензії. Національний банк Чехії у співпраці з Інститутом фінансової стабільності, Європейською ініціативою з нагляду за навчальними закладами (ESE) та Групою банківських наглядачів з країн Центральної та Східної Європи (BSCEE) провели регіональний семінар на тему "Коефіцієнт ліквідності та ризик відсоткової ставки в банківський книзі". Програма семінару охоплювала такі теми, як: коефіцієнт левериджу та критерії розкриття інформації щодо балансу, робота BCBS щодо регулювання процентної ставки в банківській книзі, Базель III та моделювання.

Таким чином, досвід проведення реформ банківського нагляду та регулювання в країнах Східної Європи показує, що багато західних банків у країнах, що розвиваються, працюють над своїми дочірніми компаніями з управлінням ризиками з централізованими на рівні групи та місцевими наглядовими органами, спираючись на головні наглядові органи материнських банків, щоб стежити за змінами у профілі ризиків своїх іноземних партнерів. Хоча іноземні банки часто можуть ухилитися від заходів регулювання, у тому числі шляхом переходу від вітчизняного до транскордонного кредитування або шляхом переведення кредитів від банків до небанківських установ, таких як лізингові установи, які належать іноземним банкам.

За даними BSCEE у 2016 році економіка України продовжувала відновлюватися, збільшившись на 2,3%. Зростання ВВП упродовж року прискорилось, на підставі зростання інвестицій на 20,1%, а також зібраного врожаю зернових. Слід визначити фактори, які, на думку BSCEE, сприяли покращенню стану реального сектора, серед них: відносно спокійна ситуація на сході, покращення довіри до бізнесу, високі врожаї зернових та зростання бюджетних капітальних видатків. Станом на 1 січня 2017 року 96 банків працювали у звичайному режимі та 4 банки були оголошені неплатоспроможними. Кількість банків з іноземним капіталом становила 38 (40% від загальної кількості ліцензованих банків), у тому числі 17 банків (18%) зі 100% іноземним капіталом. У 2016 році кількість діючих банків скоротилася на 21 банк, у тому числі: 17 банків визнали неплатоспроможними за рішенням НБУ, а 4 банки були ліквідовані за рішенням акціонерів. У 2016 році загальні активи банків зросли з 165,9 млрд грн (на 10,6%) до 1,7 трлн грн. На 1 січня 2017 р. частка активів найбільших п'яти банків зросла до 56,1%, порівняно з 52,9% станом на 1 січня 2016 р. У 2016 році кредити, надані клієнтам, скоротились на 3.8 млрд грн (0.4%) та склали 1006 мільярдів гривень [133].

У 2016 році загальний регулятивний капітал скоротився на 20,2 млрд грн (15,5%) до 109,7 млрд грн. Водночас достатність регулятивного капіталу залишається майже не змінною на рівні 12,69%. Статутний капітал банків

збільшився на 192,5 млрд грн (на 86,6%) до 414,7 млрд. Статутний капітал зростав переважно завдяки додатковій капіталізації банків. Фінансовим результатом банківської системи України в 2016 році були збитки на рівні 159,4 мільярда гривні. Як керівник банківського нагляду, НБУ співпрацює з іншими українськими наглядовими органами, зокрема, НБУ підписало угоди про обмін інформацією з Національною комісією регулювання ринків фінансових послуг та Національною комісією цінних паперів і фондового ринку.

5 листопада 2016 року було прийнято Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України” [134] стосовно компенсації через систему гарантування вкладів шкоди фізичним особам, яка була спричинена зловживанням банківськими та фінансовими установами. Закон становить ряд обмежень, які повинні запобігти неправильному використанню коштів інвесторів банків та інших фінансових установ через тіньові схеми в майбутньому. У 2016 році було вирішено реорганізувати наглядовий процес відповідно з рекомендаціями Європейського банківського органу. Нова концепція нагляду ґрунтується на процесі перевірки та оцінки нагляду (SREP). У межах SREP НБУ зробив перші кроки до формування нових підходів до нагляду та оцінки, зокрема: банки були класифіковані відповідно до їх бізнес-моделей, а також було запроваджено формат Uniform Bank Performance Report (UBPR) для регулярного аналізу індикаторів банків та їх порівняння. У 2016 році НБУ заклав основи для створення кредитного реєстру.

Національний регулятор підготував відповідні зміни до законів, проекту Постанови «Про роботу кредитного реєстру», а також умови подання банками даних про кредитні операції до НБУ. Повна та своєчасна оцінка банками своїх кредитних ризиків є необхідною для правильної оцінки їх достатності капіталу та, в кінцевому підсумку, для стійкості банківського сектора. Тому НБУ видав Положення про вимірювання кредитного ризику за активними банківськими операціями. НБУ продовжує співпрацю з міжнародними фінансовими організаціями, у тому числі з інститутами у сфері банківського нагляду. НБУ продовжує співпрацю з Міжнародним Валютним фондом в рамках програми EFF,

що включає заходи, спрямовані на зміцнення українського банківського сектору та покращення нормативно-правової бази нагляду банківської діяльності, а саме: у сфері корпоративного управління, створення кредитного реєстру та моніторингу пов'язаних осіб тощо.

НБУ спільно зі Світовим банком працює над оцінкою дотримання законодавчої бази України щодо банківського нагляду з BCBS на підставі Основних принципів ефективного банківського нагляду та законодавчих актів ЄС щодо вимог до капіталу (CRD IV). Крім того, був розроблений план дій для підвищення якості банківського нагляду в Україні. НБУ продовжує розвивати свої двосторонні відносини з іноземними наглядовими органами в рамках Меморандумів про взаєморозуміння та співробітництво в галузі нагляду за кредитними установами та багатостороннє співробітництво і координацію угод про нагляд. У березні 2016 року відбувся третій Український фінансовий форум під егідою Відня за участю представників МФО, Європейської комісії та банків. Під час заходу учасники обговорили питання, пов'язані з проблемними позиками та їх реструктуризацією, консолідацією банківського сектору та шляхів підвищення довіри до банківської системи. Основними донорами НБУ є: ЄС, МВФ, Світовий банк, USAID та ЄБРР. У грудні НБУ також провів третю спільну нараду з ЄЦБ з нагоди перехідних процесів у монетарній політиці, макропруденційному аналізі та нагляді в банківській справі [135].

Процес нагляду за фінансовим ринком Польщі регулюється Законом від 21 липня 2006 р. «Про нагляд за фінансовим ринком». Згідно з цим законом, нагляд за фінансовим ринком складається з: банківського нагляду, пенсійного нагляду, страхового нагляду, нагляду за ринком капіталу, нагляду за електронними грошами, нагляду за платіжними установами та відділами платіжних послуг, нагляду за кредитними спілками. Відповідальність за державний нагляд за національним фінансовим ринком полягає на Польську комісію з фінансової інспекції (Фінансова Комісія Нагляду). Інститутом, який відповідає як за схемою гарантування вкладів, так і за вирішенням проблем, є Банківський гарантійний фонд (Bankowy Fundusz Gwarancyjny - BFG). Компетентним органом,

відповідальним за макропруденційний нагляд, є Комітет з фінансової стабільності (Комітет Стабільності Фінансової - KSF), що складається з Національного центрального банку Польщі, Міністерства фінансів, Фінансової інспекції та Банківського гарантійного фонду. Нагляд за фінансовим ринком здійснюється Польською фінансовою інспекцією (KNF), яка відповідає за мікропруденціальний нагляд починаючи з 2008 року. Регуляторні повноваження KNF визначені в Законі «Про банківську діяльність». Цей орган ділиться своїми нормативними повноваженнями з Міністерством фінансів та Національним банком Польщі.

Метою нагляду є забезпечення збереження коштів на банківських рахунках, дотримання банками положень банківського законодавства та Закону «Про Національний банк Польщі», а також надання дозволу на створення нових банків і контроль за діяльністю вже створених банків. Такий контроль здійснюється відповідно до ст. 70 Закону «Про торгівлю фінансовими інструментами» від 29 липня 2005 р. У 2016 році було запроваджено Директиву з відновлення та вирішення банківських установ (BRRD) та Директиву «Про схеми гарантування вкладів в польському законодавстві». Польща зобов'язана виконувати ці Директиви через членство в Європейському Союзі та з метою запобігання ескалації ризиків, які пов'язані з банками, що отримали дефолт. Відповідно до глобальних ініціатив, Національний банк Польщі також здійснює моніторинг підготовки планів розвитку для системно важливих банків. Комітет з фінансової стабільності (Financial Stability Committee, KSF) підготував набір рекомендацій щодо мобілізації банків для більш тісної співпраці з клієнтами з метою пом'якшення ризиків, які пов'язані з валютними ризиками. У рамках свого мандату KNF підтвердив свій вплив на банки зі значними портфелями кредитів в іноземній валюті. KNF є активним членом міжнародних наглядових органів ЄС на міжнародному рівні, включаючи EBA, ESMA, EIOPA, ESRB, IOSCO. Міжнародний нагляд та співробітництво залишається важливим елементом ефективного нагляду Польщі. Так, у 2016 році KNF брав участь у 38 наглядових програмах, у тому числі в банківських і страхових групах. На європейському рівні представники KNF брали участь в розгляді процесів відповідності внутрішніх

моделей іноземних страхових груп. У 2016 році KNF визначив 12 банків, як системно-важливих інститутів. Був встановлений буфер O-SII від 0% до 0,75% [133]. Список таких банків розглядається щорічно та, за потреби, буфери будуть відповідно скориговані [133].

Наприкінці 2016 року KNF виступив ініціатором створення IPS (Institutional Protection Scheme), що дозволяє учасникам кооперативних банків сплачувати менше зборів в Банківський гарантійний фонд та мати нижчі вимоги до капіталу через зниження вагів ризику та вигоди від вимог ліквідності. Прогнозується, що ризик дефолту кооперативного банку буде мати менший вплив на фінансовий сектор в цілому. Слід зауважити, що цей механізм дуже схожий на IPS, який діє в межах ЄЦБ. У 2016 році ЄЦБ розробив Керівництво щодо підходів до визначення схем інституційного захисту (IPS) в межах пруденційного нагляду [136]. Цей документ визначає підхід ЄЦБ щодо оцінки прав на інституційні схеми захисту (IPS) для пруденційного нагляду, а також спрямований на забезпечення узгодженості, ефективності та прозорості щодо політики, яка буде застосовуватися при оцінці IPS відповідно до Регламента (ЄС) 575/2013 (the Capital Requirements Regulation) Європейського Парламенту та Ради в контексті європейського банківського нагляду. IPS визначається в Положенні «Про вимоги щодо капіталу» (CRR), як договірне зобов'язання, яке захищає його учасника у вигляді установи та забезпечує його ліквідність та платоспроможність, які необхідні для уникнення банкрутства (перша стаття 113 (7) CRR). Компетентні органи можуть відповідно до умов, які викладені в CRR, відмовлятися від вибраних пруденційних вимог або дозволяти певні поступки для установ, що є членами IPS. На момент прийняття цього документа, IPS визнано для цілей CRR в трьох країнах, що беруть участь в Єдиному Механізмі контролю (SSM): Австрії, Німеччини та Іспанії. Цей розділ визначає конкретні критерії, які ЄЦБ використовує при оцінці кожної індивідуальної заяви на пруденційний дозвіл, згадані у статті 113 (7) CRR контролюють кредитні установи, які є членами IPS.

ЄЦБ дозволить інституціям, у кожному окремому випадку, не застосовувати вимоги статті 113 (1) CRR щодо ризиків контрагентів, які установа мала до вступу

до схеми інституціонального захисту (IPS) та призначає 0% ризику для цих ризиків, за умови, що умови, викладені в Стаття 113 (7) CRR виконуються банком. Наприкінці 2016 року польський фінансовий ландшафт складався з 36 комерційних банків, 558 кооперативних банків та 27 філій кредитних установ. У польському банківському секторі переважають іноземні інститути: у більшості комерційних банків іноземні власники володіють більшістю акцій, загальним обсягом 55% активів галузі (52 установи). Державне казначейство контролює п'ять банків. З 2015 року польський уряд створив активну кампанію, спрямовану на збільшення частки ринку національних фінансових установ. Два основних сектора, охоплених IPS у трьох відповідних країнах зони євро - це кооперативні та ощадні банки. Однією з головних особливостей цих секторів - високий ступінь автономії та незалежності індивідуальних кредитних установ. Це означає, що IPS забезпечують ліквідність та платоспроможність своїх установ-членів так само, як і консолідовані банківські групи. Кооперативні банки є членами двох асоційованих банків, незважаючи на велику кількість цих установ, їх частка ринку оцінюється приблизно на рівні 7% від загальних активів галузі. Завдяки підготовці до нових вимог пакета CRD IV кооперативні банки працюють в рамках двох інституційних схем захисту (IPS). У 2016 році активи польського банківського сектору становили 386,82 млрд євро. В останні роки активи банків зростали трохи швидше, ніж загальна економіка. Як наслідок, розмір банківського сектора збільшився порівняно з ВВП. Проте, це співвідношення (92,4% наприкінці 2016 року) залишається досить низьким порівняно з іншими країнами ЄС. Частка кредитного портфеля в загальних активах склала 56,9% в 2016 році. Через декілька років посилення росту роздрібного бізнесу корпоративне банківське обслуговування збільшилося за останні два роки. Рішення проблеми проблемного портфеля іпотечного кредитування в іноземних країнах все ще обговорюються.

За даними Євростату економіка Польщі є однією з найбільш швидко зростаючих серед держав-членів ЄС [133]. Ця тенденція, з огляду на зростаючий попит на кредити, робить Польщу сприятливим місцем для інвестицій у банківський сектор. Він має конкурентний ландшафт, орієнтований на

вітчизняний бізнес, та відіграє важливу роль у фінансуванні приватних домогосподарств, малих та середніх підприємств, великих інфраструктурних проектів та фінансування проектів. Процентні ставки в Польщі залишаються позитивними та ймовірність їх зменшення є низькою. Польська банківська система демонструє стійкість і уникає серйозних проблем під час фінансової кризи. Це пов'язано з тим, що польська банківська система була менш концентрованою, а також більш конкурентоспроможною з різноманітною іноземною власністю та невеликим кредитуванням в іноземній валюті. Натомість, в Україні фінансова криза призвела до зниження кредитування та до зміни власників із Заходу на інших власників з російським капіталом. Загальні активи банківського сектора в Польщі складають приблизно 1,6 млрд злотих, а в секторі працює близько 171 000 чоловік. Як правило, польські банки залишалися добре капіталізованими, коефіцієнти капіталу були комфортними за вимогами Базеля III (середній коефіцієнт достатності капіталу на рівні 15,6% [133].

Однак, слід зазначити, що за 2015 рік спостерігався один випадок банкрутства одного з кооперативних банків. Це був перший випадок банкрутства у польському банківському секторі з 2001 року. В 2015 році іноземні інвестори з приблизно 17 країн контролювали 61,5 % активів польського банківського сектора, у тому числі 28 комерційних банків та всі філії кредитних установ ЄС. Основні інвестиції надійшли з Італії (13%), Німеччини (10,4%), Іспанії (9,1%) та Нідерландів (9%). Після придбання Nordea Bank Polska під контролем держави, Державне казначейство Польщі збільшило свою частку до 24,1% активів польського банківського сектора. Кредитні установи інших країн-членів ЄС можуть надавати транскордонні фінансові послуги в Польщі на основі єдиного банківського паспорту або можуть працювати в Польщі через філію.

Іноземні банки можуть працювати в Польщі через дочірню компанію (формально - окремий банк, ліцензований польським регулятором) або філією (засновування філії інституцією, що не є членом ЄС, вимагає дозволу від Polish Financial Supervision Authority, PFSA). PFSA є консолідованим контролером, створеним у 2006 році внаслідок злиття регулювання ринку цінних паперів,

регулювання страхової, пенсійної системи та банківського нагляду. PFSA відповідає за банківський контроль, ринки капіталу, нагляд за страховими та пенсійними схемами, а також нагляд за платіжними установами та кредитними спілками. Президент PFSA, президент Національного банку Польщі, президент Банківського гарантійного фонду та Міністерства фінансів координують свої дії з Комітетом з фінансової стабільності.

З 2007 року PFSA здійснює підхід до нагляду на основі ризику. Метою регулятора є розробка гармонізованої методології нагляду, яка б використовувала ризик як основний фактор визначення пріоритетів і частоти наглядових дій та точне кількісне визначення ризиків, пов'язаних з діяльністю різних груп капіталу на польський ринок.

У 2015 році набув чинності Закон «Про макропруденційний нагляд за фінансовою системою та кризовий менеджмент у фінансовій системі». Компетентним органом макропруденційного нагляду за фінансовою системою та кризовим управлінням є Комітет з фінансової стабільності. При виконанні своїх завдань Комітет співпрацює з Європейською радою з системного ризику. Комітет з питань фінансової стабільності несе відповідальність за: визначення фінансових установ, що створюють суттєвий ризик для фінансової системи; виконання макропруденційних інструментів, що включає викладання своєї думки; надання рекомендацій щодо обмеження системного ризику.

Після впровадження Директиви CRD IV, яка набрала чинності в листопаді 2015 року, польське законодавство передбачає конкретні вимоги щодо корпоративного управління для банків. Банки, які функціонують як акціонерні товариства, регулюються загальним корпоративним законодавством з модифікаціями, що випливають з Закону «Про банківську діяльність». Спостережна рада банку має складатися щонайменше з п'яти осіб, а правління має складатися не менше трьох. Банки повинні інформувати PFSA про склад та будь-які зміни в наглядовій та управлінській раді. Голова правління банку відповідає за внутрішній аудит.

Також слід вказати, який член або члени правління відповідають за нагляд за матеріальними ризиками для діяльності банку. У 2013 році PFSA почала вивчати корпоративне управління банків. Незважаючи на кодекс корпоративного управління Варшавської фондової біржі, на якому перелічені основні польські банки, у січні 2014 року PFSA випустила власні правила корпоративного управління для фінансових установ. 1 січня 2014 р. вступив в силу пакет CRD IV. Регламент CRR безпосередньо застосовується у Польщі, тоді як Директива CRD IV повинна бути запроваджена в польському законодавстві і це було зроблено в листопаді 2015 року. Після впровадження Директиви CRD IV, відповідні положення Закону «Про банківську діяльність» щодо власних коштів банків, внутрішніх капітал та достатності капіталу були внесені поправки, але все ще необхідно скасувати резолюції, які стали застарілими внаслідок прямого застосування Регламенту CRR та імплементації Директиви IV Директиви CRD. Набрання чинності Регламентом CRR (CRR Regulation) та впровадження Директиви CRD IV призвело до суттєвих змін у структурі власних коштів банків, які раніше регулювалися виключно положеннями Закону «Про банківську діяльність Польщі» [133]. Сьогодні банки повинні зберігати власні кошти, визначені як сума капіталу 1 рівня та 2 рівня, скориговані на розмір проведеного бізнесу. Інструменти капіталу та субординовані позики можуть бути кваліфіковані, як додаткові інструменти на рівні 1 або інструменти на рівні 2 після отримання згоди PFSA. Банки зобов'язані підтримувати суму власних коштів на рівні, не нижчому від найбільшого: 1) суми, що випливає з виконання вимог щодо власних коштів, зазначених у положеннях CRR Regulation; 2) суми, що оцінюється банком, необхідної для покриття всіх виявлених, суттєвих ризиків діяльності банку та змін у економічному середовищі з урахуванням очікуваного рівня ризику (внутрішнього капіталу). Вимоги щодо достатності капіталу банків Польщі наведено на рис. 2.2.

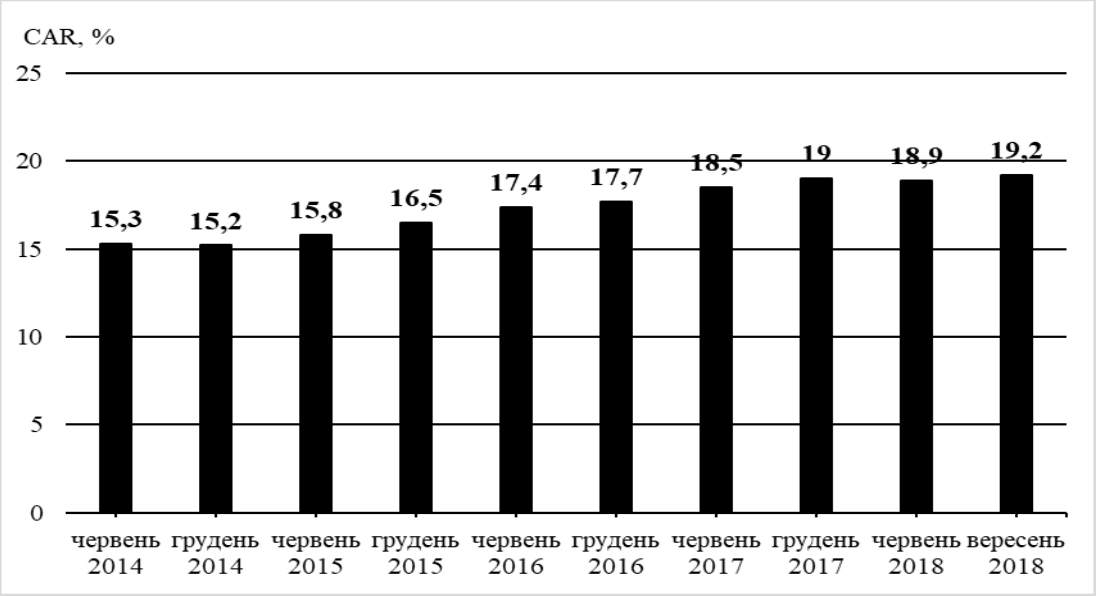

Рис. 2.2. Вимоги щодо достатності капіталу банків Польщі 2014-2018 рр., %

Джерело: складено автором за даними Narodowy Bank Polski

Згідно рис. 2.2., вимоги до достатності капіталу зростали протягом 2015-2018 років, оскільки відповідно до статті 92 Регламенту CRR банки завжди повинні задовольняти наступним вимогам щодо власних коштів: 1) коефіцієнт капіталу першого рівня капіталу в розмірі 4,5 відсотка; 2) коефіцієнт капіталу першого рівня - 6 відсотків; 3) загальна сума капіталу становить 8 відсотків. Крім того, банки зобов'язані підтримувати резерви на капітал, зокрема захисний та антициклічний буфер капіталу. Додатковий капітал у формі антициклічного буфера збирається банками в період економічного зростання та спрямований на послаблення кредитної експансії банків, що призведе до згладжування коливання циклу.

Під час економічного спаду банки будуть звільнені від вимоги підтримувати антициклічний буферний капітал і додатковий капітал, накопичений ними в період економічного зростання, зможе бути використаний. PFSA може рекомендувати банку виконувати додаткові вимоги щодо ліквідності та власних коштів, а також наказати банку утримувати виплату дивідендів до відновлення ліквідності або досягнення інших норм ризику, що допускаються в діяльності банку. Крім того, PFSA отримала повноваження встановлювати норми ліквідності

та інших допустимих операційних ризиків, що є обов'язковими для банків згідно з Резолюцією № 386/2008 від 17 грудня 2008 року. Щодо обов'язкових банківських стандартів ліквідності встановила мінімальні кількісні та якісні вимоги до управління ризиком ліквідності банками. Вимоги ліквідності банків Польщі представлені на рис. 2.3.

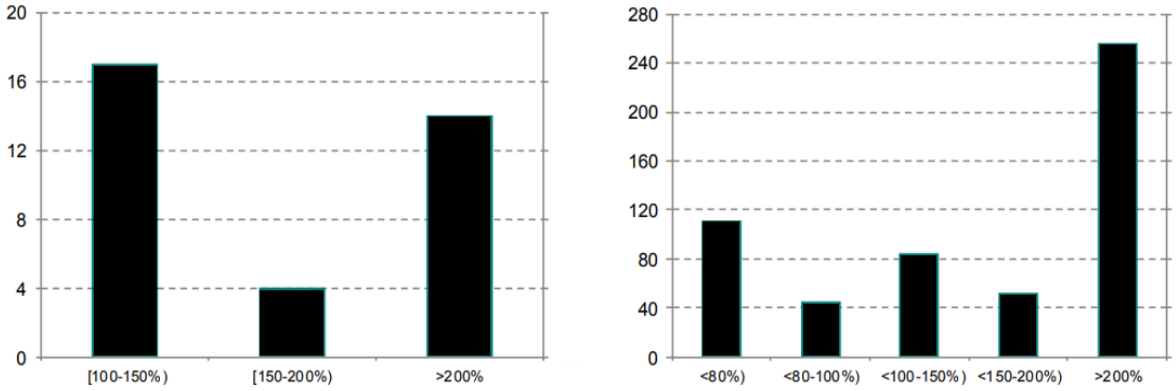

Рис. 2.3. Коефіцієнт ліквідності LCR. Кількість комерційних (ліворуч) та кооперативних банків (праворуч) в кожному діапазоні розміру LCR станом на 30.06.2018.

Джерело: складено автором за даними Narodowy Bank Polski

Як видно з рис. 2.3., банки Польщі повинні дотримуватися коефіцієнта ліквідності, а це повинно відбуватися в контексті контролю невідповідності строків погашення, прогнозу припливів і відтоку коштів. У 2015 році національні правила, що стосуються вимог щодо ліквідності, були замінені коефіцієнтом покриття ліквідності, зазначеного у Регламенті CRR та делегованому Комісією 2015/61 від 10 жовтня 2014 року, що доповнює Регламент CRR щодо вимог забезпечення ліквідності кредитних установ. Відповідно, тепер банки мають ліквідні активи, сума яких покриває відтік ліквідності, за винятком притоку ліквідності в умовах стресової ситуації, щоб забезпечити установи підтримувати рівні буферів ліквідності, які є адекватними для будь-якого можливого дисбалансу між притоками ліквідності та відплив у сильно напружених умовах протягом 30 днів. Під час стресу банки можуть використовувати свої ліквідні

активи для покриття своїх чистих відпливів ліквідності. Коефіцієнт покриття ліквідності повинен запроваджуватися поступово та досягти цільового рівня 100 відсотків з 1 січня 2018 року.

У 2016 році вступить в дію Директива про відновлення та вирішення банківських установ (BRRD), що призвело до запровадження змін у режимі відновлення та розв'язання. Такі зміни в регуляторному банківському середовищі було спрямовано на зменшення фінансової кризи міжбанківського кредитування та обмеження ризику ліквідності банків. З цією метою, наприклад, Національний банк Польщі прийняв пакет заходів, спрямованих на полегшення його вимог до операцій на відкритому ринку. Зокрема, транзакції репо між комерційними банками та Національним банком Польщі можуть бути укладені на більш тривалий термін (шість місяців замість трьох), а також було розширено перелік прийнятного забезпечення, щоб включати в себе борги, видані місцевими органами влади, іпотечні боргові зобов'язання і казначейські папери, деноміновані в євро. Національний банк Польщі знизив вимоги до обов'язкових резервів для банків та погодився викупити власні облігації до їх строку погашення. Ці інструменти виявилися достатніми під час кризи, оскільки жодний банк не був змушений звернутися до Національного банку Польщі з проханням про надання індивідуальної допомоги з ліквідності. Таким чином, у Польщі відбуваються зміни відповідно до європейських стандартів щодо стандартів капіталу та ліквідності, що, на нашу думку, сприяє зростанню банківського сектору.

Основні вимоги банківського нагляду країн Центральної та Східної Європи викладені в додатку 1, що дало можливість провести аналіз кореляційної залежності показників прибутковості банків від стандартів банківського нагляду та регулювання.

Відомо, що банківський нагляд в одній площині встановлює мінімальні вимоги до капіталу банків, які відображають ризик, на який наражається банк, а в другій площині визначає компоненти капіталу, звертаючи увагу на їх можливості поглинати збитки [137]. Тому доречно розглянути показник ROE, який характеризує відношення чистого прибутку до акціонерного капіталу банку. Його

значення особливо цікавить акціонерів банку, оскільки воно приблизно дорівнює розміру чистого прибутку, який отримуватимуть акціонери від інвестування свого капіталу, тобто рівню дивідендів. Співвідношення прибутку та власного капіталу є показником стабільності, оскільки прибутки допомагають поглинати збитки, формують активи балансу банку, а також забезпечують винагороду акціонерам. Аналіз цього коефіцієнта дає змогу прогнозувати, наскільки стійкий рівень прибутковості банку, який вимірює його спроможність створювати цінності, підтримуючи або поліпшуючи показник адекватності капіталу. Тому, на наш погляд, коефіцієнт ROE необхідно проаналізувати, як основний у розрізі аналізу банківського нагляду в країнах ЦСЄ. У табл. 2.3 представлено значення показника ROE у %, а у табл. 2.4 представлено максимальні значення ROE_{MAX}, мінімальні значення ROE_{MIN} та значення розмаху варіації $R_{ROE} = ROE_{MAX} - ROE_{MIN}$ для 20 країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр. Як видно з таблиці 2.4 розмах варіації, який залежить від крайніх значень показника ROE у % для 20 країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр., - має різні значення і коливається від значення 4,6 до значення 119,08.

Таблиця 2.3

Значення показника ROE у % для 20 країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр.

Країна	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**
Словаччина	12,28	14,19	9,09	11,69	10,3	11,05	13,25	18,81
Словенія	-2,3	-12,5	-19	-97,3	-2,7	2,6	7,2	9,2
Україна	-10,19	-5,27	3,03	0,81	-30,46	-69,95	-116,05	-15,96
Албанія	11,32	6,94	3,78	6,43	10,53	13,16	7,15	15,71
Вірменія	10,7	9,8	11,2	9,07	4,5	-4,4	7,01	8,6
Білорусь	11,77	14,87	12,74	13,77	13,12	8,38	10,78	9,55
Боснія і Герцоговина	-6	4,8	6,2	0	4,8	5,7	7,6	9,7
Хорватія	3,9	6,8	4,9	1,3	2,8	-8,5	9,5	5,9
Естонія	2,1	37,5	9,5	11,7	10,2	21,6	11,5	10,3
Австрія	5,8	1,6	4,2	-1,2	-9,9	6	6,9	7,5
Молдова	2,61	10,55	5,6	9,39	9,3	10,2	11,1	11,4

Продовження табл. 2.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Росія	12,5	17,6	18,2	15,2	7,9	2,3	10,3	8,3
Болгарія	6,55	4,93	5,29	4,9	7,15	7,35	10,41	9,15
Чехія	21	18,8	17,3	16,89	16,4	16,5	17,5	16,7
Руминія	-1,73	-2,56	-5,92	0,13	-12,45	11,77	10,42	12,51
Латвія	-20,4	-11,2	5,6	8,7	11,1	12,5	14,3	7,6
туреччина	12,3	11,28	14,3	14,19	12,3	11,28	14,3	15,9
Литва	-4,7	15,23	6,57	11,67	8,77	9,58	9,89	9,42
Польща	11,19	12,64	11,19	10,07	9,8	6,4	7,71	6,91
Македонія	7,3	3,4	3,8	5,7	7,4	10,4	13,6	13,5

Джерело: складено автором на основі даних BSCEE [133]

Таблиця 2.4

Значення розмаху варіації показника ROE у % для 20 країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр.

Країна	ROE_{MAX}	ROE_{MIN}	Розмах варіації $R_{ROE} = = ROE_{MAX} - ROE_{MIN}$
Словаччина	18,81	9,09	9,72
Словенія	9,2	-97,3	106,5
Україна	3,03	-116,05	119,08
Албанія	15,71	3,78	11,93
Вірменія	11,2	-4,4	15,6
Білорусь	14,87	8,38	6,49
Боснія і Герцоговина	9,7	-6	15,7
Хорватія	9,5	-8,5	18
Естонія	37,5	2,1	35,4
Австрія	7,5	-9,9	17,4
Молдова	11,4	2,61	8,79
Росія	18,2	2,3	15,9
Болгарія	10,41	4,9	5,51
Чехія	21	16,4	4,6
Румунія	12,51	-12,45	24,96
Латвія	14,3	-20,4	34,7
Туреччина	15,9	11,28	4,62
Литва	15,23	-4,7	19,93
Польща	12,64	6,4	6,24
Македонія	13,6	3,4	10,2

Джерело: розраховано автором на основі даних з табл. 2.3

Це обумовлює необхідність зведення показника ROE до єдиної шкали для встановлення відповідності між кількісними та якісними ознаками цього показника.

Тому пропонується нормалізувати показник ROE для 20 країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр. за формулою:

$$ROE^N = \frac{ROE_i - ROE_{MIN}}{ROE_{MAX} - ROE_{MIN}}, \quad i = \overline{1,20} \qquad (2.1)$$

де i – номер країни.

У таблиці 2.5 представлено нормалізовані за формулою (2.1) значення показника ROE^N, для 20 країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр.

Таблиця 2.5

Значення нормалізованого показника ROE^N для 20 країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр.

Країна	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**
Словаччина	0,328189	0,524691	0	0,26749	0,124486	0,201646	0,427984	1
Словенія	0,892019	0,796244	0,735211	0	0,888263	0,938028	0,981221	1
Україна	0,888982	0,930299	1	0,981357	0,71876	0,387135	0	0,840527
Албанія	0,63202	0,264878	0	0,222129	0,565801	0,786253	0,282481	1
Вірменія	0,967949	0,910256	1	0,863462	0,570513	0	0,73141	0,833333
Білорусь	0,522342	1	0,671803	0,830508	0,730354	0	0,3698	0,180277
Боснія і Герцоговина	0	0,687898	0,77707	0,382166	0,687898	0,745223	0,866242	1
Хорватія	0,688889	0,85	0,744444	0,544444	0,627778	0	1	0,8
Естонія	0	1	0,20904	0,271186	0,228814	0,550847	0,265537	0,231638
Австрія	0,902299	0,66092	0,810345	0,5	0	0,913793	0,965517	1
Молдова	0	0,903299	0,340159	0,771331	0,761092	0,863481	0,96587	1
Росія	0,641509	0,962264	1	0,811321	0,352201	0	0,503145	0,377358
Болгарія	0,299456	0,005445	0,07078	0	0,408348	0,444646	1	0,771325
Чехія	1	0,521739	0,195652	0,106522	0	0,021739	0,23913	0,065217
Румунія	0,429487	0,396234	0,261619	0,504006	0	0,970353	0,916266	1

Продовження табл. 2.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Латвія	0	0,26513	0,74928	0,838617	0,907781	0,948127	1	0,806916
Туреччина	0,220779	0	0,65368	0,62987	0,220779	0	0,65368	1
Литва	0	1	0,565479	0,821375	0,675866	0,716508	0,732062	0,70848
Польща	0,767628	1	0,767628	0,588141	0,544872	0	0,209936	0,081731
Македонія	0,382353	0	0,039216	0,22549	0,392157	0,686275	1	0,990196

Джерело: розраховано автором на основі даних з табл. 2.3

У таблиці 2.6 представлено розрахунки середньоквадратичного відхилення за вибіркою та значення коефіцієнту варіації для 20 країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр.

Таблиця 2.6

Значення коефіцієнту варіації для показника ROE, розрахованого для 20 країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр.

Країна	Середньоквадратичне відхилення за вибіркою	Коефіцієнт варіації
Словаччина	0,307305	0,855262
Словенія	0,327063	0,419918
Україна	0,35116	0,488821
Албанія	0,332934	0,709586
Вірменія	0,327036	0,44518
Білорусь	0,338031	0,628152
Боснія і Герцоговина	0,314239	0,488471
Хорватія	0,299805	0,456363
Естонія	0,304025	0,882172
Австрія	0,335498	0,466547
Молдова	0,349907	0,499401
Росія	0,341232	0,587343
Болгарія	0,364322	0,971525
Чехія	0,339313	1,262562
Румунія	0,366164	0,654162
Латвія	0,35977	0,521798
Туреччина	0,362884	0,859204
Литва	0,291966	0,447478
Польща	0,360935	0,729173
Македонія	0,392435	0,844925

Джерело: розраховано автором

Виокремимо з таблиці 2.6 окремо країни, які належать з категорії банківського нагляду – Базель 1 і Базель 2. У таблиці 2.7 виокремлено 9 країн ЦСЄ, які за банківським наглядом підпорядковуються вимогам Базель 1.

Таблиця 2.7

Значення коефіцієнту варіації для показника ROE, розрахованого для країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр., що підпорядковуються Базель 1

Номер	Країна	Діапазон коефіцієнта варіації	КЛАСТЕР
1	Словенія	(0,4 - 0,47)	A
2	Вірменія		
3	Хорватія		
4	Боснія і Герцоговина	(0,47-0,6)	B
5	Україна		
6	Білорусь	(0,6 - 0,85)	C
7	Албанія		
8	Словаччина	(0,85-0,9)	D
9	Естонія		

Джерело: розраховано автором

На рисунку 2.4 представлена діаграма кластерів A,B,C,D для 9 країн, які працюють за нормативами Базель 1.

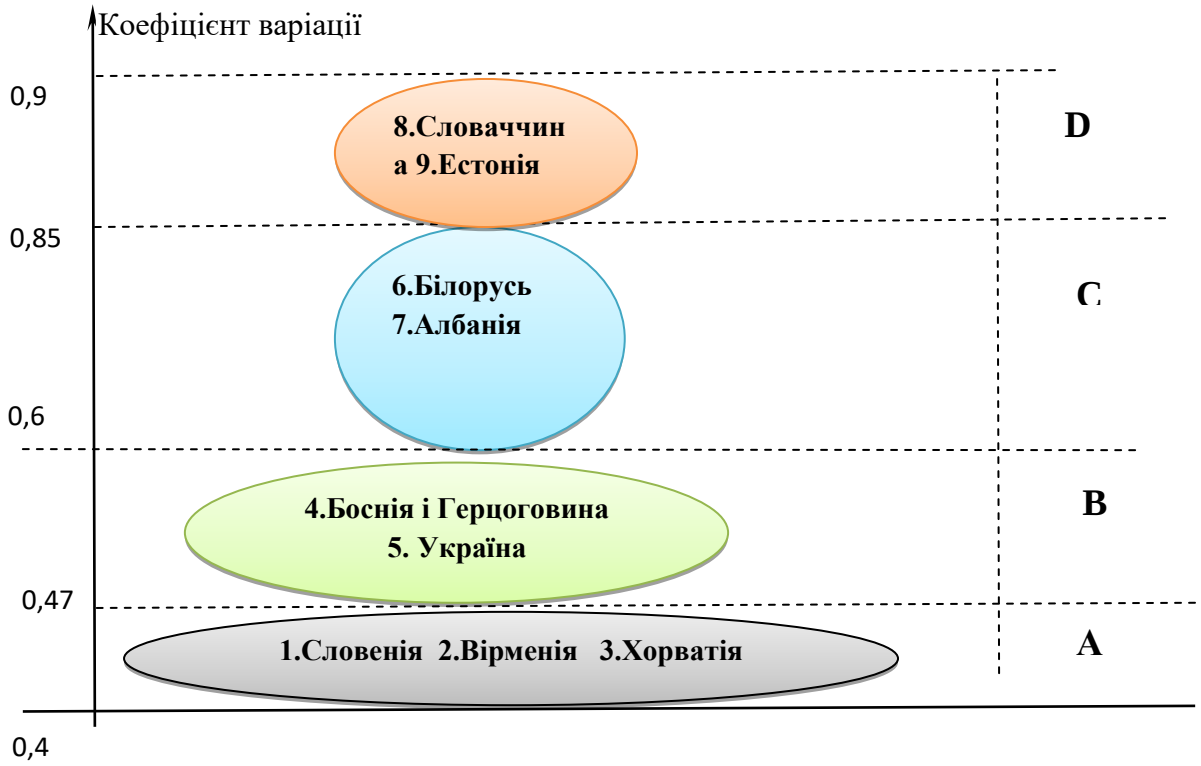

Рис. 2.4. Діаграма кластерів A,B,C,D за показником ROE для країн, які підпорядковані Базель 1

Джерело: складено автором

У таблиці 2.8 виокремлено 11 країн ЦСЄ, які за банківським наглядом

підпорядковуються вимогам Базель 2.

Таблиця 2.8

Значення коефіцієнту варіації для показника ROE, розрахованого для країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр., що підпорядковуються Базель 2

Номер	Країна	Діапазон коефіцієнта варіації	КЛАСТЕР
1	Литва	(0,4 - 0,5)	A
2	Австрія		
3	Молдова		
4	Латвія	(0,5 – 0,6)	B
5	Росія		
6	Румунія	(0,6 – 0,85)	C
7	Польща		
8	Македонія		
9	Туреччина	(0,85 – 0,9)	D
10	Болгарія	>0,9	E
11	Чехія		

Джерело: розраховано автором

На рисунку 2.5 представлена діаграма кластерів A,B,C,D, E для 11 країн, які працюють за нормативами Базель 2.

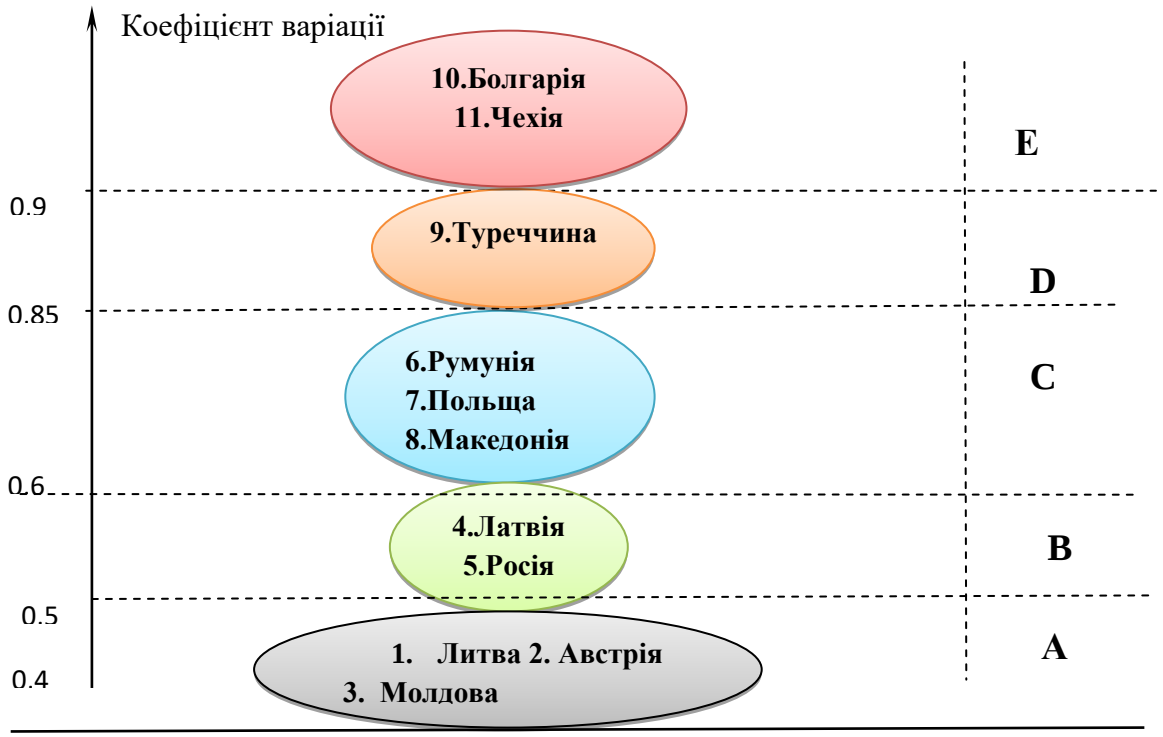

Рис. 2.5. Діаграма кластерів A,B,C,D , E за показником ROE для країн, які підпорядковані Базель 2

Джерело: складено автором

Розглянемо ще один важливий показник – Достатність капіталу (Bank capital to assets ratio (%)).

У таблиці 2.9 представлено значення показника достатності капіталу, а також його максимальні й мінімальні значення та розмах варіації для 20 країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр.

Таблиця 2.9

Значення показника достатності капіталу для 20 країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Австрія	7,492756	7,186053	7,770114	7,98594	6,841916	7,446891	7,334234	7,541992
Чехія	6,486402	6,491719	6,874574	7,208622	7,302796	7,524656	7,257312	6,480189
Болгарія	10,46769	10,7647	10,09607	10,35152	11,56688	12,0159	11,62961	11,3934
Боснія і Герцеговина	11,76545	13,61443	14,21343	14,36767	14,37775	14,09827	14,35469	14,00965
Белорусь	13,64168	13,9765	14,35358	13,96216	13,32306	12,82204	13,45644	14,57906
Естонія	9,282077	8,924609	9,883826	11,25842	11,59539	10,75403	10,82605	12,77038
Молдова	15,97536	15,84128	17,21359	15,0036	13,16593	14,67523	17,31441	17,09698
Румунія	8,878574	8,072372	8,019526	7,956966	7,38359	8,178321	8,924362	8,888647
Росія	12,89558	11,82983	11,78208	11,48521	8,536616	8,920835	10,36027	10,51411
Словаччина	9,716637	10,75072	11,68705	12,11667	11,8638	11,12241	10,97713	10,77232
Туреччина	12,27945	11,71008	12,10321	10,94559	11,59204	11,00131	10,72799	10,71992
Україна	14,63005	14,76006	15,03099	15,05637	11,22766	8,016476	9,781222	11,90291
Польща	8,198476	7,81802	8,693429	9,098195	8,937975	9,3697	9,506623	10,04598
Хорватія	13,76875	13,56124	14,22418	13,89044	14,04389	12,68263	14,04337	14,82324
Арменія	20,23822	17,22176	15,93071	15,28427	13,56965	14,68498	16,20487	15,70734
Литва	8,529617	10,7759	12,28335	12,61998	12,91227	11,05793	8,627719	9,386035
Латвія	9,274092	9,92613	10,48376	11,30378	10,07443	10,06333	10,07565	11,13044
Албанія	9,403214	8,688069	8,572606	8,372028	8,577677	9,526138	9,726743	10,16744
Македонія	10,56563	11,0484	11,16339	11,27371	10,81965	10,837	10,61231	10,84024

Джерело: розраховано автором на основі BSCEE [133]

Аналогічно, виходячи з даних таблиці 2.9, нормалізуємо показник НЗ для 19 країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр. за формулою:

$$НЗ^N = \frac{НЗ_i - НЗ_{MIN}}{НЗ_{MAX} - НЗ_{MIN}}, \quad i = \overline{1,19} \tag{2.2}$$

де *i* – номер країни.

У таблиці 2.10 представлено нормалізовані за формулою (2.2) значення показника $НЗ^N$ для 19 країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр.

Таблиця 2.10

Значення показника $НЗ^N$ для 19 країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Австрія	0,820407	0,708721	0,921407	1	0,583404	0,803705	0,762681	0,838336
Чехія	0,581651	0,583794	0,738059	0,872659	0,910605	1	0,892278	0,579148
Болгарія	0,19357	0,348273	0	0,133058	0,766113	1	0,798787	0,675754
Боснія і герцеговина	0,530157	0,862711	0,970447	0,998187	1	0,949733	0,995854	0,933795
Белорусь	0,466495	0,657056	0,87167	0,648895	0,285151	0	0,361067	1
Естонія	0,261687	0,186027	0,389049	0,679987	0,751308	0,573231	0,588475	1
Молдова	0,677218	0,644899	0,975697	0,442973	0	0,363821	1	0,947587
Румунія	0,453005	0,208712	0,192699	0,173742	0	0,240816	0,466879	0,456057
Росія	0,961779	0,726628	0,716092	0,650589	0	0,084776	0,402379	0,436322
Словаччина	0,415215	0,667176	0,895318	1	0,938385	0,757741	0,722342	0,67244
Туреччина	0,737899	0,468502	0,654514	0,106781	0,412649	0,133145	0,003822	0
Україна	0,939442	0,95791	0,996394	1	0,456141	0	0,250678	0,552059
Польща	0,267556	0,116723	0,46378	0,62425	0,560731	0,731889	0,786172	1
Хорватія	0,776054	0,731986	0,872776	0,801899	0,834487	0,545392	0,834376	1
Арменія	0,706288	0,386805	0,250066	0,1816	0	0,118128	0,279103	0,226408
Литва	0,218284	0,618945	0,887823	0,947866	1	0,669248	0,235782	0,37104
Латвія	0,472917	0,642243	0,787052	1	0,680755	0,677872	0,681072	0,954986
Албанія	0,574345	0,176027	0,111717	0	0,114541	0,642811	0,754543	1
Македонія	0	0,175822	0,217701	0,257877	0,092512	0,098829	0,016998	0,100009

Джерело: розраховано автором на основі даних з табл. 2.9

У таблиці 2.11 представлено розрахунки середньоквадратичного відхилення за вибіркою та значення коефіцієнту варіації для 19 країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр.

Таблиця 2.11

Значення коефіцієнту варіації для 20 країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр.

Країна	Середньоквадратичне відхилення за вибіркою	Коефіцієнт варіації
1	2	3
Австрія	0,27605	0,419067
Чехія	0,351317	0,624808
Болгарія	0,304049	0,588773
Боснія і Герцеговина	0,398946	0,60999
Белорусь	0,288807	0,628872
Естонія	0,330193	0,858224
Молдова	0,280893	0,438268
Румунія	0,29304	0,71015
Росія	0,30505	0,578479
Словаччина	0,365812	0,675107
Туреччина	0,33569	0,735558
Україна	0,312905	0,48763
Польща	0,343572	0,861363
Хорватія	0,259984	0,374659
Арменія	0,370117	0,756745
Литва	0,363703	0,820413
Латвія	0,36911	0,73017
Албанія	0,344768	0,975057
Македонія	0,264867	1,089745

Джерело: *розраховано автором*

Виокремимо з таблиці 2.11 окремо країни, які належать з категорії банківського нагляду – Базель 1 і Базель 2. У таблиці 2.12 виокремлено 9 країн ЦСЄ, які за банківським наглядом підпорядковуються вимогам Базель 1.

Таблиця 2.12

Значення коефіцієнту варіації для показника НЗ для країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр., що підпорядковуються Базель 1

Номер	**Країна**	**Діапазон коефіцієнта варіації**	**КЛАСТЕР**
1	**2**	**3**	**4**
1	Хорватія	(0,35 – 0,6)	A
2	Україна		
3	Боснія і Герцеговина	(0,6-0,75)	B
4	Белорусь		
5	Словаччина		

Продовження табл. 2.12

1	2	3	4
6	Арменія	(0,75-0,9)	C
7	Естонія		
8	Албанія	>0,9	D

Джерело: розраховано автором

На рисунку 2.6 представлена діаграма кластерів A,B,C,D для 9 країн, які працюють за нормативами Базель 1.

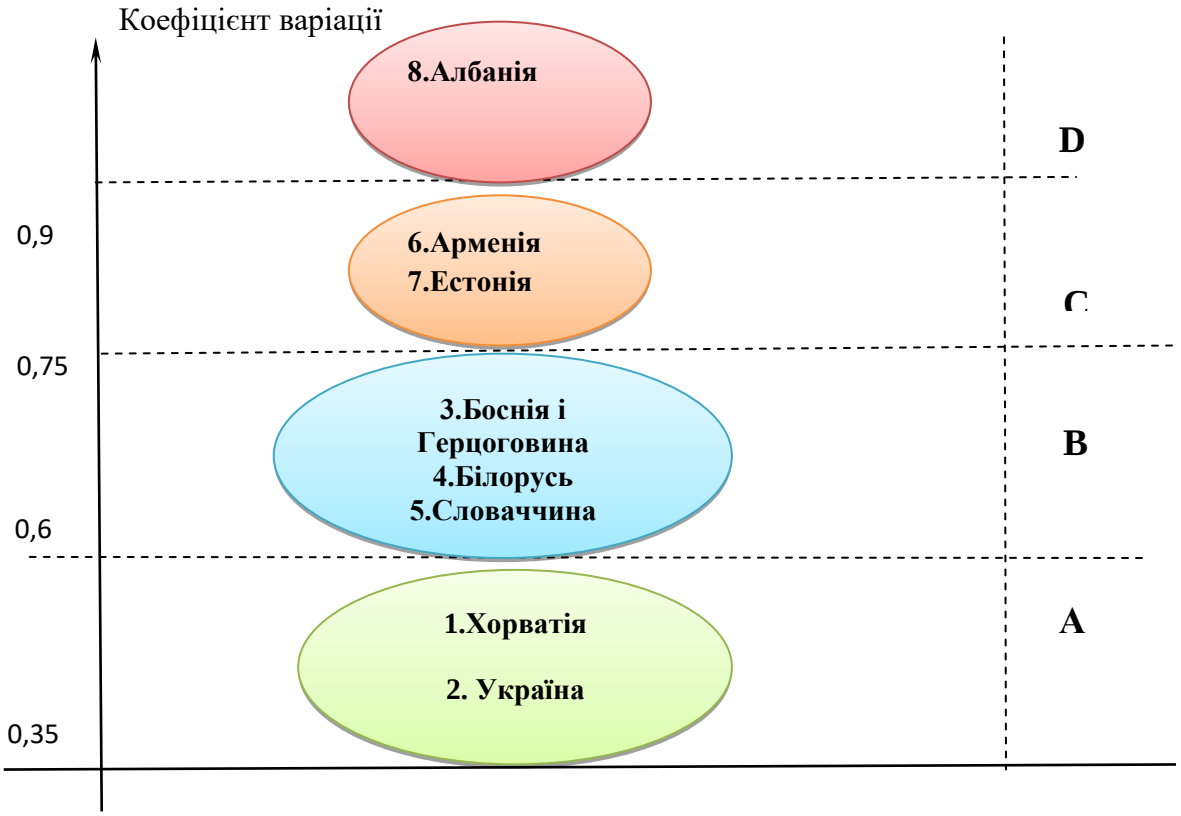

Рис. 2.6. Діаграма кластерів A,B,C,D за показником Н3 для країн, які підпорядковані Базель 1

Джерело: складено автором

У таблиці 2.13 виокремлено 10 країн ЦСЄ, які за банківським наглядом підпорядковуються вимогам Базель 2.

Таблиця 2.13

Значення коефіцієнту варіації для показника Н3 для країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр., що підпорядковуються Базель 2

Номер	Країна	Діапазон коефіцієнта варіації	КЛАСТЕР
1	2	3	4
1	Австрія	(0,4-0,6)	A

Продовження табл. 2.13

1	2	3	4
2	Молдова		
3	Росія		
4	Болгарія		
5	Чехія	0,6-0,75	B
6	Румунія		
7	Латвія		
8	Туреччина		
9	Литва	(0,75-0,9)	C
10	Польща		
11	Македонія	>0,9	D

Джерело: розраховано автором

На рисунку 2.7 представлена діаграма кластерів A,B,C,D для 11 країн, які працюють за нормативами Базель 2.

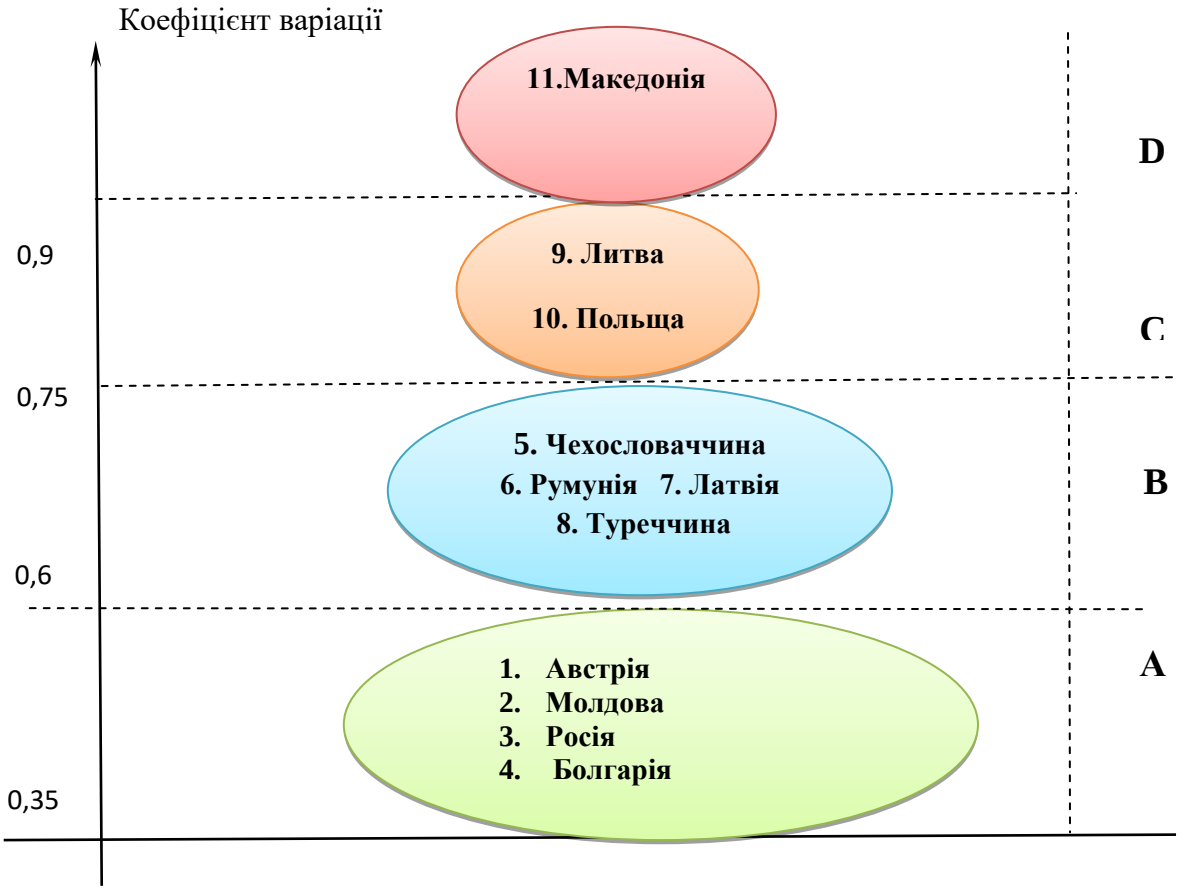

Рис. 2.7. Діаграма кластерів A,B,C,D за показником Н3 для країн, які підпорядковані Базель 2

Джерело: складено автором

Таким чином, внаслідок проведеного аналізу, країни Центральної та Східної Європи було поділено на кластери, виходячи, відповідно, з показників ROE (див. рис. 2.3., 2.4.), НЗ (див. рис.2.6., 2.7.) і стандарту банківського нагляду та регулювання (Базель I (див. рис.2.4., 2.6), Базель II (див. рис.2.5., 2.7.)).

Присвоїмо ранги коефіцієнтів варіацій показників ROE^N і $НЗ^N$. Тоді матриця рангів показників країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр., що підпорядковуються Базель 1, буде мати вигляд у таблиці 2.14.

Таблиця 2.14

Матриця рангів показників країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр. (Базель 1)

ROE^N	$НЗ^N$	ранг ROE^N, d_{ROE^N}	ранг $НЗ^N$, $d_{НЗ^N}$	$\left(d_{ROE^N} - d_{НЗ^N}\right)^2$
0,44518	0,756745	1	6	25
0,456363	0,374659	2	1	1
0,488471	0,60999	3	3	0
0,488821	0,48763	4	2	4
0,628152	0,628872	5	4	1
0,709586	0,975057	6	8	4
0,855262	0,675107	7	5	4
0,882172	0,858224	8	7	1
0,44518	0,756745	1	6	25
0,456363	0,374659	2	1	1
0,488471	0,60999	3	3	0
		$\sum = 36$	$\sum = 36$	$\sum = 40$

Джерело: авторські розрахунки

Виконаємо перевірку правильності складання матриці у таблиці на основі обчислення контрольної суми:

$$\sum x_{ij} = \frac{(1+n)\cdot n}{2} = \frac{(1+8)\cdot 8}{2} = 36. \qquad (2.3)$$

Робимо перевірку, щоб суми за стовпчиками матриці були рівні між собою і контрольній сумі. Робимо висновки, що матриця складена вірно.

Обчислюємо коефіцієнт рангової кореляції Спірмена:

$$p = 1 - 6\frac{\sum d^2}{n^3 - n} = 1 - 6\frac{40}{8^3 - 8} = 0,52. \quad (2.4)$$

За таблицею Стюдента знаходимо:

$$\text{t}(\alpha/2, \text{k}) = (0.05/2;6) = 2.447, \quad T_{кр} = 2,447 \cdot \sqrt{\frac{1 - 0,52^2}{8 - 2}} = 0,85 > 0,52 = p. \quad (2.5)$$

Оскільки $T_{кр} > p$, то приймаємо гіпотезу про рівність нулю коефіцієнта рангової кореляції Спірмена, що означає - ранговий кореляційний зв'язок між оцінками є незначним, але цей зв'язок – прямий і помірний.

Аналогічно матриця рангів показників країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр., що підпорядковуються Базель 2, буде мати вигляд у таблиці 2.15.

Таблиця 2.15

Матриця рангів показників країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр. (Базель 2)

ROE^N	$НЗ^N$	**ранг** ROE^N, d_{ROE^N}	**ранг** $НЗ^N$, $d_{НЗ^N}$	$\left(d_{ROE^N} - d_{НЗ^N}\right)^2$
1	**2**	**3**	**4**	**5**
0.419	0.467	1	2	1
0.438	0.499	2	3	1
0.578	0.587	3	5	4
0.589	0.972	4	10	36
0.625	1.263	5	11	36
0.71	0.654	6	6	0
0.73	0.522	7	4	9

Продовження табл. 2.15

1	2	3	4	5
0.736	0.859	8	9	1
0.82	0.447	9	1	64
0.861	0.729	10	7	9
1.09	0.845	11	8	9
		$\sum = 66$	$\sum = 66$	$\sum = 170$

Джерело: розраховано автором

Виконаємо перевірку правильності складання матриці у таблиці на основі обчислення контрольної суми:

$$\sum x_{ij} = \frac{(1+n)\cdot n}{2} = \frac{(1+11)\cdot 11}{2} = 66. \quad (2.6)$$

Робимо перевірку, щоб суми за стовпчиками матриці були рівні між собою і контрольній сумі. Робимо висновки, що матриця складена вірно.

Обчислюємо коефіцієнт рангової кореляції Спірмена:

$$p = 1 - 6\frac{\sum d^2}{n^3 - n} = 1 - 6\frac{170}{11^3 - 11} = 0,23. \quad (2.7)$$

За таблицею Стюдента знаходимо:

$$\text{t}(\alpha/2, \text{k}) = (0.05/2;9) = 2.262, \quad T_{кр} = 2,262 \cdot \sqrt{\frac{1-0,23^2}{11-2}} = 0,73 > 0,23 = p. \quad (2.8)$$

Оскільки за формулою (2.8) $T_{кр} > p$, то приймаємо гіпотезу про рівність нулю коефіцієнта рангової кореляції Спірмена, що означає – ранговий кореляційний зв'язок між оцінками є незначним, причому цей зв'язок – прямий.

Виходячи із дослідження рангової кореляції Спірмена і встановленої кластеризації, розглянемо сумісну взаємодію кластерів, вибравши за міру віддалення різницю коефіцієнтів варіації двох показників ROE і НЗ, бо рентабельність активів та мінімальні вимоги до капіталу банків є взаємопов'язаними показниками, які дають змогу аналізувати стабільність банків. У таблиці 2.16 на основі діапазону різниці коефіцієнтів варіації цих показників представлена кластеризації для країн за вимогами Базель 1.

Таблиця 2.16

Кластеризація за показниками ROE і НЗ для країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр., що підпорядковуються Базель 1

Номер	Країна Базель 1	Діапазон різниці коефіцієнтів варіації показників ROE і НЗ	КЛАСТЕР
1	Україна	(0-0,05)	A
2	Білорусь		
3	Естонія		
4	Хорватія	0,05-0,2	B
5	Словаччина		
6	Албанія	(0,2-0,4)	C
7	Вірменія		

Джерело: розраховано автором

У таблиці 2.17 на основі діапазону різниці коефіцієнтів варіації показників ROE і НЗ представлена кластеризації для країн за вимогами Базель 2.

Таблиця 2.17

Кластеризація за показниками ROE і НЗ для країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр., що підпорядковуються Базель 2

Номер	Країна Базель 2	Діапазон різниці коефіцієнтів варіації показників ROE і НЗ	КЛАСТЕР
1	2	3	4
1	Австрія	(0-0,05)	A
2	Росія		
3	Румунія	(0,05-0,2)	B
4	Молдова		
5	Турція		
6	Польща		
7	Латвія		

Продовження табл. 2.17

1	2	3	4
8	Чехія		
9	Македонія	(0,2-0,4)	С
10	Литва		
11	Болгарія		
12	Румунія		

Джерело: складено автором

Результати кластеризації показали (див. табл. 2.16, 2.17), що країни Центральної та Східної Європи можна поділити на три сегменти. Було виявлено, що в кожний сегмент потрапили країни, які відносяться до різних стандартів адекватності капіталу, але входять до одного кластеру. На рисунку 2.8 представлена загальна схема взаємодії Базель 1 і Базель 2 у вимірі кластерів країн, які знаходяться в полі відповідних банківських нормативів.

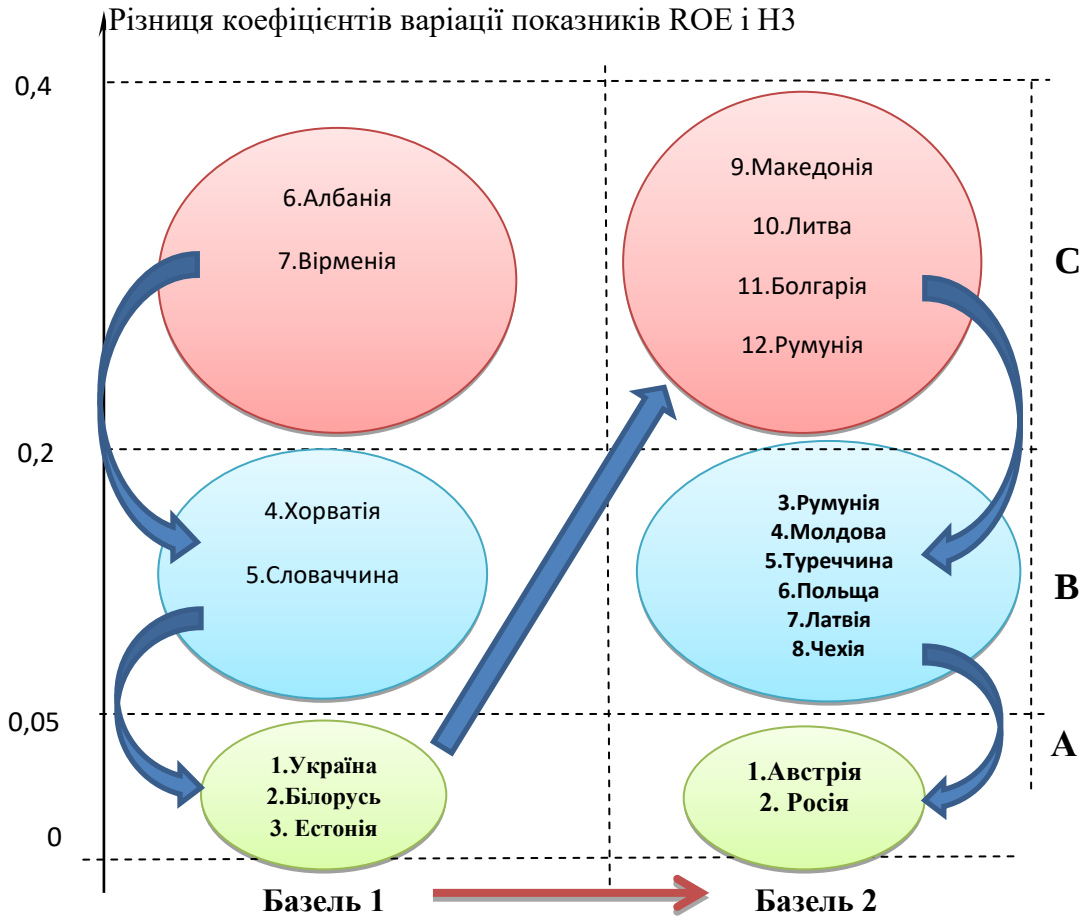

Рис. 2.8. Схема взаємодії Базель 1 і Базель 2 у вимірі кластерів країн

Джерело: побудовано автором

Як видно із рисунку 2.8., до першого сегменту (кластеру) можна віднести такі країни, як: Україна, Білорусь та Естонія, які виконують рекомендації Базель І та поступово запроваджують нормативи та рекомендації Базель ІІ та Базель ІІІ, - та такі країни, які повністю виконують рекомендації Базель ІІ та працюють над імплементацією стандартів Базель ІІІ: Росія та Австрія. На нашу думку, це говорить про те, що ці країни, зокрема Україна, вже повністю готові для переходу на Базель ІІ (див. рис. 2.8.). Про це також свідчить імплементація нормативно-правових актів в банківську систему України (Постанова НБУ № 64 «Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах»), які відповідають вимогам Базель ІІ [247]. Ці країни можна віднести до групи країн з частково- трансформованими системами банківського нагляду. До другого кластеру відносяться країни, які мають умовно середній показник варіації. До них відносяться, з одного боку, країни, які виконують стандарт Базель І та майже завершують імплементацію Базель ІІ: Хорватія, Словаччина, з іншого - це такі країни, як: Румунія, Туреччина, Польща, Латвія, Чехія які стабільно виконують стандарт Базель ІІ. На нашу думку, приєднання окремих країн до цього кластеру говорить про відносну стабільність розвитку банківських систем, які розвиваються в поступовому напрямку запровадження ініціатив Базельського комітету з банківського нагляду та регулювання з врахуванням національних особливостей розвитку та дає можливість віднести ці країни до групи країн з повністю трансформованими системами банківського нагляду.

До третього кластеру відносяться країни, які мають відносно високий показник різниці варіації показників. З одного боку, Албанія, Вірменія, які тільки почали запроваджувати банківські реформи. Це досить високий показник, враховуючи те, що, наприклад, Базельський коефіцієнт достатності капіталу повинен становити не менше 8%. Це може свідчити про те, що банківська система цих країн має відносно нестабільний характер розвитку, що вимагає від банків утримувати більше капіталу під ризики. З іншого - Македонія, Литва, Болгарія, які тільки почали виконувати стандарт Базель ІІ. Але мають досить високий рівень достатності капіталу - 15,7%, 18,78% та 22,08% відповідно. Такі показники

свідчать про те, що банківські системи цих країн потерпіли внаслідок криз, але за допомогою Базельських рекомендації вони намагаються вийти з цих кризових явищ. На нашу думку країни третьої групи відносяться до країн з нетрансформованими системами банківського нагляду.

Таким чином, внаслідок проведеного аналізу, ми отримали модель приєднання країни до стандарту банківського нагляду та регулювання, яка показує, як зміни в розвитку банківської системи, зокрема, в банківському нагляду та регулюванні впливають на спрямованість банківської системи відповідно до певного стандарту банківського нагляду та регулювання, виявили напрямок розвитку країн Центральной та Східної Європи. Всі країни можна поділити на дві основні групи: до першої групи відносяться країни, які обрали Євровекторний шлях розвитку банківської системи, системи банківського нагляду та регулювання; до другої групи – країни, в яких банківський нагляд та регулювання розвивається за національними підходами та практиками.

Висновки до розділу 2

1. Досвід формування світового банківського нагляду свідчить, що банківський нагляд є формою державного регулювання, що являє собою певні вимоги, обмеження та керівні принципи, спрямовані на створення прозорості ринку між банківськими установами та корпораціями. Цілі банківського нагляду та його завдання різняться між юрисдикціями залежно від стану та завдань економічного розвитку, а також можуть містити правила справедливого поводження з клієнтами та впливати на корпоративну соціальну відповідальність. На нашу думку, якщо проаналізувати наслідки криз останніх десятиліть, то можна визначити завдання банківського нагляду, серед них найбільш вагомі:

- пруденційні завдання — зменшення рівня ризику, притаманного банківський діяльності, — банківського кредитного ризику з метою захисту вкладників;

- запобігання численним або великим банкрутствам банків, які можуть призвести до системного ризику;

- запобігання неправомірному ризику використання банків для злочинних цілей, наприклад відмивання доходів, одержаних злочинним способом.

2. Аналіз становлення цивілізаційних систем банківського нагляду показав, що особлива увага сконцентрована у світі на формування системи банківського нагляду країн Центральної та Східної Європи. На цей процес впливає нерозвинутість фінансового ринку та корупційні явища в економіках. Формування таких систем повинно відбуватися на підставі принципів ефективного банківського нагляду, що складають глобальну основу банківського нагляду та тісно переплітаються з Принципами належного корпоративного управління.

3. Стабільність світової фінансової системи є можливою тільки завдяки додержанню вимог Європейського парламенту та Ради Європи, метою яких є створення рівних умов конкуренції у фінансовому секторі, посилення вимог щодо платоспроможності та ліквідності учасників фінансового сектору, упровадження спеціальних вимог до капіталу, ліквідності й інших фінансових установ, а також удосконалення системи регулювання та нагляду за фінансовим сектором. Орієнтиром для вирішення цих завдань можуть стати Основні принципи ефективного банківського нагляду.

4. Найважливішою метою банківського регулювання є підтримка довіри суспільства до банківської системи. Підтримка довіри на мікроекономічному рівні здійснюється через обмеження міри ризику окремих банків (несистемний ризик) і на макроекономічному рівні — через ізоляцію для запобігання кризі банків, щоб унеможливити «ефект доміно» і руйнування системи (системний ризик). Здійснюючи нагляд за несистемним ризиком окремих банків, банківські регулятори намагаються домогтися, щоб кожна з установ оперувала в рамках розсудливості або надійності і безпеки. Таким чином, досягнення цих завдань є

додержання Основних принципів ефективного банківського нагляду, які були вперше опубліковані Базельським комітетом з питань банківського нагляду у вересні 1997 р. і які є методологічним підґрунтям запровадження та розробки всіх рекомендацій комітету. Також зазначимо, що найбільш швидким способом установити міру "проблемності" банку є проведення стрес-тестів. Цей метод доповнюється безперервним аналізом виконання законодавства та вимог ризик-менеджменту з використанням комп'ютерних технологій.

5. Кроком на шляху до поточних реформ банківського регулювання стала необхідність посилення механізмів управління кризовими ситуаціями на рівні ЄС з метою зменшення потенційного впливу невдач, мінімізуючи різні національні підходи на користь гармонізації законодавства. З цією метою законодавчий орган ЄС ухвалив два нормативних акти: Директива 2014/59 / ЄС (Bank Recovery and Resolution (BRRD) та Положення №. 806/2014 Про створення єдиних правил та єдиної процедури вирішення проблем кредитних установ та окремих інвестиційних фірм в рамках механізму єдиної резолюції та Фонду єдиної резолюції - Single Resolution Mechanism (SRM) and a Single Resolution Fund (SRF). Обидва інструменти базуються на трифазному підході до управління банківськими кризами, який був притаманний Італії і раніше (підготовка і профілактика, раннє втручання, резолюція). Широкі повноваження, надані ЄЦБ, повинні мати змогу залучати більше ресурсів, ніж більшість вітчизняних регуляторів, однак ця система є складною і, ймовірно, може зіткнутися з важким періодом становлення. На практиці це будуть наглядачі, які керують повсякденним наглядом за кредитними установами, які визначатимуть успіх цих механізмів і їх виконання. Тому роль Банку Італії залишатиметься вирішальною поряд з ЄЦБ. В Італії та у всьому Європейському Союзі ще дуже багато роботи, щоб конкретно створити нову стабільну фінансову систему і це, очевидно, не лише питання законодавства та регулювання, але також і, можливо, більше - питання про ставлення та менталітет. З цієї точки зору Італія вже на крок попереду.

6. Існують різні підходи щодо регулювання банків країн членів євро-зони та країн-не членів і це викликає занепокоєння в Європейській раді з системного ризику та в Банку міжнародних розрахунків на базі Financial Stability Board. Вони занепокоєні в дієвості процесів гармонізації регуляторних стандартів по країнах.

7. Передовий світовий досвід банківського нагляду європейських країн та США свідчить, що ефективне корпоративне управління має вирішальне значення для належного функціонування банківського сектору та економіки загалом. Незважаючи на брак єдиного підходу в країнах ЄС до належного корпоративного управління, принципи Базельського комітету створюють основу, у рамках якої банки та наглядачі повинні працювати, щоб досягти надійного та прозорого управління ризиками, прийняття рішень і в такий спосіб сприяти довірі громадськості до банківської системи та підтримувати її безпеку і стійкість.

8. Британський банківський бізнес помітно змінився після фінансової кризи 2007-2008 років. Такі тенденції, як: дерегуляція, технологічні зміни, а також подальша інтеграція через створення єдиного європейського ринку - все це вплинуло на банківський сектор. Британські банки продовжують працювати у складних умовах, продовжуючи роботу над регуляторним та оперативним навантаженням, хоча економічна ситуація поступово поліпшується. На нашу думку, вони прийняли низку реформ й успішно зміцнили свої позиції в капіталі, які перевищують нормативні Базельські вимоги та практично відповідають вимогам Базеля III, зменшивши вплив інвестицій на банківську та торговельну діяльність, а також скоротили ризикові частини своїх балансів.

9. Найбільший виклик, який стоїть перед банківськими системами країн Центральної та Східної Європи та польською банківською індустрією, є дотриманням нового законодавства в контексті запровадження Директиви CRD IV, що сприятиме введенню нових правил виконавчих наказів банку, нових правил розгляду скарг клієнтів та реалізації BRRD щодо гарантій вкладів. Найбільші зміни чекають на сектор кооперативних банків, оскільки кооперативні банки почнуть діяти у формі схем інституційного захисту, створених для

задоволення вимог щодо капіталу та платоспроможності, встановлених CRR Regulation.

10. Досвід проведення реформ банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи свідчить, що ці реформи мали на меті застрахуватися від проблемних банків та мінімізувати вплив банківських криз на клієнтів банків. Крім того, криза 2007 року торкнулася фінансових систем та реальних економік та призвела, серед іншого, до великої кількості неповернених кредитів у балансах європейських банків. Ці кризи були схожі з кризами в інших розвинутих країнах Європи, однак мали свої специфічні прояви - обмеження міжбанківського кредитування та нестача ліквідності.

11. Досвід подолання кризових явищ в країнах Центральної та Східної Європи показує, що тільки за умов комбінації макропруденційних заходів та запровадження Європейських регуляторних ініціатив є можливим їх подолання. Про це свідчить досвід Польщі, яка запровадила Закон «Про макропруденційний нагляд за фінансовою системою та кризовий менеджмент у фінансовій системі». Компетентним органом макропруденційного нагляду за фінансовою системою та кризовим управлінням є Комітет з фінансової стабільності, який при виконанні своїх завдань співпрацює з Європейською радою з системного ризику.Основні результати розділу опубліковані у наукових працях автора [108; 115; 117; 118; 128; 131; 132; 135; 137].

РОЗДІЛ 3
СВІТОВА ФІНАНСОВА АРХІТЕКТУРА БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ ТА ЇЇ ВПЛИВ НАРОЗВИТОК СИСТЕМ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

3.1. Роль Базельського комітету банківського нагляду в процесі формування світової фінансової архітектури банківського нагляду

Сучасний період розвитку світових процесів регулювання та нагляду супроводжується формуванням інститутів нагляду за окремими банками і банківськими групами, що сприяє становленню взаємопов'язаності фінансової системи, де банки відіграють важливу роль.

Зарубіжні наукові роботи щодо становлення регуляторного середовища Європейського Союзу належать Матіасу Хентісу та Пьєру де Джоє-Карабелесу [138], дослідження банківського менеджменту належать західним аналітикам-практикам Тімоті Коху та Скоту Макдональду [139]. В роботах цих авторів особливе місце в становленні світового банківського регулювання та нагляду належить заснованому в 1974 р. Базельському комітету з банківського нагляду та регулювання. За понад 40 років існування ця організація опублікувала майже 500 документів, які стали основою для глобального нагляду та регулювання ризиків. На думку сучасних аналітиків, Комітет набув за ці роки статусу міжнародного регуляторного органу, при тому, що фактично ця організація ніколи не мала юридичних повноважень для запровадження банківського регулювання в країнах світу. Це стало можливим завдяки тому, що згадані документи враховували практики та досвід країн-членів. Так, зокрема, перша правка до правил Базель І з регулювання ринкових ризиків та більш пізні версії Базель ІІ в частині

регулювання кредитного ризику стали можливими саме завдяки застосуванню такої практики.

Еволюцію діяльності Базельського комітету з банківського регулювання з 1974 р. і до сьогодні поділяють на п’ять основних стадій. Їх можна найменувати за назвою ухваленого на той час основного документа, який справив вагомий вплив на діяльність центральних та комерційних банків:

стадія 1 — 1974–1986 рр. — Конкордат;

стадія 2 — 1987–1998 рр. — Базель I;

стадія 3 —1999–2008 рр. — Базель II;

стадія 4 —2009–2011 рр. — Базель III;

стадія 5 —2012–2019 рр. — пост-Базель III.

Опишемо коротко ці стадії. Так, на першій з них здійснювалася взаємодія регуляторів у питаннях регулювання банків, зокрема, надання дозволів слабкім банкам виходити на міжнародні ринки. Основним документом, який було опубліковано і який урегульовував ці питання, став “Конкордат”. Робота провадилася щодо підготовки документів, пов’язаних з іншими питаннями, зокрема Базель I та регулювання ризику ліквідності. Протягом 1974–1986 рр. робота здійснювалась усередині Комітету навколо ініціатив США та Великобританії щодо узгодження правил регулювання капіталу. Проте, в цей період консультативні документи офіційно не публікувалися, що було пов’язано зі слабкістю світової банківської системи внаслідок нафтових криз 1973–1974 рр. та Ірано-Іракської війни 1982 р.

Друга регуляторна хвиля розпочалася 1 грудня 1987 р. після публікації консультативної версії Базель I. Цим документом була розпочата робота над основами регулювання банківських ризиків, зокрема, над коефіцієнтом достатності капіталу. Так, спочатку розмір цього коефіцієнта встановлювався відношенням капіталу банку до активів, зважених на кредитний ризик. Після оприлюднення 1 липня 1988 р. Базель I комітет почав працювати над правками, які коригували недоліки Базель I, а саме: включили до оцінки достатності капіталу ринковий ризик, додали до рейтингового списку країни з нульовим

кредитним ризиком. Ця робота тривала майже 10 років під головуванням Пітера Кука — голови Базельського комітету, який запроваджував основні парадигми Базель I. І хоч останній базувався на фіксованому підході достатності капіталу, зваженого на кредитний ризик, уведення до оцінки ринкового ризику дозволило використовувати інші різні підходи до зважування ризику (використання внутрішніх моделей). Також уперше було згадано про операційний ризик 1 липня 1989 р. в документі ”Ризики в комп’ютерних та телекомунікаційних системах”. Принципи управління операційним ризиком були опубліковані 1 вересня 1998 р., хоч і не дістали кількісної оцінки, як це було з кредитним та ринковим ризиками під час внесення змін до Базель I.

Третя нормативна хвиля розпочалася 11 січня 1999 р. з оголошення, що стартувала робота над новим регулюванням капіталу Базель II. Дана хвиля відбувалась у найбільш турбулентному економічному середовищі. Протягом 1999–2008 рр. індекс S & P 500 коливався в діапазоні 1000–1500, що було наслідком азіатської кризи 1997 р. і дефолту Росії 1998 р. Проте, Базельський комітет опублікував 155 документів, або 7168 сторінок, під час своєї третьої регуляторної хвилі, що втричі більше ніж на своєму другому етапі. Варто зазначити, що саме під час третьої регуляторної хвилі Базельський комітет став публікувати коментарі щодо консультативних документів. Так, перші коментарі були опубліковані щодо другого консультативного документа з Базеля II 16 січня 2001 р. Однак, публікація коментарів не була звичайною практикою. Наприклад, із 43 документів, відкритих для консультацій Базельського комітету на третьому етапі, доступно тільки дев’ять.

Базель II має кілька суттєвих відмінностей від Базель I. Згідно з ним основа нагляду складається з трьох основних стовпів. Перший стовп характеризує головні вимоги до капіталу задля підтримки ризиків, характерних для банківської та фінансової діяльності (кредитний ризик, ризик контрагента, ринковий ризик і операційний ризик). Для цього правила надають методики для обчислення вимог капіталу, показуючи різні рівні складності в підходах до вимірювання та в організаційних і контрольних вимогах. Другий стовп містить вимоги від банків

уживати процеси і стратегії управління для оцінки наявної та майбутньої достатності капіталу, а також завдання наглядовим органам в забезпеченні надійності й узгодженості результатів у провадженні цих стратегій, уживати відповідні коригувальні заходи. Третій стовп являє собою вимоги, які стосуються достатності капіталу, схильності до ризику, загальні риси в реалізації банками систем ризик-менеджменту та контролю.

Четверта регуляторна хвиля присвячена розробкам рекомендацій для подолання криз 2007–2009 рр. і з цією метою 1 грудня 2009 р. було розпочато роботу над новими правилами банківського регулювання Базель III, коли було опубліковано перший консультативний документ BCBS 164 [140]. Базельський комітет з банківського нагляду випустив на розгляд пакет пропозицій щодо зміцнення глобального капіталу та ліквідності з метою сприяння становленню більш стійкого банківського сектору. І згаданий консультативний документ є ключовим елементом комплексного пакета реформ для подолання кризових явищ, що є частиною глобальних ініціатив зі зміцнення системи фінансового регулювання, які були схвалені Радою фінансової стабільності та лідерами країн G20. Ключовим засновком цього документа є те, що лише сильна банківська система є запорукою стійкого економічного зростання, оскільки банки перебувають у центрі процесу кредитного посередництва між вкладниками і інвесторами. Крім того, банки надають важливі послуги для споживачів, малих і середніх підприємств, великих корпоративних фірм і урядів, які покладаються на них, щоб вести свою повсякденну діяльність як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні.

Упровадження Базельських стандартів (Базель II, Базель II.5 і Базель III) вимагає від учасників національного банківського сектору активних дій у напрямку дальшого розвитку власних методик, систем і процесів з підтримки достатності капіталу й управління ризиками. Проте, на відміну від європейських фінансових організацій, які вже понад 10 років послідовно впроваджують ці стандарти, перед учасниками українського банківського сектору стоїть непросте

завдання одночасного застосування стандартів трьох нормативних документів, які були розроблені Базельським комітетом [141].

Вважається, що перехід до рекомендацій Базель ІІІ переважно завершено з погляду мінімальних вимог і термінів реалізації, але останніми роками виникають деякі пропозиції, що не пов'язані з Базелем ІІІ і є істотно новими стосовно до останнього. Тому п'ята регуляторна хвиля має бути відокремлена. Вона характеризуються значними змінами в таких напрямках: упровадження управління щоденною ліквідністю (BCBS 225; 02.07.2012) [142]; перегляд достатності капіталу щодо сек'юритизації (BCBS 236, 18.12.2012) [143]; достатність капіталу для операцій з CDS (BCBS 286, 24.06.2014) [144]; зміна підходу до кількісної оцінки операційного ризику (BCBS 291, 06.10.2014) [145].

Ефективність сек'юритизації під час нещодавньої фінансової кризи стала стимулом для Базельського комітету запропонувати застосування цього механізму для нормативної вимоги до капіталу. Тому комітет мав на меті розробити вимоги до капіталу більш чутливими до ризику та пом'якшити їх залежність від зовнішніх кредитних рейтингів. У ряді випадків критичні зауваження звучали на консультативних етапах. Альтман і Сандерс ще в 2001 р. критикували використання зовнішніх рейтингових агентств на тій підставі, що це призводить до циклічно відсталих вимог до капіталу, а значить, до більшої фінансової нестабільності. Незважаючи на це, вони вважали, що розумне оцінювання ризиків на основі вимог щодо капіталу є кроком у правильному напрямку. Проте, наявна пропозиція, яка стосується ризиків і пов'язана з рейтингами зовнішніх агентств або, можливо, із внутрішніми рейтингами банку, не має достатньої деталізації. Зокрема, зливання рейтингів А та ВВВ (корпоративні позичальники інвестиційного класу) разом з ВВ та В (нижче позичальників, що займаються інвестиційною категорією) вплинуть на ризики дістати збитків у межах цього поділу. У статті "An analysis and critique of the BIS proposal on capital adequacy and ratings" Альтман і Сандерс написали, що вивчають досвід втрати заборгованості за корпоративними облігаціями за період 1981–1999 р. і тому пропонують

переглянути систему зважування, яка більше нагадує фактичний досвід втрат кредитних активів [146].

З метою подолання цих негативних наслідків BCBS запропонував удосконалення поточних оцінок на основі рейтингового підходу, включеного в межах сек'юритизації Базель II. Існує пропозиція щодо зміни підходу на основі рейтингу та наглядового формульного підходу з метою створення чутливої до ризику моделі. Таке вдосконалення підходів має включати додаткові фактори ризику - зрілість.

Критерій поступовості є елементом внутрішнього регулювання країнами-членами ЄС гармонізованих правил, установлених для захисту від концентрації ризиків. Проміжний період, що закінчився у 2001 р., дозволяє через домовленість між банками обмежити вплив кредитних ризиків і перевищувати межу в 25% регулятивного капіталу. А для малих кредитних інститутів спеціальні режими діють ще п'ять років. Критерій поступовості відрізняє режими банківського регулювання Європи від цих режимів в Японії і США. Причинами цієї відмінності є різний вплив на моделі взаємовідносин між банками та компаніями, розвиток нових типів операцій разом з дальшим впливом процесів глобалізації ринків та зростаючої конкуренції. Описані тенденції на світових фінансових ринках продемонстрували регуляторам, що вартість сукупних активів більше не є адекватним індикатором загального обсягу ризиків, що беруться банками. Необхідним став більш складний підхід, ніж установлення мінімальних рівнів для відповідності рівня капіталу загальній сумі балансових активів. У 1988 р., коли коефіцієнти достатності капіталу найбільших банків у світі впали до загрозливо низького рівня в результаті конкурентного тиску, Базельський комітет змушений був вжити заходів через установлення загальних вимог щодо регулювання капіталу.

Аналіз основних стадій запровадження Базельських стандартів показує, що вплив вимог Базельської угоди на діяльність банку залежить від таких чинників, як бізнес-модель і стратегія діяльності, склад капіталу і ліквідних активів, поточні показники достатності власних коштів та ліквідності, рівень

кредитоспроможності контрагентів, обсяг позабалансових операцій. При цьому можна передбачити, що зростання вартості витрат, пов'язаних з підтриманням належного рівня достатності капіталу і ліквідності, а також із забезпеченням додержання вимог регуляторних органів, негативно позначиться на рентабельності банківської системи загалом. Тому актуальною залишається проблема дослідження вимог та рекомендацій Базельського комітету щодо регулювання банків та імплементації цих вимог у банківську систему країн [147].

Важливим моментом у становленні регуляторних вимог в країнах ЄС було визначення того, що є капіталом. Тому, основним завданням Базель І було формулювання мінімальних вимог до обсягу адекватності власного (регулятивного) капіталу банку, що є запорукою захисту його від фінансових ризиків. Друга важлива особливість базельських положень — це поділ показника власного капіталу на дві компоненти:

✓ Капітал першого рівня (основний капітал) — вважається більш незмінним і таким, що не підлягає передаванню, перерозподілу і повинен цілком покривати поточні збитки та складається з таких основних компонентів: фактично сплачений зареєстрований капітал; розкриті резерви, що створені або збільшені за кошти нерозподіленого прибутку (резерви, що оприлюднені банком у фінансовій звітності). Загальний розмір основного капіталу визначається з урахуванням розміру очікуваних (можливих) збитків за невиконаними зобов’язаннями контрагентів.

✓ Капітал другого рівня (додатковий капітал) — має менш постійний характер, його розмір піддається змінам і складається з таких основних елементів:

- резерви під стандартну заборгованість інших банків;
- резерви під стандартну заборгованість клієнтів за кредитними операціями банків;
- результат переоцінки (дооцінки) основних засобів, які належать до нерухомого майна (будівлі, споруди), що забезпечує технологічне здійснення банківських функцій;

- прибуток поточного року, що зменшений на суму неотриманих нарахованих доходів;
- субординований борг, що враховується до капіталу (субординований капітал);
- нерозподілений прибуток минулих років;
- прибуток звітного року, що очікує затвердження.

Окрему роль відіграють вирахування з основного та регулятивного капіталу, які повинні забезпечити його високу якість та безризиковість. Такий капітал дістав назву *капітал третього рівня* і може бути використаний для покриття тільки ринкових ризиків. Активи, які підпадають під вимоги капіталу за ринковим ризиком, виключаються з вимог до зваженого з урахуванням ризику кредитного капіталу. Комітет визначає, що коефіцієнт зваженого ризику, за яким капітал прив'язується до різних категорій активів і позабалансових зобов'язань, вимірюваний на основі спектра категорійності непрямих ризиків, є пріоритетним методом визначення достатності капіталу банку.

Базельський Комітет розробив коефіцієнт ризику, який, на його думку, має такі переваги над більш простим підходом відносного коефіцієнта:

по-перше, він забезпечує більш зрозумілу основу для міжнародних порівнянь, де є відмінності між банківськими системами;

по-друге, під час вимірювання він дає змогу банкам більш вільно оперувати позабалансовими зобов'язаннями;

по-третє, цей коефіцієнт не впливає на володіння банками високоліквідними або іншими активами, які мають понижений ризик.

Коефіцієнт Cooke (названий на честь Пітера Кука з Банку Великобританії) розглядає складові кредитного ризику, які є як на балансових рахунках, так і на позабалансових. Цей показник базується на тому, що називається загальними активами, зваженими на ризик банку (також іноді називають сумою зважених за ризиком). Це є показником загального кредитного ризику банку.

Вимога до банків полягає в підтримці капіталу на рівні мінімум 8% сукупних активів, зважених за ризиком. Це можна подати у вигляді формули:

Власний капітал (регулятивний капітал) : Активи, зважені за ризиком ≥ 8%.

За першою базельською угодою експозиції кредитного ризику можна поділити на три категорії:

1. Ризики, що виникають з балансових активів (за винятком похідних фінансових інструментів).

2. Ризики, що виникають за позабалансовими статтями (за винятком похідних фінансових інструментів).

3. Ризики, що виникають унаслідок операцій з деривативами за межами країни походження банку.

Система оцінки залишається настільки простою, наскільки це можливо, і використовує тільки п'ять значень — 0, 10, 20, 50 і 100 відсотків. Вони неминуче дозволяють мати найширший спектр думок про рівень ризику різних видів активів і така оцінка не може сприйматися, як показник комерційного ваги і ринкової вартості різного інструментарію.

Базельським комітетом були визначені коефіцієнти оцінки ризику балансових активів, які використовувалися для розрахунку кредитного ризику:

- ✓ Коефіцієнт 0% застосовувався для таких активів:

А. Каса (включаючи (на розсуд на місцях) золото в злитках у власних сховищах або, на розподільній основі, у розмірі зобов'язань, еквівалентних такому золоту).

Б. Боргові зобов'язання центральних органів влади і центральних банків, які виражені в національній валюті і які перебувають у пасивах.

В. Інші зобов'язання центральних органів влади і центральних банків ОЕСР (група країн, які входять до ОЕСР, об'єднує повноправні країни-учасниці ОЕСР або ті країни, які уклали спеціальні кредитні угоди з МВФ, асоційовані Генеральною угодою щодо кредитних ресурсів (Fund's General Arrangements to Borrow)).

Г. Активи, забезпечені коштами або цінними паперами центральних органів влади ОЕСР або їх гарантіями. Деякі країни-учасниці для розрахунку інвестиційного ризику мають намір застосувати оцінку цінних паперів,

емітованих центральними органами влади країн ОЕСР. Значення оцінки буде, наприклад, 10% від всіх цінних паперів, або 10% від тих, в яких термін чинності закінчується протягом одного року, а 20% для тих, в яких — більше від одного року. Заборгованість інших багатосторонніх банків розвитку, акціонерами яких можуть бути країни ОЕСР, на розсуд на місцях, прийме 20 відсоткове значення.

Боргові зобов'язання громадських організацій, або 50%, виключаючи центральні органи влади, а також позики, гарантовані такими організаціями на місцях.

✓ Коефіцієнт 20% застосовувався для таких активів:

А. Заборгованість багатосторонніх банків розвитку (IBRD, IADB, AsDB, AfDB, EIB), а також зобов'язання, гарантовані або забезпечені цінними паперами, емітованими даними банками.

Б. Заборгованість банків, заснованих в ОЕСР, і позики, гарантовані такими банками. Комерційні позики, забезпечені такими органами частково, також наберуть знижене значення, еквівалентне частці повністю забезпеченого кредиту. Так само і за кредитами, частково забезпеченими коштами або цінними паперами, емітованими центральними органами влади ОЕСР або багатосторонніми банками розвитку, наберуть знижене значення, еквівалентне частці повністю забезпеченого кредиту. Заборгованість інших багатосторонніх банків розвитку, акціонерами яких можуть бути країни ОЕСР, на розсуд на місцях, набере значення 20%.

В. Заборгованість банків, заснованих поза ОЕСР, термін дії якої закінчується протягом одного року, і позики із залишковим терміном до одного року, які гарантовані банками, заснованими в країнах, що не входять в ОЕСР.

Комітет дійшов висновку, що для цілей нагляду, капітал треба показувати у двох розрядах у такій спосіб, який би забезпечував, як мінімум, наявність основного капіталу — не менше 50% від капітальної бази банку, що складається з акціонерного капіталу і розкритих резервів, розподілених з доходів після оподаткування (розряд 1). Інші елементи капіталу (другорядний капітал) належать до розряду 2 в сумі, що дорівнює приблизно тій, що в основному капіталі.

✓ Коефіцієнт 50% застосовувався для таких активів:

А. Кредити, які цілком забезпечені заставою житлової нерухомості у власності або в оренді.

✓ Коефіцієнт 100% застосовувався для таких активів:

А. Заборгованість приватного сектору.

Б. Заборгованість банків, заснованих поза ОЕСР, з терміном погашення менше від одного року.

В. Боргові зобов'язання центральних органів влади країн, що не входять в ОЕСД (якщо вони не виражені в національній валюті і фондуються в цій валюті).

Г. Заборгованість комерційних компаній у володінні громадських організацій.

Д. Приміщення, цехи та обладнання, інші основні засоби.

Е. Нерухомість й інші інвестиції (включаючи неконсолідуючі капіталовкладення в інші компанії).

Є. Капітальний інструментарій, емітований іншими банками.

Ж. Усі інші активи.

Загалом систему оцінки ризиків можна подати у вигляді табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Вимірювання ризиків за рекомендаціями Базель I,%

Вид активів	Заборгованість країн ОЕСР	Міжбанківська взаємна допомога	Кредити, забезпечені нерухомістю	Корпоративні борги
Ризик-ваги	0	20	50	100

Джерело: складено автором за даними Базельського комітету з банківського регулювання

У першій Базельській угоді визначено, що попри існування різних видів ризику, що їм намагається запобігти керівництво будь-якого банку, для більшості банків основним є ризик неспроможності клієнта. Також існує багато інших видів ризику: інвестиційний ризик, ризик процентної ставки, ризик валютної ставки,

ризик концентрації. Тому перша Базельська система фокусується в основному на кредитному ризику і супутнього йому ризику країни.

Базелем I запроваджена норма, відповідно до якої власний (основний і додатковий) капітал банку з відповідними вирахуваннями не може бути меншим за 8% від активів, зважених на відповідні коефіцієнти ризиків. Тобто на кожні 100 одиниць потенційних втрат банк повинен мати не менше ніж 8 одиниць власного капіталу.

Викладені в Базелі I принципи розрахунку мінімального розміру достатності капіталу були взяті за основу для встановлення аналогічних стандартів національними законодавствами понад 130 країн світу. При цьому допускалися відхилення від загальних рекомендованих правил розрахунку капітальної бази залежно від місцевих умов, а також визнавалися особливості в національних методах ведення бухгалтерського обліку.

Отже, перша Базельська угода була першою спробою встановити міжнародні стандарти, базовані на ризику достатності капіталу.

Водночас експерти виділяють такі слабкі моменти Базель I:

- необ'єктивна оцінка величини ризиків (обмеження тільки кредитними ризиками), на яку зважувалися активи банків;
- недосконалий інструментарій визначення величини нових видів кредитних ризиків (кредитні деривативи, позабалансові зобов'язання);
- неповне врахування другорядних ризиків і гарантій;
- норматив адекватності капіталу обчислювався для покриття тільки кредитних і ринкових ризиків;
- ігнорувались інші види ризиків, зокрема операційні ризики, які останнім часом значно впливали на розмір капіталу банків.

Аналіз регуляторних вимог Базель II показує, Базельський Комітет продовжує працювати на таких основних напрямках, як: мінімальні вимоги до капіталу, особливості наглядового процесу та складові ринкової дисципліни [64]. У червні 2004 р. Комітет опублікував Базель II, який набув чинності наприкінці 2006 р. Однак, коли фінансова криза матеріалізувалася, багато країн ще не

повною мірою сприйняли ці вимоги, наприклад США. Публікацію останніх стандартів капіталу Базельський комітет здійснив у 2004 р. з огляду на основні ризики і роль Базельської угоди у розв'язанні проблеми стабільності світової валютно-фінансової системи. Основна мета Базель II — сприяння адекватній капіталізації банків і вдосконаленню систем управління ризиками, а отже, посиленню стабільності банківської системи загалом. Для цього регулятивний капітал банку має відповідати його реальним ризикам, покривати всі основні ризики та визначати обсяг операцій, який може здійснювати банк відповідно до рівня капіталу.

На рис. 3.1 подано основні складові угоди Базель I.

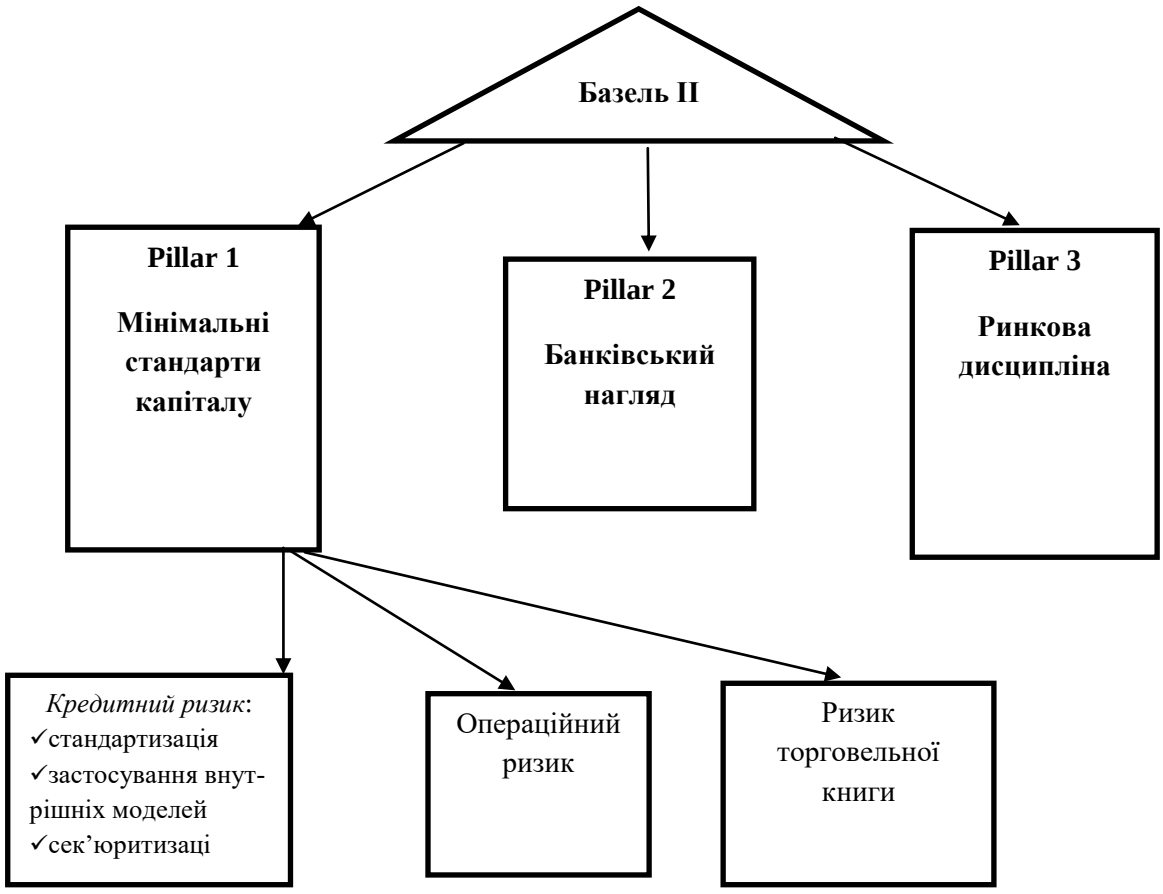

Рис. 3.1. Основні складові угоди Базель II

Джерело: побудовано автором

Як видно з рисунка, правила Базель II передбачають комплексний підхід до регулювання діяльності банків. Пропонується принциповий перехід від розрахунку виключно достатності капіталу до оцінки його з урахуванням управління ризиками в банках за такими трьома основними напрямами:

1. *Мінімальні вимоги до достатності капіталу*. Порядок визначення загальної суми регулятивного капіталу залишився практично без змін — норматив достатності капіталу (К) обчислюють так: у чисельнику сума капіталу, що є в банку, а в знаменнику — ризики, на які наражається банк. Тобто обсяг активів, зважених за мірою ризику, пропонується залишити незмінним — 8%:

К = Власний капітал : (Кредитний ризик + Операційний ризик + + Ринковий ризик) ≥ 8%.

Основні зміни, закладені в новій схемі, стосуються процедури зважування активів за мірою ризику і вимогами до мінімального розміру капіталу та більш тісно пов'язуються з фактичними основними ризиками банків та мірою ділової активності банку і системами внутрішнього контролю. Базельський комітет запропонував розширити коло ризиків, які беруться до розрахунку регулятивного капіталу. Загальна сума активів, зважених за мірою ризику, визначається як сума показників за видами ризику: кредитного, ринкового та операційного.

Головним видом ризику залишається кредитний ризик. З метою підвищення точності оцінки ризиків, пов'язаних з різними категоріями активів і їх чутливості до якості цих активів Базельський комітет надає можливість використовувати зовнішні кредитні рейтинги спеціалізованих міжнародних рейтингових агентств, серед яких найвідомішими є Standard and Poor’s, Moody’s Service, Fitch IBCA. Передбачається також використовувати для окремих операцій рейтинги великих страхових компаній, які здійснюють операції з гарантування експортних операцій.

2. Здійснення ефективного контролю з боку регуляторних органів за організацією внутрішньої системи управління ризиками в банках. Даний напрям ґрунтується на чотирьох взаємозалежних принципах:

- банки повинні мати відпрацьований метод оцінки достатності капіталу залежно від ризикованих операцій;

- даний процес оцінюватиметься наглядовими органами, які застосовуватимуть заходи щодо тих аспектів внутрішнього процесу, які, на їхню думку, не відповідають установленим критеріям;

- очікується, що банки під час проведення операцій оперуватимуть капіталом не меншим за величину резервного капіталу;

- на наглядові органи буде покладений обов'язок втручання на ранніх стадіях у разі зниження капіталу за менший від необхідного рівень з урахуванням ризикованої операцій конкретного банку.

3. *Посилення ринкової дисципліни — більш детальне розкриття інформації в річних фінансових звітах.* У нових правилах пропонується детальніше розкриття інформації щодо таких моментів:

- схильність до ризиків і оцінка ризиків, а саме:

- кредитний ризик - розподіл кредитів за строками, величина простроченої заборгованості;

- ринковий ризик - оцінка ймовірних втрат у розрізі різних торгових портфелів і характеристики внутрішніх моделей, що використовуються для їх розрахунку;

- операційний ризик - оцінка ймовірних втрат у результаті неадекватної роботи внутрішніх систем;

- процентний ризик - оцінка зміни вартості в результаті різких коливань процентних ставок;

- капітал - опис складників резервного капіталу, включаючи перелік випадків використання інноваційних інструментів у розрахунку основного капіталу;

- достатність капіталу - інформація щодо величини капіталу, що резервується під кредитний, ринковий і операційний ризики, та загальний процент резервного капіталу від підсумкової величини капіталу банку.

Для банків, які використовуватимуть внутрішні моделі для оцінки необхідного розміру резервного капіталу, необхідною умовою можливості їх використання є докладне розкриття інформації щодо сутності методики,

включаючи кількісну і статистичну інформацію. Основні критерії, на яких ґрунтується діяльність банків, викладено в Міжнародній конвергенції вимірювання капіталу та стандартів капіталу, опублікованій Базельським комітетом з банківського нагляду в червні 2006 р. (так звана нова Базельська угода, або Базель II), а також у Директивах 2006/48/ЕС та 2006/49/ЕС від 14 червня 2006 р. Ці критерії стосуються здійснення діяльності як кредитних установ, так і достатності капіталу інвестиційних компаній та кредитних організацій.

Згідно із зазначеними документами основа нагляду складається з трьох основних стовпів (див. рис. 3.1). Перший стовп (Pillar 1) характеризує основні вимоги до капіталу задля підтримки ризиків, характерних для банківської та фінансової діяльності (кредитний ризик, ризик контрагента, ринковий ризик і операційний ризик). Для цього правила надають методики для обрахунку вимог капіталу, показуючи різні рівні складності в підходах до вимірювання та в організаційних і контрольних вимогах. Перша особливість другого стандарту регулювання капіталу BCBS є те, що стандартизований підхід є продовженням підходу Базель I щодо присвоєння вагів ризику активів з додаванням вагів ризику, який замовляють за даними зовнішніх рейтингових агентств. Далі, банкам, які наражаються на більш складні ризики, органи управління з дозволу регуляторного органу можуть надати дозвіл застосовувати власні внутрішні рейтинги, які треба використовувати для визначення вимог до капіталу, що підлягають суворій валідації, та для умов роботи з даними. Третій напрямок кредитного ризику — це структура сек'юритизації. Було визначено, що банки матимуть регулятивний капітал для позицій сек'юритизації. Вага ризику може бути одержана з використанням стандартизованого підходу (з відповідним зовнішнім рейтингом або рейтингом, одержаним за внутрішніми моделями). Сума активу, зважена на ризик експозиції із сек'юритизації, обчислюється із застосуванням наведеної ваги ризику за стандартизованого підходу.

Другий стовп (Pillar 2) містить вимоги від банків вживати відповідні коригувальні заходи стосовно до процесій і стратегій управління для оцінки

наявної й майбутньої достатності капіталу, а також завдання наглядовим органам щодо забезпечення надійності й узгодженості результатів у провадженні цих стратегій.

Третій стовп (Pillar 3) являє собою вимоги, які стосуються достатності капіталу, схильності до ризику та загальних рис у реалізації банками систем ризик-менеджменту та контролю.

Правила складаються з найпростіших і найбільш легкореалізовуваних варіантів регулювання, які підпорядковуються основним цілям регулювання. Це забезпечується детальним викладенням основних положень у контексті трьох основних стовпів сучасного регулювання для банків з різною структурою. Наприклад, невеликі банки з менш складною організаційною структурою можуть вибрати менш складні методики для виконання. Тобто правила просто описують методології, а не встановлюють обмеження на свободу вибору банків.

Правила регулювання зміцнюють зв'язок між вимогами до капіталу та організаційними аспектами банків, використовуючи синергію в управлінні банками та в оцінках і діях наглядових органів. Керівні органи банків відіграють ключову роль у галузі управління ризиками і їх контролю. Вони, зокрема, повинні розвивати ризик-стратегії та політики управління, перевіряти їхню ефективність на тривалий час, окреслювати обов'язки і відповідальність різних корпоративних функцій як окремих підрозділів, так і всього банку й у такий спосіб переконуватися, що всі ризики, на які може наражатися банк, будуть адекватно покриті.

З огляду на інтеграційні процеси, що відбуваються в міжнародному банківському менеджменті, особливо в країнах Європейського Союзу, правила регулювання діяльності банків також регламентують координацію та співпрацю між світовими наглядовими органами та суб’єктами, які підлягають нагляду в питаннях підвищення ефективності управління [148].

Відповідно до такої політики в банківському нагляді провідні банки країн ЄС співпрацюють з Базельським Комітетом в таких основних напрямках:

По-перше, підвищення якості, послідовності і прозорості капітальної бази. Так, активно обговорювалося питання підвищення частки акціонерного капіталу першого рівня з 2% до 4,5%. Як виявилося, навіть такий рівень нижчий від того, на який розраховували деякі з розробників фінансової політики. Проте, впровадження пропозицій може становити певні труднощі. Хоча сьогодні у багатьох банках частка акціонерного капіталу перевищує 4,5%, її розрахунок базується на вимогах Базель II. Зміни, викликані впровадженням Базель III, приведуть до того, що навіть досить капіталізовані банки в Європі і США можуть зазнати труднощів з досягненням необхідного рівня. Це, у свою чергу, може спричинити скорочення доступного кредитування і збільшення вартості кредитування в цілому. Національні регуляторні органи в різних географічних регіонах мають різні погляди на впровадження Базель III [149].

По-друге, для регуляторів на Заході важливіше збільшення буферів капіталу і ліквідності, тоді як на Сході більш значущі - всебічне покриття управління ризиками, удосконалення підходів до стрес-тестування, необхідність відповідності управління капіталом і ризиками та їх інтеграції в стратегію компанії. Розбіжності щодо підходів до впровадження призвели до того, що деталі впровадження визначатиме індивідуальний підхід регуляторного органу. Відповідно, в окремих юрисдикціях з'явиться можливість застосовувати більш жорстку інтерпретацію Базель III. Ці політичні питання і дебати навколо впровадження викликатимуть побоювання щодо нерівності умов гри [150].

По-третє, незважаючи на всі дискусії щодо запропонованих нововведень, варто наголосити, що основний підхід, передбачений Базель II для оцінки активів, зважених за кредитним ризиком, не змінився — Базель III залишає режим достатності капіталу, який базується на зважених за ризиком активах. Це означає, що регуляторні органи, як і раніше, приділятимуть основну увагу управлінню ризиками та корпоративному управлінню, як головним чинникам для забезпечення стійкого фінансового сектору.

Таким чином, ключові зміни в регуляторному середовищі країн ЄС відбувалися під впливом основних підходів Базельського комітету до оцінки достатності капіталу та оцінки ризиків в банках.

3.2. Формування Європейських фінансових наглядових інститутів та їх вплив на розвиток систем банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи

У даному підрозділі проаналізовано процес формування Європейських фінансових інститутів та показано їх вплив на становлення систем банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи.

Процес формування інститутів банківського нагляду Європейського Союзу відбувався в межах дискусії: кожна країна самостійно приймає свої власні рішення про те, як діяти в цих умовах, або, об'єднати зусилля для зміцнення співпраці в рамках країн ЄС, щоб забезпечити єдиний фронт проти економічних наслідків фінансової кризи. Рішення було знайдено під час підготовки звіту "De Larosiere Report", який по суті виділив три основних складових для захисту від будь-якої ймовірності майбутнього краху: новий нормативний порядок; сильний та скоординований нагляд; ефективні процедури антикризового управління [151]. Згідно з цим документом, нормативно-правова база, яка діяла до недавньої кризи, не була злагодженою, тобто кожна держава-член ЄС мала значний ступінь свободи дій в регулюванні, що призвело до наявності широкої різноманітності національних підходів, пов'язаних з місцевими традиціями та законодавствами. "De Larosiere Report" призвів до створення Європейської системи фінансового нагляду European System of Financial Supervision (ESFS), метою якої є забезпечення контролю за фінансової системи Союзу. ESFS складається з трьох

європейських наглядових органів: Європейський банківський орган (the European Banking Authority), який знаходиться в Лондоні; орган регулювання європейських ринків цінних паперів (the European Securities Markets Authority), який знаходиться в Парижі; Європейський орган пенсійного забезпечення (the European Insurance and Occupational Pensions Authority), який знаходиться у Франкфурті. Відповідні національні органи нагляду беруть участь у діяльності цих органів та мають право видавати обов'язкові нормативні технічні стандарти і застосовувати технічні норми на додаток до існування необов'язкових керівних принципів і рекомендацій. Крім того, Європейська рада з системних ризиків (European Systemic Risk Board) є складовою частиною ESFS, яка несе відповідальність за макропруденційним наглядом фінансової системи в рамках Союзу з метою сприяння запобіганню або пом'якшенню системних ризиків для фінансової стабільності в Союзі, які випливають з подій в рамках фінансової системи і з урахуванням макроекономічних змін, щоб уникнути періодів широкомасштабного фінансового банкрутства. Це сприяло б нормальному функціонуванню внутрішнього ринку і тим самим забезпечило стійкий внесок фінансового сектора в економічний розвиток [80].

Ключовою особливістю регулювання банківського середовища країн єврозони є створення Банківського союзу в Європейському Союзі, тобто передача відповідальності за проведення банківської політики з національного рівня на рівень ЄС в ряді країн Європейського Союзу. Цей процес розпочався в 2012 році у відповідь на фінансову кризу в європейських країнах. Мотивацією для банківського союзу стала слабкість численних банків в Єврозоні. У ряді країн приватні борги, які виникнули внаслідок іпотечної кризи, були переведені в суверенні борги, як результат послаблення економік країн в посткризовий період. Завданням Банківського союзу стало застосування певних заходів у відповідь на цей виклик.

У той час, як всі банки-учасники будуть перебувати під контролем ЄЦБ, це буде здійснюватися у співпраці з національними наглядовими органами. Найбільш значущі установи, у тому числі з холдингами більше ніж 30 млрд євро,

або 20% від ВВП держави, в якій вони засновані, і ті установи, які безпосередньо фінансуються за рахунок Європейського механізму стабільності або Європейського фонду фінансової стабільності, або подав заявку на таке фінансування, буде під безпосереднім контролем з боку ЄЦБ. Більш дрібні банки будуть залишатися безпосередньо під контролем національних органів, хоча ЄЦБ має право взяти на себе безпосереднє керівництво будь-яким банком. Режим моніторингу ЄЦБ включає проведення стрес-тестів фінансових установ. У разі виявлення проблем, ЄЦБ має можливість проводити раннє втручання в менеджмент банку, щоб виправити ситуацію, наприклад, шляхом втручання в капітал та встановлення обмежень або вимагаючи зміни в управлінні. Загальна структура ЄЦБ викладена на рис. 3.2.

Рис. 3.2. Схема Європейської системи Центральних банків

Джерело: розроблено автором

Таким чином, проблема інтеграції банківського регулювання та нагляду вже давно стала ключовою політики ЄС, як доповнення до створення внутрішнього ринку капіталу, а з 1990-х років і до єдиної європейської валюти. Проте, потужні політичні перешкоди на рівні держав-членів приводили до провалу попередніх спроб створити європейську структуру для банківського нагляду, у тому числі в

ході переговорів Маастрихтського договору в 1991 році і Договору Ніцці в 2000 році. Протягом 2000 року поява загальноєвропейських банківських груп за допомогою транскордонного злиття і поглинання - покупка Abbey National Santander Group, Hypo Vereinsbank UniCredit і Banca Nazionale del Lavoro BNP Paribas - призвела до відновлення закликів до банківської політики інтеграції, зокрема, Міжнародного валютного фонду, та створення Комітету європейських органів банківського нагляду в 2004 році. Погіршення умов кредитування під час кризи в євро-зоні, а також фінансова нестабільності для великих держав-членів зони євро з середини 2011 року призвели до відновлення дискусій про взаємозалежність банківської політики, фінансової інтеграції та фінансової стабільності. 17 квітня 2012 року керуючий директор МВФ Крістін Лагард виступила за інтеграцію банківської політики, посилаючись на необхідність зміцнення Європейського валютний союзу, вона сказала, що виступає “за підтримку сильної фінансової інтеграції і що наш аналіз повинен бути в формі єдиного нагляду, у формі єдиного органу дозволу банку із загальним блокуванням зворотного ходу і створення єдиного фонду страхування вкладів “ [153]. А вже на наступному тижні 25 квітня 2012 року, президент Європейського центрального банку Маріо Драгі повторив ці думки, зазначивши в своєму виступі перед Європейським парламентом що "забезпечення добре функціонуючої ЄВС передбачає зміцнення банківського нагляду на європейському рівні" [72]. Ще одним важливим етапом європейських банківських інтеграційних процесів стала доповідь, представлена 26 червня 2012 р. президентом Європейської ради Германом Ван Ромпейом, який закликав до більш глибокої інтеграції в Єврозоні і запропонував основні зміни в чотирьох напрямках. По-перше, він закликав до банківського союзу на підставі Європейського механізму стабільності, загального фінансового нагляду та фонду гарантування вкладів. По-друге, пропозиції щодо фінансового союзу включали суворий контроль за бюджетами країн євро-зони та закликав до розміщення євробондів в середньостроковій перспективі. По-третє, він закликав до тісної інтеграції банківського нагляду з економічною політикою.

По-четверте, він виступив за зміцнення демократичної легітимності і підзвітності [155].

Ключовим моментом рішення став саміт глав держав і урядів зони євро 28-29 червня 2012. Наслідком цієї події стало оголошення двох основних ініціатив: по-перше, створення єдиного контрольного механізму в рамках повноважень Європейського центрального банку, з використанням статті 127 (6) Договору про функціонування Європейського Союзу; по-друге, встановлення ефективного єдиний контрольний механізм, а також можливість прямої рекапіталізації банків з боку Європейського механізму стабільності.

Результатом таких дискусій та перемовин стала розробка нової нормативно-правової бази із загальними правилами для банків у всіх 28 держав-членів, що стало основою банківського союзу. Ці загальні правила повинні сприяти запобіганню банківських криз. Центральним моментом правил є прийняття законодавчого пакету вимог до капіталу банків, зокрема, вимог до капіталу the Capital Requirements Directive IV (CRD IV) [73] та the Capital Requirements Regulation (CRR) [74]. Якщо банк має фінансові труднощі, то ці правила пруденційного нагляду дозволяють зміцнити його, що також відповідає Директиві з банківського відновлення та вирішення (Directive on Bank Recovery and Resolution (BRRD) [75]. Директива адекватності капіталу (Capital Adequacy Directive) - це європейська директива, яка спрямована на встановлення єдиних вимог до рівня капіталу як для банківських установ, так і для небанківських фірм, які здійснюють операції з цінними паперами. Ця Директива була вперше видана в 1993 році і переглянута в 1998 році. Оновлена Директива достатності капіталу почала діяти з 2006 року, як the Capital Requirements Directive IV (CRD IV).

Директива з регулювання достатності капіталу The Capital Requirements Directive (CRD IV) була спрямована на регулювання галузі фінансових послуг європейського союзу, а саме - впровадження системи нагляду в Європейському союзі, яка відображає правила Базель III по вимірюванню капіталу і стандартів капіталу. Цим законодавчим пакетом було замінено попередні Директиви достатності капіталу (2006/48 і 2006/49), а також він діє з 1 січня 2014 року і

складається з Постанови ЄС № 575/2013 [74] та Директиви 2013/36/ ЕС [160]. Це третій пакет поправок до первинних директив, після двох попередніх наборів поправок, прийнятих Комісією в 2008 році (CRD II) і 2009 (CRD III). Глобальна мета цього нового набору правил полягає в зміцненні стійкості банківського сектора ЄС, з тим, щоб зробити його краще в умовах економічних потрясінь та створити необхідні умови банкам для фінансування економічної активності і зростання. Одночасно з Базельською угодою і відповідно до її рекомендацій в Європейському Союзі була розроблена нова Директива щодо достатності капіталу, так звана Capital Adequacy Directive. На відміну від Базель II, орієнтованого переважно на великі міжнародні банки, Директива застосовується до всіх кредитних установ та інвестиційних компаній ЄС. Крім того, великі міжнародні компанії й фінансові компанії країн, що не входять в ЄС, але здійснюють на його території банківську діяльність, операції з цінними паперами та інвестиції, також підпадають під чинність Директиви ЄС.

Механізм регулювання банківських ризиків, викладений у нормах регулювання банківських ризиків ЄС (Directive № 2000/12/EC), базується на таких основних принципах: сприяння диверсифікації ризиків, свобода вибору між ризиком за кредитного посередництва та ризиком за фінансового левериджу (співвідношення власного і позичкового капіталу, що означає потенційну можливість впливати на прибуток банку через зміну обсягу і структури довгострокових пасивів).

Тож, основні підходи Базель II спонукали банки до постійного розвитку своїх практик управління ризиками. На нашу думку, зміни, що відбулись у фінансовій системі і зокрема в міжнародному банківському менеджменті, були пов’язані з певними процесами, суть яких полягає в наступному:

- відбувається процес удосконалення можливостей банків у сфері вимірювання ризиків та їх управління;
- здійснюється активне управління та диверсифікація портфеля;
- підвищується ефективність управління проблемами ризикованих напрямків роботи в банках;

- більш тісно інтегрується управління ризиками з процесом планування капіталу.

Отже, Базель ІІ став поштовхом до еволюції практик управління ризиками. Можна виокремити три основні галузі банківської діяльності, які почали бурхливо розвиватися на основі Базель ІІ: збір даних, обробка даних та їх аналіз, моделювання. З погляду менеджменту банків сьогодні головним фактором мотивації до залучення більш прогресивних підходів першого компоненту Базель ІІ є те, що банки можуть досягати значного зниження вимог стосовно до достатності нормативного капіталу завдяки переорієнтації від стандартизованого підходу до підходу, базованого на внутрішньобанківських рейтингах (IRB-підхід). Адже якщо банки використовують стандартизований підхід, то все одно їм необхідно радикально переосмислити процеси управління внутрішніми ризиками та адміністрування для виконання вимог другого компоненту, який установлює стандарти внутрішньої оцінки банків загальних їх ризиків. Це забезпечує правильний менеджмент банку та резервування достатнього капіталу під ці ризики.

Тож у своїй діяльності банки стикаються з різними видами ризиків, які різняться між собою за місцем і часом виникнення, сукупністю зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на їхній рівень, за способом їх аналізу ризиків і методами оцінювання. І хоч у світовій практиці не існує чіткої і загальновизнаної класифікації фінансових ризиків, проте можна виділити основні й найбільш значущі їх види, з якими стикаються банки в процесі своєї діяльності. Це ринковий ризик (валютний, процентний, ціновий), кредитний ризик, операційний ризик.

Починаючи з 1990-х років, особливо після впровадження Базель ІІ, на фінансових ринках відбувається швидка еволюція та широке ухвалення моделей для оцінки кредитного, ринкового та операційного ризиків. Банки інвестували час, кошти та ресурси для вдосконалення своїх даних та можливості до їх доступності, своїх моделей ризику, а також своїх внутрішніх процесів. Ті банки, які застосували всі положення Базель ІІ, зрозуміли, що інвестування в поліпшення

процесу управління ризиками є конкурентною перевагою. І така стратегія сьогодні дає відповідні результати.

Новий підхід в регулюванні банківської діяльності, який базується на новій переглянутій системі правил і стимулів, дає можливість більш ефективного досягнення цілей пруденційного нагляду. Це, у свою чергу, забезпечує більш точне вимірювання ширшого спектра ризиків і гарантує, що вимоги до капіталу будуть більш тісно пов'язані з фактичною мірою ризику кожного посередника. Крім цього, такий підхід є стимулом для банків, щоб поліпшити їхні методи управління і методи вимірювання ризиків, у тому числі, можливо, для ухвалення рішення про скорочення розмірів капіталу, яке вони зобов'язані провести. Нова система також забезпечує більше конкурентне поле діяльності банків завдяки розширенню діяльності і гармонізації їх методів, підвищує роль ринкової дисципліни та формулює конкретні вимоги щодо розкриття інформації. Основним критерієм захисту від концентрації ризиків є поступовість запровадження гармонізованих правил як елементу внутрішнього регулювання країн-членів ЄС. Проміжний період, що закінчився у 2001 р., дозволив через домовленість між банками обмежити вплив кредитних ризиків і перевищити межу в 25% регулятивного капіталу. А для малих кредитних інститутів спеціальні режими діють ще п’ять років.

Критерій поступовості відрізняє режими банківського регулювання Європи від цих режимів у Японії та США. Причинами цієї відмінності є неоднаковий вплив на моделі взаємовідносин між банками та компаніями, розвиток нових типів операцій разом з дальшим впливом процесів глобалізації ринків та зростаючої конкуренції.

Отже, поліпшені правила регулювання банківської діяльності дають потенційні вигоди для суб’єктів, які діють опосередковано на фінансових ринках (підприємств, індивідуальних вкладників, інвесторів тощо), завдяки тому, що ці нові правила впливають на підвищення ефективності та на конкуренцію в банківській системі. Тому актуальним є дослідження рекомендацій Базель ІІ та

імплементація передових методів оцінки ризиків, які запроваджують міжнародні банки.

Таким чином, створення Банківського Союзу в Європейському Союзі виступає процесом передачі відповідальності за банківською політикою з національного на рівень ЄС в ряді країн Європейського Союзу. Цей процес був розпочатий в 2012 році у відповідь на кризу в євро-зоні. Мотивацією для банківського союзу стала слабкість численних банків в Єврозоні. Банківський союз був сформульований як заходи у відповідь на цей виклик і складається з двох основних ініціатив, єдиного механізму контролю та єдиного механізму вирішення.

На відміну від директив Європейської комісії, які виступають юридичними документами, принципи Базельського комітету з банківського нагляду не мають такого статусу. Крім того, Базельські принципи застосовуються на консолідованих засадах. Директиви ЄС застосовуються за бажанням держави на неконсолідованій основі. Якщо філія діє в тій країні, в якій була заснована установа. У 2009 році Базельський комітет банківського регулювання та нагляду відповів на кризи шляхом вжиття заходів щодо зміцнення рамок банківського регулювання та схвалення пропозицій щодо зміцнення глобального капіталу і ліквідності з метою сприяння створення більш стійкої банківської системи. Базельська угода Базель II [161] викликала жваву дискусію між регуляторами щодо її переваг та недоліків, у той же час близько 100 країн світу планували прийняти нову систему регулювання та нагляду до 2015 року. Важливе значення для оцінки ефекту Базельської угоди Базель II було виділено Рагурама Раджаном, головний економіст МВФ, який стверджував, що переосмислення банківського регулювання є великою проблемою і піддав критиці існуючу практику банківського регулювання та нагляду. Дійсно, останні фінансові потрясіння і банківські банкрутства виявили численні недоліки угоди Базель II, що спонукало переглянути цю угоду, хоча її дія була започаткована в ЄС в 2007 році, тобто в той рік, коли почалася фінансова криза [147].

Для подолання розбіжностей світового регуляторного середовища важливим є координація та обмін інформацією між контролюючими органами, а також активна участь національного регулюючого органу в багатосторонніх і двосторонніх переговорах з іноземними регуляторами наднаціонального рівня. Створення такої світової організації, як G20, у вересні 1999 року сприяло саме для подолання таких негативних явищ [161]. Це відбулося на офіційній зустрічі міністрів фінансів і керівників центральних банків семи провідних промислово розвинених країн (Канада, Франція, Німеччина, Італія, Японія, Велика Британія і Сполучені Штати) у Вашингтоні, округ Колумбія.

Період після фінансової кризи 1997-1998 років показав вразливість міжнародної фінансової системи в умовах глобалізації економіки, а також необхідність залучення ключових країн, що розвиваються, в обговорення та прийняття рішень, що стосуються глобальних економічних проблем. Це призвело до трансформації групи, яка спочатку працювала на рівні міністрів фінансів в форум фінансової стабільності, на якому глави держав і урядів вирішили сприяти розвитку глобальної нормативно-правової бази.

Таким чином, G20 перетворилася у велику політичну ініціативу в оточенні гласності, яка сприяє вирішенню таких завдань, як координація політики між його членами з метою досягнення глобальної економічної стабільності і стійкого зростання, просування фінансових правил, які знижують ризики і запобігають майбутнім фінансовим кризам, просувають модернізацію міжнародної фінансової архітектури.

Міністри фінансів G7 і глав центральних банків, відповідно до рекомендацій президента Deutsche Bundesbank, заснували Форум фінансової стабільності (Financial Stability Forum (FSF) в 1999 році, який перетворився на Раду фінансової стабільності (Financial stability board (FSB), яка стала секретаріатом G20 з питань регулювання і випускає глобальні політичні документи, які спрямовані на національні регулюючі органи з метою включення їх нормативно-правової бази в політику і принципи G20. FSB сприяє координації діяльності нормотворчих органів для подолання протиріч національних і

регіональних регулюючих структур, пов'язаних з пруденційним наглядом та системним ризиком.

Запровадження коефіцієнту левериджу (Leverage ratio) в країнах ЄС відбулося в 2010 році, як ще один засіб протидії кризовим явищам. Протягом 2013-2017 років відбувався період моніторингу цього показника. На відміну від показника достатності капіталу цей показник має вигляд:

$$Leverage\ ratio = \frac{\text{Капітал 1 рівня (ОК1рівня+ДК1рівня)}}{\text{Активи(балансові та позабалансові)}} \geq 3\% \qquad (3.1)$$

В табл. 3.2 представлені особливості застосування коефіцієнту левериджу.

Таблиця 3.2

Особливості застосування коефіцієнта левериджу в країнах ЄС та США

Країна	Leverage Ratio,%	Особливості розрахунку
ЄС	3	Активи не зменшуються на резерви
Франція	3	
	Для державних банків -2	
Нідерланди	4	
Норвегія	6	
США	6	Активи зменшуються на резерви

Джерело: складено автором

Як видно з табл. 3.2, величина коефіцієнту левериджу відрізняється по країнам світу. В Україні планується запровадження коефіцієнту левериджу з 2020 року після розробки та проведення тестових розрахунків. В табл. 3.3 викладені вимоги до капіталу в країнах ЄС.

Таблиця 3.3

Запровадження нових вимог до капіталу в країнах ЄС

Нові вимоги до капіталу	Показник левериджу	Показники ліквідності
CRDIV (06/2013)	З 01.01.2018	LCR- з 01.10.2015 NSFR- з 01.01.2018р.
щодо окремих норм застосовується поетапна імплементація (з 2013-2022 рік), для окремих норм розробляються технічні стандарти	2013 – 3017 роки – період моніторингу, з 2015 року – вимого щодо розкриття інформації	LCR з 01.10.2015 – 60% з щорічним збільшенням до 100% на 01.01.2019 р.

Джерело: складено автором за матеріалами директив ЄС

Європейська Директива адекватності капіталу (Capital Adequacy Directive) спрямована на встановлення єдиних вимог до рівня капіталу як для банківських установ, так і для небанківських фірм, які здійснюють операції з цінними паперами. Ця директива була вперше видана в 1993 р. і переглянута в 1998 р. Оновлена Директива достатності капіталу почала діяти з 2006 р. Директива з регулювання достатності капіталу (The Capital Requirements Directive — CRD IV) була спрямована на регулювання галузі фінансових послуг Європейського Союзу, а саме - впровадження системи нагляду в ньому,- і вона відображає правила Базель III щодо вимірювання капіталу і стандартів капіталу.

Попередні Директиви достатності капіталу (2006/48 і 2006/49) були замінені новим законодавчим пакетом - CRD IV. Цей пакет чинний з 1 січня 2014 р. і складається з Постанови ЄС № 575/2013 та Директиви 2013/36/ЕС. Це третій пакет поправок до первинних директив після двох попередніх наборів поправок, ухвалених Комісією у 2008 р. (CRD II) і 2009 р. (CRD III). Глобальна мета цього нового набору правил полягає в зміцненні стійкості банківського сектору ЄС, щоб удосконалити його в умовах економічних потрясінь і створити необхідні умови банкам для фінансування економічної активності і зростання.

Терміни впровадження нових стандартів банківського регулювання в країнах залежать від позиції національного регулятора. Такі країни, як: Австралія, Китай, Гонконг, Індія, Японія, Канада, Мексика, Саудівська Аравія, Швейцарія,

Сінгапур і ПАР,- опублікували остаточні правила у 2012 р. і вже в січні 2013 р. приступили до надання чинності вимогам Базель ІІІ. В ЄС ухвалено цілу низку документів, які були спрямовані на імплементацію Базельських рекомендацій щодо оцінки достатності капіталу та які були закріплені у відповідних директивах ЄС.

Головні складові Базель ІІІ — реформа капіталу, запровадження новітніх стандартів ліквідності й удосконалення ризик-менеджменту (повне охоплення всіх ризиків). Ключовий підхід, який стосується кількісної оцінки капіталу й визначає Базель ІІ, не змінюється — Базель ІІІ залишає режим достатності капіталу, зважений за ризиками. Це означає, що регуляторні органи й далі приділятимуть особливу увагу управлінню ризиками та корпоративному управлінню, як основним факторам фінансової стабільності, а також застосовуватимуть більш суворі вимоги для фінансових інститутів, які не будуть виконувати їхніх рекомендацій.

Згідно з новими стандартами акціонерний капітал 1-го рівня має становити 4,5% від зважених за ризиком активів увесь час. Капітал 1-го рівня має бути на рівні 6,0% від зважених за ризиками активів увесь час. Сумарний капітал (капітал першого рівня + капітал другого рівня) має бути на рівні 8,0% від зважених за ризиком активів увесь час. Ці нормативи подано в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Вимоги до капіталу за положеннями Базель ІІ та Базель ІІІ, %

Показник	Акціонерний капітал 1-го рівня (common equity tier 1)		Капітал 1-го рівня (tier 1 capital)		Сумарний капітал (total capital)	
	Базель ІІ	Базель ІІІ	Базель ІІ	Базель ІІІ	Базель ІІ	Базель ІІІ
Minimum capital	2	4,5	4	6	8	8
Conservation buffer (буфер збереження капіталу)	0	2,5	—	—	—	—
Minimum + conser-vation buffer	7	7	8,5	8,5	10,5	10,5
Countercyclical buffer (антициклічний буфер)	0	2,5	—	—	—	—

Джерело: авторська розробка за даними BCBS

Як видно з табл. 3.4, відбувається підвищення вимог щодо капіталу. Так, зокрема, запровадження буфера збереження капіталу на рівні додаткових 2,5% сприяє забезпеченню капіталом, який банки зможуть використовувати для покриття збитків у період криз. Цей буфер включається до капіталу 1-го рівня. Антициклічний буфер, величина якого варіює в діапазоні від 0% до 2,5%, планується запроваджувати з урахуванням національних особливостей. Беручи до уваги підвищення мінімальних вимог до нормативу достатності капіталу, аналітики виступають за перехід банків до застосування прогресивного підходу (Advanced IRB Approach) для аналізу й управління кредитним ризиком. Відповідно до рекомендацій BCBS банкам з достатньо розвинутим внутрішнім процесом управління капіталом, для переходу до Advanced IRB Approach дозволяється використовувати більше інструментів управління ризиками з метою визначення необхідного розміру капіталу для покриття ризиків.

Базельський комітет у 2008 р. опублікував принципи управління ризиком ліквідності та нагляду [162]. Ці принципи містять докладні рекомендації з управління ризиками та нагляду за ризиком ліквідності і покликані сприяти кращому управлінню ризиками в цій критичній сфері, але за умов, якщо є повна їх реалізація банками і наглядовими органами. Тож Комітет буде й далі стежити за діями наглядових органів, для того щоб банки додержувалися цих основоположних принципів.

Слід зазначити, що на додаток до цих принципів Комітет розробив мінімальні стандарти для фінансування ліквідності. Оскільки ризик ліквідності комерційного банку — це міра невизначеності щодо спроможності банку забезпечити своєчасне виконання зобов'язань перед клієнтами способом перетворення активів у грошові кошти, то цей ризик є похідним від ризиків, пов'язаних з активними та пасивними операціями банку. Найпоширенішими інструментами вимірювання ризику ліквідності є структура активів і пасивів за строками, а також система коефіцієнтів, що характеризують достатність високоліквідних активів. Тому базельські стандарти були розроблені для досягнення двох окремих, але взаємодоповнювальних цілей. Перша з них полягає

в тому, щоб сприяти короткостроковій стійкості профілю ризику ліквідності банку, гарантуючи, що він володіє достатніми високоякісними активами, щоб пережити значний стрес-сценарій протягом одного місяця. Друга ціль — сприяти стійкості протягом більш тривалого часового горизонту завдяки створенню додаткових стимулів для банків, щоб фінансувати свою діяльність з більш стабільними джерелами фінансування на постійній основі. З цією метою було розроблено коефіцієнт чистого стабільного фінансування ліквідності NSFR, який має часовий горизонт один рік і забезпечує стійку структуру термінів погашення активів і зобов'язань. Ці два стандарти складаються в основному з конкретних параметрів, які на міжнародному рівні гармонізовані з заданими значеннями. Певні параметри, однак, містять елементи, які можуть ухвалювати на свій розсуд національні органи для відображення особливостей певної юрисдикції. У цих випадках параметри мають бути прозорі й чітко викладені в правилах кожної юрисдикції, щоб забезпечити ясність і в межах юрисдикції, і на міжнародному рівні.

Коефіцієнт NSFR — один із ключових показників реформ Базельського комітету, який розроблений з метою сприяння створенню стабільного банківського сектору. NSFR вимагатиме від банків підтримувати стабільне фондування їхніх активів як на балансових рахунках, так і на позабалансових з метою створення стійкого фінансування. Коефіцієнт спрямований на зменшення ймовірності порушень у роботі банку, пов’язаних з регулярними джерелами фінансування. Такі порушення можуть негативно вплинути на ліквідність, що призведе до збільшення ризику невиконання зобов’язань і до більш широкого системного стресу. Також NSFR допомагає більш точно оцінити ризик фінансування всіх балансових та позабалансових статей, сприяючи стабільності фінансування.

Труднощі, з якими стикаються деякі банки, часто виникають з недодержання основних принципів управління ризиком ліквідності. У відповідь на це в 2008 р. BCBS опублікував принципи управління ризиком ліквідності (Principles for Sound Liquidity Risk Management and Supervision — Sound

Principles), як основу формування банківської ліквідності. Принципи є підґрунтям управління ризиками та нагляду за ризиком ліквідності і фінансування за умови, що вони повною мірою реалізовані банками і наглядовими органами. Такими напрямками роботи комітет ще більше зміцнив свої рекомендації завдяки розробці двох мінімальних стандартів для фінансування та ліквідності. Ці стандарти сприяють короткостроковій стійкості профілю банку ризику ліквідності, гарантуючи те, що банк матиме достатньо високої якості ліквідні активи HQLA протягом 30 днів. З цією метою Комітет розробив коефіцієнти покриття ліквідності LCR та NSFR, про який ішлося раніше.

У 2010 році Комітет погодився розглянути розвиток NSFR протягом усього періоду спостереження. У центрі уваги даного огляду була робота над усуненням непередбачених наслідків цього показника для функціонування фінансового ринку й економіки, а також над удосконаленням його конструкції стосовно до низки ключових питань, а саме: вплив на роздрібну складову банківського бізнесу (робота з фізичними особами); вплив на короткострокові розриви ліквідності (короткостроковий дисбаланс активів і зобов'язань); аналіз кошиків ліквідності за активами та пасивами до одного року. Відповідно до складеного Комітетом у 2010 р. графіка, NSFR стане мінімальним стандартом на 1 січня 2018 р.

У найбільш загальному вигляді NSFR визначається, як кількість доступного стабільного фінансування відносно кількості необхідного стабільного фінансування. Це співвідношення має дорівнювати щонайменше 100% на постійній основі. Доступне стабільне фінансування трактується, як частина капіталу і зобов'язань, яка, як очікується, буде надійна протягом часового горизонту до одного року. Сума необхідного стабільного фінансування конкретної фінансової установи є функцією характеристик ліквідності і залишкових термінів погашення різних активів, що належать цій організації, а також її позабалансових рахунків та здійснюються за формулою:

$$\frac{\text{Доступний обсяг стабільного фінансування}}{\text{Необхідний обсяг стабільного фінансування}} \geq 100\%. \qquad (3.2)$$

NSFR складається переважно з узгоджених на міжнародному рівні визначень і калібрувань. Деякі елементи, проте, залишаються предметом національного нагляду та регулювання з урахуванням юрисдикції та її конкретних умов. У цих випадках національна свобода дій має бути викладена в правилах кожної юрисдикції.

Ключовим компонентом банківського наглядового підходу до ризику фінансування є те, що NSFR має бути підкріплений оцінною роботою з боку наглядових органів. Вони можуть вимагати від окремого банку адаптувати більш суворі стандарти для відображення його профілю ризику фінансування (аналіз активів з погляду строковості їх погашення) та для оцінки його відповідності принципам.

Суми доступних стабільних ресурсів необхідно уточнювати в стандартах для відображення передбачуваного рівня стабільності зобов'язань та ліквідності активів. Таке уточнення здійснюється за двома критеріями:

1. Строк обслуговування активів — строк погашення зобов'язань перед банком. Довгострокові зобов'язання більш стабільні для розрахунку NSFR, ніж короткострокові.

2. Тип ресурсу та контрагента. NSFR уточнюється з огляду на припущення, що короткострокові депозити зі строком погашення до одного року, депозити, надані роздрібними клієнтами, та фінансування, яке надано клієнтам малого бізнесу - є більш стабільними ресурсами, ніж ресурси корпоративного бізнесу на такий самий строк.

У визначенні необхідних сум стабільних ресурсів (стабільного покриття фінансування) різних активів необхідно брати до уваги такі критерії:

- забезпечення кредитної діяльності стабільним фінансуванням — NSFR має враховувати безперервність процесу кредитування реальної економіки, зокрема це фінансування не тільки відповідних сум за контрактами (умовно-детермінованих потоків), а й забезпечення фінансування нових кредитів (недетерміновані потоки);

- NSFR має враховувати поведінку банку, зокрема, уточнюватися відповідно до створення умов для пролонгації кредитів (після погашення знову надається новий кредит);
- важливим є строковість активів, оскільки NSFR передбачає, що деякі активи з короткими строками (менше ніж один рік) потребуватимуть меншу пропорцію стабільного фінансування, оскільки частина активів банку може погашатися;
- якість активів. NSFR передбачає, що необтяжені високоліквідні активи, можуть бути продані та використані для гарантування додаткового фінансування.

Слід зауважити, що додатковими джерелами стабільного фінансування для підтримки невеликих сум можуть бути позабалансові зобов'язання з ліквідності. На позабалансових рахунках розміщуються суми взятих умовних зобов'язань. Актуальним є дослідження історії обслуговування таких зобов'язань, як: складової ліквідності за допомогою планування, прогнозування та переоцінки.

Регулювання ризику ліквідності є найменшою частиною в контексті напрацювань робочих процедур та публікацій Базельського комітету. Так, домен ризику ліквідності є найменшим за вкладом і на нього припадає 4% всіх документів Базельського комітету. Регулювання ризику ліквідності складається з робочих процедур принципів управління ліквідності, у тому числі левова частка належить коефіцієнтам ліквідності Базель III — LCR та NSFR. Також регулювання ризику ліквідності залишається найдавнішою темою для дискусій як на рівні Базельського комітету з банківського нагляду, так і на рівні центральних банків з 1972–1974 років. Установлення загальних правил із цього питання було дуже важким та необхідним питанням як з погляду набуття конкурентних переваг, так і з погляду механізму для запобігання кризовим явищам у банківській системі. Зокрема, крах Lehman Brothers 16 вересня 2008 р. вплинув на пришвидшення цього процесу.

Одним з новітніх підходів до цієї проблеми було введення Базель III двох показників, які оцінюють профіль ліквідності банку на рівні місячного та щорічного горизонтів, — короткострокового коефіцієнта покриття ліквідності

(Liquidity Coverage Ratio — LCR) та коефіцієнта стабільного довгострокового фінансування (Net Stable Funding Ratio). Найпоширенішими інструментами вимірювання ризику ліквідності є структура активів і пасивів за строками, а також система коефіцієнтів, що характеризують достатність високоліквідних активів [163].

Коефіцієнт покриття ліквідності — це одна з ключових реформ Базельського комітету, яка була спрямована на розвиток більш стійкого банківського сектору. Метою LCR є сприяння короткостроковій стійкості банків через забезпечення достатнього запасу невитрачених високоякісних ліквідних активів (High-Quality Liquid Assets — HQLA). Ці активи на фінансових ринках можуть бути легко і негайно перетворені на грошові кошти для задоволення своїх потреб у ліквідності за стрес-сценаріями ліквідності протягом 30 календарних діб. LCR спрямований на поліпшення здатності банківського сектору абсорбувати шоки, пов'язані з фінансово-економічними кризами, незалежно від їх джерела, тим самим знижуючи ризик переливу цих криз з фінансового сектору в реальний сектор економіки.

Слід зауважити, що LCR не був новим у банківському регулюванні європейських країн. Наприклад, Голландський центральний банк уже вимагав від банків провадити такі розрахунки раніше, тому банки Голландії вже мають міцну короткострокову структуру ліквідності. Однак, труднощі, з якими стикалися деякі банки, були пов'язані з провалами в основних принципах управління ризиками ліквідності. У відповідь на це були розроблені принципи ліквідності. При цьому стандарт установлює LCR як мінімальний рівень ліквідності для міжнародних банків. Банки повинні відповідати цьому стандарту, а також додержуватися принципів ліквідності. Згідно зі стандартами достатності капіталу Комітету, національні органи можуть установлювати більш високі мінімальні рівні ліквідності, які відповідають ризикам ліквідності банків.

Коефіцієнт покриття ліквідності LCR визначає кількість невитрачених, високоякісних ліквідних активів, які, як вважає установа, можуть бути використані для компенсації чистого відпливу грошових коштів (операційний

ризик ліквідності). Цей коефіцієнт передбачає короткостроковий (31 день) стрес-сценарій, і математично його можна виразити формулою:

$$\frac{\text{Запас високоякісних ліквідних активів(HQLA)}}{\text{Чистий відплив грошових коштів (30 днів)}} \geq 100\%. \qquad (3.3)$$

За методологією LCR ґрунтується на традиційних підходах розрахунку коефіцієнта покриття для внутрішнього використання банками з метою оцінки ризиків виникнення умовних подій ліквідності. Загальний чистий відплив грошових коштів за сценарієм має бути розрахований на 30 календарних днів у майбутньому. Стандарт передбачає, що значення цього показника має бути не нижче від 100% високоліквідних активів. З метою їх визначення наглядові органи повинні здійснювати свою оцінку та враховувати не тільки переважні макрофінансові умови, а й прогнозні оцінки макроекономічних і фінансових умов.

Комітет, як і раніше, твердо переконаний у тому, що LCR є найважливішим компонентом комплексу реформ, запроваджених Базель III, і в разі їх здійснення допоможе забезпечити більш надійну і стійку банківську систему. Тому він вирішив передбачити поетапне введення LCR аналогічно вимогам щодо достатності капіталу Базель III. Так, планувалося введення цього коефіцієнта на 1 січня 2015 р. з мінімальним установленим значенням на рівні 60% з дальшим підвищенням щороку, щоб досягти 100% на 1 січня 2019 р. (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Запровадження мінімального значення LCR за роками,%

Min LCR	1 січня 2015 р.	1 січня 2016 р.	1 січня 2017 р.	1 січня 2018 р.	1 січня 2019 р.
	60	70	80	90	100

Джерело: складено автором за даними Базельського комітету

Як видно з таблиці 3.5, відбувається зростання коефіцієнта протягом 2015-2019 рр. Важливим є аналіз причин зменшення LCR нижче за 100%, які можуть бути пов'язані з загальною кредитно-фінансовою ситуацією, наявністю відповідних ринкових умов, що впливають на стан ліквідності кредитних і фінансових ринків та можуть зачіпати окремі банки або всі установи незалежно від власного їх стану. Зниження цього коефіцієнта пов’язано із загальною діяльністю банку, у тому числі з ризик-профілем банку, а саме - позицією банку щодо виконання наглядових вимог, управління внутрішніми системами ризик-менеджменту.

LCR складається з двох компонентів: вартості акцій HQLA в стресових умовах та сумарного чистого відпливу грошових коштів протягом наступних 30 календарних днів. Активи вважаються HQLA, якщо вони можуть бути легко і відразу конвертовані в грошові кошти за невелику плату або без втрати вартості.

Активи, які менш ризиковані (мають низький рівень інфляції та деноміновані в конвертованій валюті), зазвичай мають більш високу ліквідність. Це, у свою чергу, залежить від стану кредитоспроможності емітента, що впливає на ліквідність активів. Активи з більш стандартизованими, однорідними і простими структурами мають тенденцію бути більш взаємозамінними, на відміну від екзотичних продуктів, що також сприяє ліквідності. Активи, випущені фінансовими інститутами, більш імовірно будуть неліквідними в періоди стресу ліквідності в банківському секторі.

Основною характеристикою активів є включення до торгів біржі, що впливає на прозорість активу. Є дві категорії активів, які можуть бути включені до запасів. Активи першого рівня можуть бути включені без обмеження, тоді як активи другого рівня можуть відповідати тільки 40% запасу.

Активи першого рівня — це монети та банкноти, резерви центрального банку (у тому числі обов'язкові резерви), ринкові цінні папери, що являють вимоги, або гарантії, держав, центральних банків, Банку міжнародних розрахунків, Міжнародного валютного фонду, Європейського центрального банку та Європейського співтовариства. Вони відповідають таким умовам: їм присвоєно

значення 0% ризик-вагів за стандартизованого підходу Базель II для кредитного ризику; вони торгуються у великих, глибоких і активних ринках репо та характеризуються низьким рівнем концентрації; мають підтверджений статус, як надійне джерело ліквідності на ринках (репо або продажу) навіть за стресових ринкових умов. Структура ліквідності Базель III використовує категоризацію учасників ринку, які застосовуються в угоді Базель II.

Активи другого рівня можуть включати будь-які активи, які дозволені наглядовими органами і можуть бути включені в запас HQLA, за умови додержання вимоги, що вони становлять не більше ніж 40% від загального запасу. Це — ринкові цінні папери, що являють вимоги або гарантії держав, центральних банків, держсектору або багатосторонніх банків розвитку, які задовольняють всі вимоги, а саме: присвоєно ваговий коефіцієнт ризику 20% в рамках стандартизованого підходу Базель II для кредитного ризику; торгуються на великих, глибоких і активних ринках репо, які характеризуються низьким рівнем концентрації; існує доведена статистика про те, що ці активи виступають як надійне джерело ліквідності на ринках навіть в умовах кризи (тобто максимальне зниження ціни не перевищує 10%); корпоративні боргові цінні папери (у тому числі комерційні папери) і покриті облігації (у разі корпоративних боргових цінних паперів: чи не випущені фінансовою установою або будь-якою з її афілійованих осіб; у разі забезпечених облігацій: чи не випущені самим банком або будь-якою з його афілійованих осіб). Також мають довгостроковий кредитний рейтинг від визнаного зовнішнього інституту оцінки кредитоспроможності, щонайменше AA–, або якщо не мають такої кредитної оцінки, то внутрішньо оцінюються як такі, що не мають імовірності дефолту (PD), що відповідає кредитному рейтингу AA–. У разі розходження в значенні рейтингів різних рейтингових компаній рейтинг треба визначати відповідно до методики, яка використовується в стандартизованому підході Базель II для кредитного ризику.

Деякі додаткові активи можуть бути включені до 2-го рівня на розсуд національних органів. У виборі таких активів наглядові органи повинні забезпечити, щоб вони цілком відповідали спеціальним кваліфікаційним

критеріям, а також щоб банки мали відповідні системи і заходи для моніторингу і контролю за потенційними ризиками (наприклад, кредитні та ринкові ризики), до яких банки можуть бути схильні в разі утримання цих активів. Наглядові органи можуть також включати до складу рівня 2 додатковий клас активів, які мають становити не більше ніж 15% від загального запасу HQLA.

Банки знижують поточну ринкову вартість кожного активу рівня 2B, що є в загальних запасах високоліквідних активів. Рівень 2B може бути репрезентований іпотечними цінними паперами (RMBS), які можуть бути включені в рівень 2B за умови 25% зниження поточної ринкової вартості і якщо ці папери не випускаються самим банком або будь-якою з його афілійованих установ, мають довгостроковий кредитний рейтинг від визнаного рейтингового агентства AA– або вище, або за браку довгострокового рейтингу мають короткостроковий рейтинг, еквівалентний за якістю довгостроковому рейтингу; торгуються на великих, глибоких і активних грошових або ринках репо і характеризуються низьким рівнем концентрації, а також мають доведену статистику, що виступають як надійне джерело ліквідності на ринках навіть в умовах кризи, і максимальне зниження ціни не перевищують 20%. Базовий пул таких активів обмежений і не може містити структурованих продуктів.

Корпоративні боргові цінні папери (в тому числі комерційні папери) задовольняють всі з наведених умов і можуть бути включені до рівня 2B за умови 50% зниження вартості ринкової ціни:

- не видаються фінансовою установою або будь-якою з його афілійованих установ;
- мають довгостроковий кредитний рейтинг від визнаного рейтингового агентства між A+ і BBB–, або за браку довгострокового рейтингу в короткостроковий рейтинг, еквівалентний за якістю довгостроковому рейтингу; або якщо не мають кредитної оцінки визнаним агентством, то внутрішньо оцінюються як такі, що мають оцінку PD (Probability of Default) що відповідає кредитному рейтингу між A+ і BBB–;

Звичайні акції, які задовольняють всі з наведених далі умов, можуть бути включені до рівня 2Б за умови 50% зниження ринкової вартості:

- не випущені фінансовою установою або будь-якою з його афілійованих установ;
- торгуються на біржі;
- входять до складу основного фондового індексу в домашній юрисдикції, або де ризик ліквідності сприймається відповідно до рішення керівника в тій юрисдикції, де індекс існує;
- номіновані в національній валюті домашньої юрисдикції банку, або у валюті країни, в якій є ризик ліквідності банку;
- торгуються на великих, глибоких і активних ринках репо, які характеризуються низьким рівнем концентрації;
- мають підтверджену статистику, що виступають як надійне джерело ліквідності на ринках (репо або продажу) навіть в умовах кризи на ринку, тобто максимальне зниження ціни акцій не перевищує 40% протягом відповідного періоду.

Короткостроковий коефіцієнт ліквідності LCR та інструменти його моніторингу мають застосовуватися до всіх міжнародних банків на консолідованій основі, але можуть бути використані для інших банків з метою забезпечення більшої узгодженості та рівних умов між внутрішніми і транскордонними банками.

Для визначення коефіцієнта LCR величина високоякісних ліквідних активів порівнюється з очікуваним грошовим відпливом протягом 30 днів. Очікувані грошові відпливи мають покриватися достатньо ліквідними високоякісними активами. Спочатку було встановлено регулятивний мінімум на рівні 100%, а після проведення певних досліджень цей поріг понизили до 60%. Базельський комітет пропонує також розраховувати цей показник за кожною валютною позицією з метою порівняння активів та відпливу капіталу за кожною валютою.

Відповідно до основних положень Базель ІІІ намагається охопити всі ймовірні банківські ризики, які не відображені в угоді Базель ІІ, а також і далі

вдосконалювати моделі оцінки кредитного ризику, такі як IMM (Internal Model Method’s) для кризових періодів та Credit Valuation Adjustments (поправка до оцінки кредитних ризиків).

Отже, Базель ІІІ — це комплексний пакет реформ, розроблений Базельським комітетом з банківського нагляду для посилення регулювання, нагляду та управління ризиками банківського сектору. Ці заходи спрямовані на підвищення здатності банківського сектору подолати пов'язані з фінансовим та економічним стресом потрясіння незалежно від джерела їх походження, на поліпшення управління ризиками та управління, зміцнення прозорості та відкритості банків.

Також зазначимо, що Базельські вимоги сприяють досягненню таких банківських перетворень, як:

1) здійснення мікропруденційного регулювання, яке впливає на підвищення стійкості окремих банківських установ до періодів стресу;

2) упровадження заходів макропруденційного регулювання, що дає змогу запобігти загальносистемним ризикам, які можуть виникнути в банківському секторі, а також проциклічному посиленню цих ризиків у часі.

Ці два підходи до нагляду доповнюють один одного, оскільки більша стійкість на рівні окремих банків знижує ризик системних шоків.

Базельським комітетом визначено, що повне, своєчасне та послідовне ухвалення й упровадження стандартів Базель ІІІ має вирішальне значення для поліпшення стійкості світової банківської системи та сприяння довірі до пруденційних норм завдяки заохочуванню передбачуваного та прозорого регулювання для міжнародно активних банків. Тому Базельський комітет та його керівний орган, керівники групи центральних банків та керівники нагляду приділили першочергову увагу повному й ефективному виконанню Базельських стандартів у міжнародно погоджений термін. Комітет на регулярній основі здійснює моніторинг й оцінку трьох вимірів — своєчасності, послідовності та результатів.

Тож у сучасних умовах концептуальні питання управління ризиками слід розглядати крізь призму методологічних розробок, поданих міжнародним банківським співтовариством у Базельських угодах. Максимально враховані

коментарі та доповнення банкірів різних країн втілено в Базель II, який доповнив Базель I. Правила Базель II пропонують принциповий перехід від розрахунку виключно достатності капіталу до оцінки його з урахуванням управління ризиками в банках у таких трьох основних напрямах:

- мінімальні вимоги до капіталу — капітал банку з відповідними вирахуваннями не може бути меншим за 8% від активів, зважених на відповідні коефіцієнти ризиків;
- контроль з боку нагляду — оцінка і контроль достатності капіталу повністю покладаються на банки. Наглядові інститути покликані здійснювати контроль за тим, наскільки ефективно здійснюються внутрішні контрольні процедури за оцінкою ризиків в банку;
- ринкова дисципліна — розкриття банком фінансової інформації, її прозорість.

У рамках Базель III далі тривала робота щодо деталізації мінімальних нормативів достатності капіталу та розробки більш складного порядку розрахунку активів, зважених за рівнем ризику (RWA). Основна мета — усунення недоліків, виявлених у ході застосування Базель II. Нова структура, зокрема, ураховує такі аспекти:

- нові вимоги до капіталу з коригуванням капіталу на зміну власного кредитного ризику (Credit Valuation Adjustment — CVA). Це — різниця між вартістю портфеля без ризику та реальною вартістю портфеля, яка враховує можливість дефолту контрагента. Іншими словами, CVA є ринковою вартістю кредитного ризику контрагента;
- нові вимоги щодо покриття капіталом ризиків банків стосовно до центральних контрагентів;
- підвищені вимог кількісного характеру — переважно до кредитних організацій, які застосовують методики розрахунку, базовані на внутрішніх моделях;
- підвищені вимоги якісного характеру.

Крім того, Базель ІІІ запроваджує показник «левередж», покликаний не допустити надмірно високого рівня боргового навантаження як за балансовими, так і за позабалансовими позиціями. Тобто, крім мінімального базового капіталу, банки зобов'язані мати у своєму розпорядженні мінімально встановлений розмір капіталу 1-го рівня з урахуванням сумарної величини ризиків за балансовими і позабалансовими позиціями.

Одним з ключових положень Базель ІІІ є підвищення частки акціонерного капіталу 1-го рівня з 2% до 4,5%. І хоч банки деяких країн світу вже виконують цю рекомендацію, всеосяжне втілення цього положення може бути проблематичним в умовах світової кризи, оскільки це може вплинути на недостатність капіталу банків, що, у свою чергу, призведе до скорочення кредитування та до підвищення вартості кредитування загалом.

Національні регуляторні органи в різних країнах світу мають різні погляди на процес втілення рекомендацій Базель ІІІ. Так, для регуляторів країн ЄС важливими залишаються питання підтримки достатності капіталу та ліквідності, а для країн з економіками, які розвиваються, актуальним є всебічне покриття управління ризиками та капіталом. Крім того, актуальним є питання строків втілення рекомендацій Базель ІІІ, хоч і існує думка аналітиків щодо необхідності скорочення цих строків. Загалом національні регулятори та Базельський комітет розглядають втілення останніх рекомендацій, як конкурентну перевагу, яка дозволяє демонструвати свою стійкість не тільки регулятору, а й усьому ринку. Наявність високих стандартів до капіталу може мати вплив на рентабельність власного капіталу банків, і тому запровадження таких стандартів, на нашу думку, можливе тільки від коригування бізнес-моделі банку, а саме - відповідної стратегії управління ризиками та корпоративного управління, яка може варіювати від посилення нагляду до проведення структурних змін у бізнес-моделях.

Як уже зазначалося, стандарти регулювання банківської ліквідності були розроблені для досягнення двох важливих цілей: по-перше, сприяти короткостроковій стійкості профілю ризику ліквідності банку, гарантуючи, що він володіє достатніми високоякісними активами, щоб пережити значний стрес-

сценарій протягом одного місяця; по-друге, сприяти стійкості протягом більш тривалого часового горизонту завдяки створенню додаткових стимулів для банків, щоб фінансувати свою діяльність з більш стабільними джерелами фінансування на постійній основі. Для цього було розроблено вже згадуваний раніше коефіцієнт чистого стабільного фінансування ліквідності NSFR, який має часовий горизонт один рік і забезпечує стійку структуру строків погашення активів і зобов'язань. Ці два стандарти складаються в основному з конкретних параметрів, які на міжнародному рівні гармонізовані із заданими значеннями. Певні параметри, однак, містять елементи, які можуть ухвалюватися національними органами для відображення особливостей певної юрисдикції. У цих випадках параметри мають бути прозорі й чітко викладені в правилах кожної юрисдикції, щоб забезпечити ясність і в межах юрисдикції, і на міжнародному рівні.

Згадаємо ще раз Базельський коефіцієнт LCR, що має на меті надавати банкам оцінку про достатню кількість високоякісних ліквідних активів, щоб витримати стресовий сценарій створення буфера ліквідності, який визначається регуляторними органами, виходячи з необхідності реформування методології оцінки ризику ліквідності. Так, 30-денний коефіцієнт LCR націлений на забезпечення короткострокової стійкості до потенційних розривів ліквідності. У кризових явищах та за умов посилення контролю регуляторних органів слабким банкам складніше забезпечувати створення буферів ліквідності, які знижують ризик банкрутства. Отже, рекомендації Базель III необхідно втілювати разом із запровадженням процесів адаптації, оскільки ці рекомендації започатковують процеси реформування, але не вирішують всіх проблем банківської системи.

3.3. Практики гармонізації національних наглядових механізмів банків країн Центральної та Східної Європи до сучасних ініціатив банківського нагляду Базельського комітету та Директив ЄС

Фінансова криза 2008 р. спричинила чергову хвилю реформи вимог до капіталу. Як кількість, так і якість капіталу були збільшені порівняно з вимогами Базеля II. Глобальна угода Базель III була узгоджена членами BCBS у відповідь на недоліки фінансового регулювання, виявленого фінансовою кризою 2007–2008 рр., у 2010–2011 рр. Цю угоду планували впровадити з 2013 до 2015 рр. Проте, зміни з 1 квітня 2013 р. продовжили впровадження до 31 березня 2018 р. і потім знову продовжились до 31 березня 2019 р. [164].

Пріоритетними завданнями банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи є трансформація підходів відповідно до конкретних вимог та суверенних ризиків. Базельський комітет, який тепер очолює голова центрального банку Швеції Стефан Інгвес, спирається на низку робочих груп, які координують цей процес в банках. Він повідомляє про критичні рішення наглядовому органу Групі керуючих та керівникам нагляду (Group of Governors and Heads of Supervision, GHOS). Сьогодні GHOS очолює Маріо Драгі, президент ЄЦБ. Європейський парламент підкреслив важливість більш інтегрованого представництва ЄС в міжнародних органах, а також необхідність тіснішої координації позицій держав-членів у своїй резолюції "Роль ЄС у рамках міжнародних фінансових, валютних та регуляторних установ та органів", яка була ухвалена 12 квітня 2016 р. [165]. Цим документом визначено, що Базель II, який був репрезентований у 2004 р., як пакет "Базель II", запровадив низку змін у регуляторних рамках. Він великою мірою спирався на саморегулювання та ринкову дисципліну й був побудований на трьох стовпах.

Як частина першого рівня, операційний ризик був доданий разом із кредитним ризиком та ринковим ризиком для розрахунку коефіцієнта капіталу. В

оцінці ризику було допущено більшу залежність від внутрішніх моделей банків. Рівень 2 відповідав процедурі нагляду за наглядом, згідно з яким наглядові органи мали право застосовувати більш високі вимоги до капіталу, що відповідають вимогам першого рівня, виходячи з результатів нагляду. Також було визначено, що Базель II запровадив принципи розкриття інформації та ринкової дисципліни, як частину її стовпа 3. Основними складовими успіху банківського бізнесу є:

1. Детальне дослідження специфіки клієнтської бази з метою виявлення основних потреб та очікувань клієнтів та розробці нових продуктів та послуг.

2. Реструктуризація доходів банку з метою підвищення частки комісійних доходів в загальній структурі доходів. З цією метою можливим є введення гнучких тарифів на обслуговування, які дозволяють варіювати рівень тарифного навантаження на клієнта в залежності від фінансового положення та потреб.

3. Дослідження структури кредитного портфеля з метою мінімізації кредитних ризиків. Автори книги Risk Management in the Polish Financial System A Systemic Approach [166] пов’язують стабільність банківської системи Польщі з тенденціями ризик-менеджменту в межах виконання Директиви ЄС CRD IV та визначають основні аспекти такої політики, як: інтеграція між фінансовими інститутами; досягнення фінансової стабільності шляхом макропруденційних заходів; захист депозитів; підвищення корпоративної культури в банках та застосування заходів попередження банкрутства банків, а саме - додаткових буферів капіталу. Такі заходи встановлюють більші вимоги до капіталу для системно важливих установ через введення коефіцієнта левериджу, а також два коефіцієнти ліквідності: коефіцієнт покриття ліквідності (LCR) та коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR).

Після фінансової кризи 2008 р. BCBS сформулював реформований набір міжнародних стандартів для перегляду та моніторингу достатності капіталу банків. Ці стандарти дозволяють порівняти активи банку зі своїм капіталом, щоб визначити, чи може банк витримати кризу. Тобто банки вимагають стільки капіталу, скільки необхідно для поглинання непередбачених збитків, які виникають під час звичайної діяльності банку. Механізм "Базель III" посилює

вимоги до капіталу через обмеження виду капіталу, який банк може включити до своїх різних рівнів та структур капіталу.

Основною метою цих двох документів є посилення вимог до капіталу, як відповідь на глобальні фінансові кризи, сприяння стійкості фінансових установ на банківському секторі. Країни Центральної та Східної Європи поступово адаптують практики банківського нагляду до стандартів CRDIV капіталу за трьома основними напрямками: зміцнення капітальної бази, запровадження буферу капіталу, запровадження коефіцієнту левериджу. Основні складові таких практик визначені на рис. 3.3.

Структура капіталу банку складається з капіталу другого рівня Tier 2 capital, капіталу першого рівня Tier 1 capital та Common Equity Tier 1 (CET1). Базельський комітет запропонував таку компоненту капіталу, як капітал першого рівня (Common Equity Tier 1, CET1), який складається в основному з звичайних акцій, що утримуються банком або іншою фінансовою установою. Капітал 1-го рівня розраховується як Common Equity Tier 1 (CET1) плюс додатковий капітал 1-го рівня (AT1). Загальний рівень капіталу 1-го рівня (CET1) — це показник капіталу, який був уведений у 2014 р., як запобіжний захід для захисту економіки від фінансової кризи. Очікується, що всі банки повинні відповідати мінімально необхідному співвідношенню CET1 4,50% до 2019 р. Common Equity Tier 1 складається з основного капіталу банку та включає прості акції, надлишки акцій, що виникають у результаті випуску простих акцій, нерозподіленого прибутку, простих акцій, що випускаються дочірніми компаніями та утримуються третіми особами, та нагромадженого іншого сукупного доходу.

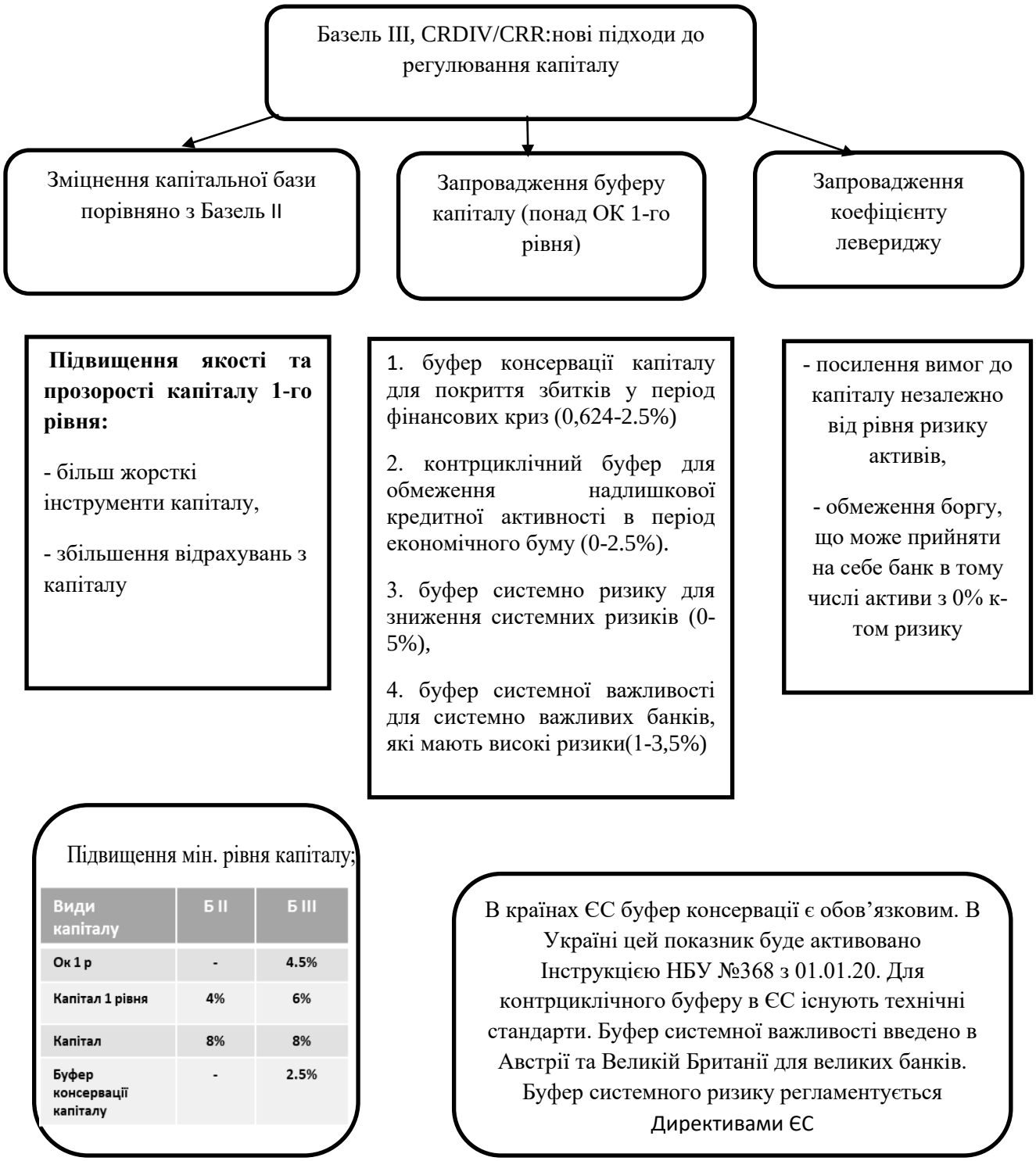

Рис. 3.3. Основні напрямки гармонізації банківського нагляду країн Центральної та Східної Європи до країн ЄС

Джерело: складено автором за матеріалами комісії ЄС

Додатковий капітал першого рівня визначається як інструменти, які не є акціями, але можуть бути включені до цього підрозділу капіталу. Відповідно до

правил Базель III щодо достатності капіталу та ліквідності всі банки повинні мати мінімальний коефіцієнт співвідношення CET1 до ризикових активів (RWA) на рівні до 4,50% до 2019 р.

$$\text{Common Equity Tier 1 Ratio} = \frac{\text{Common Equity Tier 1 Capital}}{\text{Risk Weighted Assets}} \tag{3.4}$$

CET1 є показником платоспроможності банків, що можна простежити з наведеної формули, яка визначає достатність капіталу банку за його активами. Оскільки не всі активи мають однаковий ризик, то активи, придбані банком, зважуються на підставі кредитного ризику та ринкового ризику, які притаманні кожному активу. Наприклад, державні облігації можна охарактеризувати як "ризик без ризику" та отримати додатний коефіцієнт ризику нульового відсотка. З іншого боку, іпотечне кредитування може бути класифіковане, як актив високого ризику та зважений на 65%.

Структура капіталу банку складається з нижчого рівня Tier 2, верхнього рівня Tier 1, додаткового капіталу (AT1) та CET1. CET1 є в нижній частині структури капіталу, що означає, що в разі кризи всі зазнані збитки спочатку вираховуються з цього рівня. Якщо виключення призведе до того, що CET1 знизиться до мінімального нормативу, банк повинен встановити свій коефіцієнт капіталу назад до необхідного рівня. На етапі відновлення регулятори можуть заборонити банку сплачувати дивіденди або бонуси працівникам. У разі неплатоспроможності першими зазнають втрат власники акцій, а потім власники гібридних та конвертованих облігацій, а відтак вираховуються сплати з капіталу другого рівня. У 2016 р. EBA провела стрес-тести з використанням співвідношення CET1, щоб зрозуміти, скільки б капіталу банки втратили в разі фінансової кризи. Тести провадились у період несприятливої економічної ситуації, коли багато банків у Єврозоні зіткнулися з величезною кількістю непогашених кредитів та зниженням цін на акції. Результат тесту показав, що більшість банків зможуть вижити після кризи в 2016 р.

Базельський комітет з метою завершення пакета реформ Базель III та забезпечення його послідовного запровадження розпочав у 2012 р. комплексний огляд структури капіталу, орієнтованого на ризик, що було спрямовано на зміцнення стійкості світової банківської системи, підтримки довіри ринку до нормативних показників та забезпечення рівних умов для банків, що працюють на міжнародному рівні. Для досягнення цих завдань було розроблено спеціальну Програму оцінювання узгодженості регулювання (The Regulatory Consistency Assessment Programme — RCAP), яка розглядала своєчасне та послідовне здійснення Базельських рекомендацій та зосередила увагу на послідовному підрахунку активів з оцінкою ризику в рамках нової системи. BCBS окремо проаналізував банківську книгу, торгову книгу та операційний ризик. На підставі кількісного та якісного аналізу, широких консультацій ним було запропоновано кілька поправок до рамок Базель III.

Банківська книга вміщує всі ризикові інструменти, які активно не торгуються банком і які, як очікується, будуть утримуватися до їх завершення. Вони зазвичай обліковуються за історичною вартістю. Торгова книга, навпаки, вміщує ризикові інструменти, які зберігаються з метою перепродажу їх пізніше, оскільки винагорода банку також істотно залежить від прибутку або збитку, що визначається банком при його продажу за ринковою вартістю. Тому управління ризиками банківських книг зосереджується на кредитному ризику, ризику ліквідності (невідповідність строків погашення активів та зобов'язань) та процентного ризику (чутливість активів та зобов'язань до зміни процентних ставок), тоді як для управління торговими книгами ризик-менеджмент зосереджується на варіаціях ринкових цін.

Базель III вводить змінений стандарт управління капіталом та ліквідністю, який був розроблений та узгоджений у рекордно короткі терміни. Однак, багато його елементів залишаються незавершеними, і очевидно, що остаточне впровадження Базель III затягнеться надовго. Проте, тиск ринку та конкурентів уже призводить до значних змін у ряді організацій. Компанії повинні бути впевнені, що зможуть перейти на Базель III максимально швидко для

забезпечення конкурентної переваги в новій посткризовій системі управління ризиками та в умовах суворого нагляду з боку регуляторних органів.

Ухвалений у рамках Європейського Союзу «Базель ІІІ» став новим законодавчим пакетом, що включає Директиву 2013/36/ЄС (CRD IV) та Постанову (ЄС) № 575/2013 «Про пруденційні вимоги до кредитних установ та інвестиційних фірм» (CRR). Цей новий пакет, затверджений у 2013 р., замінив Директиви щодо вимог капіталу (2006/48 та 2006/49).

Базель ІІІ був спрямований на зміцнення стабільності фінансової системи, збільшення і кількості, і якості регулятивного капіталу та ліквідності. Фінансова криза показала, що втрати у фінансовому секторі можуть бути надзвичайно великими, коли спаду передує період надмірного зростання кредитування. Фінансова криза виявила вразливі місця в регулюванні та нагляді банківської системи на європейському та глобальному рівнях. Тому регуляторні органи для забезпечення фінансової стабільності стали надавати підтримку банківському сектору багатьох країн. Це вплинуло на терміни запровадження стандартів третьої Базельської угоди, а саме: на підвищення вимог капіталу першого порядку з 4% до 6%, впровадження буферів і вимог до коефіцієнта левериджу, а також запровадження коефіцієнтів ліквідності (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Запровадження коефіцієнта левериджу

Дата орієнтації	Коефіцієнт левериджу
2011	Моніторинг нагляду: розробка шаблонів для відстеження коефіцієнта левериджу та основних компонентів
2013	Коефіцієнт левериджу та його компоненти відстежуються наглядачами, але не розголошуються та не є обов'язковими
2015	Коефіцієнт левериджу та його компоненти відстежуються та розкриваються, але не є обов'язковими
2017	Остаточні коригування коефіцієнта левериджу
2018	Обов'язкова вимога: коефіцієнт левериджу стане обов'язковою частиною вимог Basel III

Джерело: складено автором за даними BCBS

В табл. 3.7 визначено основні етапи запровадження вимог ліквідності в країнах Центральної та Східної Європи.

Таблиця 3.7

Базель III – запровадження вимог щодо ліквідності

Дата орієнтації	Вимоги ліквідності
2011	Період спостереження: розробка шаблонів та наглядовий моніторинг коефіцієнтів ліквідності
2015	Упровадження LCR: початкове запровадження коефіцієнта покриття ліквідності (LCR) з вимогою 60%. Це буде збільшуватися на десять процентних пунктів щороку до 2019 р. В ЄС 100% буде досягнуто у 2018 р.
2018	Запровадження коефіцієнта стабільного фінансування (NSFR)
2019	LCR набуває повного ефекту: очікується LCR 100%

Джерело: складено автором за даними BCBS

Як видно з табл. 3.7, відбувається підвищення вимог ліквідності в країнах Центральної та Східної Європи. Цей процес гармонізується з вимогами BCBS та директивами ЄС. Після запровадження Базель III BCBS прагнув переглянути структуру та прозорість у ризик-менеджменті за допомогою різних спеціальних методів у різних юрисдикціях та банківських установах. У 2014 р. Базельський комітет почав висувати пропозиції переглянути стандартизований підхід до аналізу кредитного ризику (SA) та запровадження більш простого підходу для вимірювання операційного ризику, що привело до пропозицій упровадження нового стандартизованого підходу до вимірювання операційного ризику (SMA) у 2016 р. Це також викликало дискусії навколо внутрішніх рейтингових моделей вимірювання ризиків, які пов’язані з високою мірою змінності у зважених за ризиком активах (RWA). Базельський комітет здійснив переговори про регулювання ринкового ризику, зробивши фундаментальний огляд Торгової книги, для якої був виданий стандарт у січні 2016 р.

Зміни в Базельських стандартах матимуть вплив на регуляторний капітал банків та, на думку Керуючої групи Центральних банків і глав нагляду (The Group of Central Bank Governors and Heads of Supervision — GHOS), підвищать загальні

потреби в капіталі банків, але ці зміни не будуть визначатися суттєвим підвищенням вимог до загального капіталу.

Банки також матимуть справу з дальшими регуляторними запровадженнями та дискусіями, які не будуть прямо впливати на вимоги до Pillar 1. Ці нові накази включають, наприклад, бази даних для вимірювання ризиків та IT, ризик процентної ставки в стандартах Банківської книги (Interest Rate Risk In The Banking Book Standards — IRRBB) та запровадження нових стандартів бухгалтерського обліку IFRS 9. Це нове регуляторне середовище вимагатиме від банків виконання великих за обсягом програм. Їм також потрібно буде переконатися, що вони мають достатньо ресурсів, щоб покрити витрати на імплементацію цих рекомендацій. Серед іншого, додаткові вимоги до капіталу, які висувають наглядові органи, такі як EU Supervisory Review and Evaluation Process (SREP), збільшать граничні межі капіталу і новий loss Absorbency Requirements Such as TLAC/MREL, які проявлять себе в більших витратах на рефінансування починаючи з нових вимог страхування eligible Loss Absorbing Liabilities. Такі зусилля можуть перешкодити природному нагромадженню капіталу і збільшити його межі, що може виявитися необхідним для усунення недоліків Базель 4 наступні кілька років.

Одним з варіантів, який розглядається, є встановлення нових стандартизованих підходів відповідно для розрахунку кредитного ризику, ринкового ризику та операційного ризику. Такий рівень, як правило, встановлюється в межах 60–90% від RWA, що обчислено за стандартизованим підходом. З метою роз’яснення цих основних параметрів було опубліковано спеціальний консультативний документ — Supervision Overview About the Basel Committee Basel III Implementation of the Basel standards Publications [167]. Він пропонує обмеження використання підходів до внутрішньої моделі та визначає запропоновані Комітетом зміни до вдосконаленого підходу на основі внутрішніх рейтингів та підходу, який базується на внутрішньому рейтингу. Запропоновані зміни передбачають низку додаткових заходів, спрямованих на те, щоб зменшити

складність нормативно-правової бази та підвищити рівень порівняності, а також розглянути надмірну мінливість вимог до капіталу для кредитного ризику.

Комітет і далі підтримуватиме національні органи влади в упровадженні нагляду за методами управління ризиками у банках, у тому числі, наприклад, за допомогою моніторингу виконання принципів ефективної агрегації даних та звітності про ризики. Щодо сек'юритизації Базельський комітет переглянув та спростив загальну структуру підходів, яка включає меншу залежність від зовнішніх рейтингів та значного збільшення вимог. Крім того, структура була змінена, щоб ураховувати критерії сек'юритизації як прості, прозорі та порівнянні (Simple, Transparent and Comparable — STC), що було визначено Базельським комітетом та Міжнародною організацією комісій з цінних паперів (IOSCO) і що приведе до зменшення ваги ризику для старших ризиків від 15% до 10%.

Перегляд стандартизованого підходу зосереджувався на підвищенні чутливості до ризику вимірювань, уникаючи надмірної залежності від зовнішніх рейтингів. Це пов’язано з тим, що деякі категорії ризикових активів були виключені з сфери моделювання на основі внутрішнього рейтингу (IRB), щоб уникнути надмірної мінливості (банки, великі корпорації, спеціалізоване кредитування, власний капітал). Використання зовнішніх рейтингів притаманно банкам, які здійснюють належну перевірку контрагента. Переглянуті стандартизовані підходи запроваджуються для активів, які пов’язані з іпотекою та комерційною нерухомістю. Одним з наслідків цього могло б стати збільшення вимог до капіталу для іпотечних кредитів з коефіцієнтом позики до вартості (Loan-to-Value — LTV) більш ніж 0,8.

Для внутрішніх моделей межі використання будуть вводитися за ключовими параметрами, такими як імовірність дефолту (PD), експозиція до дефолту (EAD) та втрати від дефолту (LGD). Моделювання ймовірності дефолту з часом буде стабільним, щоб зменшити циклічність, а певні поправки до моделювання всіх параметрів спрямовані на покращення порівнянності банків. Стандарти ризику процентної ставки в банківській книзі були опубліковані у квітні 2016 р. та будуть реалізовані до 2018 р. (на основі даних станом на 31

грудня 2017 р.). Перегляд схеми сек'юритизації був завершений у грудні 2014 р. і був змінений у липні 2016 р. Для включення критеріїв сек'юритизації прості, прозорі та порівняльні СТС визначені БКБС та Міжнародною організацією комісій з цінних паперів (IOSCO).

У грудні 2015 р. Базельський комітет опублікував свій другий консультативний документ про зміни до стандартизованого підходу до кредитного ризику. Коментарі треба було подати до 11 березня 2016 р. Базельський комітет опублікував у квітні 2016 р. свій другий звіт про активи, зважені на ризик, у банківській книзі, яка аналізує мінливість RWA для банків, що використовують внутрішні моделі. Це відбулося лише через тиждень після того, як Базельський комітет опублікував свій консультативний документ на тему "Зменшення різниці в активах з оцінкою кредитного ризику — обмеження на використання внутрішніх моделей" (Reducing variation in credit risk-weighted assets — constraints on the use of internal model approaches). Коментарі треба було подати до червня 2016 р.

Слід зауважити, що в Комітеті та за його межами відбуваються консультації щодо обмеження використання внутрішніх моделей. Базельський комітет пропонує виключити можливість використання внутрішніх моделей для певних ризиків, хвалити певні мінімальні параметри моделі та забезпечити більш точне визначення практики оцінки параметрів [168]. Можливість використання внутрішніх моделей (замість стандартного підходу до кредитного ризику) має бути усунена, якщо параметри моделі не можуть бути оцінені з достатньою надійністю. Наприклад, великі корпорації, банки та інші фінансові установи зазвичай розглядаються як установи, які мають низький ризик дефолту. Тому в майбутньому стандартизований підхід до кредитного ризику повинен використовуватися для аналізу впливу ризиків великими корпораціями (з загальними активами, що перевищують 50 млрд євро), банками або іншими фінансовими установами, а не за внутрішніми моделями.

Суверенні облігації є ще одним прикладом експозицій з низьким дефолтом, проте вони підлягають постійному окремому перегляду. З цього приводу

дослідження більшості європейських банків та банківських асоціацій неодноразово висувають питання щодо доцільності таких змін (це можна бачити, наприклад, у відгуках Британської асоціації банків або Європейської асоціації кооперативних банків). Основний аргумент, який вони висувають проти такого підходу, є те, що обмеження використання внутрішніх моделей оцінки ризиків призведе до зменшення чутливості до ризику, стимулюючи банки зосередити своє кредитування на більш ризикованих класах активів, а також, що необхідно провести дослідження кількісного впливу, щоб краще зрозуміти ймовірний вплив пропозицій на загальний рівень банківського капіталу.

Наприклад, у листопаді 2016 р. аудиторська компанія «Price Woterhouse Coopers» опублікувала аналіз загального впливу поточних пропозицій. Згідно з даним дослідженням нові рамки збільшать RWA на 40–65% (5–7 трлн євро) для європейських банків. Водночас ці суперечки, наприклад, не поділяє некомерційна організація зі зв’язків із громадськістю «Financial Watch», а також Асоціація банківських компаній, яка репрезентує невеликі австралійські банківські установи, що використовують стандартний підхід, а не внутрішні моделі, а також компанія «American Express», яка взагалі сприяє ідеї ліквідувати використання внутрішніх моделей. Більш детальний огляд аргументів, пов'язаних з обмеженнями використання внутрішніх моделей, можна дізнатися з брифінгів, які провів Committee on Economic and Monetary Affairs (ECON). Ці документи були опубліковані на веб-сайті банківського нагляду Комітету ECON.

У рамках цих дискусій Базельський комітет запропонував у липні 2015 р. переглянути основи ризику коригування кредитної оцінки (Credit Valuation Adjustment Risk — CVA). Згідно з ринковою схемою Базель II банки мали утримувати капітал проти різних ринкових вартостей похідних фінансових їх інструментів у торговій книзі, але не існувало вимоги утримання капіталу під зміни у фінансовому стані емітента цих похідних інструментів, хоч під час фінансової кризи деякі зміни у фінансовому стані емітентів виявилися основним джерелом збитків у портфелях похідних інструментів. Метою такого перегляду є забезпечення кращої відповідності загальній схемі торгової книги, а також

правилам обліку та практиці галузі. Остаточні стандарти щодо ринкового ризику були опубліковані 14 січня 2016 р. і набудуть чинності 1 січня 2019 р. (банківська звітність до кінця 2019 р.).

Пакет банківських реформ, запропонований Комісією 23 листопада 2016 р., реалізує ці стандарти в законодавстві ЄС. Щодо Credit Valuation Adjustment Risk (CVA) консультативний документ був опублікований 1 липня 2015 р. [169]. А в іншому консультативному документі за березень 2016 р. «Про зменшення коливань активів, зважених за кредитним ризиком» [170] ідеться про обмеження використання підходів на основі внутрішніх моделей. Однак, Асоціація глобальних фінансових ринків, Інститут міжнародних фінансів та Міжнародна асоціація обмінних курсів та похідних інструментів занепокоєні тим, що правила можуть негативно вплинути на діяльність банківських ринків капіталу та зменшити ліквідність ринку, стверджуючи, що збільшення капіталу, зазначене під час дослідження впливу, не відповідає підтвердженню Базельським комітетом того, що загальні вимоги до капіталу несуттєво зростуть.

Ключовим моментом формування банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи залишається оцінка операційного ризику. Тому Базельський комітет у своєму консультативному документі «Операційний ризик — переглянуті зміни до більш простих підходів» зазначив, що незважаючи на збільшення кількості та серйозність подій, які пов’язані з операційним ризиком під час та після фінансової кризи, вимоги до капіталу для операційного ризику залишаються стабільними або навіть зменшилися до стандартизованих підходів [171]. Тобто, Комітет дійшов висновку, що для багатьох банків вимоги до капіталу для операційного ризику були неправильно розраховані. З метою подолання цих розбіжностей Комітет запропонував зняти внутрішні підходи моделювання для розрахунку мінімальних вимог до капіталу для операційних ризиків через надмірну складність та відсутність порівнянності та запропонував застосовувати Standardised Measurement Approach як єдиний метод для оцінки операційного ризику.

Другий консультативний документ про стандартизований підхід до оцінки операційного ризику був опублікований у березні 2016 р. Зацікавленим сторонам було запропоновано подати коментарі до 3 червня 2016 р. Комітет має намір опублікувати остаточний стандарт після того, як з'являться результати дослідження впливу цього методу та будуть проведені відповідні консультації [172]. У жовтні 2013 р. Базельський комітет висвітлив консультативний документ про фундаментальний аналіз вимог до капіталу для торгових книг банків, що передбачав переглянути рамки ринкового ризику. Щоб краще зрозуміти вплив капіталу на запропоновану нову структуру ринкового ризику, Базельський комітет здійснив кількісне дослідження впливу змін торгової книги та повідомив про результати у листопаді 2015 р. На основі вибірки із 44 банків, які добровільно надавали корисні дані для дослідження, Комітет зробив висновок про те, що запропонована структура в середньому призведе до збільшення загальних вимог до капіталу на 4,7% (вимоги Базель III, які охоплюють кредитний ризик, операційний ризик, ринковий ризик тощо). Проте, цей результат враховує тільки великі банки зі значною торговельною діяльністю та значною часткою активів, зважених на ринковий ризик.

Робоча програма Базельського комітету не обмежується торговою книгою, банківською книгою та операційними ризиками. До програми також входить формування вимог щодо розкриття інформації в рамках третього рівня регулювання (Pillar 3). З метою вирішення цього питання 11 березня 2016 р. Базельський комітет провів консультації щодо нових пропозицій, спрямованих на підвищення якості та деталізації вимог стосовно розкриття інформації, щодо поправок до розрахунку коефіцієнта левериджу, а також пропозицій установити вищі вимоги до глобальних системно важливих банків і пропозиції щодо ставлення до суверенних ризиків, які все ще розглядаються.

Програма оцінювання узгодженості регуляторної політики являє собою досить всеосяжний огляд бази Базель III, який впливає на вимоги до капіталу банків, що може також суттєво вплинути на наслідки інших реформ на глобальному рівні. Це також пояснює те, чому деякі зацікавлені сторони подають

його, як нову структуру Базель IV, хоч загалом вона залишається сукупністю уточнень, доповнень і дальших специфікацій до бази Базель III [173].

Однак, проти запропонованих реформ Базельського комітету виступив Європейський комісар з питань фінансових ринків, фінансової стабільності та ринків капіталу Валдіс Домбровскіс наприкінці вересня 2016 р. Він висловив глибоку критику щодо останніх пропозицій, висунутих Комітетом, зокрема, щодо обмеження гнучкості внутрішнього моделювання. За словами комісара Домбровскіса, істотне збільшення вимог щодо капіталу не є доцільним у сучасних умовах в ЄС, оскільки існує ризик поставити європейські банки в невигідне становище. Це стосується того факту, що, незважаючи на ділову практику, наявну в іншій юрисдикції, банки ЄС мають більший вплив на контрагентів, які негативно впливають на останні пропозиції. Зокрема, банки ЄС мають в середньому більше ризиків за житловими іпотечними кредитами, ніж у США, оскільки у Сполучених Штатах великі корпорації менше використовують банківські кредити, а ризики житлових іпотечних кредитів перевантажуються федеральним установам. І навпаки, Сполучені Штати та Швейцарія стверджують, що запропоновані нові правила є важливими, щоб уникнути продовження банківських процедур розрахунку активів, зважених на ризик.

2 липня 2016 р. Комісія опублікувала Висновки «Про завершення роботи з посткризової банківської реформи», зазначивши, що вона підтримує роботу Базельського комітету з удосконалення елементів засад Базель III, підкреслюючи важливість ретельного аналізу проекту та калібрування пакета реформ і стверджуючи, що пакет реформ не приведе до значного збільшення загальних вимог до капіталу для банківського сектору. 23 листопада 2016 р. Європейський парламент ухвалив резолюцію про остаточне оформлення Базель III, наголосивши на необхідності уважно вивчити вплив запропонованих реформ та сприяти створенню рівних умов на глобальному рівні, приділяючи увагу особливостям економіки ЄС та європейських банківських моделей.

Комісія також подала комплексний пакет банківських реформ, спрямованих на зміну як вимог щодо капіталу, так і механізмів прийняття рішень. Ці

законодавчі пропозиції були подані до Європейського парламенту та Ради для розгляду й ухвалення. Що стосується CRR (Capital Requirements Regulation) та CRD (Capital Requirements Directive), Комісія пропонує запровадити обов'язковий мінімальний коефіцієнт левериджу, який установлений на рівні 3% від загальної суми активів, та обов'язковий чистий стабільний коефіцієнт фінансування (NSFR), який повідомляє про розмір стабільного фінансування на суму стабільних активів протягом одного ріку, встановлених на рівні мінімуму 100%, та запровадження стандартів Базельського комітету, ухвалених після фундаментального перегляду торгової книги. Пропозиція вносить зміни до стандартів Базеля, щоб ураховувати деякі особливості економіки ЄС: важлива роль банків з розвитку, закриті облігації, офіційно гарантований експортний кредит, централізовані регульовані заощадження та кредитні спілки при фінансуванні реальної економіки.

У Сантьяго (Чилі) з 28 листопада до 1 грудня 2016 р. проходила XIX Міжнародна конференція банківських наглядачів. Учасники обговорювали глобальні стандарти та нову регуляторну базу на майбутні роки. Конференції передували кілька тижнів лобіювання різних зацікавлених сторін, а європейські банківські асоціації попереджали про вплив запропонованих реформ (наприклад, документ спільної позиції французьких та німецьких банківських асоціацій за наступним спільним документом Голландії, Фінляндії, Данії та Швеції). Зокрема, ці банківські асоціації скаржаться на те, що вимоги до капіталу зроблять новий стандарт ризиково чутливим та поставить під загрозу фінансування європейської економіки. 3 січня 2017 р. керівники групи центральних банків та керівники нагляду (Group of Central Banks Governors and Heads of Supervision — GHOS), як наглядовий орган Базельського комітету, оголосили про необхідність більшого часу для завершення пакета пропозицій та вирішили перенести свою зустріч, заплановану на початок січня 2017 р.

За даними Базельського комітету станом на березень 2017 р. всі 27 країн-членів мають кінцеві правила для визначення капіталу, буфера збереження капіталу та LCR, 26 країн-членів видали остаточні правила для запровадження антициклічних буферів капіталу, а 25 країн-членів опублікували остаточні

правила або їх проекти для своєї системи G-SIB (Global Systemically Important Banks). Члени юрисдикцій докладали зусиль з реалізації інших базельських стандартів, які повинні набрати чинності в наступних роках, включаючи NSFR та коефіцієнт левериджу. У листопаді 2011 р. Базельський комітет видав остаточні правила для глобальних системно важливих банків (G-SIBs).

Крім того, Рада з фінансової стабільності (Financial Stability Board — FSB) випустила остаточний мінімальний стандарт загальної потужності щодо збиткового потенціалу (Total Loss-Absorbing Capacity Standard for Global Systemically Important Banks — TLAC) для 30 банків, визнаних глобальними системно важливими банками (G-Sibs), які визначив також Базельський комітет з банківського нагляду [174]. Вимоги TLAC спрямовані на підтримку коефіцієнта капіталу та коефіцієнта левериджу для G-Sibs, що є гарантією того, що ці банки матимуть достатньо ресурсів для того, щоб і далі виконувати важливі функції, не загрожуючи стабільності фінансового ринку або вимагаючи подальшої підтримки платників податків. FSB разом з Базельським комітетом оприлюднила для консультації запропонований стандарт TLAC у листопаді 2014 р. Остаточний стандарт відображає зміни, які внесені після публічних консультацій та всебічного дослідження.

У листопаді 2011 р. лідери Великої двадцятки схвалили правила та рекомендували Базельському комітету та Раді з питань фінансової стабільності працювати над розширенням своєї нормативної бази для внутрішньосистемних банків (Domestic Systemically Important Banks — D-SIBs) [175]. Європейською банківською асоціацією були розроблені нормативні технічні стандарти (Regulatory Technical Standards — RTS) мінімальних вимог щодо власних і відповідних зобов'язань (Minimum Requirement for Own Funds and Eligible Liabilities — MREL) [176]. Ці проекти нормативно-технічних стандартів мають на меті визначити критерії встановлення мінімальної вимоги щодо власних і відповідних зобов'язань, установлених у Директиві Європейського Союзу (Bank Recovery and Resolution Directive — BRRD), та роз'яснюють, яким чином вимоги капіталу установи повинні бути пов'язані з сумою MREL, необхідної для покриття

збитків. І, нарешті, ці стандарти вказують на можливість системних інституцій отримувати дозвіл від органів регулювання для одержання доступу до механізму фінансування, у разі коли спиратися виключно на власні ресурси установи неможливо.

Отже, Bank Recovery and Resolution Directive забезпечує загальний режим регулювання в Європейському Союзі щодо вирішенням питань, пов'язаних з банкрутством банків. У 2011 році країни-члени G-20 після консультації з Базельським комітетом розширили рамки G-SIB для національних системно-важливих банків (D-SIBs). Ця структура забезпечує сумісність і розроблена як мінімальна основа, яка дозволяє застосовувати національні повноваження. Система нагляду за системно-важливими банками представлена на рис. 3.4.

Рис. 3.4. Реформування нагляду системно важливих банків (G-SIB)

Джерело: розроблено автором за даними BCBS

Як видно з рисунку, до глобальної ініціативи регулювання та нагляду за глобальними системно-важливими банками приєдналися банківські системи країн Європи, Японія та Америка. Відповідно до цих ініціатив, банки G-SIB підлягають підвищеним вимогам щодо буферного капіталу. Вищі вимоги до буферного

капіталу повинні відповідати капіталу CET1 в межах від 1% до 2,5% від RWA залежно від системного значення банку. Ці вимоги до буферів почали поступово вводитися з 1 січня 2016 року для G-SIB, які були визначені в листопаді 2014 року (з повною реалізацією до 1 січня 2019 року). BCBS розглядає можливість запровадити більш високу вимогу щодо коефіцієнта левериджу Базель III для G-SIB. FSB розробила в 2014 р. також для G-SIB наглядову вимогу щодо додаткового капіталу - загальний збитковий потенціал (TLAC).

Основною наглядовою функцією цієї вимоги є забезпечення вітчизняну та приймаючу владу впевненість в тому, що G-SIBs мають достатню здатність покривати втрати як до так і під час дефолту і дають змогу наглядовим органам реалізувати стратегію подолання дефолту, використовуючи інструмент «застави», який мінімізує будь-який вплив на фінансову стабільність та забезпечує безперервність економічних функцій банку та країни вцілому. Мінімальна вимога до капіталу TLAC повинна становити принаймні 16% від зважених за ризиками активами (RWA) за Basel III з 1 січня 2019 року, а з 1 січня 2022 року TLAC RWA Minimum повинен бути не менше 18%. Для банків країн, які розташовані на ринках, що розвиваються, терміни запровадження цієї ініціативи були продовжені до 1 січня 2025 року та 1 січня 2028 року. Ця вимога не включає будь-який додатковий буферний регулятивний капітал (Basel III), який повинен відповідати додатковому мінімуму TLAC RWA. Крім того, керівник має право збільшити TLAC. За даними Світового банку на листопад 2016 року лише два глобальних системно важливих банків виконували норматив G-SIBs buffers на рівні 2,5%.

У табл. 3.8 наведено дані виконання нормативу додаткового буферу капіталу по глобальним системно-важливим банкам.

Таблиця. 3.8

Практики виконання банками нормативу додаткового буферу капіталу для G-Sib на листопад 2016 р.

Банки	Норматив, %
1	2
Немає	3,5
Citigroup,JP Morgan Chase	2,5

Продовження табл. 3.8

1	2
Bank of Amerika, BNP Paribas,Deutsche Bank, HSBC	2,0
Barclays, Credit Suisse, Goldman Sachs, Industrial and Commercial Bank of China, Limited, Mitsubishi UFJ FG, Wells Fargo	1,5
Agricultural Bank of China, Bank of China, Bank of New York Mellon, China Construction Bank, Groupe BPCE, Groupe of Credit Agricole, ING Bank, Mizuho FG, Morgan Stanley, Nordea, Royal Bank of Scotland, Santander, Societe Generale, Standard Chartered State Street, Sumitomo Mitsui FG, UBS, Unicredit Group	1,0

Джерело: складено за даними World Bank Group [177]

Як видно з табл. 3.8, аналіз виконання нормативу щодо додаткового буферу капіталу показує, що світові системно-важливі банки поступово намагаються залучати інструменти до буферів капіталу та зміцнюють свої нормативи. Така тенденція, на наш погляд, відповідає принципам ефективного банківського нагляду та корисною для заровадження в банківський нагляд України, шляхом запровадження міцності банків (посилення нормативу ліквідності та нормативу максимального розміру ризику на одного контрагента), запровадження шкали системної важливості банків.

Як відомо, розмір неповернутих активів та зобов'язань є наслідком запровадження реформ банківського нагляду поряд з іншими факторами. Як свідчить досвід країн Центральної та Східної Європи, наслідки боргової кризи можуть бути руйнівними для національної економіки країни, адже підвищується ризик ліквідності банківської системи, посилюється реальна загроза вилучення коштів вкладниками з банківських рахунків, а також звільнення висококваліфікованих співробітників з банківської системи. В основі неплатоспроможності та втрати ліквідності більшості банків України лежить наявність у них проблемної заборгованості. Тому, доцільно проаналізувати розмір

не повернутих активів та зобов'язанн у розрізі нефінансового сектору, домогосподарств та корпоративного сектору.

У табл. 3.9 представлено дані неповернених активів та зобов'язань у розрізі нефінансового сектору для країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр., що підпорядковуються Базель 1.

Таблиця 3.9

Дані неповернених активів та зобов'язань у розрізі нефінансового сектору для країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр., (Базель 1)

Країна Базель 1	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Албанія	13,96	18,77	22,5	23,4	22,8	18,22	18,27	13,23
Вірменія	3,3	3,8	3,9	4,6	6,8	7,9	6,7	5,6
Білорусь	3,7	3,68	5,82	4,7	4,6	7,6	14,7	14,5
Боснія і Герцоговина	9,3	12	13,3	14,8	14	12,9	11,6	9,7
Хорватія	11,5	12,7	14,4	19,1	20,7	20	17,6	13,7
Естонія	6,1	4,6	3,1	2	1,8	1,3	1,3	1
Словаччина	6,07	5,75	5,36	5,9	5,5	4,8	4,5	3,6
Словенія	7,2	11,1	14,4	13,3	11,9	9,9	6,6	4,6
Україна	14,6	13,8	16,5	12,9	19	22	28	33,6

Джерело: складено автором на основі [133]

У табл. 3.10 представлено дані неповернених активів та зобов'язань у розрізі нефінансового сектору для країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр., що підпорядковуються Базель 2.

Таблиця 3.10

Дані неповернених активів та зобов'язань у розрізі нефінансового сектору для країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр., (Базель 2)

Країна Базель 2	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Австрія	4,7	4,5	4,7	4,1	4,4	4,3	3,6	2,8
Болгарія	8,01	9	10,2	10,03	9,3	11	12,3	10,17
Чехія	7	6,6	6,2	6,2	6,4	6,1	4	3,2
Угорщина	27,3	36,4	36,8	17,2	16,4	13,7	14,3	8,6

Продовження табл. 3.10

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Грузія	5,6	4,64	3,82	7,55	3,09	2,75	3,7	2,8
Латвія	19,8	18,1	11,6	8,8	7,3	6,3	4,8	4,5
Литва	19,5	16,27	13,87	10,7	6,32	5,11	3,7	2,8
Македонія	9,3	9,9	10,5	11,5	11,3	10,8	6,6	6,3
Чорногорія			97,32	98,42	97,49	98,85	98,4	96,4
Польща	8,8	8,2	8,9	8,5	8,1	7,5	7,1	6,8
Румунія	11,9	14,3	18,2	21,9	14	18,1	12,9	8,7
Росія	9,7	7,7	6,7	6,8	7,9	10	11	11,4

Джерело: складено автором на основі [133]

У табл. 3.11 представлено дані неповернених активів та зобов'язань у розрізі домогосподарств для країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр., що підпорядковуються Базель 2.

Таблиця3.11

Дані неповернених активів та зобов'язань у розрізі домогосподарств для країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр., (Базель 1)

Країна Базель 1	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Албанія	11,77	15,84	17,2	16,71	16,5	13,32	10,18	7,64
Вірменія	4,3	3,5	3,7	5,5	6,4	8,1	7,3	4,8
Білорусь	4,8	4,59	7,16	0,93	1,4	1,01	0,79	0,53
Боснія і Герцоговина	6,1	0,8	10,5	10	9,7	9	8,2	7,3
Хорватія	7,8	8,6	9,5	11,1	12	11,8	10	7,8
Естонія	5	4,3	3,2	2,6	2,2	1,5	1	0,7
Словаччина	5,12	4,85	4,33	4,1	4,5	8,9	3,7	3,2
Словенія	4	4,5	4,9	4,1	5,3	4,7	2,6	2,4
Україна	4,3	4,3	6,2	4,6	7,1	7,9	7,9	5,4

Джерело: складено автором на основі [133]

У табл. 3.12 представлено дані неповернених активів та зобов'язань у розрізі домогосподарств для країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр., що підпорядковуються Базель 2.

Таблиця 3.12

Дані неповернених активів та зобов'язань у розрізі домогосподарств для країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр., (Базель 2)

Країна Базель 2	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Австрія	6,3	5,6	5,5	5,1	5	4,5	3,1	2,7
Болгарія	7,09	9,2	10,5	10	9,4	10,9	12,5	10,13
Чехія	5,2	5	5,2	5	4,7	4,1	3,2	2,5
Угорщина	22,7	36,7	35,4	18,5	19	17,6	16,8	11,1
Грузія	3,93	2,07	3,08	1,63	2,36	2,24	2	1,9
Латвія	18,7	19,6	15,1	11,9	9,6	8	5,4	4
Литва	5,3	5	5,1	5,3	5,2	4,9	4,8	3,7
Македонія	8,1	7,5	7,1	6,4	5,9	5,2	2,6	2,4
Чорногорія	19	19,1	19,4	23,26	24,29	25,11	26,2	28,8
Польща	7,2	7,2	7,4	71	6,5	6,2	6	6,1
Румунія	10	11,3	12,3	13,5	7,9	9,6	7,3	5,8
Росія	10,3	7,9	6,5	7,5	9,9	12,9	11,8	9,8

Джерело: складено автором на основі [133]

У табл. 3.13 представлено дані неповернених активів та зобов'язань у розрізі корпоративного сектору для країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр., що підпорядковуються Базель 1.

Таблиця 3.13

Дані неповернених активів та зобов'язань у розрізі корпоративного сектору для країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр., (Базель 1)

Країна Базель 1	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Албанія	20,8	15,49	25,9	27,69	26,7	21,43	22,95	16,88
Вірменія	3,9	2,8	4	4,3	6,3	7,9	7,6	6,3
Білорусь	0,47	0,52	0,4	5,7	5,4	9,1	18,3	18,9
Боснія і Герцоговина	13,2	12,3	15,9	19,4	18,4	16,8	15	12,1
Хорватія	20,1	18,1	25	28,3	30,8	30,1	28,3	22,2
Естонія	5,9	8,5	3,7	1,8	1,9	1,6	1,7	1,4
Словаччина	7,97	8,2	7,63	8,1	8,6	7,3	6,5	5,2
Словенія	18,5	12,3	24	20,4	17,7	15,4	7,6	5,4
Україна	9,5	10,3	10,3	8,3	11,9	20	20	28,2

Джерело: складено автором на основі [133]

У табл. 3.14 представлено дані неповернених активів та зобов'язань у розрізі корпоративного сектору для країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр., що підпорядковуються Базель 2.

Таблиця 3.14

Дані не повернених активів та зобов'язань у розрізі корпоративного сектору для країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр., (Базель 2)

Країна Базель 2	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Австрія	4,1	4,2	4,1	4	4,1	4,2	4,7	4
Болгарія	9,3	8	10,3	10,6	9	11,2	12,8	10,12
Чехія	8,2	9	7,4	7,2	6,6	5,7	5,2	4,2
Угорщина	36	32,7	38,2	15,8	13,6	9,7	11,6	6,3
Грузія	6,26	6,5	4,31	5,91	3,66	3,1	5	3,6
Латвія	17,2	21	9,2	6,6	5,7	5,3	4,5	4,9
Литва	15	18	8,8	7	6,9	6,7	6,5	5,5
Македонія	11,4	10	12,9	15,2	15,3	15,2	9,9	10
Чорногорія	74,3	74	73,78	74,35	71,32	71,56	71,7	67,6
Польща	10,4	12,4	11,8	11,6	11,2	10,2	9,2	8,3
Румунія	16,9	13,6	23,6	29,2	20	27,1	19,3	12,2
Росія	7,6	9,5	7	6,5	7,2	9,1	10,7	12

Джерело: складено автором на основі [133]

Введемо наступні позначення для трьох груп не повернених активів та зобов'язань:

NFA_i^n - неповернені активи та зобов'язання у розрізі нефінансових активів (non-financial assets);

HH_i^n - неповернені активи та зобов'язання у розрізі домогосподарств (households);

CS_i^n - неповернені активи та зобов'язання у розрізі корпоративного сектору (corporate sector);

i – номер країни ($i = \overline{1,9}$ - для країн Базель 1; $i = \overline{1,12}$ - для країн Базель 2) .

За Байєсовським підходом знайдемо частки кожної групи не повернених активів та зобов'язань у їх сумі $NFA_i^n + HH_i^n + CS_i^n$ та їх середні вибіркові значення за період 2010-2017 років для кожної групи країн ЦСЄ.

У табл. 3.15 представлено середніх вибіркових часток груп неповернених активів та зобов'язань для країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр., що підпорядковуються Базель 1.

Таблиця 3.15

Середні вибіркові часток груп неповернених активів та зобов'язань для країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр. (Базель 1)

Країна Базель 1	$\frac{NFA_i^n}{NFA_i^n + HH_i^n + CS_i^n}$	$\frac{HH_i^n}{NFA_i^n + HH_i^n + CS_i^n}$	$\frac{CS_i^n}{NFA_i^n + HH_i^n + CS_i^n}$
Албанія	0,344766	0,24746	0,407774
Вірменія	0,330453	0,339233	0,330314
Білорусь	0,421998	0,236669	0,341333
Боснія і Герцоговина	0,350707	0,210668	0,438625
Хорватія	0,314078	0,192156	0,493766
Естонія	0,311726	0,307136	0,381137
Словаччина	0,298561	0,273229	0,42821
Словенія	0,344936	0,146805	0,508259
Україна	0,492722	0,154479	0,352799

Джерело: роаховано автором

У табл. 3.16 представлено середніх вибіркових часток груп неповернених активів та зобов'язань для країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр., що підпорядковуються Базель 2.

Таблиця 3.16

Середні вибіркові часток груп неповернених активів та зобов'язань для країн ЦСЄ за період 2010-2017 рр. (Базель 2)

Країна Базель 2	$\frac{NFA_i^n}{NFA_i^n + HH_i^n + CS_i^n}$	$\frac{HH_i^n}{NFA_i^n + HH_i^n + CS_i^n}$	$\frac{CS_i^n}{NFA_i^n + HH_i^n + CS_i^n}$
1	2	3	4
Австрія	0,316555	0,356559	0,326886
Болгарія	0,332224	0,330127	0,337649

Продовження табл. 3.16

1	2	3	4
Чехія	0,340164	0,259993	0,399843
Угорщина	0,332913	0,366012	0,301074
Грузія	0,363657	0,217517	0,418825
Латвія	0,32701	0,378117	0,294874
Литва	0,374731	0,234806	0,390463
Македонія	0,344027	0,199223	0,456749
Чорногорія	0,505848	0,119679	0,374473
Польща	0,288154	0,330322	0,381525
Румунія	0,316555	0,356559	0,326886
Росія	0,332224	0,330127	0,337649

Джерело: роаховано автором

Для якісного оцінювання для кожної країни важливої характеристики ризиків ліквідності та кредитних ризиків банківської системи обираємо 5-бальну шкалу відносної важливості для експертних оцінювань у попарному порівнянні (табл. 3.17).

Таблиця 3.17

5-бальна шкала відносної важливості для експертних оцінювань

Інтенсивність відносної важливості	Якісна оцінка	Пояснення
1	Однаково важливі	Обидва елементи роблять однаковий внесок у досягнення кінцевої мети
2	Не набагато важливіший	Існують вербальні висловлювання відносно пріоритету одного елемента щодо іншого, але ці висловлювання досить непереконливі
3	Суттєво важливіший	Існують достатньо переконливі доведення та логічні критерії, згідно з яким один з елементів є більш важливим (вагомішим)
4	Значно важливіший	Існує переконливе доведення великої значущості одного елемента порівняно з іншим
5	Абсолютно важливіший	Усвідомлення пріоритету одного елемента щодо іншого максимально підтверджується

У табл. 3.18 представлено матрицю попарного порівняння важливості кожного елемента в групі неповернених активів та зобов’язань, яка складена експертною групою за шкалою пріоритетності кожного елемента (таблиця 3.17).

Таблиця 3.18

Матриця попарного експертного порівняння в групі не повернених активів та зобов'язань

	CS_i^n	HH_i^n	NFA_i^n	
CS_i^n	1	2	2	CS_i^n
HH_i^n	0,5	1	2	HH_i^n
NFA_i^n	0,5	0,5	1	NFA_i^n
	CS_i^n	HH_i^n	NFA_i^n	

Складаємо систему для визначення координат власних векторів:

$$\begin{cases} (1-\lambda)x_1 + 2x_2 + 2x_3 = 0, \\ 0,5x_1 + (1-\lambda)x_2 + 2x_3 = 0, \\ 0,5x_1 + 0,5x_2 + (1-\lambda)x_3 = 0. \end{cases} \tag{3.5}$$

Складаємо характеристичне рівняння у вигляді визначника третього порядку:

$$\begin{vmatrix} (1-\lambda) & 2 & 2 \\ 0,5 & (1-\lambda) & 2 \\ 0,5 & 0,5 & (1-\lambda) \end{vmatrix} = (1-\lambda)^3 + 0,5 + 2 - 3 - 3\lambda = -\lambda^3 + 3\lambda^2 + 0,5 = 0 \tag{3.6}$$

Знаходимо корені рівняння:

$$\begin{aligned} \lambda_1 &= 1 + \frac{1}{\sqrt[3]{2}} + \sqrt[3]{2} = 3,05362157587897, \\ \lambda_2 &= 1 - \frac{1+i\sqrt{3}}{2^{2/3}} + \frac{i(\sqrt{3}+i)}{2\sqrt[3]{2}}, \\ \lambda_2 &= 1 - \frac{1+i\sqrt{3}}{2\sqrt[3]{2}} + \frac{i(\sqrt{3}+i)}{2^{2/3}}. \end{aligned} \tag{3.7}$$

Вибираємо максимальне власне число $\lambda_1 = 3,0536$ (рис. 3.5.).

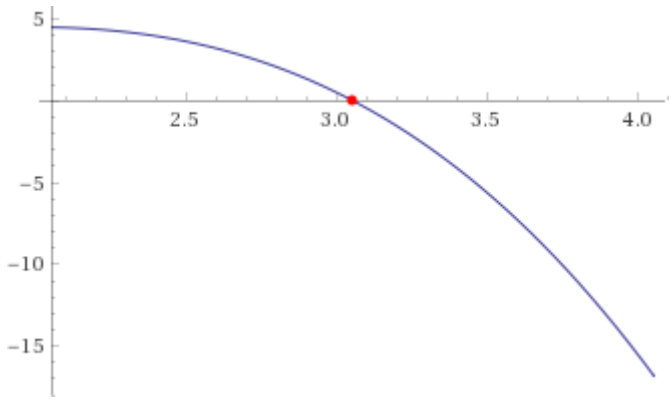

Рис. 3.5. Графічна інтерпретація максимального власного числа, як кореня рівняння

Джерело: побудовано автором

Знаходимо похибку для рівня узгодженості експертних суджень за формулою:

$$\begin{aligned}&(\lambda_{MAX}-n)/(n-1)\cdot 0,58=\\&=\left((3,0536-3)/1,16\right)\cdot 100\%=0,046225\cdot 100\%\approx 4,62\%<10\%.\end{aligned} \tag{3.8}$$

де n =3 – порядок матриці, а число 0,58 є середнє значення індексу однорідності для третього порядку матриці.

Отже, матриця з таблиці 3.17 є адекватною матрицею експертних оцінок і вагові коефіцієнти W для показників NFA_i^n, HH_i^n, CS_i^n відповідно будуть:

$$\begin{aligned}&W_{NFA_i^n}=0,1958,\\&W_{HH_i^n}=0,310814,\\&W_{CS_i^n}=0,493386.\end{aligned} \tag{3.9}$$

Обчислюємо рівень (LEVEL) неповернених активів та зобов’язань для країн ЦСЄ за формулою:

$$LEVEL = \frac{NFA_i^n HH_i^n}{NFA_i^n + HH_i^n + CS_i^n} \cdot W_{NFA_i^n} + \frac{NFA_i^n}{NFA_i^n + HH_i^n + CS_i^n} \cdot W_{HH_i^n} + \frac{CS_i^n}{NFA_i^n + HH_i^n + CS_i^n} \cdot W_{CS_i^n} \quad (3.10)$$

У таблиці 3.19 представлено рівні неповернених активів та зобов'язань для країн ЦСЄ: LEVEL(1) - для 9 країн (Базель 1); LEVEL(2) - для 10 країн (Базель 2).

Таблиця 3.19

Рівні не повернених активів та зобов'язань країн ЦСЄ

Країна Базель 1	**LEVEL(1)**	**Місце**		**Країна Базель 2**	**LEVEL(2)**	**Місце**
Україна	0,318555	1		Чорногорія	0,321003	1
Білорусь	0,324596	2		Латвія	0,327039	2
Вірменія	0,333113	3		Угорщина	0,327492	3
Естонія	0,344546	4		Австрія	0,334086	4
Албанія	0,345609	5		Румунія	0,334086	5
Боснія і Герцоговина	0,350558	6		Росія	0,334249	6
Словаччина	0,354655	7		Болгарія	0,334249	7
Словенія	0,363935	8		Литва	0,339002	8
Хорватія	0,364839	9		Чехія	0,344691	9
				Грузія	0,345454	10
				Польща	0,347328	11
				Македонія	0,354636	12

Джерело: розроблено автором

Як видно з таблиці, було проведено аналіз заборгованості по трьом показникам по країнам Центральної та Східної Європи, а також надано якісну оцінку цим показникам. Унаслідок проведеного дослідження можна зробити висновок, що фінансова криза 2008 р. призвела до значного зростання обсягів проблемних кредитів та їх частки у кредитних портфелях банків багатьох країн Центральної та Східної Європи. Різке погіршення ситуації з проблемними кредитами притаманне не лише Україні, а й більшості країн Центральної та Східної Європи (особливо в післякризовий період). Протягом 2014-1017 рр.

ситуація в багатьох країнах Європи покращилась, чого зовсім не можна сказати про українські реалії. Всі країни Центральної та Східної Європи за рівнями не повернених активів та зобов'язань можна віднести до двох рівнів: LEVEL(1) - для 9 країн (Базель 1); LEVEL(2) - для 10 країн (Базель 2). До першого LEVEL(1) належать: Україна, Білорусь, Вірменія, Естонія, Албанія, Боснія і Герцоговина, Словаччина, Словенія, Хорватія. До другого LEVEL(2) належать: Чорногорія, Латвія, Угорщина, Австрія, Румунія, Росія, Болгарія, Литва, Чехія, Грузія, Польща, Македонія. У більшості країн світу банки активно реформують власні системи ризик-менеджменту, що не дало змогу нарощувати проблемну заборгованість. Про це свідчить досвід країн, які належать до LEVEL(2), які виконують рекомендації Безель II. Країни LEVEL(1), у тому числі і Україна, виявилися найбільш чутливими до негативних змін викликаних фінансовою кризою 2008 року, оскільки вони дотримувалися стандартів Базель I. Тому, системи банківського нагляду цих країн потребують дослідження проблемної заборгованості банків, зменшення кредитних ризиків шляхом запровадження методик Базель II оцінки кредитних ризиків позичальників. Основними рекомендаціями Базельського комітету щодо способів підрахунку кредитного ризику є застосування: 1) стандартизованого методу; 2) методу, що базується на внутрішніх рейтингах (IRB-approach) - основний та складний підходи. Пошук і формування нових та удосконалення існуючих методів управління проблемними кредитами є головними завданнями, що стоять перед банківськими установами країн Центральної та Східної Європи та зокрема України.

Висновки до розділу 3

1. З часів останніх фінансових криз світ банківської справи зазнав серйозних змін, що вплинуло на одну з найважливіших регуляторних реформ — Базель III. Але час для фундаментальних регуляторних змін ще далеко не закінчений.

Упровадження стандартів Базель III все ще залишає відкритими важливі сфери регуляторної бази. Тому Базельський комітет дедалі більше уваги приділяє перегляду всіх основних підходів до кількісної оцінки ризику активів для регуляторних цілей. І хоч Базельський комітет все ще вважає ці реформи остаточним підходом до Базель III, існує такий підхід у трактуванні цих процесів, як Базель IV. Він притаманний, наприклад, світовим аудиторським компаніям, які досліджують вплив регуляторних змін на світову фінансову систему, зокрема, аудиторській компанії «Price Woterhouse Coopers».

2. Базельський комітет, який заснований главами центральних банків і організацій, відповідальних за банківське регулювання і нагляд в основних промислово розвинених країнах та сприяє здійсненню більш суворого нагляду, регулювання банківської системи. Базельський комітет був утворений у 1974 р. і складався з представників Бельгії, Канади, Франції, Німеччини, Італії, Японії, Люксембургу, Нідерландів, Швеції, Швейцарії, Сполученого Королівства та Сполучених Штатів Америки, які регулярно зустрічались у Базелі під патронажем Банку міжнародних розрахунків. Першим головним результатом цих зустрічей став документ «Міжнародна конвергенція виміру капіталу і стандартів капіталу» («International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards»). Ще його називали “The 1988 BIS Accord”, або просто “The Accord”, а пізніше він став відомий, як Базель I. Базельський комітет регулярно публікує рекомендації під егідою Банку міжнародних розрахунків, і європейські уряди й організації є відповідальними за імплементацію цих рекомендацій до Європейського національного законодавства. Це привело до ухвалення Директиви вимог до капіталу (CRD) і Базельської угоди (BIS, 2009).

Надалі Комітет докладає зусиль, щоб заповнити прогалини в міжнародному нагляді й розробити відповідні контрольні стандарти. У результаті були опубліковані рекомендації щодо достатності капіталу й ухвалено Базельську угоду (Базель I), яка спочатку застосовувалася в основному для міжнародних банків у країнах G-10. Ця система вимірювання капіталу й сьогодні вважається важливою віхою в міжнародній гармонізації нормативних вимог до капіталу. У

червні 1988 р. Базельський комітет з банківського нагляду (BCBS) приступив до розробки нового документа з більш уточненими аспектами регулювання.

3. Підставою для ухвалення Базельської угоди була європейська реформа регулювання банківської системи, зокрема ухвалена в Люксембурзі 24 червня 1988 р. Директива «Про лібералізацію ринку капіталу» [178], адресована всім державам-членам ЄС щодо побудови унікального європейського ринку фінансових послуг. У цій Директиві визначено, що внутрішній ринок ЄС являє собою територію без внутрішніх кордонів, на якій забезпечується вільний рух капіталу без шкоди для інших положень Договору. Тому, з огляду на це, держави-члени повинні бути спроможні вжити необхідних заходів, щоб регулювати ліквідність банків, а також щоб обмежити тимчасово й у рамках належних процедур короткостроковий рух капіталу, який, навіть якщо немає суттєвих відмінностей в економічних базисах, міг би серйозно зашкодити здійсненню їхньої грошової політики та політики валютних курсів. У цьому напрямку важливими є також принципи, визначені у 1985 р. в Білій книзі Європейської комісії і включені до Другої банківської директиви. Ухвалення цих документів виключило необхідність укладання національної угоди про відкриття філій в інших країнах, що, своєю чергою, підтвердило європейську модель універсального банкінгу. Так, Директива поділила регуляторні функції між рідною країною (проблеми платоспроможності) та країною перебування (ліквідність, реклама, монетарна політика). При цьому принцип країни походження дозволил Великобританії зберегти чинну подвійну систему.

Такі спроби щодо створення єдиного міжнародного законодавства, нарешті, були втілені в конкретній ініціативі. Країни G10 (фактично 11 країн: Бельгія, Канада, Франція, Німеччина, Італія, Японія, Нідерланди, Швеція, Швейцарія, Великобританія, США) і Люксембург створили Комітет представників центральних банків та регуляторних органів на зустрічі в Банку з міжнародних розрахунків (BIS) в Базелі, Швейцарія. Їх метою було визначити роль різних регуляторів з міжнародними банківськими групами з метою сприяння створенню справедливих та рівних умов функціонування. У 1988 р. вони були опубліковані,

як Довідковий документ, який через кілька років став основою національного регулювання у більш ніж 100 країнах, діставши назву «Базельська угода про капітал» (1988). Ця угода була ухвалена з метою зближення національних нормативів регулювання банківської діяльності. Банк міжнародних розрахунків і Базельській комітет регулювання банківської діяльності виступили з ініціативою щодо розробки стандарту достатності капіталу банку з урахуванням ризику на основі систематизації міжнародного досвіду оцінки й управління ризиками.

Після тривалих дискусій і обговорень представники різних країн у 1988 р. під егідою Базельського комітету уклали Угоду «Про міжнародну уніфікацію розрахунку капіталу і стандартам капіталу», яка встановила загальні критерії достатності капіталу, прийнятні для банків незалежно від особливостей розвитку країни, в якій розташований банк. Нагадаємо, що цей документ набув міжнародного визнання, як Базельська угода «Про капітал» (Базель I). Якщо Базель I зосередився на вимірюванні кредитного ризику за формулою віднесення власного капіталу банку (акціонерного капіталу) до суми активів, які зважені на ризик, тобто на певні ваги, що були присвоєні певним активам і такий підхід, на думку аналітиків, суттєво залежить від інституціонального характеру банку, то друга Базельська угода у 1996 р. була оновлена введенням компоненту ринкового ризику. Також уперше в межах Базельської конвенції було дозволено використання внутрішніх банківських моделей.

Якщо проаналізувати основні регуляторні зміни, то можна також зробити висновок, що ці зміни вплинуть на розрахунок активів, які зважені на ризик при визначенні коефіцієнтів капіталу всіх банків і вимагають від банків переоцінки, розгляду та впровадження своєї стратегії управління ризиками й управління в їхні бізнес-моделі, застосування більш широких стратегій. Отже, регуляторні зміни охоплюють такі напрямки роботи:

- перегляд стандартизованого підходу до кредитного ризику;
- запровадження модифікації IRB-підходу;
- редагування торгової книги;
- запровадження нових підходів до кількісної оцінки ринкового ризику;

- запровадження стандартизованого підходу до вимірювання операційного ризику;

- запровадження механізмів розкриття інформації.

Ці основні напрямки, що їх аналітики часто розглядають, як елементи Базель IV, планувалося запровадити в європейське законодавство через CRR II / CRD V. 23 листопада 2016 р. Європейська комісія опублікувала пропозицію про внесення змін до Директиви (Capital Requirements Directive and Regulation, CRD V / CRR II.) Запропонована директива та супровідне регулювання завершують розробку Базель III в Європі та впроваджують зміни до стандартів капіталу та ліквідності, які узгоджені на глобальному рівні в Базельському комітеті з банківського нагляду. Ці правила впливають на широкий спектр установ — від малих фірм до глобальних системно важливих банків[179].

5. Необхідний перехід на новітні стандарти бухгалтерського обліку. Нормотворчої радою IASC є International Board of Accounting Standards (IBAS), яка розробляє міжнародні стандарти обліку фінансових активів AFRS9 замість міжнародних стандартів AFRRS39. Цей стандарт складається з двох основних частин: перша - стосується визнання вартості активу в момент його придбання, тобто його оцінки; друга — це оцінка активу внаслідок його знецінення (втрата вартості). У цій частині велика увага приділяється ризик-менеджменту як набору спеціальних елементів оцінки вартості після знецінення, а також розрахунку резервів під знецінення. У результаті цього дана частина пов’язана з рекомендаціями Базельського комітету. Така тісна співпраця сприяє виведенню конкретної формули для знаходження певної цифри резервів банку під знецінення активу.

6. Основні шляхи адаптації банківського нагляду країн Центральної та Східної Європи здійснюються за такими напрямками: 1) вимірювання ризиків та агрегування ризиків - позиція банку щодо ризиків Pillar 2 та оцінка ризику, агрегація ризиків на рівні групи та юридичної особи; 2) формування внутрішньої компоненти капіталу — розподіл внутрішнього капіталу на сукупний ризик на рівні групи: визначення та перелік компонентів капіталу, що використовуються

для покриття внутрішнього капіталу. Оскільки попит на капітал та його пропонування з часом змінюється, банк повинен забезпечити, щоб, з одного боку, потреба в капіталі, переважно базована на бізнес-планах та прогнозах ризику в поєднанні з макроекономічними сценаріями, не перевищувала пропонування капіталу, а з іншого - капітал повинен зберігатися на рівні, щоб завжди покривати розраховані ризики. Тому в рамках річного бюджетного процесу економічний капітал планується відповідно до бізнес-планів. Починаючи з очікуваної базової позиції, включаючи темпи зростання, еволюцію профілів ризику, а також впливу стратегічних рішень, економічний капітал зараховується відповідно до бюджетного горизонту, тобто на один–три роки.

7. Регулювання має заохочувати інновації в банківській діяльності. Так, рекомендації Базельського комітету Базель I запропонували банкам сек'юритизувати активи, щоб мінімізувати регулятивний їх капітал. Ця стратегія, на думку аналітиків, є зручною для кредитних організацій, особливо в період значного зростання обсягів кредитування, а це означає, що якщо кредити є на балансі, то це приведе до збільшення регулятивного капіталу.

Основною метою Базель III є встановлення рівних умов для функціонування всіх банків. На практиці регуляторні органи використовують різні підходи в управлінні та нагляді, оподаткуванні та розкритті інформації. Це пояснюється розбіжностями в рівнях розвитку економічних систем країн, особливостями впливу світової фінансової кризи на економіки, а також здатністю фінансової системи в умовах кризи підтримувати економічне зростання. Одним із ключових положень Базель III є підвищення частки акціонерного капіталу першого рівня з 2% до 4,5%, і хоч банки деяких країн світу вже виконують цю рекомендацію, всебічне втілення цього положення може бути загальмоване в умовах світової кризи, оскільки це може вплинути на недостатність капіталу банків, що, своєю чергою, призведе до скорочення кредитування та до підвищення вартості кредитування в цілому. Національні регуляторні органи в різних країнах світу мають різні погляди на процес втілення рекомендацій Базель III.

8. Для регуляторів країн ЄС важливими залишаються питання підтримки достатності капіталу та ліквідності, а для країн з економіками, які розвиваються, актуальним є всебічне покриття управління ризиками та капіталом. Крім того, актуальним є питання строків втілення рекомендацій Базель ІІІ, хоч і існує думка аналітиків щодо необхідності скорочення цих строків. Загалом національні регулятори та Базельський комітет розглядають втілення останніх рекомендацій, як конкурентну перевагу, що дозволяє демонструвати свою стійкість не тільки регулятору, а й усьому ринку.

Принципи управління ризиком ліквідності Principles for Sound Liquidity Risk Management and Supervision (“Sound Principles”), опубліковані у 2008 р. Базельським комітетом, пропонують докладний опис управління ризиками та нагляду, зокрема за ризиком ліквідності, і покликані сприяти поліпшенню управління ризиками в цій найважливішій галузі за умови, що вони повною мірою реалізовані банками і наглядовими органами.

Ключовим компонентом банківського наглядового підходу до ризику фінансування є те, що NSFR має бути підкріплений оцінною роботою з боку наглядових органів, які можуть вимагати від окремого банку адаптувати більш суворі стандарти для відображення його профілю ризику фінансування.

Наявність високих стандартів до капіталу може впливати на рентабельність власного капіталу банків і тому запровадження таких стандартів, на нашу думку, можливе тільки від коригування бізнес-моделі банку, а саме - відповідної стратегії управління ризиками та корпоративного управління, яка може варіювати від посилення нагляду до проведення структурних змін у бізнес-моделях. Отже, втілювати рекомендації Базель ІІІ необхідно разом із запровадженням процесів адаптації, оскільки ці рекомендації започатковують процеси реформування, але не вирішують всіх проблем банківської системи. Тому підходи до регулювання, нагляду та ризик-менеджменту в контексті Базель ІІІ спрямовані на досягнення глобальної фінансової стабільності.

9. Основне завдання Базель ІІІ є встановлення рівних умов для функціонування всіх банків. На практиці регуляторні органи використовують

різні підходи в управлінні та нагляді, оподаткуванні та розкритті інформації. Це пояснюється розбіжностями в рівнях розвитку економічних систем країн, особливостями наслідків впливу світової фінансової кризи на економіки, а також здатністю фінансової системи в умовах кризи підтримувати економічне зростання. Тому підходи до регулювання, нагляду та ризик-менеджменту в контексті Базель ІІІ спрямовані на досягнення глобальної фінансової стабільності.

Аналіз еволюції Базельських правил з моменту введення перших стандартів і до поточних змін Базель ІІІ показав, що цікавим є дослідження основних висновків різних кіл — від банківських аналітиків до простих банкірів. Ці висновки являють собою оцінки впливу правил на світову банківську систему, а також позицій різних зацікавлених сторін щодо перспектив правил банківського нагляду та регулювання. Ці позиції також містяться в річному звіті діяльності за 2016 р. групи European People's Party (EPP Group) у Європейському парламенті, який було опубліковано 14 березня 2017 р. та який був спочатку підготовлений координаторами цієї групи та банківської справи після зустрічі робочої групи Європейського Союзу 12 жовтня 2016 р. з паном Біллом Коеном, Генеральним секретарем Базельського комітету з банківського нагляду.

У звіті було визначено, що за останні десятиліття нормативне регулювання капіталу банків істотно змінилося. Так, якщо у 1988 р. вперше в Базельському договорі був запроваджений міжнародний стандарт для обчислення регулятивного капіталу банків, то сьогодні, майже через 30 років, Базельський комітет готує те, що вже називається "Базель IV". Протягом цих років істотно змінилися стандарти достатності капіталу, які були розроблені Базельським комітетом, — від простоти обчислення до стандартів, які враховують чутливість до ризику. Це стало можливим, на думку аналітиків, завдяки прозорості та порівнянності позицій капіталу в банках.

Визначено, що перша Базельська угода, яка була укладена в 1988 р., мала три основні цілі відповідно до рекомендацій Базельського комітету: забезпечення банків достатнім капіталом для покриття своїх ризиків; створення певного

однакового середовища для міжнародних банків, які конкурують між собою; сприяння прозорості в порівнянні капітальних позицій банків.

Аналіз заборгованості за трьома показниками по країнам Центральної та Східної Європи дав змогу зробити висновок, що фінансова криза 2008 р. призвела до значного зростання обсягів проблемних кредитів та їх частки у кредитних портфелях банків багатьох країн Центральної та Східної Європи. Різке погіршення ситуації з проблемними кредитами притаманне не лише Україні, а і більшості країн Центральної та Східної Європи (особливо в післякризовий період). Протягом 2014-1017 р.р. ситуація в багатьох країнах Європи покращилась, чого зовсім не можна сказати про українські реалії. У більшості країн світу банки активно реформують власні системи ризик-менеджменту, що не дало змогу нарощувати проблемну заборгованість. Про це свідчить досвід країн, які належать до LEVEL(2), які виконують рекомендації Безель II. Країни LEVEL(1), у тому числі і Україна, виявилися найбільш чутливими до негативних змін, викликаних фінансовою кризою 2008 року, оскільки вони дотримувалися стандартів Базель I. Тому, системи банківського нагляду цих країн потребують дослідження проблемної заборгованості банків, зменшення кредитних ризиків шляхом запровадження методик Базель II оцінки кредитних ризиків позичальників. Основними рекомендаціями Базельського комітету щодо способів підрахунку кредитного ризику є застосування: 1) стандартизованого методу; 2) методу, що базується на внутрішніх рейтингах (IRB-approach): основний та складний підходи. Пошук і формування нових та удосконалення існуючих методів управління проблемними кредитами є головними завданнями, що стоять перед банківськими установами країн Центральної та Східної Європи та зокрема України.

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автора [141; 147; 149; 150; 163; 179].

РОЗДІЛ 4
ТЕХНОЛОГІЇ РИЗИК-ОРІЄНТОВНОГО БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В БАНКІВСЬКИХ СИСТЕМАХ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

4.1. Особливості ризик-менеджменту в посткризових умовах

Починаючи з 1990-х років, особливо після впровадження Базель II, на фінансових ринках відбувається швидка еволюція та широке ухвалення моделей для оцінки кредитного, ринкового та операційного ризиків. Банки інвестували час, кошти та ресурси для вдосконалення своїх даних і можливості до їх доступності, своїх моделей ризику, а також своїх внутрішніх процесів. Ті банки, які застосували всі положення Базель II, зрозуміли, що інвестування в поліпшення процесу управління ризиками є конкурентною перевагою. І така стратегія сьогодні дає відповідні результати, зокрема Методологічні роз'яснення до Основних принципів ефективного банківського нагляду 1999 р. Основні принципи, як уже зазначалось в попередніх розділах, використовуються країнами, як стандарти пруденційного нагляду та регулювання для оцінки якості систем нагляду і пруденційного регулювання, а також для планування діяльності в цій сфері з метою досягнення базового рівня ефективної та надійної практики наглядової і регулятивної політики. Основні принципи використовуються МВФ та Світовим банком у контексті Програми оцінки фінансового сектору з метою оцінки поточної ситуації в плані того, як та чи інша країна виконує ці принципи.

Сучасні банківські операції стають дедалі складнішими. Про це свідчать тенденції позабіржового ринку похідних фінансових інструментів для таких продуктів, як: процентні свопи, валютні свопи та опціони в іноземній валюті, які

збільшують кредитні ризики, що беруться банком. Наприклад, своп — це операція між двома фінансовими контрагентами щодо обміну грошовими потоками (платежами) в майбутньому на певний період часу. При цьому зустрічні платежі розраховуються на різній основі (базі). Найбільш розповсюдженими є процентні свопи (IR Swaps), а також Cross-currency swaps як різновид попередньої угоди, коли зустрічні платежі здійснюються в різних валютах. У здійсненні таких операцій завжди існує кредитний ризик, як невиконання сторонами своїх зобов'язань (платежів). Оскільки у виконанні IR Swap відбувається обмін тільки процентними платежами, а не сумами, то ризик полягає в неотриманні відповідного процентного платежу від сторони, яка зазнала дефолту, у тому разі, коли вартість Swap позитивна для одержувача платежу. Тобто, коли диференціал ставок за фіксованою "ногою" та за плаваючою "ногою" на користь одній зі сторін, то сторона, яка очікує платіж (за неттінгом), бере відповідний кредитний ризик. Тому потенційний вплив операцій з похідними не було відображено у фінансовій звітності. як активи банку, що не впливало на розмір капіталу, який банк був зобов'язаний тримати.

Однією з головних причин створення інституту нагляду за окремими банками і банківськими групами є взаємопов'язаність фінансової системи, в якій провідна роль належить банкам. Якщо певний банк чи певна банківська група збанкрутували, то втрачається фінансова стабільність, оскільки це банкрутство може потягнути за собою банкрутство їхніх контрагентів і клієнтів, у тому числі й інших банків. Крім того, банківська криза в одній країні може легко перекинутися на банки в інших країнах світу. Тому пруденційний нагляд має бути спрямований на зміцнення фінансової стабільності.

Слід зазначити, що в Директивах ЄС поняття фінансової стійкості як таке не визначене. Економісти також не мають єдиного підходу до його трактування. Проте, існують загальні елементи, які можна використовувати для розуміння фінансової стабільності, а саме: безпечне та добре функціонуюче фінансове середовище, відсутність потрясінь, або відсутність фінансової нестабільності. У

цьому плані все, що допомагає зробити фінансові структури більш безпечними і менш сприйнятливими до ударів, спрямовано на фінансову стабільність.

Коли виникає шок фінансової стабільності, це називають фінансовою кризою, яка може бути викликана будь-яким джерелом нестабільності. Фінансова криза може призвести до руйнування всієї економіки, якщо виходу з неї не буде знайдено швидко. При цьому банки за своєю природою нестабільні внаслідок їх короткострокового запозичення і довгострокового кредитування бізнесу. Тому фінансові інструменти стабільності спрямовані на запобігання або вирішення проблем фінансової нестабільність банків. Проте, ефективність цих інструментів не варто переоцінювати, тоді фінансова стабільність не може бути гарантована, оскільки для бізнесу запозичення проти кредитування є виключно ризикованим. Адже тільки за умов кредитування існують можливості зростання [180].

Водночас банки можуть зробити свій внесок у справу запобігання негативним шокам, щоб послабити негативні наслідки фінансової нестабільності. Тож важливою компонентою банківського менеджменту є стратегія управління ризиками, яка покликана забезпечити мінімізацію можливих втрат під час здійснення банківської діяльності. Учені-економісти, що вивчають проблематику ризиків, розглядають управління ризиком як специфічний вид діяльності, що складається з послідовності таких етапів:

- ✓ ідентифікація ризику;
- ✓ оцінка ризику;
- ✓ вибір стратегії управління ризиком (ухвалення рішення про прийняття ризику, відмова від дій, пов’язаних з ризиком, або зниження міри ризику);
- ✓ вибір і застосування способів зниження міри ризику;
- ✓ контроль рівня ризику.

Так, згідно з дослідженням, проведеним восени 2003 р. незалежним Лондонським дослідним Центром вивчення фінансових інновацій (Centre for Study Financial Innovation), банкірів у різних країнах найбільше хвилюють питання вдосконалення корпоративного управління, а також методи оцінки ризиків, пов'язаних з ускладненням використовуваних фінансових інструментів.

Слід зауважити, що дослідження ризиків має досить тривалу історію, але активне вивчення фінансових ризиків почалося порівняно нещодавно — наприкінці XIX — на початку XX століть. Поняття ризику зустрічається в багатьох суспільних та природничих науках і кожна з них має свої підходи та методики для аналізу ризиків. Сутність економічних ризиків на сьогодні вивчено та описано в науковій літературі досить повно і висновки зроблено переважно однозначні: ризик є об'єктивною реальністю, пов'язується з невизначеністю майбутнього і відображає міру (рівень) відхилення від сподіваного результату. Так, на думку професора з ризик-менеджменту C. Alexander (ISMA, the Business School of Reading University), основою банківського бізнесу є взяття ризиків (тому що він знає або повинен знати, як керувати ними) в обмін на премії, які сплачуються клієнтові. Для універсальних банків, а також для багатьох інвестиційних банків така форма ведення бізнесу є традиційною і є основним джерелом прибутків [181].

Водночас ризик як економічна категорія не має визнаного всіма трактування. У класичній теорії економічного ризику Дж. Міля та Н. У. Сеніора ризик ототожнюється з математичними очікуваннями втрат, які можуть трапитись унаслідок вибраного рішення. Тобто, ризик постає у вигляді збитку, спричиненого реалізацією цього рішення. Даний підхід, однак, є досить однобоким, тому були сформульовані інші дефініції ризику.

Так, у 1930-ті роки економісти А. Маршалл і А. Пігу розробили основи неокласичної теорії економічного ризику, відповідно до якої суб’єкт економічної діяльності працює в умовах невизначеності, а його прибуток є випадковою величиною. Тому даний суб’єкт у своїй діяльності має керуватися двома критеріями: розмірами очікуваного прибутку та величиною його можливих коливань. Згідно з неокласичною теорією за однакового розміру потенційного прибутку суб’єкт економічної діяльності вибирає варіант, пов’язаний з меншим ризиком (меншими очікуваннями прибутку). У такий спосіб представники неокласичної теорії ризику обґрунтували позицію суб’єктів економічної діяльності, які не схильні до ризику, тобто - для яких гарантований прибуток

завжди має більшу користь, ніж прибуток того самого очікуваного розміру, але який пов’язаний з можливими коливаннями.

На противагу їм, Дж. Кейнс у своїй праці “Загальна теорія зайнятості, процента та грошей”, навпаки, звернув увагу на схильність і готовність суб’єктів економічної діяльності брати більший ризик заради отримання більшого очікуваного прибутку. Фундаментальний підхід до категорії ризику запропонував Ф. Х. Найт у праці “Ризик, невизначеність і прибуток”. Він розподілив ризики на два види: ризики, об’єктивну ймовірність яких можна обчислити та які можна застрахувати (такі ризики є статтею витрат діяльності, що вираховуються з прибутку), та ризики, об’єктивну ймовірність яких не можна обчислити і які пояснюють наявність специфічного доходу суб’єктів економічної діяльності. Ефективність оцінки й управління ризиками багато в чому визначається їх класифікацією. Остання означає систематизацію ризиків на підставі ознак та критеріїв, що дозволяють об'єднати підмножини ризиків в більш узагальнені поняття. Вона створює можливості для ефективного використання відповідних методів і способів управління ризиком. У сучасній економічній літературі і практиці існує велика кількість класифікацій банківських ризиків залежно від цілей аналізу й управління. Специфікою західної класифікації банківських ризиків є те, що в цих країнах стійка банківська система, а також розвинуті ринки — валютний і цінних паперів. Тому більшість праць, присвячених питанням ризику, нерозривно пов'язані з даними інститутами, органами, що їх регулюють.

Поглиблене дослідження ризиків розпочалося наприкінці ХХ ст. у зв’язку з розвитком фінансових інструментів, виникненням кризових явищ у різних частинах світу, які призвели до вповільнення економічного зростання в більшості країн Заходу та в США. Так, у 1970–1980-х рр. фінансові ризики (передусім валютний та процентний) стали причиною збитків багатьох компаній, а деяких з них призвели до банкрутства. Як наслідок, аналітики розпочали дослідження проблем подолання фінансових ризиків, насамперед пошуку теоретичних і практичних методів управління фінансовими ризиками з метою зниження ймовірності негативних їх наслідків та мінімізації можливих збитків. Тож

кредитний ризик банку — це міра невизначеності щодо виникнення небажаних подій при здійсненні фінансових угод, суть яких полягає в тому, що контрагент банку не зможе виконати взятих на себе за угодою зобов'язань і при цьому не вдасться скористатися забезпеченням повернення позичених коштів. На нашу думку, актуальність застосування сучасних моделей оцінки кредитного ризику позичальника пов’язана з цілою низкою факторів:

- ✓ розвитком глобальної економіки, оскільки процеси глобалізації призводять до все більшої уразливості суб’єктів економічних відносин, зростання кількості дефолтів та банкрутств;
- ✓ підвищенням конкуренції внаслідок глобалізаційних процесів та значним збільшенням обсягів операцій, що, своєю чергою, передбачає зростання зацікавленості банків різними моделями оцінки кредитного ризику. Значну роль у цьому відіграють центральні банки, оскільки вони найбільше зацікавлені у стабільності банківської системи, тому повинні сприяти вдосконаленню форм та методів оцінки кредитного ризику;
- ✓ наявністю консультативних матеріалів Базельського комітету щодо міжнародних стандартів адекватності капіталу, які пропонують банкам використовувати внутрішні рейтингові системи для визначення мінімального розміру капіталу, необхідного для покриття ризиків;
- ✓ розвитком сучасної математичної бази, яка значно підвищує можливості оцінки кредитного ризику та передбачення дефолту. Так, засоби інформаційної обробки даних, новітні технології оцінки та наявність у відкритому використанні публічної стандартизованої фінансової звітності створила підґрунтя для активізації пошуку найкращих форм та методів передбачення дефолту [182].

Для оцінки кредитного ризику використовується ті методики, що враховують строк до погашення боргу, вид фінансового інструменту, наявність забезпечення, фінансовий стан позичальника. Крім того, беруться до уваги зміни на зовнішньому ринку, які можуть вплинути на рейтинг позичальника. Кількісний аналіз кредитного ризику комерційного банку здійснюється з використанням методу фінансових коефіцієнтів, статистичних та експертних методів. Методи

аналізу ризиків нами досліджені в статті “Основи управління банківським ризиком”. Види систем оцінки кредитного ризику представлені на рис. 4.1.

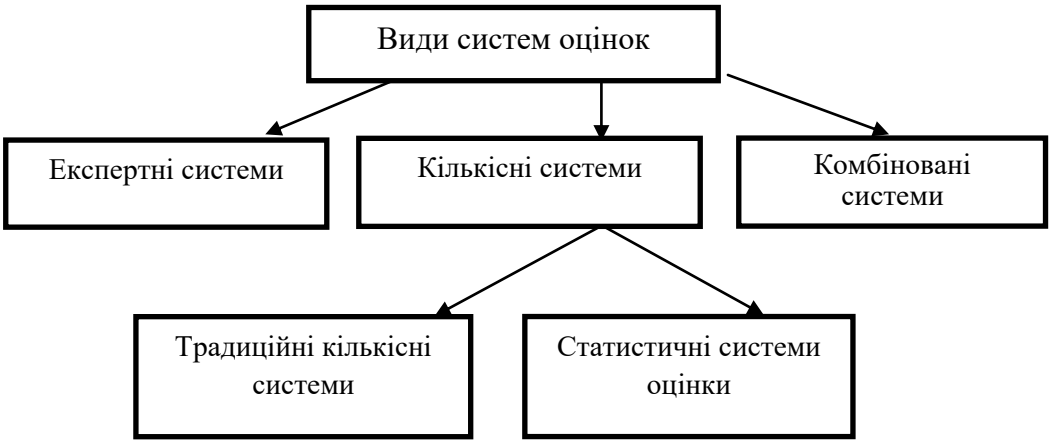

Рис 4.1. Види систем оцінки кредитного ризику

Джерело: розроблено автором

Кількісний — це такий метод, за якого перевага надається кількісному аналізу діяльності суб’єкта. Це означає, що в результаті підсумовування балів за кожним розділом аналізу їх сумарне значення порівнюється зі значеннями певної кількісної шкали. На підставі цього порівняння робиться висновок про можливість кредитування даного позичальника. Слід, однак, зауважити, що в чистому вигляді не існує експертних та кількісних методів.

Кількісні методи поділяються на дві групи: класичні (традиційні) та статистичні. Класичні методи базуються на достатньо нескладних аналітичних інструментах: порівняльному аналізі абсолютних та відносних показників діяльності та аналізі абсолютних і відносних значень показників діяльності в динаміці. Статистичні методи оперують достатньо складними методами, які належать до сфери багатовимірного статистичного аналізу.

Основними характеристиками кількісних методів є:

✓ підбір показників (характеристик), які включаються в систему оцінки довільно виходячи з рекомендацій наявного наукового та власного досвіду;

✓ довільне встановлення граничних параметрів показників, як правило, з урахуванням галузевої статистики або на підставі експертної думки;

✓ система інтегрування результатів оцінки — підсумовування балів, побудова шкали оцінки результатів.

Отже, розробка класичних методів оцінки виконується виходячи з передбачень про те, що показники, які включаються в цей метод, можуть давати уявлення про якість обслуговування кредиту потенційними позичальниками.

Основними завданнями класичних кількісних методів є:

- сприяння досягненню певної стандартизації кредитного аналізу. Усі кредити проходять певну процедуру оцінки, завдяки чому досягається розробка єдиних методів, підходів та вимог до клієнта та його фінансового стану;
- класифікація кредитної заборгованості, що досягається на підставі загальної процедури кредитного аналізу. Завдяки цьому більшість позичальників з різними або унікальними параметрами дістають типологічну ознаку у визначенні класу ризику (А, Б, В, Г, Д);
- сприяння підтримці управлінських рішень. Кредитний експерт може робити висновок про фінансовий стан позичальника на підставі об’єктивної оцінки згідно з певними стандартами (нормами), які встановлені в певному банку. Кількісний аналіз домінує в загальній системі оцінки та суттєво впливає на кінцеве рішення.

Статистичні моделі, на відміну від класичних систем оцінки кредитного ризику, базуються на виявленні закономірностей розподілу об’єктів базової сукупності за певними групами або їх віднесенні в ту чи іншу групу, а також на виявленні взаємозв’язку між показниками, що включаються в модель, та за результатами кредитування (погашення або непогашення) [183].

Основними статистичними методами побудови моделей є:

- багатовимірна ймовірнісна регресія;
- лінійний дискримінантний аналіз;
- бінарна логіт-регресія;
- пробіт-регресія;

- метод *k* — найближчих сусідів.

У західній практиці під скоринговими моделями (від англ. score — бал, підрахувати бали, очки) розуміють статистичні моделі, тобто моделі оцінки кредитного ризику, побудовані за допомогою статистичних методів. Скорингові моделі являють собою спосіб кількісної оцінки перспектив повернення (обслуговування) кредиту потенційним позичальником, який звертається до банку. Ця оцінка здійснюється на підставі масиву даних попередніх позичальників з приблизно схожими характеристиками та історіями погашення боргу. Тобто кредитний скоринг установлює не випадковий, а закономірний взаємозв'язок між характеристиками позичальника та можливостями погасити кредитну заборгованість. Такий взаємозв'язок статистично вимірюється та на його підставі формується модель. Нові позичальники оцінюються за допомогою раніше виявленого зв'язку на предмет імовірних перспектив погашення боргу. Слід додати, що, крім терміна «моделі кредитного ризику», в науковій літературі та в банках використовуються терміни «скорингові моделі», «моделі оцінки дефолту», «моделі непогашених зобов'язань».

Що стосується експертного методу, то ним називається такий метод, за допомогою якого та в результаті аналізу кількісних показників експерт суб'єктивно визначає вагомість даних показників та виводить загальну оцінку у вигляді рекомендації: «давати кредит» або «утриматися від надання кредиту».

Дослідження в галузі передбачення кредитних дефолтів розпочались у 30-х роках XIX століття. Перші моделі виявлення проблем з поверненням кредитів являли собою спробу зіставлення показників діяльності успішних компаній та компаній, які не повернули банкам кредитних коштів. Тобто вони були спрямовані на виявлення певних закономірностей у зв'язку між результатами діяльності компаній та якістю обслуговування боргу. Однак, унаслідок нерозвинутості математичного апарату ці моделі давали значні помилки і тому не набули широкого застосування в банківський практиці.

Заведено вважати, що після розробки методологічних засад дискримінантного аналізу в 1968 р. була побудована перша науково обґрунтована

модель передбачення банкрутств, яка успішно використовувала інструментарій багатовимірного дискримінантного аналізу та надала в майбутньому поштовх для розвитку даного напрямку прикладних досліджень. Автором даної моделі був американський аналітик Едвард Альтман, а найбільш активними розробниками в цій сфері досліджень стали рейтингові агентства Moody's, Standart & Poors, Fitch. Сьогодні більшість комерційних банків на підставі моделей будують кредитні рейтинги. Згідно з рекомендаціями Базельського комітету моделі оцінки кредитного ризику розробляються та застосовуються центральними банками європейських країн. В організаційній структурі FRS США діє спеціальний комітет із кредитного скорингу, основним завданням якого є моніторинг застосування даних моделей у практиці банків. Завдяки такому підходу міжнародно активні банки значно збільшують клієнтську базу та посилюють свої позиції на ринку.

Загалом модель оцінки кредитного ризику (кредитного скорингу) являє собою формулу, яка виводиться в результаті застосування певної статистичної техніки аналізу. Це — математичне рівняння, після підстановки до якого значень певних кількісних характеристик (параметрів) позичальників дістають або значення ймовірності погашення кредиту, або ознаку, за якою позичальника можна віднести до групи надійних або ненадійних. Упровадження систем скорингу скорочує строк прийняття рішення до одного часу за умов наявності всіх необхідних даних. Така перевага суттєво підвищує конкурентоспроможність банку, а також практично виключається можливість маніпулювання даними при аналізі кредитної заявки з метою забезпечення "успішного проходження" кредитного комітету, що впливає на підвищення об'єктивності прийняття рішень.

Скорингові моделі будуються окремо для кожної групи клієнтів банків: корпоративних клієнтів (підприємства, банки) та приватних клієнтів. У межах цих груп можливі ситуації, коли моделі будуються в загальному вигляді як для всієї сукупності клієнтів групи, так і для окремих її сегментів. Найбільш поширеною є побудова моделей для корпоративних клієнтів у галузевому розрізі, а найбільш перспективним є втілення скорингових моделей для тих сегментів кредитного ринку, які характеризуються найбільшою уніфікацією та стандартизацією.

Основними вимогами скорингових моделей є максимально доступний масив даних та наявність технологій обробки цих даних [184].

Основними функціями скорингових моделей є:

1. Маркетингова функція, яка полягає в тому, що за допомогою скорингових моделей можна ідентифікувати найбільш цінних клієнтів, які є найбільш імовірними споживачами певних банківських послуг, а також передбачити ризик втрат цінних клієнтів.

2. Моніторингова функція, коли за допомогою скорингових моделей визначають, наскільки великим є ризик дефолту нового позичальника, та передбачають імовірність дефолту позичальників з поточною заборгованістю.

3. Управлінська функція — скорингові моделі дозволяють управляти проблемною заборгованістю, вибирати ефективні засоби погашення заборгованості.

У побудові моделі одним з перших її етапів є однофакторний аналіз. Це означає, що провадиться відбір та аналіз кандидатів на включення в модель. У практиці скорингових моделей оцінки дефолту юридичних осіб як фактори беруться різні коефіцієнти — співвідношення окремих статей фінансової звітності компанії. У побудові скорингової моделі у вибірці використовуються історичні дані кожного клієнта, які беруться з доступного портфеля клієнтів. Інформація про клієнта, що є на момент розгляду заявки про надання кредиту, відповідним чином обробляється, а далі збирається й обробляється інформація про якість обслуговування боргу [185].

Отже, кожен фактор (показник) вивчається з погляду взаємозв’язку його значення з дефолтом. Однак,складність полягає в тому, що такий взаємозв’язок не завжди очевидний. Крім того, кількість показників кандидатів може перевищувати сотню. Наприклад, Сінді Ширата Йошико у своїй статті “Фінансові показники — предикатори банкрутства в Японії: емпіричне дослідження” приводить перелік з 61 показника, узятих, як вихідний список показників, для аналізу і дальшого формування моделі [186]. Група вчених на чолі з Барбро Беком зі Школи економіки та бізнес-адаптування міста Турку (Фінляндія) вихідний

список сформували з 31 показника [187]. Як видно з цього дослідження, вихідний список показників досить великий, тоді як в остаточну модель має потрапити від трьох до десяти факторів. Модель може містити і більше факторів, але від цього не зміниться її точність і якість. Так, якщо припустити, що в моделі використовуються фактори з еквівалентними вагами, то в трифакторній моделі кожен фактор робить внесок у кінцевий результат в обсязі 33,3%, тоді як у 10-факторній — 10%, а у 20-факторної - по 5%. Моделі з екстремальною кількістю факторів можуть бути менш стійкими до так званих шумів — інформації, яка не містить належного навантаження з погляду прогнозування дефолту, а навпаки, призводить до помилкового результату. Також не можна забувати про те, що в моделях зі значною кількістю факторів свій негативний вплив має мультиколінеарність — що більше факторів включається в модель, то більше шансів того, що модель об’єднає колінеарні фактори.

У підборі найбільш інформативних факторів з великих масивів інформації можна скористатися рекомендаціями агентства Moody’s щодо методології побудови системи RISKCALK для приватних компаній. Згідно з цією методологією треба зважати на три фактори:

1. Показники мають бути інтуїтивні. Це означає, що вони повинні мати значення з погляду на доцільність проведення бізнесу.

2. Фактори мають бути індивідуально потужні, тобто бути гарними регресорами, або дискримінаторами, тобто добре поділяти всю сукупність на групи надійних та ненадійних.

3. Достатність спостережень. Значна статистика (значний ряд даних) сприяє формуванню вірогідних і об’єктивних висновків про вагомість того чи іншого фактора.

Підбираючи фактор, слід перевіряти, чи відповідає його характер вашим очікуванням, чи можна пояснити характер поведінки показника з погляду здорового глузду та економічної доцільності.

Упровадження скорингових моделй у практику вимагає знань досвіду функціонування цих моделей в розвинених державах світу. Так, США є одним з

лідерів з упровадження цих інновацій у кредитно-фінансову сферу. Поряд з розвитком ринку деривативів та запровадженням кредитних карток, США одними з перших запровадили скоринг у фінансово-банківську практику. Серед найбільш яскравих представників новаторства є агентство Moody's, яке використовує даний інструмент у технології рейтингування у вигляді комерційного продукту RISKCALK. Варто згадати широко відомого американського кредитного аналітика Едварла Альтмана, який є автором Z-моделі, а також її вдосконалення — моделі Zeta [188]. Але найбільше поширився скоринг у приватному кредитуванні.

Так, у США, починаючи із середини 1950-х років, почали розвиватися кредитні бюро. Згодом їхня діяльність з дослідження кредитних історій стала важливою для формування статистичної бази позичальників, що слугувало поштовхом для розвитку наукових досліджень у цій сфері. Наукові дослідження, з одного боку, і актуальність контролю за ризиком і комерційний інтерес, з іншого - поклали початок появі серед кредитних бюро системи кредитних балів. Родоначальником скорингових моделей і фактично їх монополістом у США є компанія «Fire Isaak and Company», яка є розробником трьох незалежних систем оцінки.

Дані системи використовуються трьома національними кредитними бюро (у США їх називають consumer reporting agencies). Наявність даних бюро, їхніх скорингових оцінок не виключає наявності банків, що мають власні системи оцінки або при розробці власних систем зверталися за консультацією до Fiar Isaak. Отже, кредитори можуть користуватися власними системами оцінки або системами оцінки даних кредитних бюро. При використанні оцінок агентств фінансові заклади істотно знижують витрати на кредитних експертів. Якщо клієнт бажає одержати кредит, він звертається до банку, який за допомогою агентства одержує офіційний документ, що підтверджує присвоєння відповідної оцінки клієнтові. Відтак банк, вивчивши результати оцінки, приймає рішення про валюту кредиту, його розмір та вартість.

Слід особливо зазначити, що хоч технологія одержання формули системи оцінки є конфіденціальною інформацією, але існує велика зацікавленість громадян до процедури оцінювання та рейтингування. Тому з метою задоволення інтересу громадян до цього питання Федерація споживачів США й, у свою чергу, FRS США опублікували за згодою FICO брошури з роз'ясненнями про загальне подання скорингової оцінки. При цьому, як приклад, наведена найбільш популярна і поширена оцінка Fico, а саме: кількість балів, що може набрати споживач,- від 300 до 850 за певними факторами, що відіграють ключову роль в оцінці:

- платіжна, кредитна історія (35%) - як сумлінно ви сплачуєте попередні борги, чи були випадки дефолтів, затримок у оплаті;
- скільки у вас поточних боргів (30%), ваш сукупний борг за всіма кредитами, включаючи ліміти за кредитами;
- час (тривалість) вашої кредитної історії (15%) — що більше часу ви користуєтеся кредитом, то більше є інформації про вас як кредитокористувача;
- кількість звернень за кредитним звітом (10%) — якщо кількість звернень велика, то це непряме свідчення про проблеми з одержання кредиту.

Проценти розраховуються на основі поточного кредитного звіту і вони змінюються щоразу, коли змінюється кредитний звіт (коли змінюються дані анкети). Ці зміни можуть бути несуттєві, а можуть бути і більш значні, причому не всі вони залежать від даних кредитного звіту. Брошура містить також загальні рекомендації, пов'язані з можливим поліпшенням кредитних процентів. Серед інших — рекомендація контролювати кількість своїх кредитних карток та не дозволяти будь-кому звертатися від даної особи за кредитним репортом. Слід зауважити, що в США та в європейських країнах зростає кількість користувачів скорингових моделей, однак світова практика їх застосування свідчить, що вони мають такі недоліки:

✓ по-перше, існує неминуча проблема при формуванні вибірки. Так, в ідеалі скорингова модель повинна базуватися на основі генеральної сукупності всіх тих, хто звернувся за одержанням кредиту незалежно від того, отриманий був

ними кредит або ні. При цьому вибірка, спрямована на забезпечення високого результату, повинна формуватися методом випадкового підбору так, щоб кожен випадок незалежно від того, виданий це кредит або відмовлений, мав однакові шанси потрапити у вибірку. Однак, у реальності скорингові моделі базуються на даних тільки тих клієнтів, що на момент подання заявки на кредит одержали оцінку надійних позичальників і їм було надано кредит;

✓ По-друге, кредитна організація ніколи не зможе довідатися про те, яка ж кредитна історія щодо кредитів тих позичальників, яким було відмовлено у видачі кредиту. Усі скорингові моделі побудовані тільки на основі акцептованих позичальників, що істотно знижує можливості удосконалення моделей у процесі її експлуатації. У науковій літературі наводяться кілька способів подолання зазначеної проблеми. однак їхня ефективність є предметом дискусії. Основним у подоланні цих негативних явищ є наявність спеціалістів, які добре орієнтуються в проблемі аналізу кредитної заборгованості та даних, на підставі яких формується відповідна база, та зацікавленість керівництва в провадженні в дію даного напрямку роботи — створення проектної групи та її фінансування, забезпечення доступу до бази даних.

Отже, статистичні моделі оцінки кредитного ризику є основним засобом передбачення ймовірності непогашення заборгованості, оскільки:

- дають змогу встановлювати залежність між значеннями змінних величин, які включаються до моделі, та ймовірністю погашення або непогашення заборгованості;
- дозволяють виявити закономірності взаємозв’язку між показниками, які включаються в модель, та очікуваними результатами кредитування (погашення або непогашення);
- упровадження моделей у практику надає низку переваг для банку: скорочення часу на видачу кредиту та оформлення більш об’єктивного висновку про можливості позичальника, підвищення якості прийнятих рішень та виключення можливості маніпулювання даними з метою отримання вигоди;

- розробка скорингових моделей вимагає відповідної уваги від керівництва банку, а також наявності відповідних людських, фінансових та інформаційних ресурсів.

З метою перевірки адекватності методів розрахунку міри ризику, таких як VaR, використовують метод, якій називається бек-тестування. Сутність його полягає в порівнянні реальних результатів, які отримані при управлінні портфелем фінансових інструментів з мірою ризику, яка розрахована за внутрішньою моделлю. Якщо показники, які порівнюються, є достатньо близькими, то модель, яка застосовується для розрахунку міри ризику, вибрана правильно. Якщо ні, то виникають питання про якість моделі або правильність застосування методу тестування. Як правило, підставою для виникнення питань щодо адекватності моделей є кількість спостережень, що не покриваються внутрішньою оцінкою VaR.

Водночас підхід до оцінки адекватності моделі на основі кількості невдалих перевірок вимагає з позиції статистичного підходу застосування припущень, зокрема припущення щодо незалежності. Цей підхід також ставить завдання відокремити статистичні похибки першого та другого роду (тобто можливість відхилити адекватну модель, і навпаки, не розпізнати сигнал некоректності моделі, що використовується). Для розв’язання подібних проблем при оцінці адекватності внутрішніх моделей, що використовуються банками, Комітетом банку міжнародних розрахунків розроблено жорстку процедуру, що ґрунтується на використанні спеціальних таблиць [189].

Метод фінансових коефіцієнтів полягає в розрахунку відносних показників, які характеризують банк з огляду на стан його ліквідності, рентабельності і фінансової стійкості, і в порівнянні їх з нормативними (критеріальними) значеннями. Не заперечуючи переваг цього методу, все ж слід зазначити, що він не позбавлений певних недоліків. Так, не завжди можна зробити однозначний висновок про те, наскільки кредитоспроможним є позичальник, оскільки значення одних його коефіцієнтів відповідають нормативним, а значення інших — ні.

До методів об'єктивної оцінки ризику належить метод RAROC (Risk-Adjusted Return on Capital — рентабельність капіталу з урахуванням ступеня ризику). Банк здійснює операцію тільки в разі, якщо прибуток від неї з урахуванням ризику буде не нижчим встановленою банківської маржі, звичайно 12–20%. Метод RORAC (Return on Risk Adjusted Capital) — це розрахунок доходу на капітал з урахуванням ризику.

В основі цих методів є коефіцієнтний метод оцінки кредитного ризику і власного капіталу (капітал, зважений з урахуванням міри ризику), де використовують у процесі розрахунку такі показники:

$$\begin{aligned} \text{ROE} &= \frac{\text{Чистий дохід}}{\text{Капітал}}; \\ \text{RAROC} &= \frac{\text{Дохід, зважений з розрахунком ризику}}{\text{Капітал}}; \\ \text{RORAC} &= \frac{\text{Чистий дохід}}{\text{Капітал, зважений з розрахунком ризику}}, \end{aligned} \qquad (4.1)$$

де: дохід, зважений з розрахунком на ризик = Прямі і непрямі доходи – Прямі та непрямі витрати + Прибуток на вкладений капітал – Очікувані збитки.

Капітал, зважений з розрахунком ризику, дорівнює капіталу, необхідному для покриття неочікуваних збитків від реалізації ризиків**.** В основі розрахунків цих показників лежить комп'ютерна обробка даних про фінансове становище клієнта (зокрема банку), його кредитоспроможності і платоспроможності.

Серед статистичних методів оцінки кредитного ризику варто виокремити метод дискримінантного аналізу, який дає змогу поділити позичальників на класи. Зокрема, за допомогою цього методу можна побудувати класифікаційні моделі для прогнозування результатів кредитної угоди (виконає позичальник умови чи ні). Статистичні методи оцінки кредитного ризику потребують значних масивів даних, яких може просто не бути. Тому через брак інформації здебільшого доводиться застосовувати експертні методи.

Сутність методу експертних оцінок полягає в тому, що певна група ризиків, для оцінювання якої нема повної кількісної інформації, розглядається фахівцями

банку (членами профільних комітетів) у розрізі фактів їх впливу на банківську діяльність. За результатами аналізу залежно від імовірності виникнення того чи іншого ризику, а також міри його впливу на банк, визначається набір показників та коефіцієнтів, на основі яких установлюються балові оцінки (рейтинги).

Ринкові ризики виникають у результаті коливань процентних ставок, курсів валют, цін на фінансові активи й пасиви та вимірюються змінами у вартості відкритих позицій або змінами прибутковості. Ринковий ризик охоплює процентний і валютний ризики.

Сучасний спосіб оцінки ринкового ризику включає різні, але такі, що доповнюють один одного, методи:

- оцінка величини під ризиком (VaR), що базується на аналізі статистичної природи ринку;
- аналіз чутливості портфеля до зміни параметрів ринку — стрес-тестування.

Використання цих методів дає оцінку ймовірності ризику у вигляді двох взаємозв'язаних параметрів - імовірності й максимальної величини можливих втрат. Подібна кількісна оцінка ризику відповідає визначенню ринкового ризику як можливості виникнення фінансових втрат у результаті зміни ринкових цін.

Під операційним ризиком розуміється ризик, пов'язаний з недоліками в системах і процедурах управління, підтримки і контролю. У банківській практиці поки нема стандартних моделей оцінки операційного ризику (ще не так давно цей ризик розглядався як непіддатливий кількісному вимірюванню). Певний інтерес у зв'язку з цим являють підходи, запропоновані Базельським комітетом з банківського нагляду, які ми розглянемо в наступному розділі [190].

Існують й альтернативні методи вимірювання операційного ризику, що розробляються в банківській практиці. Наприклад, підхід, пов'язаний з застосуванням оцінної карти. У цьому разі спочатку визначається величина капіталу, необхідна для покриття операційного ризику по банку в цілому або в розрізі напрямів бізнесу. І надалі ця величина коригується з урахуванням оцінки ефективності діючих в банку процедур внутрішнього контролю. Оцінна карта

дозволяє врахувати позитивні зміни в організації внутрішнього контролю, що зменшують імовірність виникнення збитків від операційного ризику і їх величину. Звичайно в оцінних картах використовуються індикатори операційного ризику (дохід, середньорічна вартість активів, обсяг платежів і розрахунків тощо). Такі карти заповнюються співробітниками підрозділів банку, як мінімум раз у рік, і підлягають перевірці незалежним контрольним підрозділом банку (наприклад, внутрішніми аудиторами). Вказаний підхід відрізняється від інших тим, що при розрахунку рівня операційного ризику крім кількісних оцінок історичних збитків увага приділяється якісним характеристикам менеджменту банку.

Процентний ризик комерційного банку — це міра невизначеності щодо можливості зазнання банком втрат через несприятливі зміни відсоткових ставок. Цей ризик є наслідком незбалансованості активів і пасивів з плаваючою відсотковою ставкою та зміни відсоткової ставки. Одним з методів оцінки процентного ризику банку є аналіз гепа (метод розриву).

Геп — різниця між величиною чутливих до зміни ставки процента активів (АЧЗПС) і пасивів (ПЧЗПС) банку. Активи і пасиви, чутливі до зміни процентних ставок, включають ті з них, які будуть переоцінені протягом аналізованого періоду та які будуть погашені в ході аналізованого періоду.

Прикладом ПЧЗПС є: вклади (депозити), за якими закінчується строк договору; вклади зі змінною процентною ставкою; міжбанківські кредити, які будуть повернені в аналізований період. Прикладом АЧЗПС є: кредити, що погашаються в аналізований період; кредити зі змінною процентною ставкою; амортизація основної суми кредитів, строк договору за якими не закінчується протягом періоду; цінні папери, що погашаються.

Довгострокові кредити і депозити потрапляють у число активів, чутливих до зміни процентних ставок, лише за наближення терміну їх погашення до горизонту планування ризику зміни процентних ставок. Нечутливі пасиви — це фонди комерційного банку (статутний, резервний).

Зміна відсоткового прибутку, який отримується за заданого співвідношення активів і пасивів, у результаті зміни відсоткової ставки залежить від величини

гепа. За негативного гепа, при зростанні ставки відсотка, відсотковий прибуток зменшиться, а при її зниженні — зросте. Навпаки, за позитивного гепа відсотковий прибуток збільшується зі зростанням ставки відсотка, а з її зниженням — зменшується. Позиція гепа визначається характером діяльності комерційного банку. Аналіз розриву дозволяє оцінити можливі зміни чистого процентного доходу і чистої процентної маржі в найближчій перспективі. На першому етапі вибирається горизонт планування (як правило, до року). Далі визначаються терміни погашення або перегляду цінових умов за статтями активів і пасивів, виражених у валютах; складається календар зміни цін активів і пасивів за кожною валютою (який припускає групування статей активів і пасивів за строками); визначаються величина розриву і кумулятивного розриву для кожної часової категорії; вибирається сценарій зміни кривої прибутковості і, нарешті, проводиться розрахунок можливого доходу/витрат залежно від вибраного сценарію.

Другий метод — оцінка чутливості економічної вартості банку (аналіз дюрації) — дозволяє прогнозувати її можливі зміни внаслідок динаміки процентних ставок. Дюрація — це середньозважений (з вагами) час до погашення певного фінансового інструменту. Метод не тільки служить для оцінки поточного процентного ризику, але й має ширший горизонт прогнозування, який стосується всіх термінів боргових зобов'язань балансових і позабалансових операцій банку. Сутність методу — розрахунок різниці між поточною вартістю всіх майбутніх грошових потоків за активними і пасивними операціями з урахуванням умов операцій і поточних ринкових процентних ставок. При цьому, варіюючи рівень ставок, можна одержати кількісну оцінку впливу змін процентних ставок на економічну вартість банку.

Валютний ризик комерційного банку є наслідком незбалансованості активів і пасивів банку стосовно до кожної з валют та стосовно до кожного з банківських металів за строками й сумами. За кожною іноземною валютою та кожним банківським металом визначається підсумок за всіма балансовими та позабалансовими зобов’язаннями [191]. Адже валютний ризик виникає за

наявності в банку відкритої валютної позиції (в одній або кількох валютах чи банківських металах) та зміни курсів відповідних валют або банківських металів. Вирізняють коротку та довгу валютні позиції. Відкрита валютна позиція є короткою, якщо обсяг зобов'язань за іноземними валютами та банківськими металами перевищує обсяг вимог, і довгою, якщо обсяг вимог за іноземними валютами та банківськими металами перевищує обсяг зобов'язань.

Як відомо, валютна позиція банку вміщує такі компоненти: балансову позицію в кожній валюті (у тому числі в гривні) та балансову позицію в банківських металах, які розраховуються, як усі балансові активи за мінусом усіх балансових зобов'язань (тобто всі суми, які будуть отримані, за мінусом усіх сум, що підлягають виплаті за відповідними спотовими операціями).

Балансова позиція включає:

- чисту спот-позицію — усі позиції активів за мінусом позиції пасивів, у тому числі нараховані відсотки (незалежно від того, чи було проведено стягнення), збори, комісії, які не конвертовані у гривню, у відповідній валюті (у тому числі в гривні);
- чисту спот-позицію у банківських металах, тобто всі операції у валютах (у тому числі в гривні), або в банківських металах з датою валютування сьогодні, ТОД або ТОМ;
- позабалансова позиція в кожній валюті (у тому числі в гривні та євро) та у банківських металах, які розраховуються, як усі суми, які будуть отримані, за мінусом усіх сум, що підлягають виплаті за відповідними форвардними операціями, включає:
- чисту форвард-позицію — це всі суми, які будуть отримані, за мінусом усіх сум, що підлягають виплаті за обмінними форвардними операціями або форвардними операціями з банківськими металами, у тому числі ринкова вартість валюти і ф'ючерси банківських металів та основна (умовна сума) валютних свопів, які не включені в спот-позицію (наприклад, остаточний курс умовної суми), тобто - всі операції у валютах (у тому числі в гривні) або в банківських металах з датою валютування більше ніж три дні;

- ринкову вартість опціонів, що не належать до зазначених раніше пунктів;
- ринкову вартість інших деривативів (ринкова вартість облігацій, що випущені з можливістю їх заміни на акції), процентних свопів, угод про майбутню процентну ставку тощо у валютах (у тому числі в гривні) [192].

Для цілей управління валютним ризиком банку слід вирізняти валютну позицію, яка виникнула в результаті діяльності Банківської книги, та валютної позиції, яка виникнула в результаті діяльності Торгової книги.

Банківська книга — це частина загального портфеля банку, яка складається з об'єктів, щодо яких банк має чіткі наміри утримувати їх у своїй власності з метою одержання економічного доходу у вигляді приросту капіталу. До валютної позиції, що виникнула в результаті діяльності Банківської книги, відносять також неторгову відкриту валютну позицію, яка виникає в банку внаслідок здійснення неторгових операцій і формується за рахунок купівлі-продажу банком готівкової іноземної валюти в операційній касі та обмінних пунктах, купівлі банківських металів в операційних касах банку та викупу нерозмінного залишку іноземної валюти за гривню при виплаті переказів або процентів за депозитами фізичних осіб.

Торгова книга — це частина загального портфеля банку, яка складається з об'єктів, щодо яких банк має чіткі наміри продавати в найближчому майбутньому та отримати спекулятивний дохід від коливання цін на банківські метали або від курсів іноземних валют. Як правило, до Торгової книги належать цінні папери, валюта та банківські метали. До Торгової книги також відносять ту частину позицій банку, яка утворилася внаслідок проведення клієнтських операцій. Валютна позиція, що виникає в результаті діяльності Торгової книги, включає торгову відкриту позицію, яка виникає у банку при здійсненні торгових (арбітражних) операцій з метою отримання спекулятивних доходів, у тому числі й відкриту валютну позицію за операціями хеджуваннння та опціонними контрактами (у частині торговельної діяльності). Прямі втрати від валютного ризику можуть виникнути як результат переоцінки активів та зобов'язань банку в

іноземній валюті у національну валюту, що здійснюється під час кожної зміни офіційного валютного курсу.

Отже, можна зробити висновок, що валютний ризик — це наявний або потенційний ризик надходжень і капіталу, який виникає через коливання курсів іноземних валют та цін на банківські метали. Виходячи з банківської практики валютний ризик поділяється на три основні складові:

✓ Транзакційний ризик, який полягає в тому, що коливання курсів іноземних валют впливають на реальну вартість відкритих валютних позицій. Цей ризик, як правило, випливає з операцій маркетмейкерства, дилінгу й утримання позицій в іноземних валютах.

✓ Трансляційний ризик (ризик перерахування курсу однієї валюти в іншу). Цей вид ризику притаманний банкам, які мають дочірні компанії або філії за кордоном, та полягає в тому, що величина, еквівалента валютної позиції, у звітності змінюється в результаті змін обмінних курсів, які використовуються для перерахування залишків в іноземній валютах у відповідну (національну) валюту.

✓ Економічний валютний ризик, що полягає у змінах конкурентоспроможності банку або його структур на зовнішньому валютному ринку через суттєві зміни обмінних курсів.

Якщо певний банк не має за кордоном ані дочірніх компаній, ані філій, то він нечутливий до трансляційного ризику. У разі, якщо банк належить до міжнародної групи, то в нього низька чутливість до економічного валютного ризику. Такому банку слід концентруватися на управлінні транзакційним ризиком [193].

Аналіз основних джерел походження валютного ризику дозволяє зробити висновок, що валютний ризик має кілька специфічних непрямих наслідків, які пов’язані з особливостями управління активами і пасивами в іноземній валюті. Вважаємо, що до таких наслідків слід віднести такі:

✓ зменшення доходів у іноземній валюті, які переведені в національну валюту. При здійсненні кредитування в іноземній валюті та зниженні курсу іноземної валюти до національної валюти виникає ризик зменшення абсолютного

обсягу процентних доходів, номінованих в іноземній валюті та переведених в національну валюту;

✓ зростання кредитного ризику. Унаслідок зростання курсу іноземної валюти збільшуються витрати на обслуговування кредиту в позичальників, які отримують доходи в національній валюті;

✓ зниження платоспроможності банку. Унаслідок зростання курсу іноземної валюти збільшуються витрати на обслуговування власних боргів банку в іноземній валюті.

З метою запобігання зазначеним наслідкам банкам слід додержуватися стратегій, в основі яких мають бути такі принципи:

- при здійсненні операцій з валютою банкам слід прагнути до мінімізації збитків, які можуть бути завдані, якщо банк визнає наявність валютного ризику та його можливий вплив на свої операції;
- банк повинен здійснювати валютні операції, які пов’язані з високим рівнем валютного ризику, у межах відповідних лімітів щодо обсягу валютних позицій та лімітів допустимих збитків;
- у разі стійкої тенденції до підвищення курсу іноземної валюти банк утримує довгу валютну позицію в цій валюті. А якщо існує стійка тенденція до зниження курсу, то коротку валютну позицію, що при переоцінці може принести банку додатковий дохід;
- управління валютною позицією банку має здійснюється як на рівні банку, так і на рівні його філій.

Як уже зазначалось, основними методами, які використовують банки для оцінки валютного ризику, є експертний метод, вартість під ризиком (VaR) і аналіз чутливості.

Експертний аналіз включає заходи, які являють собою щоденний аналіз обсягу та структури відкритої валютної позиції. На основі зіставлення рівня ризику валюти з обсягом відкритої валютної позиції та її станом (коротка або довга) можна зробити висновки та надати пропозиції стосовно прийняття управлінських рішень щодо обмеження обсягу позиції відповідної валюти.

Основною складовою експертного аналізу є також щомісячний аналіз стану валютного ринку та результатів тенденцій змін валютних курсів. Такий аналіз являє собою оцінку волатильності валютного курсу та тенденцій його змін за допомогою вивчення світових та локальних економічних новин, які впливають на котирування валют.

4.2. Національні особливості систем ризик-менеджменту в банках країн Центральної та Східної Європи

В економічній літературі використовуються різні терміни для кількісної оцінки ризику: рівень, вартість, величина, міра ризику. Як міру ризику, на практиці зручно використовувати абсолютні оцінки, наприклад - величину можливих втрат, виражену в грошових одиницях, оскільки на її основі визначаються достатність капіталу, резерви, ліміти тощо. Усі банківські ризики можна поділити на дві категорії *:*

а) ризики, що піддаються кількісній оцінці, — фінансові ризики, пов'язані з несприятливими змінами в обсягах, дохідності, вартості і структурі активів та пасивів банку;

б) ризики, які не піддаються кількісній оцінці, — ті, що стосуються процесу створення будь-якого банківського продукту чи послуги, та зовнішні ризики.

Оцінка ризику може бути якісна (великий, малий ризик тощо) і кількісна, коли певному виду ризику дається числова характеристика.

Для оцінювання фінансових ризиків найчастіше використовуються дві групи показників:

1) статистичні величини — непрямі показники ризикованості діяльності, обчислені, як правило, у формі фінансових коефіцієнтів за даними публічної банківської звітності;

2) аналітичні показники (індикатори), призначені для оцінки конкретного виду ризику (незбалансованої ліквідності, кредитного, валютного, процентного, інвестиційного тощо) у процесі внутрішнього аналізу діяльності банку.

Слід зазначити, що оцінювання фінансових ризиків за допомогою методів статистичного аналізу є одним з найпоширеніших підходів. Він ґрунтується на тому очевидному факті, що сукупна дія ризиків, на які наражається банк у процесі своєї діяльності, у підсумку відображається на зміні показників його дохідності. Це дає підстави трактувати варіацію доходів як узагальнюючий показник ризикованості банківської діяльності.

Статистичні показники ризикованості дають уявлення про загальні тенденції розвитку та функціонування банківської установи. Але сам банк не може обмежитися констатацією подій, які вже стались і вплинути на які неможливо (ризики реалізувались, і одержано певний фінансовий результат). Керівництво банку зацікавлене в тому, щоб передбачити та оцінити всі конкретні ризики, які приводять до варіабельності доходу, тому статистичні показники доцільно використовувати як допоміжні індикатори ризику.

На використанні аналітичного методу базоване практичне встановлення економічних нормативів, лімітів та обмежень. Сутність методу полягає в аналогічній обробці інформації, що передбачає:

- визначення ключового параметра, щодо якого провадиться оцінка конкретного напрямку діяльності банку;
- установлення чинників, що впливають на конкретний напрям діяльності банку, а отже, на ключовий параметр;
- розрахунок значень ключового параметра на всіх етапах конкретного напрямку діяльності;

- визначаються критичні значення ключових параметрів, які беруться банком за основу в установленні лімітів та обмежень на банківські операції, структуру балансу тощо.

Вибір аналітичних показників та індикаторів значною мірою визначається економічною сутністю та специфікою того чи іншого виду ризиків. Так: для кредитного — кредитоспроможність окремого контрагента, концентрація та диверсифікація активів банку; для процентного — зміна процентних ставок, для валютного ризику таким індикатором є величина відкритої валютної позиції банку. Визначення таких показників у сукупності з урахуванням чинників зовнішнього середовища дає можливість прогнозувати вплив кожного з ризиків на діяльність банку, а отже, приймати обґрунтовані управлінські рішення. Основу інформаційної бази для аналізу індикаторів банківських ризиків формують дані аналітичного бухгалтерського обліку, хоч за потреби можуть використовуватися й інші інформаційні джерела.

Існують п'ять основних методів оцінки фінансових ризиків:

1) підхід “величина під ризиком” (Value at Risk — VaR);
2) історичні симуляції (Historical Simulation);
3) стресове тестування (Stress or Sensetive Testing);
4) метод Монте-Карло;
5) симуляція сценаріїв (Simulation Scenario).

Методологія VaR є фундаментальною у сфері ризик-менеджменту як в Європейському Союзі, так і в США, і полягає вона в оцінці ймовірності можливих змін у ринковій вартості активу.

Аналіз досліджень та публікацій показав, що західна наукова думка широко та глибоко дослідила наявні алгоритми VAR, визначила умови його застосування, виявила переваги та недоліки і прагне й далі його вдосконалювати. Найбільш відомими дослідниками та популяризаторами VAR є професор фінансів Бізнес-школи Ф. Джорен, Пол Мерейдж з Каліфорнійського університету та, одночасно, керівник ризик-менеджменту інвестиційної компанії PAAMCO [194], професор фінансів в Університеті Сассекса (Великобританія) і керівний редактор журналу

банківської справи і фінансів К. Александер [195], колишній керівник казначейського бізнесу в підрозділі глобального банкінгу та ринків Королівського банку Шотландії М. Чоудрі [196]. Список дослідників, безумовно, не обмежується цими особистостями, але саме їхні наукові публікації, на нашу думку, свого часу надали значного імпульсу в поширенні знань про VAR та розгортанні глобальної дискусії про розвиток і вдосконалення як окремих методів, так і загальної сфери фінансового ризик-менеджменту.

При цьому провідна роль в методології аналізу банківських ризиків належить матеріалам Базельського комітету [197], які надають загальні рекомендації щодо методики аналізу ризиків в банках.

Вітчизняна наукова думка також намагається бути в руслі загальносвітових тенденцій, хоч їй бракує фундаментальних досліджень та кооперації з практичним бізнесом. Аналіз статей та семінарських матеріалів з банківської системи показує, що тема практичного застосування методики VaR, хоч і відображена в професійному середовищі, але здебільшого обмежена загальним описом концепції без глибокого профільного аналізу припущень та необхідних умов для застосування VAR, недоліків і переваг, статистики застосування, особливостей дії методики в умовах локального ринку (Додаток Б).

Оцінка VaR — це фундаментальний інструмент у межах ринкового ризик-менеджменту. Практики та дослідники мають бути обізнані з концепцією його обчислення та різновидами наявних методологій. Слід також мати на увазі, що ефективне використання VaR може бути досягнуте не відокремлено, а виключно у поєднанні VaR з іншими інструментами управління фінансовими ризиками [196]. VaR — це абсолютний максимальний розмір втрат портфеля ринкових інвестицій через коливання цін на фінансові інструменти протягом певного фіксованого періоду часу (VaR horizont) у нормальних ринкових умовах за заданого рівня довірчої ймовірності (confidence level).

Для оцінки VaR застосовують три основних методи: параметричний, який має також кілька інших назв (варіаційно-коваріаційний, аналітичний), історичний та метод Монте-Карло (метод імітаційного моделювання).

Як відомо з багатьох досліджень, коливання ринкових цін на фінансові інструменти на розвинутих ринках можуть бути описані функцією нормального розподілу, що уможливило застосування параметричного VaR та сприяло його популяризації в бізнес-практиці. Удосконаленням параметричного підходу є різновиди вбудованої моделі експоненціальної зваженої ковзної середньої (EWMA) [199] та узагальненої авторегресії умовної гетероскедастичності (GARCH) [199], що дозволяють враховувати кластеризацію волатильності на часових інтервалах стресової ринкової турбулентності.

Водночас застосування параметричного підходу для інструментів фінансового ринку України, що переоцінюються в тверду валюту, є доволі сумнівним саме через відсутність апроксимації розподілу коливань реальних цін до нормального розподілу на більш довгострокових горизонтах спостережень. Для ілюстрації розглянемо квантиль-квантиль графік розподілу коливань курсу гривні до долару США за період з початку 2014 р. до квітня 2016 р. (рис. 4.2).

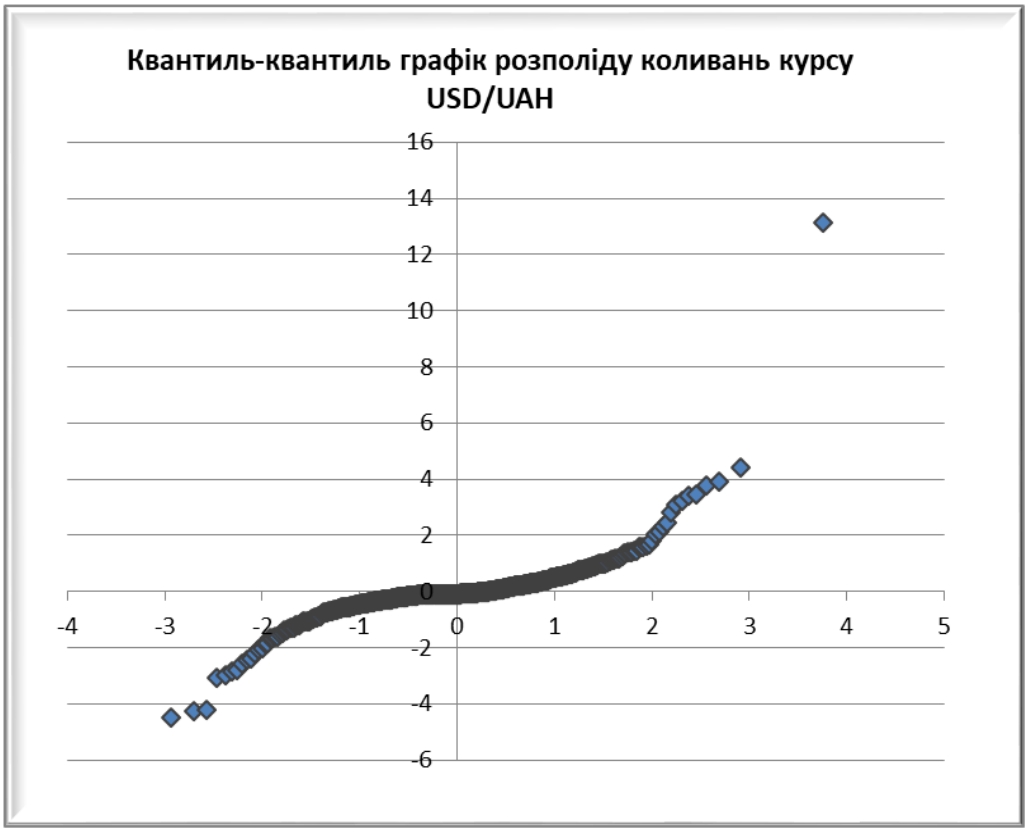

Рис. 4.2. Квантиль-квантиль графік розподілу коливань курсу USD/UAH

Джерело: розробка автора

Графік, як й очікувалося, вказує на відсутність будь-якої апроксимації до нормального розподілу: лінія має характер кривої, її «хвости» виходять за межи трьох стандартних відхилень по осі *Y*, та є викид майже до 14 стандартних відхилень.

Отже, можна стверджувати, що параметричні моделі VaR будуть недооцінювати міру ризику за позиціями, номінованими в національній валюті, принаймні за таких умов: 1) збереження кризових явищ в економіці України; 2) використання більш коротких вікон даних (менше ніж 24 місяці) для побудови моделі оцінки.

На противагу параметричному підходу, на історичний підхід не накладаються обмеження щодо типу розподілу емпіричних даних, що будуть використані в обчисленні VaR. Більш важливим для отримання об'єктивних оцінок для даної методології є вибір оптимального вікна даних та мапування складного портфеля, особливо за наявності в такому портфелі коротких позицій.

Зазначимо, що проблема безлічі позицій в обчисленні VaR за параметричним методом вирішується значною мірою застосуванням матричної алгебри. Звідти метод дістав одну зі своїх перших назв — коваріаційно-варіаційний, адже коваріаційно-варіаційна матриця має визначальне значення для розрахунку оцінки. Проблема коротких позицій за параметричного підходу природно усувається врахуванням знака позиції ("+" для довгих та "–" для коротких) перед безпосереднім обчисленням.

Наявність у портфелі коротких позицій з використанням історичного підходу потребує певної уваги, зважаючи на таку особливість: на відміну від параметричного методу, історичний метод не використовує матрицю кореляцій, а враховує міру синхронізації коливань цін фінансових інструментів портфеля способом складання логарифмів нормальних їх щоденних темпів зростання. Через таку особливість обчислень слід узяти до уваги, що зонами ризику для коротких та довгих позицій є, відповідно, протилежні "хвости" розподілу [194]. Для довгої позиції функція від Z (квантиль) дорівнюватиме α (лівий "хвіст"), а для короткої позиції функція від Z дорівнюватиме 1 – α (правий "хвіст"). Нехтування цим

фактом у застосуванні історичного VaR буде викривляти кінцевий результат. Вирішенням цієї проблеми на етапі підготовки даних є обчислення обернених значень цін за інструментами коротких позицій. Тобто всі позиції портфеля мають бути приведені до зіставного виміру з позиції напрямку ризику через відповідну трансформацію їх цін. У такому разі адитивна величина логарифму нормальних коливань цін портфеля на вибраному квантилі впорядкованого ряду даних буде об'єктивно відображати ризик портфеля.

Проілюструємо це на умовному спрощеному прикладі. Візьмемо портфель, що складається з трьох позицій активів. Перша та друга позиції — довгі позиції в доларах США проти швейцарського франка та проти канадського долара. Третя позиція — коротка позиція в доларах проти гривні. Отже, природа ризику для останньої позиції є відмінною від перших двох. У разі зростання курсу долара можна очікувати приросту вартості портфеля за довгими позиціями і втрат за короткою позицією. У разі зниження курсу буде зворотний процес. Для оцінки VaR історичним методом ми на вибраному часовому інтервалі визначимо максимально можливе сукупне коливання ціни (аналог стандартного відхилення портфеля в параметричному методі), що може траплятися не частіше ніж у 95% всіх випадків (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Результати розрахунку VaR історичним методом

№ спостереження	∑ LN (T1/T0)	Кумулятивний, %	VAR
1	2	3	4
1	–0.240	0.40	213,557.81
2	–0.156	0.80	144,085.53
3	–0.097	1.20	92,014.63
4	–0.084	1.61	80,953.93
5	–0.082	2.01	79,036.74
6	–0.054	2.41	52,915.46
7	–0.052	2.81	50,649.63
8	–0.050	3.21	48,324.25
9	–0.049	3.61	47,619.73
10	–0.034	4.02	33,460.95

Продовження табл. 4.1

1	2	3	4
11	–0.032	4.42	31,113.02
12	**–0.031**	**4.82**	**30,228.12**
13	–0.029	5.22	28,997.53
14	–0.026	5.62	25,233.65
15	–0.024	6.02	24,181.84
…	…	…	…
244	0.048	97.99	–49,063.35
245	0.055	98.39	–56,754.19
246	0.058	98.80	–60,055.51
247	0.072	99.20	–74,424.23
248	0.076	99.60	–78,654.72
249	0.077	100.00	–79,642.45

Джерело:розрахунки автора на основі даних валютних курсів НБУ

Зробимо розрахунки за такою послідовністю:

1. Знаходимо обернені значення курсів USD/UAH за вибраний часовий період.

2. Обчислюємо логарифми нормальні щоденних темпів зростання курсів валют, що становлять портфель.

3. Знаходимо суму логарифмів нормальних темпів зростання курсів валют за всіма позиціями портфеля за кожен день.

4. Упорядковуємо дані про суми логарифмів нормальних темпів зростання курсів валют за кожен день від найменших до найбільших значень.

5. Знаходимо те найменше значення логарифма темпу зростання курсів валют портфеля, якому відповідає кумулятивна частота, найближча до 5%.

Отже, ми знайшли значення можливого найбільш несприятливого “інтегрованого руху курсу” валют портфеля, що було в історичному періоді, яке можемо очікувати в майбутньому з імовірністю, що не перевищить 95%. Це значення і буде нашим основним компонентом вартості під ризиком (VaR).

З фрагменту табл. 4.1 за результатами розрахунків видно, що ми можемо очікувати втрати за нашим портфелем позицій за несприятливої ситуації на рівні дещо більше 3%. На цьому етапі для отримання значення VaR нам залишається застосувати це значення для відповідної вартості портфеля та встановленого часового фактора (кореня квадратного від кількості днів утримання позицій).

Наприклад, якщо в момент відкриття позиції вартість портфеля була 1 000 000 USD, а VaR обчислюється для 1 дня, то вартість під ризиком оцінюється як 30 228,12 USD.

Отже, на основі проведеного аналізу можна зробити висновки**,** що застосування параметричного підходу VaR для портфеля активів з позиціями в національній валюті (гривні), що переоцінюється у тверду валюту, може призвести до заниження ризику втрат. Причиною є брак апроксимації емпіричного розподілу коливань дохідностей до нормального розподілу.

Описана закономірність більше виявляється в аналізі довгих за розміром часових рядів. На нашу думку, використання більш довгих часових рядів, даних для оцінки VaR, впливає на об'єктивність результату оцінки. Відповідну гіпотезу можна перевірити наявними статистичними засобами: квантиль-квантиль графік, Хі-квадрат тест тощо. Як альтернативу, ми пропонуємо історичний підхід VaR як такий, що не має обмежень на форму розподілу даних, які аналізуються. У застосуванні історичного підходу необхідно приділяти увагу особливостям роботи з короткими позиціями фінансових активів. Детальніше цей метод досліджений автором у статті "Щодо окремих аспектів застосування історичного підходу VaR" [201].

Перспективним методом розвитку методології VaR є використання технологій штучного інтелекту, що ґрунтується на нейронних мережах. За своєю природою нейромережне моделювання є синтезом методу історичного моделювання та експертних оцінок. Власне мережа (найпростіша модель людського мозку), як інструмент моделювання, принципово відрізняється від статистичних моделей, оскільки не потребує задавання закономірностей. На першому етапі роботи нейронної мережі (навчання), як вхідні дані, вводиться історичний масив даних щодо коливань ринку, на основі яких мережа здійснює підбір закономірностей, що описують ці коливання. Далі вже "навчена" мережа стає готовим прогнозним інструментом, настроєним на специфіку об'єкта прогнозування. Порівняно з імітаційним моделюванням нейромережний варіант є більш складним і трудомістким, але має безперечну перевагу в тому, що не

використовує штучного пристосування ринкових взаємозв'язків під певний закон розподілу. У цьому контексті даний підхід більш універсальний і перспективний, а тому передбачається його дальший розвиток і впровадження в практику в майбутньому.

Показник VaR оцінює ефект зміни вартості окремих фінансових інструментів чи їх портфеля внаслідок коливання ринкових процентних ставок. Для оцінки ефекту прибутку використовується показник "прибуток під ризиком" (Earning at Risk — EaR) — альтернативна VaR міра ринкового ризику, за допомогою якої можна виміряти вплив процентного ризику на прибуток. Показник EaR показує максимальний розмір зниження прибутку q, який є випадковою величиною X, внаслідок зміни ринкових процентних ставок за N днів з заданою ймовірністю a%. Тобто величина q = EaR a (X) є квантілем рівня a розподілу випадкової величини X [202].

Показник EaR має багато спільного з показником VaR. Зокрема, в його розрахунку використовується ті самі підходи, що й у розрахунку VaR, тому ці два показники мають спільні переваги та недоліки. Проте, за рівнем популярності показник EaR значно поступається показнику VaR, який рекомендується для використання регуляторними органами багатьох розвинених країн світу. Так, скажімо, у США органи банківського нагляду вимагають, щоб банки резервували кошти в розмірі трикратного 10-денного 99% VaR під ринкові ризики (у тому числі й процентний ризик).

Проте, незважаючи на свою популярність, VaR (незалежно від вибраного методу розрахунку) має певні суттєві недоліків, а саме:

- VaR не враховує можливих великих втрат, імовірність яких досить незначна (менша ніж 1 – a);
- VaR не може розрізняти різні типи хвостів розподілу випадкової величини, а тому недооцінює ризик, у разі коли розподіл змін процентних ставок має "важкі хвости" (тобто його щільність зменшується повільно).

На даний час напрацьовано низку методів та підходів, які доповнюють VaR та дозволяють нівелювати його недоліки. Одним з таких методів оцінки ризиків є

метод історичної симуляції. Сутність його полягає в оцінці міри ризику визначеного напряму діяльності на базі наявного досвіду і практики розвитку подій у минулому. При цьому аналіз минулих фактів ризику здійснюється на підставі інформації, отриманої з різних джерел. Одержані дані обробляються з метою виявлення залежностей між запланованими результатами діяльності банку й урахуванням потенційних ризиків. Цей спосіб оцінки результатів використовується для більшої ефективності у взаємозв'язку з іншими методами.

Використовуючи зазначений метод, можна припустити, що історичний розподіл доходів є своєрідним відображенням розподілу доходів, які ми отримаємо в певний період у майбутньому. Відповідно, дані розподілу доходів у минулому допомагають установити ймовірну величину ризику для портфеля на даний момент часу. Даний підхід не залежить від припущень можливого розподілу прибутку, оскільки це непараметричний підхід. Він позбавляє аналітиків необхідності оцінювати мінливість, співвідношення й інші параметри. Його можна застосовувати щодо будь-яких ринкових ризиків, а також різних ринків, у тому числі тих, що розвиваються. Підхід не використовує поняття моделі ризику, а оцінює ризик, тому він не потребує використання приблизних даних, які можуть виявитися неточними.

Основним недоліком методу історичної симуляції є його повна залежність від визначеного набору даних. Це говорить про необхідність його використання з великою обережністю, а також про важливість поєднання цього підходу з підходами стресового тестування і симуляції сценаріїв.

Для оцінки можливих великих втрат, які не враховуються в обчисленні VaR, оскільки, як уже зазначалось, їх імовірність досить незначна (менша ніж 1 – *a*), використовується метод *стрес-тестування.* Це — аналіз впливу на портфель фінансових інструментів екстремальних змін ринкових процентних ставок, які відповідають надзвичайним, але ймовірним ринковим ситуаціям. Цей метод також дозволяє оцінити можливі втрати в разі різких коливань ринкового курсу. Необхідність використовування цього методу додатково до оцінок ризику за стабільної ринкової кон'юнктури (VaR) викликана необхідністю оцінити ризик

для випадків стресу на ринку, а також браком принципових можливостей прогнозів криз за допомогою статистичної обробки даних за минулі періоди часу, оскільки немає достатньої статистики криз. Цю технологію можна віднести до класу методів "що-якщо". У даному разі на основі прогнозних оцінок ринкового курсу, які доцільно одержувати різними методами, розраховуються різні суб'єктивні сценарії у вигляді можливих коливань вартості портфеля (позиції) як за короткострокових, так і за довгострокових значних змін ринку, що дозволяє виробити спектр рішень у разі виникнення відповідного ризику. Усім варіантам сценаріїв присвоюється ймовірність і оцінюється відповідна величина максимальних втрат.

Переваги стресового тестування:

- можна розрахувати максимальні грошові збитки для будь-якого ринкового сценарію;
- метод дозволяє розглядати вплив окремих чинників на рівень можливих втрат.

Недоліки стресового тестування:

- ринкові сценарії суб'єктивні;
- сценарії враховують ризики, властиві тільки даному складу портфеля (який надалі може змінитися);
- метод не дозволяє врахувати ймовірність виникнення втрат.

Метод Монте-Карло є процесом симуляції ринкових результатів, одержаних у результаті вивчення законів еволюції ринку не менше кількох десятків тисяч раз, для досягнення кінцевих результатів, які статично обробляються для визначення можливих втрат при певному довірчому інтервалі. Метод Монте-Карло оцінює ймовірність ризику на підставі результатів, одержаних за допомогою статичних і математичних моделей. Ідея цього методу полягає в неодноразовому моделюванні випадкових процесів, які управляють цінами фінансових інструментів, що цікавлять нас.

Даний процес моделювання включає кілька специфічних стадій. На першій стадії вибирається модель процентної ставки й оцінюються її параметри

(мінливість, співвідношення і т. ін.) на підставі будь-яких даних, або історичних, або ринкових. На наступній стадії конструюються можливі траєкторії цін для випадкових змінних. Необхідно відзначити, що в разі використання симуляції Монте-Карло, траєкторії цін конструюються з використанням випадкових чисел. Кожний набір випадкових чисел являє гіпотетичну кінцеву вартість кожного відносного фінансового інструменту. Далі виконуються ті самі дії для інших інструментів портфеля з метою визначення гіпотетичної кінцевої вартості всього портфеля. Дані імітації повторюються кілька тисяч раз доти, доки не буде змодельований розподіл вартості дійсних активів.

Цей метод має такі переваги: він дає змогу генерувати показники ризику, зокрема в розрахунку показника VAR, а також одержувати корисні статичні дані. Врешті-решт, якщо величина VAR виводиться із змодельованого розподілу, то ця сама модель розподілу дає можливість одержати низку інших корисних статичних даних. Проте, ці процедури характеризуються значною складністю виконання, пов'язаною з трудомісткістю, як з погляду часу, що витрачається, так і в значенні інтелектуальних ресурсів, потрібних для здійснення розрахунків. На розрахунки звичайно витрачається багато часу, до того ж вони можуть бути виконані лише за умови наявності у фахівців відповідної кваліфікації і досвіду [203].

Метод симуляції сценаріїв є найпростішим і має на увазі відповідь на питання “What if”. Даний підхід полягає в побудові набору довільно взятих, вигаданих або історичних сценаріїв, на підставі яких здійснюється оцінка реального портфеля за кожним сценарієм окремо, щоб згодом мати оцінку всього портфеля в сукупності. Завдання даного підходу полягає в оцінці результатів симуляції порівняно з результатами діяльності підприємства за минулий рік, з власними ресурсами тощо.

Метод VaR є методом економічної вартості, який вимірює потенційну втрату ринкової вартості внаслідок коливань валютних курсів. При розрахунку VaR для аналізу ризику портфеля та взаємозв’язків між статтями портфеля можна використовувати такі статистичні методи, як: розподіл імовірностей, стандартні відхилення та матриці варіації-коваріації. Показник VaR вимірює очікувані

максимальні втрати від валютного ризику з заданим рівнем довіри. Підхід VaR використовує три основні методи: аналітичний метод варіації-коваріації, метод історичного моделювання та метод Монте Карло. Слід зауважити, найбільш поширеним методом для оцінки ринкового ризику є VaR, розрахований з використанням методу історичного моделювання. Метод історичного моделювання передбачає щоденну переоцінку позицій на основі динаміки ринкових курсів за певний визначений період спостереження. Емпіричний розподіл теоретичних доходів або втрат, які виникають внаслідок переоцінки, аналізується для визначення ефекту ринкових коливань за нормальних умов.

За методикою VaR оцінка здійснюється в кілька кроків:

Перший крок — визначення розміру відкритої позиції, що піддається ризику, за кожною іноземною валютою. Такі позиції мають бути перераховані в національну валюту за офіційними валютними курсами на момент оцінки ризику (цей процес називається розрахунок ринкової вартості позиції).

Другий крок — визначення мінливості (волатильності) валютних курсів.

Третій крок — розрахунок VaR кожної з відкритих позицій, виражених у національній валюті. Він дорівнює добутку ринкової ціни позиції на мінливість валютного курсу.

Четвертий крок — визначення валютного ризику комерційного банку відповідною формулою. У процесі аналізу чутливості банків до валютного ризику досліджується зміна фінансового результату та власного капіталу банку в результаті можливих змін обмінних курсів, що встановлені на звітну дату, за умов, що всі інші змінні характеристики залишаються фіксованими, а також зміни фінансового результату та власного капіталу банку в результаті можливих змін обмінного курсу, який установлено, як середньозважений валютний курс, за умов, що всі змінні характеристики залишаються фіксованими. Аналіз чутливості банку до валютного ризику передбачає дослідження впливу результатів зміни офіційного курсу гривні щодо іноземних валют на діяльність банку. Розрахунок величини цінового (фондового) ризику аналогічний підходу до розрахунку валютного ризику з тією різницею, що в другому випадку враховується обсяг

вкладень у цінні папери. За кожним видом цінних паперів розраховується VaR, як добуток ринкової вартості паперів і волатильності, і, нарешті, розраховується VaR за портфелем з урахуванням матриці кореляцій.

Ризик ліквідності комерційного банку — це міра невизначеності щодо спроможності банку забезпечити своєчасне виконання зобов'язань перед клієнтами за допомогою перетворення активів на грошові кошти. Цей ризик є похідним від ризиків, пов'язаних з активними та пасивними операціями банку. Найпоширенішими інструментами вимірювання ризику ліквідності є структура активів і пасивів за строками, а також система коефіцієнтів, що характеризують достатність високоліквідних активів. Для вимірювання ризику ліквідності банки використовують структуру активів і пасивів, побудовану з урахуванням строків операції за кожною валютою. Для оцінки ризику ліквідності будується календар грошових потоків — розклад платежів за відсотками і основною сумою боргу. Він схожий на календар переоцінки, що використовується для контролю процентного ризику, з тим винятком, що в останньому основне значення має дата зміни ціни, а в календарі грошових потоків акцент зроблений на даті виплати відсотків і основної суми боргу. Головними рекомендаціями Базельського комітету щодо способів підрахунку кредитного ризику є застосування: 1) стандартизованого методу; 2) методу, що базується на внутрішніх рейтингах (IRB-approach) - основний та складний підходи.

Стандартизований метод, який найбільш близький до Базеля I, пропонує розраховувати кредитні ризики за активами відповідно до встановлених базових коефіцієнтів. Передбачається, що більшість невеликих банків підуть цим шляхом. Основні зміни полягають в диференціації ризиків, в жорсткому підході до обліку застав і використання зовнішніх кредитних рейтингів. Даний підхід припускає поділ активів банку на певні групи ризику відповідно до рейтингів прийнятних рейтингових агентств, визнаних національними наглядовими органами відповідно до встановлених критеріїв (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Групи ризику, %

Рейтинг позичальника	AAA до AA–	A+ до A–	BBB+ до BBB–	BB+ до BB–	B+ до B–	Нижче від B–	Без рейтингу
Уряди держав	0	20	50	100	100	150	100
Банки	20	50	100	100	100	150	100
Більше ніж три місяці	20	20	20	50	50	150	20
Менше ніж три місяці	20	50	50	100	100	150	50
Корпорації		50	100	100	150	150	100

Джерело: складено автором за даними BCBS

Держави-члени Базельської угоди зможуть самі вибирати, який з двох підходів до розподілу міжбанківських кредитів за групами ризику використовуватимуть їхні банки. За першим варіантом банки розподілятимуться згідно з рейтингом відповідних держав, за другим — відповідно до рейтингу самих банків (при цьому заборгованість строком до трьох місяців одержить більш вагу).

Заборгованість позичальників, які не мають рейтингової оцінки, належатиме до групи ризику “без рейтингу” і зважуватиметься під 100% (тобто 8% від розрахункового капіталу), а невикористані кредитні лінії для корпоративних позичальників (не банків) строком менше від року, які за чинною Базельською угодою зважуються під 0%, зважуватимуться під 20%.

Метод, базований на внутрішньому рейтингу, IRB (Internal rating based approach), відрізняється від стандартизованого тим, що він базований на внутрішній банківській оцінці ключових компонентів ризику. Метод дасть змогу банкам розглядати власні ризики з урахуванням статистики, щоб надалі здійснювати їх сегментацію за однорідними портфелями активів. Мета такого підходу — перехід при вимірюванні регулятивного капіталу від арифметичного розрахунку (коефіцієнт Кука, який зобов'язує банки утримувати власні кошти у розмірі, пропорційному взятим банком кредитним ризикам) до ймовірнісного

розрахунку (коефіцієнт McDonough). Цей метод використовує сучасні технології вимірювання ризику, його кількісну оцінку. Компоненти ризику охоплюють:

- PD (Default Probability) — можливість дефолту, вимірює ймовірність неповернення позики позичальником;
- LGD (Loss Given Default) — дефолт, пов'язаний зі збитками (дефолт позичальника): процент втрат, яких зазнає банк, відносно суми наданого кредиту на момент дефолту;
- EAD (Exposure at Default) — ризик за дефолту: розраховані банком міра ризику за дефолту і сума списання за неповернення кредиту;
- M (Maturity) — фактор терміну погашення, відображає міру ризику дефолту позичальника на момент погашення кредиту;
- EL (Expected Losses) — очікувані втрати: PD × LGD × EAD.

Проте, ці складні показники на сьогодні має змогу розраховувати лише невелика кількість банків. Тому метод підрахунку кредитного ризику, базований на внутрішніх рейтингах, має два підходи - основний і складний. Згідно з *основним підходом* розраховуватимуться ці чотири кількісні показники, але сам банк повинен розраховувати тільки ймовірність дефолту. Решта показників встановлюється органами банківського нагляду. Складний підхід припускає самостійний підрахунок банками чотирьох кількісних індикаторів, але для багатьох з них сьогодні це важке завдання. Однак, існує стимул для банків - застосування складного підходу дозволяє, на думку Базельського комітету, точніше оцінювати кредитні ризики і розмір капіталу може бути менше ніж при використанні інших методів (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Порівняння вимог до достатності капіталу (для незабезпеченої заборгованості небанківських організацій), %

Рейтинг позичальника	Імовірність дефолту	Вимоги (Базель I)	Стандартизований підхід (Базель II)	Підхід на основі внутрішніх моделей (базова методика) (Базель II)
1	2	3	4	5
AAA (a)	0,03	8	1,6	1,13
AA (a)	0,03	8	1,6	1,13

Продовження табл. 4.3

1	2	3	4	5
A	0,03	8	4,0	1,13
BBB	0,20	8	8,0	3,61
BB	1,40	8	8,0	12,35
B	6,60	8	12,0	30,96
CCC	15,00	8	12,0	47,04
(а) Нижня ймовірність дефолту, установлена Комітетом на рівні 0,03				

Джерело: складено автором за даними BCBS

Фактор ризику втрат застосовуватиметься для отримання фінального відсотка, відображаючи ймовірність погашення позичкових коштів залежно від типу кредитної заборгованості і цінних паперів. Для незабезпеченої заборгованості фактор ризику втрат установлюється у розмірі 50%. При використанні поглибленої методики в рамках даного підходу банки зможуть брати до уваги будь-яке забезпечення й установлювати власні фактори ризику-втрат. Проте, для цього вони повинні переконати регуляторні органи в адекватності внутрішніх систем контролю й оцінки ризиків.

Базель II встановлює чіткі вимоги до капіталу стосовно до ризиків у діяльності самого банку — операційних ризиків, пов'язаних або з помилками у внутрішніх системах, процесах, діях персоналу, або із зовнішніми подіями. Розрахунок потреби в капіталі для покриття операційного ризику може здійснюватися за допомогою одного з трьох підходів:

1. Базового індикативного (Basic Indicator Approach), згідно з яким вимоги в капіталі розраховуються в процентах від середнього валового доходу банку за останні три роки. Величина ризику розраховується, як 15 % від базового індикатора.

2. Стандартизованого (Standardized Approach), який базується на поділі операцій банку на вісім так званих бізнес-ліній і визначенні вимог у капіталі за кожною з них з використанням коефіцієнтів покриття капіталом:

- ✓ корпоративні фінанси 18%;
- ✓ торговельні операції 18%;
- ✓ роздрібний банківський бізнес 12%;
- ✓ комерційне кредитування 15%;

- ✓ платежі й розрахунки 18%;
- ✓ агентські послуги 15%;
- ✓ управління активами 12%;
- ✓ роздрібні брокерські 12%.

На ці коефіцієнти множать величини валового доходу за кожною із бізнес-ліній.

3. Удосконаленого (Advanced Measurement Approach), при якому розмір необхідного капіталу дорівнює величині ризику, розрахованого на підставі розроблених банками внутрішніх систем вимірювання операційного ризику, базованого на комбінації кількісних та якісних критеріїв.

4.3. Реформування підходів до оцінки ризиків шляхом внутрішнього управління процесом оцінки достатності капіталу банку (ICAAP) в країнах Центральної та Східної Європи

Сучасний синтез теорії економічного ризику охоплює численні його характеристики, пов’язані переважно з практичними аспектами її використання в різноманітних видах економічної діяльності — страховому бізнесі, банківській справі, інвестиціях тощо. Сучасна парадигма ризик-менеджменту, формування якої набуло інтенсивного розвитку починаючи з 1950-х рр., базується на портфельній теорії Г. Марковіца, яка являє собою методику формування інвестиційного портфеля, спрямовану на оптимальний вибір активів, виходячи з потрібного співвідношення дохідність-ризик. Сформульована в 1950-х рр. теорія становить фундамент сучасної портфельної теорії [204].

Друга важлива модель оцінки вартості капітальних активів належить У. Ф. Шарпу, який поділив загальний ризик інвестицій у цінні папери на дві частини - ризик систематичний і ризик несистематичний. Він розробив модель оцінювання капітальних активів (Capital Asset Pricing Model — CAPM).

Систематичним Шарп назвав ризик, пов'язаний зі станом фінансового ринку. У свою чергу, останній залежить від змін в економіці і фінансах країни, а також від змін у світовій торгівлі, міжнародному русі капіталів, стані валют. Учений довів, що ризик, пов'язаний із системою економічних і фінансових відносин, не можна перебороти за допомогою диверсифікації портфеля, що запропонував Г. Марковіц. Несистематичний ризик ще має назву диверсифікований, або портфельний. Його природа відрізняється від природи ризику систематичного.

Вагомий внесок у ризик-менеджмент зробили на початку 1970-х років Фішер Блек, Майрон та Роберт Мертон, здійснивши відкриття в теорії ціноутворення опціонів. Цей результат відомий як модель Блека–Шоулза. Згідно з цією моделлю ключовим елементом визначення вартості опціону є очікувана волатильність базового активу. Залежно від коливання активу ціна на нього зростає або знижується, що прямо пропорційно впливає на вартість опціону. Отже, якщо відома вартість опціону, то можна визначити рівень волатильності, очікуваної ринком, та модель оцінки вартості опціонів [205].

На сучасному етапі в країнах з розвинутою економікою дедалі більшого поширення набуває концепція ризик-менеджменту в межах всього підприємства (enterprise-wide risk-management). Цю відносно нову концепцію системи управління ризиками, яка з’явилася наприкінці 1990-х рр., часто називають комплексним (інтегрованим), або стратегічним, ризик-менеджментом діяльності (integrated or strategic risc-management). Концептуальні засади цього підходу були розроблені COSO (The Committee of Sponsoring Organization) та викладені в документі “Управління ризиками підприємства — інтегрована модель” [206]. Період розробки концептуальної бази з управління ризиками позначився корпоративними скандалами і банкрутствами, які набули широкого розголосу і завдали значних збитків інвесторам, персоналу компаній та іншим зацікавленим сторонам. Наслідком цього стали заклики до зміцнення корпоративного управління і вдосконалення управління ризиками за допомогою ухвалення нових законів, нормативних актів і нових вимог до реєстрації цінних паперів на фондових біржах.

Одним з наслідків описаних подій стало ухвалення закону Сарбейнса–Окслі в США у 2002 р. Даний закон розширює давно наявну вимогу до відкритих акціонерних товариств зі створення та підтримання систем внутрішнього контролю, зобов'язуючи керівництво компаній подавати інформацію про ефективність цих систем, а незалежного аудитора — засвідчувати надані відомості. Документ “Концептуальні засади внутрішнього контролю” став загальноприйнятим стандартом при виконанні даних вимог до надання звітності. Аналогічні закони були ухвалені й в інших країнах.

В країнах ЄС цей процес було розпочато Європейським комітетом з банківського нагляду (The Committee of European Banking Supervisors — CEBS), який опублікував консультаційний документ «Застосування процесу перевірки нагляду за стовпчиком 2» (Consultation Paper Application of the Supervisory Review Process under Pillar 2) та який був закритий для коментарів 31 серпня 2004 р. [207]. Ці нові пропозиції стали основою ухвалення проекту Директиви «Про вимоги до капіталу» (CRD). У цьому документі CEBS переробив свої пропозиції, включивши в нього деякі рекомендації, які були отримані в результаті проведених консультацій. Процеси та системи, які разом називаються «Процеси оцінки достатності внутрішнього капіталу» (Internal Capital Adequacy Assessment Process — ICAAP), забезпечують банк адекватними капітальними ресурсами відповідно до всіх основних типів ризиків та визначають обов'язки для забезпечення виконання вимоги щодо дотримання стратегії ризикового капіталу. Документ був розширений до включення принципів внутрішнього управління до процесу оцінки достатності капіталу установи (ICAAP). Цей документ також містить детальну інформація про те, як повинен відбуватися діалог між установою та її керівництвом щодо внутрішніх систем оцінки ризиків (Risk Assessment Systems — RAS) у процесі нагляду та оцінки (Supervisory Review and Evaluation Process — SREP). На нашу думку, цей документ сприяв співробітництву в нагляді та регулюванні банків на національному рівні та на рівні європейського банківського співтовариства, оскільки недостатня координація могла призвести до дублювання наглядових стандартів. Ці керівні принципи спрямовані на сприяння конвергенції

практик нагляду, беручи до уваги тенденції та національні практики для досягнення надійного та ефективного ринку.

Методологічною базою формування концепції ICAAP стали принципи Базель 2 – Pillar 2, які спрямовані на зміцнення зв'язку між профілем ризику банку, його управлінням ризиками та системою пом'якшення ризиків. Інституції повинні самі започаткувати належний процес управління ризиком, а саме: контролювати, вимірювати й агрегувати свої ризики. Тому згідно з Базель 2 – Pillar 2 банки повинні здійснювати адекватну оцінку, планування капіталу та створювати адекватну суму капіталу для протидії ризикам, які притаманні банку, а також розвивати процеси управління ризиками. Тобто ICAAP належить установі, а наглядові органи не повинні втручатися в цей процес.

Завдання органу контролю — оцінка ICAAP на адекватність внутрішніх процесів усередині банку. Згідно з документом, діалог між установою та її керівником є ключовою частиною процесу нагляду. Цей документ підкреслює відповідну участь органів нагляду й установи та взаємодії між ними з метою зробити цей діалог чітким та послідовним. Діалог повинен охоплювати всі аспекти бізнес-ризиків та ризик-контролю, включаючи системні ризики управління — системи внутрішнього контролю та внутрішнього управління. З метою забезпечення прозорості та послідовності діалогу та сприяння зближенню практик нагляду наглядові процеси в цьому документі було детально викладено. Зокрема, визначено, що метою Supervisory Review Process (SRP) є забезпечення банків достатнім капіталом для підтримування всіх ризиків, притаманних їхньому бізнесу. Тому визначено, що банки розробляють і використовують надійні методи управління ризиками у процесі їх моніторингу та вимірювання. Ключовим моментом SRP є те, що наглядові органи повинні переглядати й оцінювати внутрішні капітали установ щодо оцінки адекватності нормативним вимогам капіталу. Визначено, що наглядовим органам слід застосовувати наглядові дії, якщо вони не задоволені результатом цього процесу, а саме: планувалося, що установи працюватимуть вище від мінімуму регулятивного коефіцієнту капіталу,

і тому наглядові органи повинні мати можливість вимагати утримувати капітал, що перевищує мінімум.

Слід зауважити, що робота над формуванням внутрішньої стратегії управління достатності капіталу тривала на рівні самих банків, банківських груп та інших установ, зокрема, світових рейтингових агентств і міжнародних аудиторських компаній. Так, аналітична служба управління ризиками рейтингового агентства Moody's працює з банками для розробки, розгортання та документування ICAAP та залежно від унікальних портфелів банків ураховує всі суттєві ризики. Відповідно до цієї методики розробляється ICAAP, яке допомагає досягти бізнес-цілей банку, а також пройти перевірку відповідності основним стандартам регуляторних органів [208].

Аналітика Moody's Analytics використовує поетапний підхід до розробки ICAAP. Перший етап спрямований на розробку структури ICAAP, яка відповідає профілю установи та апетиту до ризику. Під час виконання настанов агентства будується організаційна структура, приймаються системні рішення та набуваються навички, необхідні для вимірювання ризиків, стрес-тестування, експозиції та оптимальний розподіл капіталу. З метою оптимізації використання капіталу для забезпечення життєдіяльності банку в період криз агентством визначені основні складові ICAAP:

- ✓ розробка та формулювання процесу, як банк буде управляти своїм капіталом через економічні цикли;
- ✓ запровадження ефективної політики, практики та методів, які визначають та допомагають подолати весь спектр ризиків;
- ✓ створення вірогідних стрес-тестів як інструментів для раннього виявлення проблем з капіталом банку;
- ✓ сприяння підвищенню можливості, знань та навичок банківського менеджменту для управління ризиками за зміни обставин;
- ✓ створення документації, яка втілює стратегію ризиків та практику організації;
- ✓ запровадження методів, процедур та інформаційних систем для

забезпечення адекватного капіталу.

Перелічені рекомендації, тісно пов’язані з рекомендаціями Базельського комітету, були включені й опубліковані в чинних директивах Європейського Союзу з тим, щоб зробити їх обов'язковими для кредитних установ та інвестиційних фірм, що працюють у рамках ЄС. Вимоги Базель 2 частково відображені в переробленій Директиві ЄС 2000/12/ЄС, яка служить основою для впровадження в національному законодавстві. Наприклад, відповідно до цієї директиви та до національного законодавства в Австрії законодавча база визначається законом про банківську діяльність Австрії (BWG), а також відповідними правилами FMA (Financial Market Authority). Тому, всі моделі, методи та процеси з метою впровадження ICAAP у межах BA AG визначаються відповідно до Стандартних рекомендацій UniCredit Group (UCG). Керівництво з ризику, а також майбутні виправлення, поправки чи винятки повинні бути затверджені Правлінням BA AG після перегляду та позитивного висновку UniCredit (UCI), як холдингової компанії UCG. Основні складові ICAAP зображено на рис. 4.3.

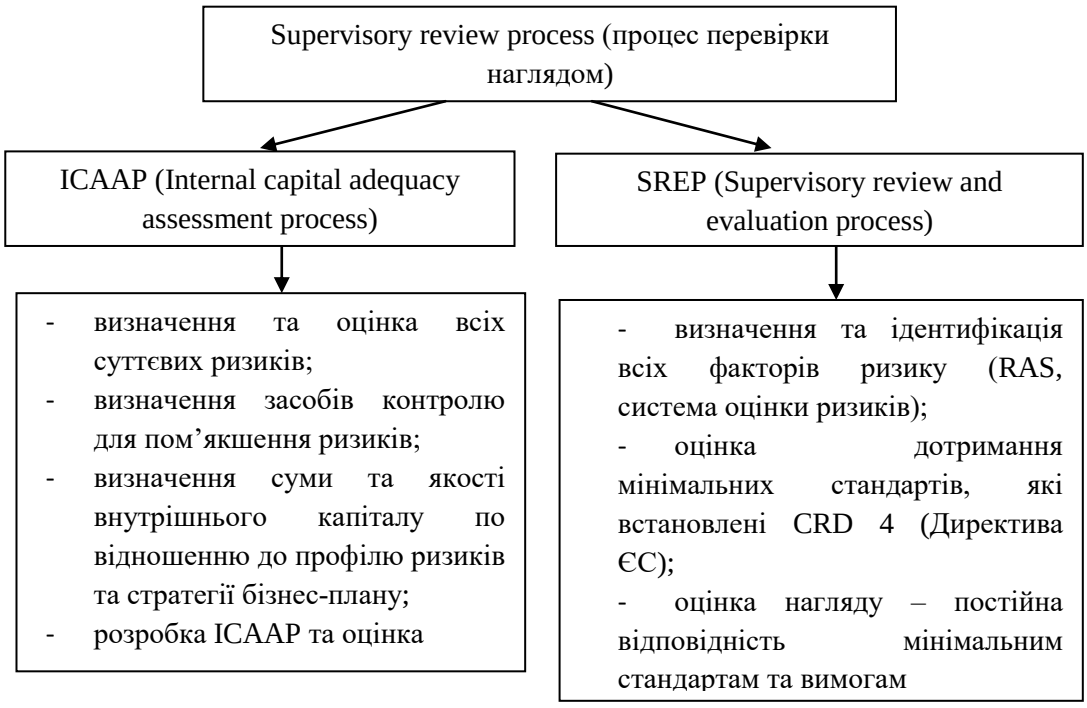

Рис. 4.3. Основні складові ICAAP

Джерело: розробка автора за джерелами [208]

Як видно з рис. 4.3., основними компонентами регуляторних вимог відповідно до другої складової (Pillar 2) Базель 2 є такі:

Перша компонента. Процес перевірки наглядом — Supervisory Review Process (SRP). Основною метою SRP є забезпечення того, щоб установи мали достатньо капіталу, щоб підтримувати всі матеріальні ризики, на які вони можуть наражатися. Тому банк повинен посилити зв'язок між ризиком та капіталом, для того щоб стратегія, підходи та системи управління ризиками установи були інтегровані з його плануванням капіталу. Очікується, що установи розроблятимуть та використовуватимуть надійні методи управління ризиками для моніторингу та оцінки їх ризиків.

Друга компонента. Внутрішнє управління. Внутрішнє управління окреслено у ст. 22 та дод. V до CRD і спрямоване на забезпечення того, щоб орган управління установи (як функція нагляду, так і управління) відповідав чітко та прозоро за свою бізнес-стратегію, організацію та внутрішній контроль. Внутрішнє управління є відповідальним за орган управління (як функції нагляду, так і управління). Це стосується, насамперед, встановлення ділових цілей установи та її апетиту до ризику й показує, як організовуються бізнес-організації, як розподіляються обов'язки та повноваження, як створюються лінії звітності, яку інформацію вони передають і як відбувається внутрішній контроль (у тому числі контроль ризику, дотримання та внутрішній аудит).

Третя компонента. Процес перегляду та оцінки наглядом — Supervisory Review and Evaluation Process (SREP) [209]. SREP визначається у ст. 124 та дод. XI CRD та здійснюється для оцінки ICAAP, включаючи адекватність капіталу, що є в розпорядженні установи. Наглядовий орган повинен перевірити вплив інституту на всі суттєві ризики (його профіль ризику), адекватність і надійність його внутрішнього управління та ICAAP, адекватність його власних коштів проти своїх ризиків. Наглядач також повинен оцінити, чи є достатньо капіталу, щоб запобігти вразливості установи.

Слід зауважити, що ці основні принципи були включені в CRD, стаття 123. Відповідно до першого принципу, орган управління (як функції нагляду, так і

управління) установи має головну відповідальність за те, щоб відбувалися процеси для забезпечення наявності достатнього капіталу для задоволення своїх власних коштів та внутрішніх цільових показників капіталу. Цей принцип викладено в ст. 123. Особливо важливою в цьому контексті є роль внутрішнього менеджменту, а також Комітету європейських банківських наглядачів Committee of European Banking Supervisors (CEBS), який є незалежною консультативною групою з банківського нагляду в Європейському Союзі і розробляє додаткові вказівки на основі ст. 22 та дод. V до CRD. Решта принципів вимагають від наглядових органів перегляду та оцінки ICAAP для проведення власної оцінки профілю ризику установи, для виявлення будь-яких слабких місць чи невідповідностей, а також, якщо необхідно, запровадження належних заходів, кодифіковані в ст. 124 та 136 та дод. XI CRD. Ці принципи стосуються процесу нагляду та оцінки нагляду (The supervisory review and evaluation process — SREP), системи оцінки ризиків (RAS) та діалогу [210]. SRP поширюється за межі ICAAP та SREP, оскільки охоплюють постійний наглядовий моніторинг дотримання установи, включаючи умови у CRD для надання дозволу на використання IRB-підходу та адекватних систем оцінки ризику (Adequacy of risk evaluation systems — AMA). Ці умови викладені у ст. 145 для постійного використання цих моделей, а також за умов великих ризиків. Однак, ці рекомендації не охоплюють більш широких проблем, хоч можуть бути передбачені дальші рекомендації.

Важливим елементом SREP (у тому числі і системи оцінювання ризиків — RAS) є здатність якісно оцінювати кожен тип ризику та його управління в загальному контексті внутрішнього управління установи.

Процес оцінки ризиків (Risk Assessment Systems — RAS), як один з ключових компонентів процесу нагляду, є інструментом керівника для організації. Це означає, що планування, визначення пріоритетів та розподіл і використання ресурсів є ключовими моментами нагляду, а також складовими управління оцінкою ризику. Цей практичний покроковий посібник є принциповим інструментом для внутрішнього нагляду. Настанови, які викладені в цьому документі, повинні привести до більшої спільності підходу влади, що, у

свою чергу, має сприяти більш ефективному спілкуванню між наглядачами, особливо між компетентними органами влади в країні та приймаючої сторони.

Аналіз документів, які регулюють процес внутрішньої оцінки ризиків дозволяє зробити наступні висновки:

1. Банки повинні здійснювати оцінку загальної адекватності капіталу у зв'язку зі своїм профілем.

2. Відповідно до такої оцінки банки повинні мати стратегією підтримки рівня достатності свого капіталу.

3. Органи нагляду переглядають і оцінюють стратегію достатності внутрішнього капіталу установ, а також їх здатність контролювати та забезпечувати відповідність вимогам власних коштів. Наглядові органи застосовують наглядові дії, якщо вони не задоволені результатом цього процесу.

4. Органи нагляду очікують, що установи працюватимуть над мінімальними вимогами до власних коштів та намагатимуться зберігати капітал, який би перевищував мінімальний рівень.

5. У разі, коли рівень капіталу знижується, то органи нагляду повинні намагатись втрутитися на ранній стадії, щоб запобігти падінню капіталу нижче від мінімальних рівнів, необхідних для підтримки характеристик ризику конкретної установи та вимагати швидких заходів щодо усунення відшкодування, якщо капітал не підтримується та не відновлюється.

Останній ключовий компонент — це взаємодія ICAAP із SREP. Цей процес полягає в проведенні наглядовими органами діалогу з банками щодо встановлення стратегії ризику: як вони визначають, вимірюють, агрегують та контролюють ризики, які вони вживають, і як вони визначають загальний потенціал ризиків. Діалог має бути структурований таким чином, щоб охоплювати внутрішнє управління (включаючи контроль ризику, дотримання та внутрішній аудит), організацію бізнесу установи та те, як ця установа розподіляє капітал на ризик. Наглядачі розуміють, що взаємодія ICAAP та SREP має бути збалансованим процесом. Це означає, що кожна компонента повинна виконувати свої функції і тим самим зміцнювати одна одну.

Одним із ключових важливих підходів ICAAP є пропорційність. Це поняття викладено в положеннях CRD та застосовується до всіх рекомендацій, що містяться в цьому документі. Це означає, що керівництво для будь-яких банків та наглядових органів буде застосовуватися пропорційно, щоб відображати характер, масштаб і складність діяльності установ. Враховуючи широкий спектр установ, до яких застосовується CRD, необхідним є гнучке та пропорційне застосування керівних принципів. Це означає, що наглядові органи зможуть роз'яснювати банкам те, як різні підходи відповідають цілям керівних принципів, тобто не існує жодного єдиного підходу.

Для груп країн ЄС з уповноваженими дочірніми компаніями в інших державах-членах консолідований наглядовий орган буде здійснювати SREP на рівні групи і кожен керівник приймаючої сторони має право ухвалити SREP на рівні банку. Установлено, що в таких умовах співпраця між компетентними органами влади окремих держав-членів повинна бути суттєво посилена, щоб уникнути непотрібного дублювання та регуляторного тягаря. З цією метою європейська влада взяла на себе зобов'язання дотримуватися координації при обміні інформацією в операційних мережах з метою підвищення ефективності та ефективності виконання наглядових завдань.

Директива ЄС (Директива 2006/48/ЄС) містить низку регуляторних варіантів та розбіжності щодо другого рівня, що залишається відкритим для вибору на національному рівні (ст. 69, пп. 1–3, 70).

Значні національні повноваження, що містяться в пп. 1–3 ст. 69 Директиви ЄС, дозволяють державам-членам за певних умов звільнити батьківські кредитні установи від виконання вимог, викладених у ст. 22 (процедури та механізми внутрішнього контролю, див. розд. 2.2 "Внутрішнє управління"), ст. 75 (мінімальний рівень власних коштів) та розд. 5 (великі ризикові операції) на індивідуальній основі. Відповідно до п. 70 ст. 1 Директиви 2006/48/ЄС, компетентні органи також можуть дозволити материнським кредитним установам включати дочірні компанії в розрахунок цих вимог, коли виконуються певні умови.

Зазначимо, що такі національні повноваження (ст. 69, пп. 1–3, 70) не розглядались в Австрії. Відповідність нормативним стандартам на індивідуальній основі вважається незамінною складовою для фінансової стабільності FMA (Financial Market Authority). В Австрії ця тема також згадується в австрійському банківському законі Austrian Banking Act (BWG) у ст. 39 та 39a; вони регулюють внутрішній процес ICAAP та вимоги щодо внутрішнього управління в Австрії. Субординаційні кредитні установи повинні виконувати ICAAP не на єдиній основі, а виключно на консолідованій основі (§ 39a, ст. 3).

Субординовані кредитні установи не повинні виконувати ICAAP на окремій та на субконсолідованій основі (§ 39a, ст. 4). Вимоги для ICAAP залежать від розміру кредитної установи, а також складності бізнесу кожної кредитної установи (принцип пропорційності, § 39, ст. 2). Обов'язки внутрішнього аудиту стосовно до Pillar 2 описані в § 39 ст. 2. Перевірка використаних процедур управління ризиком, а також заявка в банку повинна бути доведена щонайменше один раз на рік (п. 2 ст. 39). Існує перелік найважливіших типів ризиків (кредитний ризик, ризик концентрації, ризик ліквідності, операційний ризик та ін.), які необхідно оцінювати кожній кредитній установі. Вимоги до внутрішнього управління в Австрії повинні виконуватися на індивідуальній (єдиній) основі.

Керівництво з управління банківськими ризиками регламентує процес оцінки внутрішньої достатності капіталу. Цей посібник призначений для надання допомоги практикуючим у впровадженні ICAAP. У цьому контексті вибір та відповідність методів значною мірою залежать від складності та масштабу діяльності кожної окремої установи. У цьому керівництві ці обставини підкреслюються саме відповідно до принципу пропорційності.

Основною метою методологічної роботи Базельського комітету є розвиток взаєморозуміння між органами контролю та банками щодо практичного впровадження ICAAP. Австрійський центральний банк (Oesterreichische Nationalbank — OeNB) та Австрійський орган фінансового ринку (FMA), як основні наглядові органи, вбачають себе партнерами щодо регулювання кредитної галузі Австрії. Їм належить документ, який є основним у методології

банківського регулювання та нагляду, це — уже згадуване раніше Керівництво з управління банківськими ризиками — процес оцінки внутрішньої достатності капіталу [211], які являють собою стандарти міжнародного банківського регулювання в рамках Базель III.

Оскільки Базельський комітет з банківського нагляду встановлює стандарт міжнародного банківського пруденційного регулювання, це форум для регулярної співпраці з питань нагляду за банківською системою, який складається з національних банків та наглядових органів з 28 країн. Відповідно, для того щоб зрозуміти підходи до виконання ICAAP, треба звернутися до основних положень Базельського комітету, які стосуються капіталу банку та його основних компонентів, насамперед, це трактування регуляторного капіталу (нормативного капіталу).

Нормативний капітал — це мінімальна вимога регуляторів до капіталу; це сума, яку повинен мати банк для роботи. Основна турбота регулятора полягає в тому, що є достатній капітал для убезпечення буфера банку від великих втрат.

Регулятивний капітал є стандартизованим розрахунком для всіх банків, хоч існують відмінності від різних регуляторних режимів. Процес, за яким він розраховується, також є прозорим, це дозволяє проводити порівняння між банками. Розрахунок мінімальних вимог до капіталу провадиться під кредитні, ринкові та операційні ризики. Ця методика визначена в першій компоненті Pillar 1 угоди Базель II, згідно з якою відношення капіталу до активів здійснюється з використанням визначення регуляторного капіталу та зважених за ризиком активів. Відношення сукупного капіталу до активів не має бути нижче 8%. Капітал другого рівня не має перевищувати 100% капіталу першого рівня. Загальна сума зважених за ризиком активів визначається множенням вимог до капіталу для покриття ринкових та операційних ризиків на 12,5 (тобто число, яке є оберненим капіталу до активів у 8%) та додаванням отриманих результатів до суми зважених за ризиком активів для кредитного ризику.

У методологічному підході до визначення капіталу угоди Базель II вводиться поняття економічного капіталу, або внутрішнього капіталу. Це поняття

конкретизується в підходах ICAAP, оскільки економічний капітал — це теоретичний погляд на вимогу про мінімальний капітал на основі основних ризиків активів та операцій банку. Економічний капітал можна розглядати, як вимогу про мінімальний розмір капіталу для проведення безперервної діяльності банку. Це стосується лише гарантування достатнього капіталу для забезпечення його виживання.

Економічний капітал спочатку розроблявся банками як інструмент розподілу капіталу та оцінки ефективності. Для цих цілей немає необхідності вимірювати ризик абсолютно, але тільки у відносному вимірі. Поняття економічного капіталу відрізняється від регулятивного капіталу тим, що регулятивний капітал є обов'язковим капіталом, який вимагають від регуляторів, а економічний капітал є кращою оцінкою необхідного капіталу, який фінансові установи використовують внутрішньо для управління власним ризиком та розподілу витрат щодо підтримки регулятивного капіталу між різними підрозділами всередині організації. Тобто, розрахунок економічного капіталу здійснюється кожним банком самостійно на основі рекомендацій угоди Базель II щодо визначення мінімальних вимог до капіталу, але з урахуванням доповненого комплексу ризиків. Визначено, що розрахунок економічного капіталу здійснюється кожним банком самостійно на основі рекомендацій угоди Базель II щодо визначення мінімальних вимог до капіталу, але з урахуванням доповненого комплексу ризиків.

Згідно з Базель II існують важливі аспекти, які не враховані в першій компоненті (Pillar 1) та підлягають врахуванню у другій: це ризики, які розглядаються, але не враховуються в першій компоненті (Pillar 1), — ризик концентрації кредиту, процентний ризик банківського портфеля, підприємницький ризик та стратегічний ризик. Також підлягають оцінці зовнішні фактори, наприклад, вплив циклу ділової активності. Тому можна зробити наступні висновки:

1. Економічний капітал — це сума ризикового капіталу, що оцінюється на реалістичній основі, яку банк вимагає для покриття ризиків, використовує чи

збирає для проведення безперервної діяльності. Це сума грошей, яка необхідна для забезпечення виживання в найгіршому випадку, і тому банки та регулятори фінансових послуг мають намагатись зберігати ризиковий капітал у розмірі, що дорівнює принаймні економічному капіталу.

2. Економічний капітал розраховується визначенням суми капіталу, який фірма повинна забезпечити, щоб її реалістичний баланс залишався платоспроможним протягом певного періоду часу із заздалегідь визначеною ймовірністю. Тому економічний капітал часто розраховується, як величина ризику. Балансовий документ у цьому разі буде підготовлений, показуючи ринкову вартість (а не балансову) активів та зобов'язань.

3. Процедура оцінювання достатності внутрішнього капіталу (ICAAP) є результатом Pillar 2 угоди Базель II.

Ризик є важливим аспектом ділової активності в умовах ринкової економіки. Оскільки взяття ризику або перетворення ризиків є основною характеристикою банківського бізнесу, особливо важливо, щоб банки розглядали питання управління ризиками. Необхідність цього з погляду бізнесу виникла з подій на фінансових ринках та зростаючої складності банківського бізнесу. Ці обставини вимагають функціонування систем, які підтримують обмеження та контроль ризиків банків. Отже, реалізація ICAAP не ґрунтується винятково на міркуваннях нагляду, а скоріше, вона повинна відповідати найкращим інтересам усіх зацікавлених сторін установи.

У розрахунку здатності банку утримувати ризики необхідно визначити, наскільки банк може дозволити собі брати певні ризики взагалі. З цією метою банк повинен забезпечити наявність достатнього капіталу для покриття ризиків. Банк повинен додатково переглянути міру ризику, яку варто допустити, тобто необхідно проаналізувати можливості, що виникають у зв'язку із взяттям ризиків (оцінка ризику / прибутку).

Основною метою ICAAP в банках України є забезпечення ризикованої спроможності установи, оскільки містить усі процедури та заходи банку: для забезпечення відповідної ідентифікації та оцінки ризиків; відповідного рівня

внутрішнього капіталу щодо профілю ризику банку; застосування відповідних систем управління ризиками; дальшого розвитку відповідних систем управління ризиками.

Ідентифікація ризику — це оцінка матеріальних ризиків за допомогою показників ризику, що приводять до огляду структури ризику банку, включаючи концентрацію ризику. Вимірювання ризику (кількісне визначення та агрегація) — це кількісне визначення окремих типів ризику, кількісне визначення сукупного ризику, включаючи його розподіл на підгрупи, а також проведення стрес-тестів.

Планування капіталу полягає у визначення компонентів капіталу для покриття ризиків залежно від наявних типів та суми, а також виділення капіталу бізнес-одиницям за допомогою лімітів. Моніторинг ризиків — це приведення банківських ризиків у відповідність із цілями та перевагами, визначення циклу звітності як попередньої, так і як основи для прийняття рішень та цілей перегляду.

Крім того, ICAAP має бути впроваджено в процесі управління:

- ✓ визначення стратегії ризику, що містить опис інструментів та цілей політики щодо ризику;
- ✓ включення ICAAP до поточних процесів управління та прийняття рішень, що є частиною постійного розвитку;
- ✓ упровадження заходів ризик-капітал у стратегічне планування, процеси визначення ліміту та виконання бізнес-ліній (у майбутній перспективі).

Процес оцінювання достатності внутрішнього капіталу (ICAAP) зосереджується на економічному погляді на зіставлення економічного капіталу (капіталовкладень) з потенціалом запозичення ризиків (постачання капіталу). Одночасно банк повинен розглянути регуляторний погляд на Базель II, Pillar 1. Тут регулятивний капітал для кредитного ризику, ринкового ризику та операційного ризику відображає вимогу до капіталу, тоді як капітал балансу (Tier 1, Tier 2 та Tier 3) становить аспект пропонування капіталу.

Підставою для адекватності капіталу Рівня II є порівняння економічного капіталу (тобто суми капіталу, який банк потребує, ураховуючи всі його ризики) з його здатністю до ризику (тобто величиною капіталу, який він справді має).

Економічний капітал та наявні фінансові ресурси характеризують вимоги до капіталу та доступність капіталу, тобто адекватність капіталу з економічного погляду.

Мета управління ризиками в банках України полягає в тому, щоб забезпечити структуру, яка визначає відповідальність у рамках процесу ICAAP та визначає організаційну структуру управління ризиками та адекватності капіталу. Вище керівництво визначає відповідну достатність капіталу та відповідні звіти. У цьому контексті ICAAP не слід розглядати як ізольований процес, він повинен входити до стратегічного та операційного управління банку як компонент корпоративного управління. Параметри, важливі для ICAAP, визначаються в процесі стратегічного управління. Тут менеджмент повинен визначити основну компоненту ICAAP, включаючи стратегію ризику банку та принципи політики ризику. У цьому процесі також важливо встановити прозорі інструкції та визначити відповідні обов'язки.

Функції управління ризиками та процес прийняття рішень, пов'язані з ринковими, кредитними, операційними та ризиками ліквідності, а також теми, пов'язані з управлінням капіталом, плануванням та контролем, регуляторні питання пов'язані з окремими підрозділами. Процеси та обов'язки задокументовані у відповідних інструкціях та політиці. У цьому контексті загальна схема ICAAP визначає залучення департаментів до розрахунку загальних внутрішніх капіталів та загального капіталу як невід'ємної частини корпоративного управління [212].

Комітет з управління активами (Asset Liability Committee — ALCO), як і комітет з управління ризиками, є відповідальним за постійний моніторинг змін, що впливають на бізнесі клієнтів банку, а також сприяє обміну інформацією між відділами продажу та управління ризиками. Крім класичної теми управління активами та відповідальністю, а також тем, пов'язаних з кредитним портфелем, фіксованим доходом, операційним ризиком, КУАП також відає всіма питаннями, пов'язаними із загальним управлінням ризиками та капіталом.

Комітет з ринкових ризиків (Market Risk Committee — MACO) є відповідальним за постійний моніторинг та встановлення лімітів для всіх підрозділів банку та ринкових ризиків.

Матеріальні ризики, які виявлені в підгрупі міжнародного банку, покривають типи ризику, включені до вимог щодо мінімального капіталу, а також інші, які ще не були облікованні. Цільові структури ризику та цілі ризику визначаються в принципах політики ризику банку та створюють вимоги щодо фактичного управління ризиками в ICAAP. Загальні вимоги до ефективного управління ризиками визначаються правилами та політикою відділів відповідного ризику та передбачають таке: структурну та процесуальну організацію; розподіл повноважень та посадових обов'язків; механізми внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту; розробку процесів управління ризиками та контролю; додержання законодавчих вимог; механізм залучення та утримання ключових працівників. У табл. 4.4 представлені основні методи вимірювання ризику

Таблиця 4.4

МЕТОДИ ВИМІРЮВАННЯ РИЗИКІВ

Тип ризику	Вимірювання	Метод вимірювання
Ринковий ризик	Кількісне	Економічний капітал
Процентний ризик	Кількісне	Економічний капітал
Кредитний ризик	Кількісне	Економічний капітал
Ризик концентрації	Кількісне	Економічний капітал
Операційний ризик	Кількісне	
Бізнес-ризик	Кількісне	
Стратегічний ризик	Кількісне	—
Ризик нерухомості	Кількісне	Економічний капітал
Ризик фінансових інвестицій	Кількісне	Економічний капітал
Ризик ліквідності	Кількісне	Геп-аналіз
Ризик репутації	Кількісне	—

Джерело: [210]

Аналіз наукових підходів показує, що економічний капітал розраховується щокварталу відповідно до визначених моделей та порівняно з наявними фінансовими ресурсами. Щороку в рамках процесу бюджетування економічний капітал зараховується до бюджету (планується) відповідно до визначеного бюджетного горизонту. Для цього параметри планування визначені для поточного року. На підставі горизонту планування параметри встановлюються для відповідних років планування, за якими потім розраховується економічний капітал. Після того, як економічний капітал визначено кількісно, він повинен бути реалізований в організації. Для успішної реалізації потрібно розглянути багато практичних питань — від управління і вирішення складних продуктів до встановлення ставок перешкод на вплив на стимули для керівників та персоналу. Якщо після завершення складання бюджету на економічний капітал бюджет істотно переглядається, перепланування бюджету економічного капіталу є обов'язковим [213]. Якщо зміни є на постійній основі, планові документи висуваються відповідним підрозділам, щоб відповідно відрегулювати бюджетний капітал. Моделі ризиків, включені до вимог щодо мінімального капіталу, тобто ринкового й операційного ризиків, не відрізняються від моделей, схвалених регулятивними органами. Відповідні внутрішні моделі та методи розрахунку для ризиків, які не входять до мінімальних вимог до капіталу, тобто ризиків для бізнесу та нерухомості, розроблені відповідно до загальних ринкових стандартів.

Ринковий ризик пов’язаний з тим, що вартість певного контракту залежить від змін ринкових умов, наприклад змін ціни базового інструмента, тобто це такий вид ризику, який найменше залежить від банку. Наприклад, вартість опціону може змінюватися внаслідок руху цін та інших факторів. До числа вагомих ризиків, які пов’язані з опціонами, належать: ризик спрямування, який залежить від ціни базового інструмента; часовий ризик, який виникає при наближенні моменту закінчення строку дії опціону; ризик волатильності, який обумовлений швидкістю зміни ціни базового інструмента. Ці основні складові формування ціни опціону можна охарактеризувати,що зі зростанням ціни базового інструмента зростає і премія. Водночас зміни повинні мати кількісну

оцінку, для того щоб можна було використовувати їх у моделях ціноутворення та оцінити вплив. Саме тому для аналізу ринкового ризику використовуються змінні, або коефіцієнти чутливості, які позначаються грецькими буквами. Для хеджування позицій використовується дельта-коефіцієнт, який являє собою швидкість зміни ціни опціону відносно змін ціни базового активу:

$$\text{Дельта} = \frac{\text{Зміна опціонної премії}}{\text{Зміна ціни базового інструменту}}. \quad (4.2)$$

Коефіцієнт дельта характеризує чутливість до руху ціни базового інструменту і тому відіграє велику роль. Дельта може набирати значення від –1 до +1. Мета аналітика — управляти цим коефіцієнтом так, щоб досягти бажаного рівня всіх ризиків. Коефіцієнт дельта пов’язаний з методом Блека–Шоулза–Мертона, який оцінює опціони та створює дельта-нейтральну позицію, ураховуючи те, що дохідність позиції має дорівнювати безризиковій процентній ставці [214].

Коефіцієнт вега використовується для вимірювання ризиків, пов’язаних з волатильністю базового інструменту:

$$\text{Вега} = \frac{\text{Зміни премії}}{\text{Зміни волатильності}}. \quad (4.3)$$

Коефіцієнт гама портфеля являє собою швидкість зміни коефіцієнта дельта відносно ціни базового активу. Інакше кажучи, коефіцієнт гама є другою частковою похідною вартості портфеля за ціною активу:

$$\text{Гамма} = \frac{\text{Зміни дельти}}{\text{Зміни ціни базового інструмента}}. \quad (4.4)$$

Коефіцієнти гама та вега, як відображення ризиків, систематично враховуються в розрахунку VaR у банку.

Для розрахунку ризикового капіталу враховуються всі позиції в торгових й інвестиційних книгах, а також позиції хедж-фондів і в менеджменті активів та пасивів банку (ALM). Розрахунки ринкового ризику відповідно до внутрішньої моделі виконуються Управлінням ринковим ризиком та аналізом ризиків. Автори праці «Основи банківського ризику: огляд банківських ризиків та банківського регулювання на основі ризиків» [215], пропонують загальні підходи до аналізу економічного капіталу банку, які можна використовувати в банках країн Центральної та Східної Європи.

Практика підрахування економічного капіталу на прикладі досвіду Bank of Avstria показала, що розрахунок середньомісячних результатів VaR для всіх підрозділів підгрупи пересилаються до спеціального Управління ринковим ризиком та аналізу ризиків у формі файла даних (у форматі Excel), що включає щомісячне середнє значення VaR (протягом останніх трьох місяців) для всіх відповідних підрозділів, що мають стосунок до ринкових ризиків у підгрупі BA(Bank of Avstria). VaR розраховується з рівнем довіри 99% та тривалістю одна доба. Довірчий інтервал для розрахунку VaR для вимірювання внутрішнього ризику підгрупи BA встановлений на рівні 99%. Щоб виконати встановлений довірчий інтервал 99,97% для розрахунків ризикового капіталу, результат множиться на коефіцієнт довірчого рівня (confidence level) 1,475. Отже, формула внутрішнього капіталу матиме вигляд:

$$\text{Внутрішній капітал} = \text{avg VaR (99\% / 1d)} \times 1{,}475 \times \text{Період утримання позиції} \times \text{Коефіцієнт маштабування часу (scaling factor).} \quad (4.5)$$

Базуючись на середніх показниках за 12 місяців, коефіцієнт внутрішньої кореляції випливає із суми значень VaR з усіх одиниць ринкового ризику (самостійні значення) порівняно зі значенням VaR усієї підгрупи БА. Цей коефіцієнт застосовується до всіх окремих значень VaR для одержання корельованого VaR для окремих підрозділів.

Внутрішня модель Банку Австрії (NoRisk) охоплює такі основні показники:

-загальний ринковий ризик для валютних позицій;

-загальний та специфічний ринковий ризик боргових інструментів (крім конкретного ринкового ризику за депозитами);

-загальний та специфічний ринковий ризик для акцій.

Основними факторами ризику, які вирізняють у банку, є:

• ризик відсоткової ставки визначається за допомогою факторів ринкового ризику для всіх валют і до 14 різних періодів часу;

• ризик розподілу кредитів визначається за кривою спреду для найбільш важливих емітентів;

• позиція в кожній валюті є ринковим ризиком в євро. Цей фактор ризику також враховує ризики, пов'язані із золотом та іншими дорогоцінними металами;

• кожен рейтинг акцій та позиції індексу являють собою окремий фактор ринкового ризику. Позиції індексу можуть бути поділені на окремі компоненти індексу;

• кожна облігація на ринках, що розвиваються (Emerging Markrts — EMI), та розвинутих ринках (High-yield market — HYP) також є окремим ринковим фактором ризику;

• хедж-фонди являють окремі фактори ринкового ризику.

Кореляції між окремими категоріями ризиків ураховуються методом імітації. Це стосується іноземної валюти, позицій відсоткової ставки та позицій акцій.

Розрахунки з кредитного ризику включають:

- ризик кредитного дефолту;

- ризик контрагента;

- концентраційний ризик;

- ризик країни.

Ризик емітента, спричинений втратою кредитоспроможності на стороні емітента, покривається ризиком спреду, що розраховується за ринковим ризиком і тому не входить до цього типу ризику. Але щоб мати можливість покривати ризиком облігації за умовчанням, вони включаються до розрахунків кредитного ризику.

Ризик кредитного дефолту —це класичний кредитний ризик, який являє собою ризик непередбачених втрат надходжень (кредиту) через нездатність позичальника виконувати свої зобов'язання або втрати кредитоспроможності на стороні позичальника.

Ризик контрагента — це кредитний ризик, що виникає внаслідок казначейських операцій та буває двох видів: а) ризик розрахунку (з дати погашення до дати розрахунку); б) ризик транзакції (від дати здійснення до дати погашення).

Ризик країни — це ризик, обумовлений потенційною нестабільністю іноземних акцій або потенційним дефолтом іноземних державних облігацій через політичні або фінансові події в даній країні.

Рівень кредитного ризику та ризик контрагенту розраховуються за моделлю портфоліо ARCHIMEDES для всіх підрозділів підгрупи банку Австрії в рамках щомісячних звітів. Розрахунки базуються на довірчому інтервалі 99,95% та періоді утримання позиції один рік. Формула розрахунку економічного капіталу має такий вигляд:

$$\text{Економічний капітал} = \text{VaR}\ (99{,}97\% / 1\ \text{рік}). \qquad (4.6)$$

Бізнес-ризик визначається, як несприятливі, непередбачені зміни в обсязі або маржі бізнесу, які не можуть бути віднесені до інших типів ризиків, що

призводить до серйозних втрат прибутків. Ризик бізнесу може бути пов'язаний, насамперед, з погіршенням кон'юнктури ринку, а також із ситуацією або поведінкою споживачів, що впливають на зміни у структурі витрат. Результати непередбачених втрат визначаються кількісно розрахунками бізнес-ризиків. Відповідно до підходів у науковій літературі фінансова установа зазвичай розраховує ринкові, кредитні, операційні та бізнес-ризикові виплати для різних бізнес-одиниць. На думку J. C. Hull, існує проблема з узагальненням розподілу збитків для обчислення загального економічного капіталу для всього підприємства [216].

Ретроспективні обчислення виконуються щокварталу та базуються на історичних значеннях протягом одного року. Квартальні звіти про прибутки та збитки відображають нагромаджені доходи та витрати з початку поточного року. Як перший крок, одержуються значення для кожного кварталу (показуючи зміни лише у відповідному кварталі без нагромадження). Потім отримані доходи та витрати за попередні чотири квартали підсумовуються до доходів та витрат за попередній рік і використовуються, як вклад. Вартість ризику для бізнес-ризику розраховується в три етапи:

1) доходи та витрати визначаються відповідно до викладеного раніше та використовуються у формулі, наведеній далі;

2) для досягнення визначеного рівня довіри 99,97% результат помножується на стандартне відхилення 3,43;

3) оскільки екстремальний дохід та коливання вартості впливають не тільки на рік планування, але й і на наступні роки, і волатильність прибутку повинна бути перетворена на волатильність ринку, то коефіцієнт множення встановлено до значення 1,45.

У даному разі використовується модель, призначена для вимірювання загального ризику портфеля за допомогою стандартного відхилення розподілу ймовірностей можливих дохідностей цінних паперів $-\sigma_\rho$ способом побудови матриці коваріації. Коваріація можливих дохідностей двох цінних паперів є

величина, яка визначає міру зв'язку, який існує між коливаннями значень їх дохідностей. Формула для знаходження внутрішнього капіталу матиме вигляд:

$$\text{Економічний капітал} = 1{,}45 \times \text{Імовірність}(99{,}97\%) \times \sqrt{(\text{revenues} \times \sigma_{\text{revenues}})^2 + (\text{costs} \times \sigma_{\text{costs}})^2 - (2 \times \rho_{\text{revenues,costs}} \times \text{revenues} \times}, \quad (4.7)$$

де revenue/costs — дохід /витрати — вартість відповідних компонентів;

σ_{revenues}- середньоквадратичне відхилення доходів;

σ_{costs}- середньоквадратичне відхилення витрат;

$\rho_{\text{revenues,costs}}$ — кореляція між доходами та витратами.

При чому історичні часові ряди доходів та витрат використовуються для визначення дисперсії доходів та витрат та їх кореляції.

Параметри, що використовуються для планування бізнес-ризику, — це доходи та витрати, як зазначено раніше. Розрахунок бізнес-ризику для горизонту планування базується на бюджетних доходах та витратах і виконується за наведеною раніше формулою.

Отже, операційний ризик — це ризик втрати внаслідок неадекватних або невдалих внутрішніх процесів, людей та систем або зовнішніх подій. Іншими словами, операційний ризик — це втрати, які можуть відбуватися з певною частотою, що не залежить від минулих чи майбутніх процесів та частоти їх виникнення. Тому нормативний капітал для операційного ризику розраховується відповідно до стандартизованого підходу (Standardised Approach — STA) та підхіду Advanced Measurement (Advanced Measurement Approach — AMA).

Частота втрат моделюється розподілом Пуассона. Ця модель використовується для застосування ймовірностей випадків на певному часовому інтервалі та за умов однакових імовірностей кожної окремої події. Згідно з

теорією, якщо певна подія відбувається випадково та незалежно в кожній спробі і середня кількість настання подій не змінюється, то кількість настання подій у фіксованій кількості спроб буде підпорядковуватися розподілу Пуассона [217], подібно до біноменального розподілу, пов'язаного з підрахунком кількості настання певного випадку. Водночас розподіл Пуассона — це розподіл дискретної величини, що залежить тільки від очікуваної середньої кількості настання подій.

Відповідно до рекомендацій Базельського комітету щорічний розподіл втрат здійснюється за допомогою моделювання Монте-Карло з урахуванням страхового захисту та коригування показників ризику.

Капітал під ризиком розраховується, як різниця між кількісним рівнем 99,9% отриманого загального розподілу збитків та мінімумом між очікуваними втратами. Капітал Групи АМА для регуляторних цілей розраховується на рівні 99,9%, тоді як у розрахунку внутрішнього (економічного) капіталу рівень довіри фіксується на рівні 99,97%.

Формула розрахунку економічного капіталу матиме вигляд:

$$\mathrm{EC} = \mathrm{STA/AMA}(99{,}9\%) \times \text{confidence level}, \qquad (4.8)$$

де confidence level – probability (99,97%) / probability (99,9%) = 1,11.

Параметром, який використовується для планування економічного капіталу для горизонту планування, є валовий дохід. Визначення відповідає таким позиціям і обчислюється з тих самих управлінських звітів, які використовуються для розрахунків бізнес-ризиків, щоб забезпечити узгоджене уявлення в межах планових документів:

Валовий дохід = Загальний процентний дохід + Чисті комісійні + Чисті інші витрати / Прибуток + Торговий результат.

Згідно з наведеною далі формулою валовий дохід, який використовується для розрахунку економічного капіталу за період планування, є середнім показником валового доходу минулого року (кінець року), поточного року та планового року:

$$EC_{planned} = \frac{\text{avggross income(previous year,current year,planning year)} * EC_{current\ year}}{\text{gross income(current year)}}, \quad (4.9)$$

де avggross income — середній валовий дохід, розрахований з попереднього, поточного та планового року;

$EC_{current\ year}$ — операційний VaR за поточний рік;

gross income (current year) — валовий дохід за поточний рік.

Ризик нерухомості визначається як потенційні збитки, спричинені коливаннями ринкової вартості власних портфелів нерухомості. Це вміщує портфель юридичної особи, власність компаній-власників та їх спеціальних цільових компаній та компаній-акціонерів.

Відповідні значення нерухомості, що використовуються для розрахунків ЄС на підгрупі, надсилаються різними підрозділами, які забезпечують ринковими цінами все майно, у тому числі майно, що належать функціональним філіям, а також здійснюють поточні оцінки нерухомості відповідно до умов прав участі в прибутках та надають вартість нерухомості для всіх національних і підрозділів країн Центральної та Східної Європи безпосередньо відповідними підрозділами.

Ризик нерухомості оцінюється за вартістю (99,97%) за період від одного року. Моделювання базується на варіаційно-коваріаційному підході, який складається з різних регіональних індексів нерухомості для оренди офісів.

Ризик нерухомості обчислюється із застосуванням ринкової вартості нерухомості та історичної нестабільності відповідного індексу нерухомості за формулою:

$$\text{Економічний капітал} = \\ = \text{pos} \times (1 - \exp^{-\text{probability}(99{,}97\%\%) \times \text{volatility} \times \sqrt{\text{time}} - 0{,}5 \times \text{volatility}^2 \times \text{time}}), \quad (4.10)$$

де pos — сума ринкової, або балансової, вартості;

probability (99,97%) = 3,43;

volatility — мінливість відповідного індексу нерухомості;

time — частота індексу, щороку і дорівнює 1.

При цьому слід ураховувати дві можливі зміни та їх вплив на ринкову, або балансову, вартість: коливання індексу нерухомості та придбання чи продаж у портфелі нерухомості.

Ризик фінансових інвестицій враховує коливання ринкової ціни власного капіталу банку в компаніях, а також у компаніях, що перебувають у лістингу.

Для розрахунку економічного капіталу використовується балансова вартість власних фінансових інвестицій банку, облік яких здійснюється щокварталу. Нерозкриті резерви для компаній, що не належать до біржі, використовуються для обчислення ринкових вартостей, нерозкриті резерви для компаній, які є в лістингу, — для всіх іноземних дочірніх компаній. Ринкова або балансова вартість власних фінансових інвестицій надається іноземними філіями. Фінансові інвестиції поділяються на відповідні індекси акцій і часові ряди Управлінням ринковим ризиком та аналізом ризиків.

Фінансовий інвестиційний ризик розраховується із застосуванням ринкової вартості власних капіталів та історичної нестабільності відповідного біржового індексу за формулою:

$$\text{Internal capital} = \text{pos} \times \\ \times (1 - \exp^{-\text{probability}(99{,}97\%) \times \text{volatility} \times \sqrt{\text{time}} - 0{,}5 \times \text{volatility}^2 \times \text{time}}), \quad (4.11)$$

де pos — сума ринкової, або балансової, вартості;

probability (99,97%) =3,43;

volatility — змінність відповідного біржового індексу;

time — частота індексу, тобто щодня = 250.

VaR визначається на підставі ринкової або балансової зміни вартості та відповідних часток участі в біржових торгах компаній або нестабільності відповідних біржових індексів для компаній, що не торгуються на біржі.

VaR обчислюється як сума корельованої позиції за внутрішніми моделями та одиничними корельованими позиціями за стандартними моделями. VaR розраховується для довірчого рівня 99,97% та 10-денного періоду проведення. Результати масштабуються до періоду зберігання один рік. При цьому слід ураховувати дві можливі зміни та їх вплив на ринкову, або балансову, вартість протягом планових періодів — коливання фондового ринку та придбання чи продаж у портфелі фінансових інвестицій. Тому, якщо правила BCBS застосовуються тільки до міжнародно-активних банків, то CRD IV застосовуються до всіх банків, а також до інвестиційних фірм.

Фінансові кризи та їх наслідки привели банки та наглядові органи до необхідності проведення практик стрес-тестування з метою виявлення слабких місць у менеджменті, зокрема в управлінні ризиками в умовах кризи, та для того, щоб упоратися з цими обставинами. Хоча криза та її наслідки в багатьох аспектах набагато суперечливіші, ніж умови стрес-тестування банків, але, як показують результати, проведення таких досліджень є дієвим інструментом для подолання негативних тенденцій у процесі розгортання подій на світових фінансових ринках. Навіть у разі, коли криза ще не завершена, при проведенні стрес-тестування банки вже мають певні уроки, які керівники враховують у своїй роботі. Стрес-тестування є ключовим інструментом управління ризиками у фінансових установах. Потреба в удосконаленні стрес-тестування також була визнана фінансовою галуззю. У липні 2008 р. Інститут міжнародних фінансів опублікував Остаточний звіт Комітету з маркетингу, який містив так звані принципи поведінки та рекомендації щодо найкращої практики [218]. У звіті, серед іншого,

розглянуто практику стрес-тестування й викладено два принципи та п'ять конкретних рекомендацій у цій галузі. Принципи передбачають необхідність повного тестування стрес-тестів та інтеграції з загальною інфраструктурою управління ризиками. Вони також визначили необхідність проведення стрес-тестування, щоб мати суттєвий вплив на прийняття бізнес-рішень, причому рада та керівництво відіграють важливу роль в оцінці результатів стрес-тестів і впливу на профіль ризику банку. Рекомендації потребували, щоб фірми креативно обмірковували, як можна максимально оцінити значення стрес-тестів та проведення зворотних стрес-тестів для вивчення подій, які можуть справити істотний вплив на фірму.

Директива про вимоги щодо капіталу (CRD) та, зокрема, наглядовий контроль другого рівня (Pillar 2) Базель 2 вимагають, щоб установи мали перспективну позицію щодо управління ризиками, стратегічного планування та планування капіталу [219].

Світова практика нагляду та регулювання напрацювала три основні підходи до проведення стрес-тестування. Перший підхід належить США, яка на підставі закону Додда–Франка у 2015 р. здійснила стрес-тестування 31 холдингової компанії банків із загальним обсягом консолідованих активів 50 млрд дол. кожна. Основними джерелами даних були дані ФРС та галузеві дані третіх сторін. Прогнозний період становив дев’ять кварталів (IV квартал 2014 р. – IV квартал 2016 р.). Особливість проведення цього стрес-тестування полягає в тому, що воно провадилося як “від низу до верху”, тобто нерелевантно, так і “від верху до низу” — так званий наглядовий стрес-тест.

У 2014 р. було проведено стрес-тестування у країнах ЄС під керівництвом Європейської служби банківського нагляду в 123 банківських групах з 22 країн, на підставі даних національних регуляторів на період 2014–2016 рр. Особливістю цього дослідження є те, що воно здійснювалося за методологією Європейської служби банківського нагляду та за підтримки місцевих регуляторів “ від низу до верху ”.

Окремий підхід до проведення стрес-тестування належить Банку Англії, який на базі прогнозних даних банків та власних коректив на основі підходу “ від верху до низу ” здійснив аналіз семи найбільших банків Великобританії на п’ять років.

Головні сценарії, які використовувалися за цими підходами: США — базовий несприятливий, вкрай негативний, ЄС — несприятливий. Великобританія — базовий, додатковий, який оцінює ризики, що прямо не пов’язані з фінансовим циклом.

За підходами до стрес-тестування у США прогнозуються баланс банківської холдингової компанії, активи, зважені на ризик, чистий прибуток та відповідні коефіцієнти достатності капіталу в умовах накладення стресових сценаріїв. За підходом у країнах ЄС оцінюється вплив факторів ризику на платоспроможність банків (основна увага приділяється платоспроможності та ринковим ризикам) способом розрахунку показників адекватності акціонерного капіталу першого рівня.

У Великобританії застосовується підхід ЕВА з певними коригуваннями, зокрема: припущення щодо статичності балансу порівняно з моделюванням зміни розміру та складу балансу, верхня межа доходів та нижня межа витрат порівняно з відсутністю таких обмежень, використання додаткових моделей і аналізу. Стрес-тест Банку Англії використовує набір аналітичних інструментів на додаток до власних прогнозів банків-учасників.

Якщо порівняти ці три підходи, то можна зробити висновок, що стрес-тестування є важливим інструментом управління ризиками, який використовується банками, як частина їх управління внутрішнім ризиками та за допомогою Базельських стандартів адекватності капіталу попереджає банківське управління про несприятливі непередбачені наслідки, які пов'язані з різноманітними ризиками, та показує, скільки може знадобитися капіталу для того, щоб покрити втрати внаслідок великих потрясінь. Хоча стрес-тести є вказівкою на відповідний рівень капіталу, необхідний для перенесення погіршення економічних умов, банк альтернативно може використати інші дії,

щоб зменшити ризик. Тобто стрес-тестування є інструментом, який доповнює інші підходи та заходи з управління ризиками, а саме: надання перспективних оцінок ризику; подолання обмежень моделей та історичних даних; підтримка внутрішнього та зовнішнього спілкування; внесення змін до процедур планування капіталу та ліквідності; інформування про встановлення ринкової толерантності банків, а також полегшення розробки планів зменшення ризиків або планів на випадок надзвичайних ситуацій у різних країнах.

На думку BCBS, проведення стрес-тестування особливо важливо після тривалих періодів стабільних економічних та фінансових умов, що може призвести до самовдоволення та недооцінки ризику. Це також ключовий інструмент управління ризиками в період розширення банківської діяльності, коли інновації приводять до нових продуктів, які швидко зростають і для яких даних про втрати або нема, або вони обмежені.

Цієї думки додержуються аналітики Банку міжнародних розрахунків, які визначають діяльність великих міжнародно активних фінансових інститутів як таку, що стає дедалі більш складною і різноманітною. Ця зростаюча складність обов'язково супроводжується процесом інноваційності в тому, як ці інституції вимірюють та контролюють вплив різних видів ризику. Один набір методів управління ризиками, який протягом останніх років привертав велику увагу як практиків, так і регуляторів, — це стрес-тестування, що може бути визначено, як перевірка потенційного впливу фінансового стану фірми і набір зазначених змін факторів ризику, що відповідають винятковим, але ймовірним подіям [220].

Аналітики Banque de France опитували менеджерів з ризику в більш ніж 20 великих міжнародних фінансових установах. З цих інтерв'ю група отримала значну базу знань про сучасний стан техніки при розробці і проведенні стрес-тестів та про роль стрес-тестування в рішеннях з управління ризиками на корпоративному рівні. Ґрунтуючись на цих знаннях, група розглянула деякі питання, пов'язані з агрегуванням результатів стрес-тестів, проведених у різних фінансових фірмах. Група дійшла висновку, що в ідеальних умовах сукупні стрес-тести можуть потенційно надавати корисну інформацію в ряді галузей. Сукупні

стрес-тести можуть використовуватися фінансовими фірмами, які допоможуть провести попередню оцінку ризику ринкової ліквідності під час стресу при оцінці ризикованості стратегії торгівлі. Центральні банки та фінансові регулятори можуть використовувати їх для більш ефективного моніторингу широких моделей ризику та ризику посередництва на фінансових ринках. Проте, група також зазначила, що ще неясно, чи переважають такі ідеальні обставини. Зокрема, незрозуміло, чи може бути зібрана відповідна звітна група, або стрес-тести, які сьогодні проводяться фінансовими фірмами, є сумісними один з одним, і чи отримана інформація могла б виправдати звітність.

Центральні банки та європейські наглядові органи розглядають потенційну корисність сукупних стрес-тестів та обговорюють методики, які можуть бути використані для побудови сукупних стрес-тестів, що дає попереднє обговорення компромісів, які будуть задіяні в сукупній програмі стрес-тестування. Сукупні стрес-тести можуть розповісти нам про ризик ліквідності на ринку, а також обговорення питань, що виникають внаслідок динамічних аспектів ринкової поведінки під час стресу.

Один з інструментів, який можуть використовувати інститути, щоб полегшити цю перспективу в управлінні ризиками, є стрес-тестування. Метою стрес-тестування є оцінка вразливості банку щодо виняткових, але правдоподібних подій. Отже, стрес-тести дозволяють проаналізувати профіль ризику банку, і, отже, вони є важливою складовою частиною інститутів процесу внутрішнього оцінювання достатності капіталу (ICAAP). Стресові випробування надають додаткову інформацію про економічний показник капіталу на підставі даних VaR. Зокрема, збитки від стресу на основі гіпотетичних сценаріїв часто не можуть бути адекватно зафіксовані розподілом збитків, що лежать в основі економічного капіталу.

Важливим моментом документа є висновок, що стрес-тести для кредитного ризику контрагента, як правило, були недостатньо суворими або їх не було взагалі. На нашу думку, це вплинуло на виникнення криз на світових фінансових ринках. Тому в документі визначено, що стрес-тестування для кредитного ризику

контрагента повинно бути покращено в результаті використання підходу, який би передбачав поточні коригування оцінки.

Іншою слабкістю моделей було те, що вони неадекватно юридично зафіксовували можливі ризики, які виникли внаслідок юридично обов'язкових ліній кредитної політики та політики ліквідності, або репутаційних проблем. Якщо б стрес-тести адекватно зафіксували ці ризики, то наслідків, які пов’язані з цими ризиками, можна було б уникнути.

Що стосується ліквідності фінансування, то стрес-тести не фіксують системного характеру кризи, а також величини та тривалості кризи на міжбанківських ринках. Більш глибоке обговорення стрес-тестів на ліквідність викладено в Принципах Базельського комітету з управління та нагляду за ліквідністю [221]. Основною метою цього документа є визначення принципів проведення належної перевірки стрес-тестування та нагляду, які й були сформульовані з метою застосування до великих банків. Міра застосування має відповідати розміру і складності бізнесу банку та загальному рівню ризику, який він бере. Тому ці рекомендації повинні застосовуватися до банків на пропорційній основі.

Аналіз документа показав, що стрес-тестування має стати невід'ємною частиною загальної культури управління ризиками банку. Стрес-тестування має бути реалістичним, а результати аналізу стрес-тестування впливають на прийняття рішень на відповідному рівні управління, включаючи стратегічні ділові рішення ради та вищого керівництва. Участь ради та вищого керівництва у програмі стрес-тестування є важливою для ефективної роботи банку. Програма стрес-тестування загалом має реагувати на процес прийняття рішень на відповідному рівні управління, включаючи стратегічні ділові рішення ради чи вищого керівництва. Стрес-тести треба використовувати для підтримки низки рішень. Зокрема, але не винятково, стрес-тести повинні використовуватися як джерело для встановлення апетиту до ризику фірми або встановлення меж впливу.

Стрес-тести також мають використовуватися для підтримки оцінки стратегічних виборів при проведенні та обговоренні довгострокового бізнес-планування. Важливо, що стрес-тести повинні поєднуватись із процесом планування капіталу та ліквідності. Щодо застосування цієї політики на рівні міжнародної групи, то головна консолідуюча організація, яка є відповідальною перед органами нагляду за всію банківську діяльність групи, підтримує відносини з відповідними органами нагляду та відносини з місцевими органами нагляду, які локально перебувають у складі юридичних осіб. Вона повинна інформувати про будь-яку актуальну проблему щодо проведення стрес-тестування органів нагляду. Основним положенням проведення стрес-тестування є те, що відповідно до методології визначення та вимірювання кожного типу ризику необхідно вибрати спеціальні фактори ризику, щоб адекватно відобразити чутливість кожного типу ризику щодо змін, включених до сценарію. Тоді залежно від зв'язку, установленого між факторами ризику та макроекономічними змінами, зміна останніх може бути відображена в зміні факторів ризику.

Стрес-тестування кредитного ризику базується на моделі кредитного портфеля, щоб визначити наслідки для ймовірності дефолту (PD). Вплив на LGD та EAD також зафіксовано, керуючись конкретними методологіями та припущеннями. Тест на стрес-тестування на кредитний ризик також включає стрес на дефолтні активи та портфель сек'юритизації як щодо умовних збитків, так і щодо стресового економічного капіталу.

Стрес-тест на вплив ринкового ризику залежить від внутрішньої моделі міжнародної банківської групи та пов'язаний з вимогами Pillar 2, включаючи положення про торгову та банківську книги як з погляду умовних втрат, так і з погляду економічного капіталу. Враховуючи, що на портфель ринкових ризиків впливають раптові потрясіння, або шоки, які мають тривалий часовий горизонт, а також впливають на дефіцит ліквідності, що, у свою чергу, перешкоджає закриттю позицій, то дворічний часовий горизонт, визначений для широкомасштабного стрес-тесту, може бути не цілком прийнятним для цього виду ризику. Як наслідок, сценарій ринкового ризику випливає з

макроекономічних припущень, як додаткова гіпотеза про раптові потрясіння, що діють на фінансові ринки і можуть виникнути протягом усього періоду часу.

Стрес-тест на операційний ризик залежить переважно від внутрішньої моделі банку та пов'язаний з вимогами Pillar 2. Особливістю проведення цього дослідження є те, що зв'язок між операційним ризиком та макроекономічними показниками неочевидний. Тому включення цього типу ризику до загального стрес-тесту є доцільним для оцінки кожного завдання залежно від певного макроекономічного сценарію.

Основними факторами ризику, які вибираються для аналізу бізнес-ризику, є чистий процентний дохід і чисті комісійні доходи. Якщо ці фактори ризику не є надійними або інформація про достатньо довгі часові ряди недоступна, то може бути використаний фактор ризику на більш високому рівні - прибуток на рівні всієї групи (відповідно до визначення бізнес-ризику). Потім проводиться статистичний аналіз для встановлення зв'язку між макроекономічними змінами та факторами ризику, обчислення факторних навантажень (коефіцієнтів регресії).

Для проведення аналізу ризику нерухомості аналізуються спеціальні показники - індекси оренди, включені до внутрішньої моделі. Крім факторів ризику, може бути потрібно зв'язати коливання факторів ризику з іншими змінами, які слід вважати вхідними для моделі. Для ризику нерухомості необхідно перетворити коливання факторів ризику на зміну ринкових цін. Тому в аналізі показників економічного капіталу модельність волатильності отримуються за допомогою аналізу часових рядів торгового індексу нерухомості, наприклад DJ Eurostoxx Real Estate.

Оскільки ризики фінансових інвестицій визначаються за допомогою складної моделі, то на вимірювання економічного капіталу впливає перерахування позицій за допомогою ринкового підходу за методом PD-LGD. Така структура застосовується і для цілей стрес-тестування. Комплексним показником ризику фінансових інвестицій є сума умовних втрат портфелів [222].

Слід зазначити, що через структурні відмінності між ризиками сценарії стрес-тестування не можуть бути однаковими для всіх типів ризику. Це особливо

стосується кредитного та ринкового ризиків, які мають іншу поведінку, і тому загальний сценарій може призвести до складної ситуації для кредитного ризику, яка може бути звичайною для ринкових ризиків. Це може спричинити виникнення умов, які унеможливлюють кредитування. Оскільки мета загальносистемного стрес-тесту полягає в тому, щоб відображати реакцію всієї банківської групи на екстремальну подію з огляду на складність та диверсифікацію, що лежить в основі портфоліо групи, то очікування полягає в тому, щоб спостерігати різну поведінку та різні потрясіння у всій групі. Основним завданням є розуміння сюжетної лінії сценарію та якісне пояснення результатів впливу окремих типів ризиків.

Висновки до розділу 4

Сучасна теорія та практика управління фінансовими ризиками розвивається стосовно до фінансового ризику не лише як до небажаної властивості невизначеності майбутніх подій, але й як до джерела нових позитивних, а також прибуткових можливостей, тобто йдеться про ризик-позитив та ризик-негатив. Щодо першого, то такий ризик треба відшукувати та брати, оскільки в ньому міститься бажаний результат, а від другого треба ухилятися. Більше того, управління фінансовими ризиками полягає не в знищенні того чи іншого ризику, що як правило, є неможливим, а в зміні самої компанії, її середовища, завдань з метою зміни концепції з ризик-негативної до ризик-позитивної. При цьому необхідно дотримуватися такого підходу, який виходить з того, що сукупність фінансових ризиків — це система. Тому схильність до одного фінансового ризику може збільшити схильність до іншого, а взяття ризик-позитивної стратегії може викликати протилежні наслідки. Урахування цієї властивості приводить до ідеї

інтегрованого цілісного управління фінансовими ризиками компанії, яке полягає не в мінімізації фінансових ризиків, а в їх оптимізації з метою досягнення максимального позитивного ефекту.

2. Фінансові кризи останніх років виявили потребу в удосконаленні практик управління ризиками, які застосовуються у фінансових закладах у всьому світі, а також більш високого рівня достатності капіталу. Необхідним стало введення інформаційних систем управління, моделей ризиків та більш жорстких процедур, які б дозволили визначати й об'єднувати ризики та ризикові галузі за всіма напрямками діяльності банків. На сьогодні основним нормативним положенням, який має вплив на світову банківську систему, є Угода про капітал 2006 р., більш відома як Базель II. Ця угода враховує просування в галузі фінансових інновацій та технологій управління ризиками та потребує від банків застосування механізму управління ризиками в масштабі банку, де рівень достатності капіталу відповідає структурі ризиків.

3. Загальноприйнятним підходом у ризик-менеджменті є те, що концептуальні питання управління ризиками слід розглядати крізь призму методологічних розробок, ухвалених міжнародним банківським співтовариством в Базельських угодах. Максимально враховані коментарі та доповнення банкірів різних країн втілені в документах Базель II та Базель III, які доповнили попередні редакції угоди — Базель I.

Правила Базель II пропонують принциповий перехід від розрахунку виключно достатності капіталу до оцінки його з урахуванням управління ризиками в банках за такими трьома основними напрямами-компонентами, як:

- мінімальні вимоги до капіталу — капітал банку з відповідними вирахуваннями не може бути меншим за 8% від активів, зважених на відповідні коефіцієнти ризиків;
- контроль з боку нагляду — оцінка і контроль достатності капіталу повністю покладаються на банки. Наглядові інститути покликані здійснювати контроль за тим, наскільки ефективно здійснюються внутрішні контрольні процедури за оцінкою ризиків в банку;

- ринкова дисципліна — розкриття банком фінансової інформації, її прозорість.

Принципове значення має те, що зазначені три компоненти є взаємодоповнюючими і жодну з них не можна розглядати чи використовувати окремо від інших.

4. У своїй діяльності банки стикаються з різними видами ризиків, які відрізняються між собою за місцем і часом виникнення, сукупністю зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на їх рівень, за способом аналізу ризиків і методами їх оцінювання. У світовій практиці не існує чіткої і загальновизнаної класифікації фінансових ризиків. Проте, можна виділити основні і найбільш значущі їх види, з якими стикаються банки в процесі своєї діяльності. Вони позначені в дослідженнях та опублікованих працях провідних фахівців у даній сфері. Це ринковий ризик (валютний, процентний, ціновий), кредитний ризик, операційний ризик.

5. Науково обґрунтована класифікація створює можливості для ефективного вживання відповідних методів та способів оцінки ризиків. У світовій практиці для оцінки ризиків банки використовують, як уже неодноразово зазначалось, підхід “величина під ризиком”, історичні симуляції, стресове тестування, метод Монте-Карло, симуляція сценаріїв, скорингові моделі.

Проаналізувавши методичні засади оцінки ризиків і практичні підходи до оцінки ризиків у діяльності банків, можна зробити висновок, що загалом банки вважають за краще вибирати специфічні для кожного ризику методи оцінки ризиків, але залишається актуальним дослідження учасниками ринку та регуляторами практик управління ризиками міжнародними банками в контексті формування нових Базельських стандартів.

Так, кількісний аналіз кредитного ризику банку здійснюється з використанням методу фінансових коефіцієнтів, статистичних та експертних методів. Сучасний спосіб оцінки ринкового ризику передбачає різні, але такі, що доповнюють один одного, методи: оцінку “величини під ризиком” та аналіз чутливості портфеля до зміни параметрів ринку — стрес-тестування.

Найпоширенішими інструментами вимірювання ризику ліквідності є структура активів і пасивів за строками, а також система коефіцієнтів, що характеризують достатність високоліквідних активів.

Важливими в регулюванні ризиків є рекомендації Базельського комітету щодо способів підрахунку:

- кредитного ризику:

- стандартизований метод — припускає поділ активів банку на певні групи ризику відповідно до рейтингів прийнятних рейтингових агентств, визнаних національними наглядовими органами;

- метод, що базується на внутрішніх рейтингах, на внутрішній банківській оцінці ключових компонентів ризику;

- операційного ризику:

- розрахунок потреби в капіталі для його покриття може здійснюватися за допомогою одного з трьох підходів: 1) базовим індикативним, який базується на зовнішніх рейтингах; 2) стандартизованим, який базується на визначенні капіталу за кожною з бізнес-ліній банку з використанням коефіцієнтів покриття капіталом; 3) удосконаленим, за якого розмір необхідного капіталу розраховується на підставі розроблених банками внутрішніх систем вимірювання ризику.

У цілому Базельські угоді є кроком уперед у методиці оцінки ризиків і визначення достатності капіталу. Проте, банківське співтовариство може зіткнутися з низкою проблем у процесі реалізації цих угод:

а) нема уніфікованого підходу з боку наглядових органів у різних країнах: нові Базельські правила припускають достатньо високу міру втручання наглядових і регуляторних органів, вимоги і стандарти яких значно різняться;

б) нема уніфікованої системи рейтинг-позичальників при оцінці кредитного ризику;

в) міжнародні методики не цілком коректно відображають національне законодавство, фінансову систему, бізнес-традиції, тому для внутрішніх цілей використовуються національні рейтинги.

6. Регулювання банківської діяльності, яке базується на новій переглянутій системі правил і стимулів, дає можливість більш ефективного досягнення цілей пруденційного нагляду. Це, у свою чергу, забезпечує більш точне вимірювання ширшого спектра ризиків і гарантує, що вимоги до капіталу будуть тісніше пов'язані з фактичною мірою ризику кожного посередника. Крім того, такий підхід є стимулом для банків, щоб поліпшити їх методи управління і методи вимірювання ризиків, у тому числі, можливо, для прийняття рішення про скорочення розмірів капіталу, яке вони зобов'язані провести. Нова система також забезпечує більше конкурентне поле діяльності банків завдяки розширенню діяльності і гармонізації їх методів, підвищуючи роль ринкової дисципліни та формулюючи конкретні вимоги щодо розкриття інформації.

7. Правила регулювання банківської діяльності також дають потенційні вигоди для суб’єктів, які діють опосередковано на фінансових ринках (підприємств, індивідуальних вкладників, інвесторів тощо), завдяки тому, що ці нові правила впливають на підвищення ефективності та на конкуренцію в банківській системі. Тому актуальним є дослідження рекомендацій BCBS та імплементація передових методів оцінки ризиків, які запроваджують міжнародні банки.

8. Перша складова Базель II (Pillar 1), вимоги до капіталу ґрунтуються на єдиних правилах і є мінімальними для потреб власних коштів. Проте, жоден комплекс правил не може охоплювати всіх аспектів загального профілю ризику установи. Подібно до установ та органів нагляду, оцінки ризику та достатності капіталу базуються на загальному профілі ризику установи, і тому вимагають більше ніж простої оцінки відповідності мінімальним вимогам до капіталу в межах Pillar 1. Базельський комітет сподівається, що банки будуть працювати над вимогами про мінімальний капітал, які встановлені в рамках Pillar 1. Вимога про власний капітал, що перевищує вимоги Pillar 1, є регуляторним інструментом, який може бути використаний наглядовими органами у процесі наглядового контролю для виявлення ризиків після повного та ретельного розгляду інших заходів нагляду. Слід також зазначити, що хоч інституції можуть звернутися до

внутрішнього капіталу або економічного капіталу у своїх ICAAP, вони відрізняються за змістом та складом з власних коштів. Максимально точно це можна виразити основною думкою про те, що наглядові органи зосередяться на власних коштах у діалозі підходів ICAAP – SREP.

Основні результати розділу опубліковано в наукових працях автора [180; 182; 184; 185; 190; 191; 192; 193; 201; 202; 203; 212; 222].

РОЗДІЛ 5
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ

5.1. Альтернативи розвитку системи банківського нагляду України в контексті євроінтеграційних перспектив

Становлення банківського регулювання та нагляду в Україні пов'язане з економічними реформами. Підготовчий етап був пов'язаний зі спробою державного (директивного) реформування банківської системи колишнього СРСР за здійснення курсу на перебудову економіки, проголошеного урядом Радянського Союзу. На цьому етапі розвитку банківської системи українські комерційні банки реєструвалися в Москві, як комерційні банки, створені на основі установ державного банку СРСР, що продовжували діяти зі статусом державних банків, галузеві та відомчі комерційні банки чи банки міністерств, філії великих російських комерційних банків та державні й кооперaційні комерційні установи, що мали право здійснювати банківську діяльність.

Перший етап становлення банківського нагляду в Україні розпочався з проголошення незалежності України, створення Національного Банку України та прийняттям низки законів, які почали регламентувати банківську діяльність в Україні. Першим таким законом став Закон «Про банки і банківську діяльність», який був ухвалений Верховною Радою України 20 березня 1991 року. Цим документом було проголошено створення самостійної дворівневої банківської системи України ринкового типу, перший рівень якої становить НБУ, другий — інші банки. Банківське регулювання в Україні здійснюється Національним банком України, адже саме цей державний орган наділений спеціальною компетенцією у

сфері управління банківською системою. Законодавство визначає форми банківського регулювання. Відповідно до ст. 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність» державне регулювання діяльності банків здійснюється Національним банком України у таких формах, як - адміністративне регулювання та індикативне регулювання.

У сукупності форми банківського регулювання спрямовані на створення єдиних державних стандартів банківської діяльності в Україні, що дає змогу забезпечувати рівні умови при здійсненні діяльності банків та інших фінансово-кредитних установ і стабільність банківської системи України. У разі порушення банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України, відповідно до цього Закону, банківського законодавства, законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, нормативно-правових актів Національного банку України, його вимог, встановлених відповідно до статті 66 цього Закону, або здійснення ризикової діяльності, яка загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, застосування іноземними державами або міждержавними об'єднаннями, або міжнародними організаціями, санкцій до банків чи власників істотної участі у банках, що становлять загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку та/або стабільності банківської системи.

На підставі Закону України «Про банки і банківську діяльність» відбулася перереєстрація комерційних банків в Український книзі реєстрації банків. У більшості комерційних банків відбулися істотні зміни складу їх засновників Так, наприклад - державні комерційні банки («Промінвестбанк», АКБ «Україна», «Укрсоцбанк») були акціоновані їх персоналом й окремими клієнтами. У цей період також створюються нові банки, які залучають приватний капітал, капітал спільних підприємств, акціонерних товариств. Цей період в розвитку України, як незалежної держави, характеризується подоланням значних економічних труднощів на шляху до становлення ринкової економіки в умовах несприятливої економіко-політичної ситуації. У цей час, в умовах жорсткої інфляції, скорочення

обсягів виробництва, прийняття непопулярних макроекономічних рішень, було створено значну кількість дрібних комерційних банків, метою яких було обслуговування попиту на короткотермінові кредити для торгівлі та отримання прибутків від гри на інфляційних процесах в економіці. Так, протягом 1993 року в Україні було створено до сотні дрібних комерційних банків такого типу. Протягом 1993-1994 рр. було започатковано проведення радикальних економічних реформ із застосуванням монетарних заходів управління економікою. З метою проведення таких реформ в банківський системі було встановлення НБУ в 1884-1996 рр. єдиних правил діяльності банків в Україні. Такими правилами стало прийняття в 1996 р. «Положення про комісію з питань нагляду та регулювання діяльності банків», яке було прийнято вслід за такими положеннями, як: «Про порядок створення і реєстрації комерційних банків» та «Про порядок ліцензування банків України». Відповідно до Положення «Про нагляд та регулювання» та у зв'язку із затвердженням Правлінням Національного банку України Положень «Про порядок створення і реєстрації комерційних банків» та «Про порядок ліцензування банків України» були передані функції і повноваження комісії з питань ліцензування банків на право здійснення операцій з валютними цінностями до комісії з питань нагляду та регулювання діяльності банків. Комерційні банки різних видів і форм власності створюються у вигляді акціонерних товариств або товариств з обмеженою відповідальністю відповідно до Законів України «Про банки і банківську діяльність», «Про господарські товариства", "Про цінні папери і фондову біржу", "Про підприємництво", "Про обмеження монополізму та недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності», інших законодавчих актів України та нормативних актів Національного банку України. (Преамбула із змінами, внесеними згідно з Постановою Нацбанку N 10 від 20.01.1997). Указом Президента України від 5 жовтня 1995 року N 913/95 було затверджено Положення про Міжвідомчу консультативну раду з питань діяльності банків. Основними завданнями Міжвідомчої ради є: підготовка рекомендацій Президентові України з питань

грошово-кредитної, фінансової та податкової політики, банківської справи та банківського нагляду.

Завдяки таким діям вдалося призупинити інфляцію, неприйнятно швидке зростання цін та падіння виробництва. Фактом фінансової стабільності стало в 1996 році також проведення грошової реформи в Україні та зростання зацікавленості до української економіки з боку зарубіжних фінансових організацій. У період з 1994-1996 рр. в Україні було зареєстровано 14 представництв іноземних банків та банків за участю іноземного капіталу. За цей час іноземні інвестиції в економіку України зросли в чотири рази – з 366,9 млн дол. США до 1 млрд 223 млн. Якщо проаналізувати досвід проведення економічних реформ протягом 1993-1996 рр., можна зробити висновки, що ці реформи не були достатньо ефективними, оскільки монетарні заходи не були підкріплені розвитком виробництва, змінами в податковій системі та в досконалому фінансовому законодавстві, що призвело до боргів в бюджетній сфері та спаду виробництва. Наслідком таких реформ в фінансовій системі були низькі темпи розвитку ринку цінних паперів, низький рівень приватизації, що вплинуло на гальмування економічних реформ в Україні. Реформування банківського сектору окреслило також низку проблем, які були пов’язані з банківським менеджментом. Зокрема, це проблеми, які пов’язані з банківськими ризиками і належно не досліджувалися (зокрема, кредитний ризик), що спричинило банківську кризу, яка призвела до банкрутства 12 комерційних банків у 1994 році, 20 – у 1995 р. і понад 100 – у 1996 році.

Другий етап становлення банківського нагляду розпочався в 1997 році і був пов’язаний зі необхідністю досягнення фінансової стабільності. Для досягнення такої мети було розроблено та затверджено в 1998 р. «Інструкцію про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків». Цим положення регламентувалося до 1 травня 1998р. запровадити відповідні зміни до програмного комплексу автоматизованого розрахунку економічних нормативів і довести програмний комплекс до відома регіональних управлінь Національного банку України та комерційних банків, у тому числі застосування штрафних

санкцій за порушення обов'язкових нормативів і заходів впливу за порушення оціночних показників, порядок проведення економічного аналізу діяльності банків (у тому числі аналіз капіталу банку, якості активів, надходжень, ліквідності, менеджменту). У 1998 році Президентом України був підписаний Указ «Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків», яким було затверджене Положення про порядок створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, формування та використання його коштів [223]. Також Указом було встановлено, що, у разі недоступності вкладу в комерційному банку, фізичній особі гарантується відшкодування за вкладом, включаючи відсотки, у розмірі вкладу, але не більше 500 гривень.

20 травня 1999 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про Національний банк України». Відповідно до Закону Національний банк України здійснює регулювання та банківський нагляд відповідно до положень Конституції України, Закону України «Про банки і банківську діяльність», Закону України «Про Національний банк України», інших законодавчих актів України та нормативно-правових актів Національного банку України. У законі було виділено окремий розділ «Банківське регулювання і банківський нагляд», що започаткувало новий етап у банківському нагляді в Україні, оскільки у статті 55 Закону визначено мету та сферу діяльності банківського нагляду: головна мета банківського регулювання і нагляду — безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів. Законом визначено, що Національний банк здійснює функції банківського регулювання і нагляду на індивідуальній та консолідованій основі за діяльністю банків і банківських груп у межах та порядку, передбачених законодавством України. Також у 1999 року було створено Департамент пруденційного нагляду, відбулися структурні зміни в підрозділах банківського нагляду.

Третім етапом стало вдосконалення системи банківського нагляду (2000—2008 рр.). Наприкінці 2000 року Верховна Рада України ухвалила нову редакцію Закону «Про банки і банківську діяльність», який сприяв подальшому розвитку нормативної бази, що регулює діяльність банківської системи країни і зокрема

банківського нагляду. Розпочата реструктуризація банківського нагляду в Україні у 2000 році стала наступним кроком до утвердження банківського нагляду, як самостійної структури, що володіє достатніми ресурсами для здійснення своїх функцій. У результаті реструктуризації безвиїзний і виїзний нагляд значно наблизилися один до одного, були удосконалені принципи збору та оцінки фінансових звітів і статистичної інформації, посилена спроможність органів нагляду оцінювати наглядову інформацію за допомогою виїзних перевірок та зовнішніх аудиторів. З метою виконання цих функцій було створено Генеральний департамент банківського нагляду, до якого входили Департамент реєстрації та ліцензування банків, Департамент інспектування та моніторингу банків, Департамент реорганізації та ліквідації банків.

Дуже відповідальним для банківської системи України був 2001 рік, оскільки було започатковано нові стандарти нормативного забезпечення діяльності банків відповідно до вимог нового Закону «Про банки і банківську діяльність» [26]. Згідно із Законом «Про банки і банківську діяльність», стаття 19 та згідно з Законом «Про Національний банк України» визначено основні складові процесу ліцензування [25]. Серед основних нормативних документів, прийнятих Національним банком України, були: Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні; Положення про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень; Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій; Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок; Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства тощо [224]. Важливим питанням банківського регулювання, яке постало в цих документах, є необхідність утримання ринкових ризиків банків на мінімальному рівні. Це питання стало підніматися в Україні в 2006 році. У міжнародній практиці це питання підпадає під державне регулювання. В Україні воно регламентовано Інструкцією «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні», Постановою «Про порядок визначення рейтингових оцінок з

рейтинговою системою CAMELS». У 2003 р. Національним банком України прийнято нову концепцію здійснення нагляду за діяльністю комерційних банків «Нагляд на основі ризиків». Суть концепції – створення в кожній банківській установі власних систем управління ризиками. Найсуттєвішою новизною підходу "нагляд на основі оцінки ризиків" є не оцінка ризиків як таких, що настали, а зміна напряму здійснення оцінки ризиків, тобто оцінка системи управління ризиками в банках.

Протягом 2003-2004 років НБУ у рамках діяльності щодо впровадження нагляду на основі оцінки ризиків і надання методологічної допомоги банкам у побудові ефективних систем управління ризиками проводив активну роботу, спрямовану на підвищення рівня корпоративного управління та управління ризиками в банках. Результатом цього процесу стала поява двох основних документів - Методичних вказівок з інспектування банків "Система оцінки ризиків" (надалі – СОР) та Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України. Методичні рекомендації, розроблені робочою групою, до складу яких увійшли представники НБУ, банків і спеціалісти Проекту вдосконалення банківського сектору, пройшли етап обговорення з банками України.

Важким для України з точки зору економіки став 2006 рік. У цей період залишаються високими девальваційні та інфляційні очікування, існує низка цілком реалістичних загроз для економіки України: подальше підвищення цін на газ; погіршення умов торгівлі у 2006-2007 рр. внаслідок подальшого зростання світових цін на нафту й газ і можливого зниження світових цін на продукцію металургійної та хімічної промисловості; відсутність єдиного бачення в різних політичних силах стратегії (програми) економічних реформ; погіршення інвестиційних та інфляційних очікувань у разі відсутності такої програми. Тому формування стійкого та прогнозованого курсу могло б покращити ці прогнози та вплинути на цінову стабільність. При цьому валютний курс міг виступити стабілізатором цін в очікуваннях населення та бізнес-середовищі. Але валютні ризики балансу всієї банківської системи цього року посилилися, і досить

серйозно. Волатильність гривневих ставок була значно вищою, ніж волатильність ставок у будь-якій іншій іноземній валюті. Відповідно, при розрахунку кредитів на 15-20 років, що їх банки почали активно видавати населенню на купівлю чи будівництво житла, версія кредиту в доларі чи євро є значно простішою для прогнозування чи організації роботи, ніж у гривні.

З огляду на значний обсяг чистих іноземних активів НБУ, Національний банк матиме значні втрати прибутку в разі ревальвації гривні. З метою подолання цих негативних явищ в фінансовій системі НБУ застосовує методи регулювання валютного курсу. Зокрема, традиційним методом оцінки валютного ризику в Банку є розрахунок та аналіз даних про розміри відкритих валютних позицій на окремі види іноземних валют і банківських металів. Таким чином, НБУ започаткував лімітування та моніторинг, як засоби обмеження валютних ризиків банків. Управління відкритою валютною позицією в Банку здійснюється шляхом встановлення зовнішніх та внутрішніх обмежень на відкриту (довгу/коротку) валютну позицію як загальну, так і в розрізі іноземних валют, і забезпечення контролю за їх дотриманням в цілому по Банку та по філіях.

Зовнішні обмеження встановлюються Національним банком України шляхом введення для банків-юридичних осіб відповідних економічних нормативів та лімітів, дотримання яких є обов'язковим для Банку згідно з Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні [225]. Контроль за дотриманням нормативних значень відкритої валютної позиції в цілому по Банку здійснюється Генеральним департаментом активно-пасивних операцій шляхом аналізу оперативних даних про відкриту валютну позицію в розрізі валют та щоденного розрахунку значень нормативів ризику відкритої валютної позиції за формою № 612 “Звіт про дотримання економічних нормативів”. Кількість ризику та якість управління ризиком мають оцінюватися незалежно одна від одної. Тобто, коли присвоюються окремі оцінки за системою оцінки ризиків, на оцінку кількості ризику не повинна впливати якість управління ризиком, якою б високою чи низькою вона не була.

Крім цього, сильна капітальна база або високі фінансові показники діяльності не повинні розглядатися, як пом'якшуючи фактори для неадекватної системи управління ризиками. Нагляд не повинен робити висновок, що “високий” рівень ризику – це погано, а “низький” рівень ризику – це добре. Кількість ризику відображає рівень ризику, який банк приймає на себе в ході ведення діяльності, і чи добре це, чи погано – залежить від того, чи здатні його системи управління ризиками виявляти, вимірювати, проводити моніторинг і контролювати цю кількість ризику.

Першочерговим завданням Банку в процесі управління відкритою валютною позицією є утримання такого її розміру, який дозволить повним обсягом проводити валютообмінні операції за дорученням клієнтів Банку, задовольняти власну потребу Банку в іноземній валюті та отримувати додатковий дохід від її переоцінки. Відповідно до Положення про порядок встановлення НБУ лімітів відкритої валютної позиції контроль за дотриманням нормативних значень відкритої валютної позиції в цілому по Банку здійснюється Генеральним департаментом активно-пасивних операцій шляхом аналізу оперативних даних про відкриту валютну позицію в розрізі валют та щоденного розрахунку значень нормативів ризику відкритої валютної позиції за формою № 611 «Звіт про дотримання економічних нормативів» [226]. Перегляд лімітів здійснюється за рішенням Правління Банку в залежності від ситуації на валютному ринку. У разі виникнення потреби в перегляді ліміту відкритої валютної позиції філії Банку, надають Генеральному департаменту активно-пасивних операцій письмове звернення з обґрунтуванням необхідності зміни обсягу ліміту, а для короткої відкритої валютної позиції ще й терміну дії ліміту.

Відповідно до рішення Правління Банку здійснюється диверсифікація валютного ризику шляхом внутрішнього системного перерозподілу валютних коштів з урахуванням потреб філій у даній валюті. Проведення філіями та структурними підрозділами Банку операцій з іноземною валютою, які мають вплив на розмір відкритої валютної позиції Банку та що обліковуються за балансом у сумі, еквівалентній понад 500 тисяч доларів США, в обов'язковому

порядку узгоджується з Генеральним департаментом активно-пасивних операцій Банку. Генеральним департаментом активно-пасивних операцій здійснюється аналіз джерел формування відкритої валютної позиції в цілому по Банку та по філіях за допомогою використання програми «Джерела формування відкритої валютної позиції банку» [227].

Важливість адекватних систем ризик-менеджменту відображена у постанові Правління Національного банку України від 02.08.2004 р. № 361, якою схвалено «Методичні рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України» [228].

«Рекомендації до системи управління окремими видами ризиків» – рекомендації стосуються складових системи управління кожним із перелічених ризиків (кредитного, ліквідності, зміни процентної ставки, ринкового, валютного, операційно-технологічного, репутації, юридичного, стратегічного), а також додаткових заходів, які сприятимуть ефективнішому управлінню ними. Розділ розрахований на використання у практичній роботі з управління окремими видами ризиків. Цей документ має виключно рекомендаційно-роз'яснювальний характер і його застосування банками є суто добровільним.

Процес впровадження системи контролю й управління фінансовими ризиками залежить від особливостей діяльності та цілей конкретного банку, тому він розробляється з урахуванням специфіки кожного банку індивідуально і може займати різний часовий інтервал, наприклад - від трьох місяців до 2 років. Це залежить від ступеня готовності банку і поставлених задач. Крім того, він може охоплювати різні напрями діяльності і залежно від цього різні підрозділи банку.

Наступний *четвертий етап* еволюції банківського нагляду був пов’язаний з економічною та фінансовою кризою. Так, за даними НБУ, якщо станом на початок 2004 року валовий зовнішній борг України становив $ 23 811 млн, то на початок жовтня 2008 року — $105 429 млн. Крім того, починаючи з 2006 року Україна мала від'ємне сальдо зовнішнього торговельного балансу: у 2006 році — $3 068 млн, у 2007 — $8 152 млн, за перші 9 місяців 2008 року — $10 071 млн. З метою стабілізації фінансового ринку та допомоги комерційним

банкам, Національний банк України залучив 16.5 млрд дол. США кредиту від МВФ. У листопаді цього року було залучено кредит в розмірі 3 млрд гривень для покриття бюджетного дефіциту. Також урядом прийнято низку антикризових нормативних актів, зокрема в сфері будівництва та банківській сфері. У жовтні 2008 року НБУ «з метою нейтралізації впливу зовнішньої фінансової кризи» Постановою № 319 частково обмежив активні операції банків, заборонив дострокове виконання договорів по внесках і ввів 5-процентний коридор коливань курсу на готівковому ринку [229]. Передбачалось, що ці обмеження діятимуть до стабілізації банківської системи України. Повідомлялось, що Постановою № 413 від 5 грудня 2008 р. Нацбанк скасував дію своєї антикризової Постанови № 319. Постановою № 319 вводилася заборона на дострокове розірвання договорів про депозити. Однак, згодом банк відзначив, що вказаний пункт Постанови № 319 залишається в силі. В першій половині червня 2009 р. урядом було націоналізовано три «проблемні» банки: «Укргазбанк», «Родовід Банк» та «Київ». Загалом було витрачено 9.57 млрд гривен на облігації внутрішньої державної позики, якими уряд мав сплатити за банки, а потім за ці державні облігації банки отримають “живі” кошти в НБУ. В Укргазбанку уряд отримає 84.21 % акцій за 3.2 мільярди гривень, в «Родовід Банку» — 99.97 % за 2.809 мільярди і в банку «Київ» — 99.93 % за 3.563 мільярди. Кризові явища, які відбувалися в економіці протягом 2007-2011рр., змусили НБУ переосмислити банківський нагляд і регулювання та визначити, що “події останньої світової економічної та фінансової кризи довели, що цінова стабільність є необхідною, але недостатньою умовою досягнення стратегічних цілей економічного розвитку”. Головним уроком криз 2008 - 2009 років було те, що банківський менеджмент та регулятор недооцінювали важливість ризиків зміни курсу валюти. Зростання валютного курсу долара до гривні - з 5 гривень до 8 гривень - вплинуло на здороження кредитів в іноземній валюті та на збільшення навантаження на бізнес. Це призвело, в кінцевому наслідку, до від’ємного операційного результату в багатьох банках на початок 2014 року, а це означає, що банки здійснювали платежі за кошти населення. Тому, з огляду на це та

відповідно до законодавства України, грошово-кредитна політика також повинна спрямовуватися на сприяння стабільності банківської системи (як ключової умови забезпечення фінансової стабільності в державі). Так, якщо у 2011 році приріст обсягів кредитування банками реального сектору становив 14,9%, то за 7 місяців 2012 року – 1,6 %. Така нестабільність пов'язана, насамперед, із наявністю значних зовнішніх ризиків та невизначеністю щодо подальшого розвитку ситуації на ринках. З урахуванням визначених законодавством повноважень, діяльність Національного банку в банківському нагляді повинна, передусім, концентруватись довкола сприяння стабільності банківської системи. Тому, у співпраці з іншими фінансовими регуляторами було задекларовано розпочати роботу з побудови системи моніторингу та оцінки стабільності фінансового сектору. Передбачалася активна участь Національного банку й у вирішенні питань щодо розвитку фондового ринку, зокрема, у реформуванні та забезпеченні ефективного функціонування національної депозитарної системи [230].

З метою досягнення цих цілей було прийнято Постанову Правління Національного банку України від 25 січня 2012 року № 23 «Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями», зареєстровану в Міністерстві юстиції України 15 лютого 2012 року за № 231/20544; за станом на 01.01.2013 здійснити розрахунок резервів згідно з вимогами Положення «Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків», затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 06.07.2000 № 279, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 03.08.2000 за № 474/4695 (зі змінами), Положення «Про порядок формування і використання банками резерву для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості», затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 13.12.2002 № 505, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 02.01.2003 за № 1/7322 (зі змінами), Положення «Про порядок формування резерву під операції банків України з цінними паперами», затвердженого

Постановою Правління Національного банку України від 02.02.2007 № 31, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 05.03.2007 за № 189/13456 (зі змінами), і в строк та за формою, установленими Національним банком України, проінформувати Генеральний департамент банківського нагляду Національного банку України та Постанову Правління Національного банку України від 11 березня 2013 року № 82 «Про затвердження Порядку резервування коштів за сформованими резервами за кредитними операціями в іноземній валюті з позичальниками, в яких немає документально підтверджених очікуваних надходжень валютної виручки», зареєстровану в Міністерстві юстиції України 29 березня 2013 року за № 519/23051. Банк визначає суму коштів для резервування на окремому рахунку в Національному банку, виходячи з обсягу резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями в іноземній валюті, сформованого згідно з вимогами Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, згідно з Постановою Правління Національного банку України від 08 жовтня 2013 року № 399 «Про внесення змін до Порядку резервування коштів за сформованими резервами за кредитними операціями в іноземній валюті з позичальниками, в яких немає документально підтверджених очікуваних надходжень валютної виручки» [231].

5.2. Методичні засади реформування системи банківського нагляду в Україні відповідно до стандартів ЄС

Впродовж останніх років банківська система України зазнала докорінних змін. Це частково зумовлювалося несприятливою економічною кон’юнктурою на тлі військового конфлікту, втрати значної частини економічного та

інфраструктурного потенціалу, більш ніж трикратним падінням курсу гривні, і, як наслідок, значними втратами платоспроможності бізнесу та населення [232].

Під тиском макроекономічних та політичних шоків у сукупності з військовим конфліктом наявні проблеми в банківській системі вилились у системну банківську кризу 2014-2016 років.

В бюлетені МВФ від 19 січня 2016 року “Перспективи розвитку світової економіки” сказано, що в існуючій глобальній ситуації, яка характеризується значною невизначеністю, завданнями країн, що розвиваються, є продовження структурних реформ з метою стимулювання розвитку сприяючого інноваціям ділового середовища [233]. Ці завдання, на мою думку, координуються з основними напрямками реформування фінансового сектору України, які окреслені були в Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року [234]. Згідно з цією програмою, головною метою розвитку фінансового сектору України до 2020 року є створення фінансової системи, що здатна забезпечувати сталий економічний розвиток за рахунок ефективного перерозподілу фінансових ресурсів в економіці на основі розбудови повноцінного ринкового конкурентоспроможного середовища згідно зі стандартами ЄС. В програмі визначено ознаки системних проблем у фінансовому секторі України, серед них: незбалансована база активів і пасивів банків; співвідношення кредитів до депозитів сягнуло пікового значення 226,7 % у 209 році та становило 158,8% на кінець 1 кварталу 2015 року; з першого кварталу 2014 року до 2 кварталу 2015 року 47 банків, із них один системно важливий банк, було оголошено неплатоспроможними; недостатні розміри власного та регулятивного капіталу банків унаслідок погіршення якості кредитів й інших активів; доформування резервів за активними операціями з початку 2014 року.

За даними Національного банку України протягом 2014-2017 років в Україні були віднесені до категорії неплатоспроможних 88 банків, майже всі з яких – комерційні. Зокрема, у 2014 році збанкрутували 33 банки, стільки ж – у 2015-му, 21 – у 2016-му, один у 2017-му (Платінум банк). У грудні 2016 року відбулася націоналізація системного банку Приватбанку. Як було повідомлено в

меморандумі, націоналізація відбулася з метою збереження фінансової стабільності та задля забезпечення відповідності всіх українських банків нормативним вимогам НБУ. За даними НБУ, загальна потреба Приватбанку в капіталі становила 148 млрд грн. Девальвація національної валюти в 2014-2017 роках в 3,4 рази привела до того, що мінімальна заробітна плата скоротилася з $ 152,4 (у 2013-му) до $ 118,5 (на сьогоднішній день), середньомісячна заробітна плата - з $ 408,6 до $ 222,5, а мінімальна пенсія - і зовсім з $ 111,9 до $ 46,2. Обвал гривні також призвів до падіння реальних доходів населення, розкручування інфляційної спіралі. Як результат, галопуюча інфляція: 24,9% в 2014 році, 43,3% в 2015-м, 12,4% в 2016 р. - вдарила по купівельній спроможності українців. За даними НБУ за період з січня 2007 року по січень 2017 року індекс інфляції склав 391.4%.

Поряд з цими кризовими явищами, які відбуваються в банківський системі України, НБУ передбачає, що до 2020 року будуть створені передумови стабільного розвитку економіки України, перетворення фінансового сектору України в конкурентне середовище з інвестиційно-інноваційним кліматом. Одним із шляхів створення передумов для довгострокового сталого розвитку фінансового сектору є наближення стандартів регулювання платоспроможності та ліквідності банків до рекомендацій Базельського комітету шляхом впровадження рекомендацій Базель 3.

За даними Національного банку України з 1 лютого 2016 року по 1 грудня 2016 року кількість діючих банків скоротилася з 116 до 98, а за останні три роки (2015-2017 р.р.) загальна чисельність банків скоротилася в два рази з 187 до 91 банку. Також скоротилися активи банків з 1293104 млн грн до 1263359 млн грн. На думку керівництва регулятора, основними причинами стали: наслідки економічної кризи, принципові зміни до контролю, виявлення дисбалансів в банківський системі. Так, за даними НБУ, 14 банків було ліквідовано за порушення у сфері фінансового моніторингу, за відверті шахрайські операції. 3 банки пішли з ринку за рішенням власників, оскільки не бачили перспектив розвитку в існуючих умовах. 2 державних банки пішло з ринку за рішенням

власників. 6 банків було ліквідовано внаслідок непрозорої структури власності. Решта банків була ліквідована внаслідок проблем з ліквідністю та капіталом. У грудні 2016 року відбулася націоналізація системного банку Приватбанку. Аналіз ситуації в фінансовому секторі України показує на наявність проблем, які свідчать про кризові явища в банківській системі України, зокрема в системі банківського регулювання та нагляду.

З метою подолання існуючих проблем в банківській системі, НБУ почав в 2015-2016 роках проводити реформи у сфері нагляду з метою на тільки контролю за банками, а й з метою застосування заходів впливу. Було проведено аналіз стану кореспондентських рахунків банків та виявлено, що 2 млрд доларів було розміщено на цих рахунках у 2014 році. І тільки 16 банків з 180 мали такі рахунки. Тобто, на думку НБУ, існували фіктивні коррахунки. З цією метою з 2016 року було запущено процедуру попередньої кваліфікації інвесторів неплатоспроможних банків. Основними викликами 2015-2016 років у цьому напрямку були наступні:

1) непрозора структура власності. Дослідження показали, що 44 банка з 90 в 2015 році мали порушення нормативу обсягу операцій з пов’язаними особами;

2) застарілі підходи до оцінки власників та менеджерів;

3) необхідність встановлення правил для допуску на посади менеджерів у банківській системи (заборона керівників ліквідованих банків займати посади менеджерів у банках);

4) необхідність переходу від формального підходу до ризик-орієнтовного підходу в банківський діяльності та зокрема в нагляді.

Протягом 2015 року відбулося збільшення нормативу максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов’язаними з банком особами (Н9) з 38.60% до 46.36% при нормативному значенні не більше 25%. А станом на квітень 2016 року при нормативі 25 % для всіх банків та 20% для банків, які мають статус ощадних, 44 банки мали показник 80-90% Це відбулось через зростання показника "Сукупна заборгованість за строковими та простроченими депозитами, кредитами, банку щодо пов'язаних з банком осіб" на 19.3 млрд грн.

Кредитування пов'язаних осіб – ризик для стабільності системи, насамперед, через високу залежність банку від основного бізнесу його власника, що спричиняє ризики для вкладів населення. Тому, Національний банк почав активну роботу по виявленню операцій з пов'язаними особами, розробив та затвердив з банками графіки погашення такої заборгованості. Враховуючи, що ситуація з кредитами пов'язаних осіб формувалась протягом довгого часу, на її виправлення НБУ планує витратити три роки.

4 березня 2015 р. Верховна Рада України в першому читанні прийняла ініційований Президентом України Закон України № 2085 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов’язаних з банком осіб».

«Необхідність прийняття закону зумовлена наявністю прогалин в чинному законодавстві, які дають змогу пов’язаним з банком особам уникати відповідальності за завдані банкам збитки і доведення їх до неплатоспроможності. Насамперед йдеться про тіньових власників банків, які, використовуючи недосконале законодавство, переховуються від банківського нагляду за допомогою офшорних компаній, трастових та інших інструментів деперсоніфікації власності, а інколи вдаються до використання підставних осіб, на яких замість себе оформлюють володіння акціями в банках. Недобросовісні керівники банків використовують ці схеми для викривлення звітності про обсяги операцій із пов’язаними особами, позбавляючи Національний банк можливості здійснювати ефективний нагляд за цими операціями», – зазначив директор Департаменту реєстраційних питань та ліцензування Леонід Антонєнко.

Прийнятий Закон надає Національному банку України ефективні інструменти ідентифікації пов’язаних осіб. Передбачені додаткові заходи для унеможливлення зловживання власниками банків класичними цивільно-правовими інструментами захисту від позовів про відшкодування збитків. Посилюється цивільна, адміністративна і кримінальна відповідальність за заподіяну банку шкоду неправомірними діями пов’язаних з банком осіб.

Зокрема Законом запроваджуються кримінальна відповідальність для керівників і пов’язаних з банком осіб за доведення банків до неплатоспроможності та зобов’язання їх компенсувати збитки від банкрутства фінансових установ. Умисне доведення банку до неплатоспроможності буде каратися обмеженням волі на строк від 1 до 5 років або позбавленням волі на той самий строк з накладенням штрафу в розмірі 85 – 170 тис. грн.

Відповідно до Закону України «Про банки та банківську діяльність», стаття 52 визначає, що Національний банк України при здійсненні банківського нагляду має право визначати пов’язаними з банком особами фізичних та юридичних осіб, зазначених у пунктах 1-9 частини першої цієї статті за наявності ознак, визначених у нормативно-правових актах Національного банку України.

Ще одним наслідком кризи стало не відповідність нормативній базі нормативу достатності капіталу. Ключовим моментом банківського регулювання є наявність відповідних законів та регулюючих постанов НБУ, які координують звітність, дотримання нормативів та управління ризиками. Відповідно до чинного законодавства та нормативно-правових актів Національного банку України, метою банківського регулювання та нагляду є: зміцнення системної стабільності, збільшення ефективності роботи банківської системи, підтримання рівня ринкової довіри, сприяння конкуренції, захист інтересів споживачів банківських послуг. Відповідно до вимог Законів України «Про Національний банк України» та «Про банки і банківську діяльність» затверджено Інструкцію Про порядок регулювання діяльності банків в Україні. Ця Інструкція вводилася з метою забезпечення стабільної діяльності банків та своєчасного виконання ними зобов'язань перед вкладниками, а також запобігання неправильному розподілу ресурсів і втраті капіталу через ризики, що притаманні банківській діяльності.

Протягом 2016 року НБУ провів діагностику кредитних портфелей (якості активів) банків. З всіх 90 банків 60 банків пройшли цю діагностику і тільки 21 банк не потребує капіталізації. Решта банків потребує докапіталізації на рівні 100 млрд грн. Тільки 9 банків повністю виконали норматив, а останні – мали цей

норматив на рівні -0%, 5%. Планується, що на 1 січня 2019 року всі ці банки повинні виконувати норматив адекватності капіталу на рівні 10%.

Таким чином, одним з ключових напрямків реформування банківського нагляду та регулювання є впровадження вимог до капіталу [235]. Основним орієнтиром в цьому напрямку залишаються положення Базельського комітету, Базель III, які були опубліковані у грудні 2010 року та переглянуті у червні 2011 року. На рівні європейських країн планується впровадження цих стандартів протягом 2013-2019 років. Імплементація складається з так званого пакету CRDIV:

CRR – Capital Requirements Regulation (EU)575/2013.

CRD – Capital Regulation Directive 2013/36/EU – CRDIV.

CRR – це законодавство прямої дії, тобто це положення виконується повним обсягом та застосовується в усіх країнах-членах-ЄС, розширюють норми , які не були врегульовані CRDIV та стосуються Pillar I Базель.

CRD – це принципи та норми, які відображають норми Базель II та Базель Ш щодо стандартів капіталу та виконуються шляхом прийняття національних законів.

Основною метою цих двох документів є посилення вимог до капіталу, як відповідь на глобальні фінансові кризи, сприяння стійкості фінансових установ та банківському секторі.

З метою підвищення стійкості банків у період фінансової та економічної нестабільності, створення ними запасу капіталу для підвищення спроможності протистояти ризикам, Національний банк встановлює вимоги щодо формування банками буферів капіталу, що було доповнено Інструкцію новою главою згідно з Постановою Національного банку № 312 від 12.05.2015 і що набирає чинності з 1 січня 2020 року, а саме: буфера запасу (консервації) капіталу (планується запровадити з 1.01.20) та контрциклічного буфера (за рішенням регулятора). Так, сказано, що банк формує буфери капіталу, а саме - буфер запасу (консервації) капіталу, контрциклічний буфер.

Банк формує буфери капіталу понад нормативне значення нормативу достатності основного капіталу (Н3). Буфер запасу (консервації) капіталу розраховується від загального обсягу ризику. Банк формує буфер запасу (консервації) капіталу, починаючи з:

01 січня 2020 року - у розмірі 0,625 %;

01 січня 2021 року - у розмірі 1,25 %;

01 січня 2022 року - у розмірі 1,875 %;

01 січня 2023 року - у розмірі 2,5 %.

Контрциклічний буфер капіталу розраховується від загального обсягу ризику в розмірі 0-2,5 відсотка. Розмір контрциклічного буфера капіталу встановлюється за рішенням Правління Національного банку в разі значної кредитної активності банків з урахуванням ризиків, пов'язаних із надмірним зростанням кредитування. Зазначена інформація завчасно розміщується на сторінці Офіційного інтернет-представництва Національного банку та має містити відомості, зокрема щодо розміру буфера, дати запровадження буфера в установленому розмірі. Основними імрперативами розвитку системи банківського нагляду в Україні є – Угода про асоціацію між Україною та ЄС та Комплексна програми розвитку фінансового сектору України (рис. 5.1.).

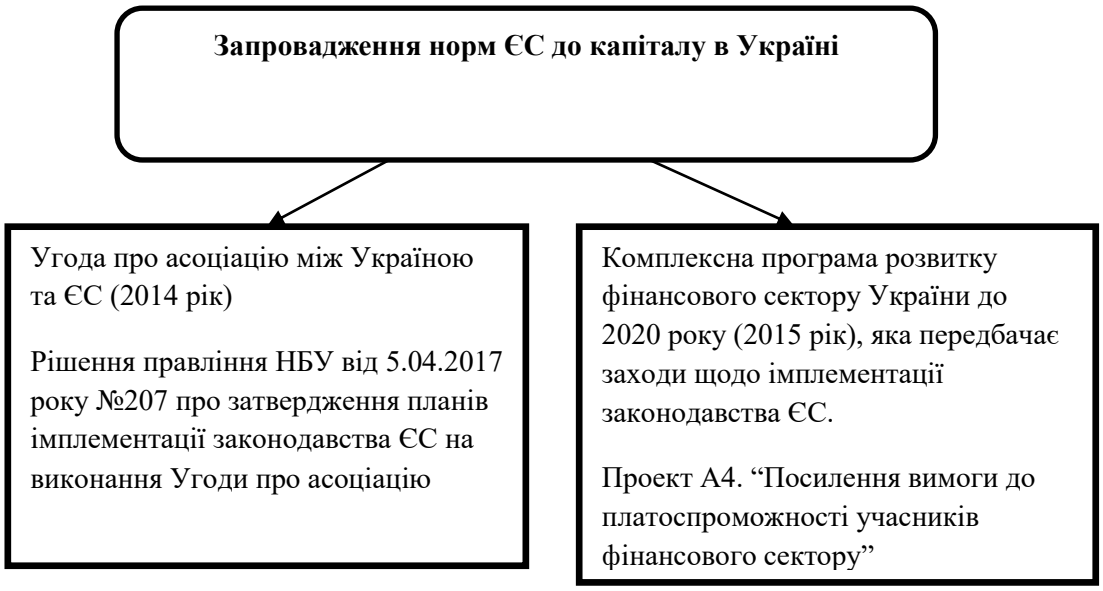

Рис. 5.1. Запровадження норм ЄС до капіталу в Україні

Джерело:[233; 234]

Порівняльна характеристика структур капіталу банків України та країн ЄС представлена в табл. 5.1.

Таблиця 5.1

Порівняльні характеристики структур капіталу банків України та країн ЄС

<table>
<tr><th>Структура капіталу банків України (Н2> 10%). Співвідношення ОК до ДК, як 50/50</th><th>Структура капіталу країн ЄС (мінімальне значення 8%+ буфер консервації =10,5%).Співвідношення капіталу 1р. до капіталу 2р., як 75/25</th></tr>
<tr><td>1</td><td>2</td></tr>
<tr><td>1.Капітал 1 рівня (основний капітал). Складові: статутний капітал, емісійна різниця, фін. допомога акціонерів, фонди створені за рахунок прибутку

2.Капітал 2 рівня (додатковий капітал). Складові: -прибутки минулих років.

-прибутки поточного року, зменшені на прострочені та неотримані > 30днів нараховані доходи,
-субборг.
Капітал=ОК+ДК зменшений на прямі інвестиції в інші установи більше 10% та інші цінні папери(випущені банками поза лістингом, що не перебувають в обігу на фондовій біржі), субборг.</td><td>1.Капітал 1 рівня (Tier 1)(ОК1р.+ДК1р.) Складові: основний капітал (прості акції), емісійний дохід за простими акціями, нерозподілені прибутки, фонди (резервний та інші)створені за рахунок прибутку.
Додатковий капітал 1рівня – безстрокові інструменти капіталу, субборг (у випадку тригерної події ОК менше 5,125%) конвертується в інструменти ОК1, або списуються,

2.Капітал 2 рівня (Tier 2).Складові: статутний капітал(привілейовані акції), емісійний дохід за привілейованими акціями, строкові інструменти капіталу (більше 5 років без стимулів довгострокового погашення)</td></tr>
<tr><td>Нормативи капіталу НБУ,%
<table><tr><th colspan="3">Інструкція № 368</th></tr><tr><td>Види капіталу</td><td>Діючий норматив,%</td><td>Плановий норматив на 1.01. 19,%</td></tr><tr><td>Капітал 1 рівня</td><td>5</td><td>7</td></tr><tr><td>Капітал 2 рівня</td><td>5</td><td>3</td></tr><tr><td>Капітал</td><td>10</td><td>10</td></tr></table></td><td>Нормативи капіталу за BCBS, %
<table><tr><th>Види капіталу</th><th>Норматив Базель II,%</th><th>Норматив Базель III,%</th></tr><tr><td>Основний капітал, 1р.</td><td>-</td><td>4,5</td></tr><tr><td>Капітал 1 рівня</td><td>4</td><td>6</td></tr><tr><td>Капітал 2 рівня</td><td>4</td><td>2</td></tr><tr><td>Капітал</td><td>8</td><td>8</td></tr><tr><td>Буфер консервації</td><td>-</td><td>2,5</td></tr></table></td></tr>
</table>

Джерело: складено автором

Як видно з табл. 5.1, існують кардинальні відмінності між структурою капіталу банків ЄС та банків України.

Основні відмінності полягають у наступному:

1) Структура капіталу. В ЄС збільшено частку капіталу 1 рівня, який відіграє ключову роль у збереженні банку (75/25), тобто було підвищено здатність банків поглинати збитки. В Україні цей показних знаходиться на рівні 50/50 за вимогами Базель ІІ. Відповідно до Інструкції НБУ №368 в Україні планується підняти співвідношення ОК до ДК з 1 січня 2019 року до співвідношення – 70/30. На нашу думку, такі зміни не вплинуть на загальну картину, оскільки існують розбіжності, які є більш принциповими.

2) Згідно із законодавством України, капітал зменшується на суму тільки прямих інвестиції з загальної суми капіталу (ОК+ДК). У країнах ЄС за нормами Базельського комітету відбуваються відрахування прямих, непрямих та синтетичних інвестицій з кожного відповідного рівня капіталу як з капіталу 1 рівня, так із капіталу 2 рівня.

3) За оцінками експертів, в Україні існують жорсткі підходи до оцінки та інструментів капіталу. Наприклад, відсутні гібридні інструменти. Але введення стандарту обліку IFRS9 поступово змінює психологію розрахунку резервів. Основні елементи розрахунку стають схожими на Базельські стандарти – це показники PD, LGP. EAD. Змінюється також підхід до класифікації фінансових інструментів - це інструменти, які оцінюють амортизаційну вартість та інструменти, які оцінюють справедливу вартість. Кожен з інструментів має оцінку знецінення на підставі кредитного ризику.

4) У країнах ЄС запроваджено з 1 січня 2016 року буфер консервації (0,625%) з поступовим збільшенням до 2,5% на 1 січня 2019 року. В Україні буфер консервації відповідно до Інструкції № 368 буде активовано з 1 січня 2020 року на рівні 0,625.

5) Законодавством України та нормативними актами НБУ України не передбачено застосування інструментів ДК 1 рівня при настанні тригерної події. Тригерна подія – це зменшення показника достатності ОК 1 рівня нижче ніж

5.125%, або іншого значення (понад 5,125%), що визначено банком у відповідних положеннях та договорах. У країнах ЄС до ДК 1 рівня включаються безстрокові інструменти, основна сума яких при настанні тригерної події повинна бути списана або конвертована в інструменти ОК 1 рівня. Після кризи 2008 року країни Центральної Європи (Велика Британія, Швейцарія) почали застосовувати такі інструменти [236].

Правління Національного банку України 03 червня 2016 року прийняло Постанову № 338, якою внесені зміни до Інструкції Про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затвердженої Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368. Цими змінами визначено порядок включення до регулятивного капіталу банку фінансової допомоги акціонерів. Так, фінансова допомога акціонерів включається до основного капіталу банку на підставі дозволу Національного банку України за умов, що кошти, отримані у грошовій формі та є безповоротними, не є кредитними, а також структура власності банку відповідає вимогам щодо її прозорості, установленим Національним банком України. Крім того, уточнено розрахунок окремих економічних нормативів у частині зменшення обсягу кредитного ризику на суму прийнятного забезпечення [237].

Відповідно до Інструкції про регулювання банків в Україні, для вимірювання ризику ліквідності українські банки використовують структуру активів і пасивів, що побудована з урахуванням термінів операції по кожній валюті. Для оцінки ризику ліквідності будується календар грошових потоків – розклад платежів по відсотках і основній сумі боргу. Він схожий на календар переоцінки, що використовується для контролю процентного ризику, з тим виключенням, що в останньому основне значення має дата зміни ціни, в календарі грошових потоків акцент зроблений на дату виплати відсотків і основної суми боргу. З метою контролю за станом ліквідності банків Національний банк встановлює нормативи ліквідності: миттєвої ліквідності (Н4), поточної ліквідності (Н5) та короткострокової ліквідності (Н6).

Норматив миттєвої ліквідності (Н4) визначається як співвідношення високоліквідних активів до поточних зобов'язань банку. Цей норматив

встановлює мінімально необхідний обсяг високоліквідних активів для забезпечення виконання поточних зобов'язань протягом одного операційного дня і розраховується з урахуванням сальдо за кореспондентськими рахунками, що відкриті в інших банках, і за кореспондентськими рахунками інших банків.

Норматив миттєвої ліквідності визначається як співвідношення високоліквідних активів до поточних зобов'язань банку, тобто встановлює мінімально необхідний обсяг високоліквідних активів для забезпечення виконання поточних зобов'язань протягом одного операційного дня. Цей показник розраховується з урахуванням сальдо за кореспондентськими рахунками, що відкриті в інших банках, і за кореспондентськими рахунками інших банків.

Норматив поточної ліквідності (Н5) визначається як співвідношення активів з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно) до зобов'язань банку з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно). Цей норматив установлює мінімально необхідний обсяг активів банку для забезпечення виконання поточного обсягу зобов'язань протягом одного календарного місяця і розраховується з урахуванням сальдо розміщених і залучених коштів за кореспондентськими рахунками, що відкриті в інших банках, і за кореспондентськими рахунками інших банків та за міжбанківськими кредитами/депозитами, що розміщені в інших банках та отримані від інших банків.

Норматив короткострокової ліквідності (Н6) визначається як співвідношення активів до зобов'язань з кінцевим строком погашення до одного року. Цей норматив установлює мінімально необхідний обсяг активів для забезпечення виконання своїх зобов'язань протягом одного року і розраховується з урахуванням сальдо розміщених і залучених коштів: за кореспондентськими рахунками, що відкриті в інших банках, і за кореспондентськими рахунками інших банків; за міжбанківськими кредитами/депозитами, що розміщені в інших банках та отримані від інших банків. Слід зауважити, що ці показники не змінювалися та не реформувалися докорінно, хоча банківська система пройшла через кризи, які були пов’язані з ліквідністю. Нові вимоги до капіталу банків

затверджені Постановою Правління НБУ від 12.05.2015 № 312 «Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні». Відповідно до Інструкції Мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (Н1), що отримав банківську ліцензію до 11 липня 2014 року, має становити 120 мільйонів гривень - до 17 червня 2016 року та 200 мільйонів гривень - з 11 липня 2017 року.

Інструкція встановлює також норматив достатності (адекватності) регуляторного капіталу (Н2), який відображає здатність банку своєчасно та в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями. Чим вище значення показника адекватності регулятивного капіталу, тим більша частка ризику, що її приймають на себе власники банку, і менша частка ризику кредиторів / вкладників банку. Значення Н2 визначається як співвідношення регулятивного капіталу та зважених за коефіцієнтами ризику і платоспроможності сумарних активів і позабалансових інструментів.

Нормативне значення коефіцієнта Н2 для діючих банків повинно бути не менше 10%. Для банків, що розпочинають операційну діяльність, цей норматив має становити: а) протягом перших 12 місяців діяльності з дня отримання ліцензії – не менше 15%; б) протягом наступних 12 місяців – не менше 12%; в) надалі – не менше 10%.

Норматив достатності основного капіталу (Н3) визначається як співвідношення основного капіталу до суми активів та позабалансових зобов'язань, зважених на відповідні коефіцієнти кредитного ризику. Нормативне значення нормативу Н3 має бути не менше ніж 7 відсотків.

Основною причиною світової кризи 2008-2009 років були недооцінення ризиків ліквідності банків. З метою подолання та недопущення цих ризиків ЄС разом з Базельським комітетом розробили нормативи, які сприяли подоланню цих проблем – Базель Ш та Директиви –CRR та CRD. До 2008 року в Україні в фінансові політиці не застосовувалися елементи макропруденційної політики, на відміну від країн Центральної Європи, де, наприклад, у Великій Британії ще в 1996 році було опубліковано перший огляд фінансової стабільності. Тому у 2015

році в Україні було створено Раду та Комітет фінансової стабільності, а в 2016 році було опубліковано перший Звіт «Про стан фінансової системи України». Як відомо, Європейська Рада з системних ризиків визначила ще у 2008-2009 роках основні елементи макропруденційної політики (рис. 5.2.).

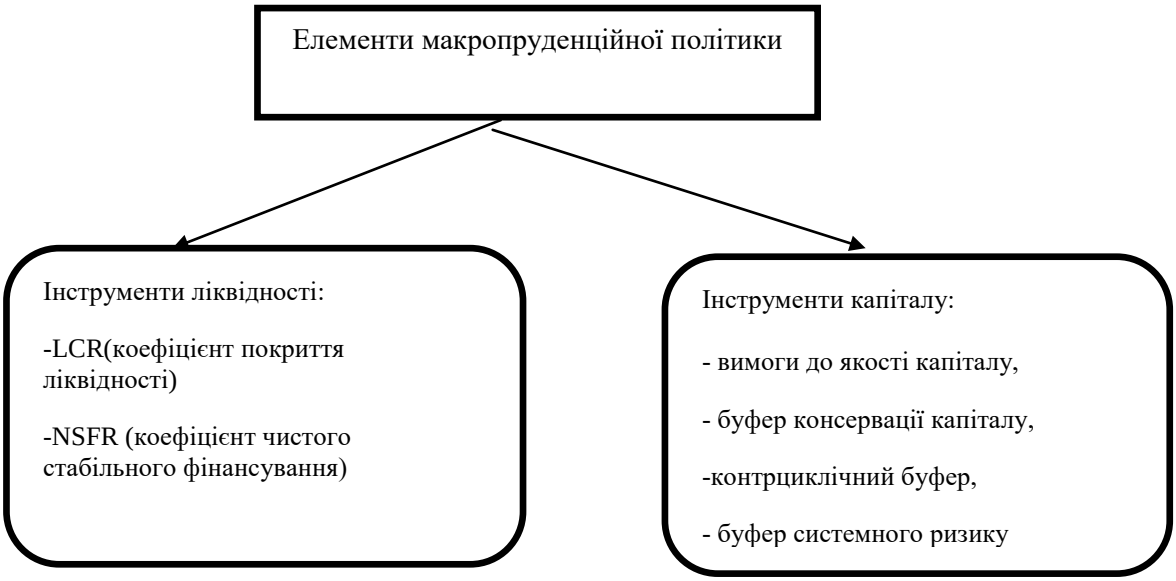

Рис. 5.2. Основні елементи макропруденційної політики

Джерело: складено автором за матеріалами BCBS

Впровадження цих інструментів в країнах Центральної Європи було досить проблематичним, оскільки, наприклад, дефіцит високоліквідних активів для LCR становило 1,7 трлн євро, а для стабільного фінансування - 2,9 трлн євро. Але після кризи частка високоліквідних активів у міжнародно-активних банках зросла. І BCBS оприлюднив висновки в 2016 році через 6 років після започаткування дії цих інструментів, які є важливими для української банківської системи. Ці висновки полягають в наступному:

1. Вимоги до LCR складніше виконувати роздрібним банкам, а вимоги до NSFR – інвестиційним банкам.

2. LCR на відміну від NSFR чутливий до припущень.

3. В гонитві за високим LCR банк може погіршити свій профіль ризику.

4. Виконання LCR не означає стійкість банків до шоків ліквідності.

Тому, важливими є інструменти моніторингу ліквідності – стрес-тестування, аналіз концентрації зобов'язань та GAP – аналіз (розриви ліквідності).

В Україні діючи нормативи ліквідності є досить статичними та не відповідають вимогам Базельського комітету. НБУ планує запровадження LCR з 2018 року в режимі тестового розрахунку (без вимог). При розробці LCR НБУ враховує вимоги Базеля та національні особливості - нерозвинутий ринок цінних паперів та депозитних високоліквідних активів (відсутні якісні корпоративні облігації та іпотечні облігації). Це враховується у складових буферу ліквідності. В основі методики розрахунку показника НБУ врахував стресовий сценарій 2014 року, тобто вищі коефіцієнти відтоків для роздрібних та корпоративних депозитів, ніж це передбачено Базельським комітетом

Зокрема, згідно Комплексного плану заходів на виконання Програми, планується удосконалення систем регулювання та нагляду за фінансовим сектором, продовження переходу від нагляду на основі правил (compliance based supervision) до нагляду та оверсайта на основі оцінки ризику (risk based supervision), принципів постійного упереджувального моніторингу (з 1.04.2015 до 31.12.2016), а також впровадження нових вимог до капіталу банків відповідно до принципів Базель 3 та вимог ЄС (з 1.01.2015 року по 31.12.2019 року). 2 березня 2017 року Україна підписала з МВФ Меморандум «Про економічну та фінансову політику». У ньому Україна просить надати транш у сумі 734,05 млн "спеціальних прав запозичення" (платіжний засіб МВФ) за умов дотримання критеріїв ефективності. Виконання цих заходів є можливим тільки завдяки дотриманню вимог Європейського парламенту та Ради Європи, метою яких є створення рівних умов конкуренції в фінансовому секторі, посилення вимог щодо платоспроможності та ліквідності учасників фінансового сектору, впровадження спеціальних вимог до капіталу, ліквідності та інших фінансових установ, а також удосконалення системи регулювання та нагляду за фінансовим сектором. Згідно з міжнародними принципами, ефективна система банківського нагляду повинна

мати конкретні обов’язкі та цілі, операційну незалежність, прозорість, надійність, ресурсну базу. Тому, імплементація цих принципів в роботу національної банківської системи є дуже актуальною.

Наразі аналіз сучасного стану банківського сектору та основних регуляторних аспектів показує на наявність проблем, які свідчать про кризові явища в банківській системі України, зокрема в системі банківського регулювання та нагляду. Так, згідно з нормативною базою, банківський нагляд в системі Національного банку України має достатній рівень незалежності, але під час фінансової кризи окреслилися проблемні питання щодо її функціональної та інституційної складової.

Так, однією з ключових реформ Базельського Комітету є розвиток більш стійкого банківського сектору шляхом застосування коефіцієнта покриття ліквідності (LCR). Метою LCR є сприяння короткостроковій стійкості ризику ліквідності банків. Коефіцієнт чистого стабільного фінансування ліквідності (NSFR), який має часовий горизонт один рік, забезпечує стійку структуру термінів погашення активів і зобов'язань. Банківська система України зазнала вплив криз, які були пов’язані з ліквідністю. Однак, за останні роки не було проведено жодних досліджень впливу таких криз на банківський сектор, дослідження стану банків, які постраждали внаслідок кризи ліквідності, а також виявлення слабких місць в регулюванні банків, особливо в питаннях ліквідності. Національний банк України вводить щорічну оцінку стійкості банків. Про це повідомляє прес-служба регулятора [238].

«Відповідне Положення про здійснення оцінки стійкості банків і банківської системи України, затверджене постановою Правління НБУ №141 від 22 грудня 2017 року. Оцінка буде здійснюватися щорічно за станом на 01 січня, починаючи з 01 січня 2018 року», - йдеться в повідомленні.

Оцінка буде складатися з трьох етапів:

- ✓ Перший - перевірка аудиторськими фірмами, які включені до Реєстру аудиторських фірм, якості активів банку і прийнятності забезпечення за кредитними операціями.

✓ Другий - екстраполяція результатів першого етапу й оцінка достатності капіталу банку станом на дату оцінки.

✓ Третій - оцінка НБУ достатності капіталу банку за результатами стрес-тестування з базових і несприятливим макроекономічним сценарієм на трирічному горизонті прогнозування.

Перший і другий етапи оцінки будуть проходити всі платоспроможні банки. Перелік банків для III етапу визначатиме НБУ. Перелік буде складатися з урахуванням впливу кожного банку на стабільність банківської системи, відзначають в НБУ.

Перший етап оцінки будуть здійснювати незалежні аудиторські фірми в рамках проведення щорічної аудиторської перевірки річної фінансової звітності, консолідованої фінансової звітності та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності банку. Другий і третій етапи оцінки стійкості, під час яких буде здійснюватися екстраполяція результатів першого етапу і стрес-тестування, буде проводити Національний банк.

Стрес-тестування буде проводитися за базовими і несприятливим макроекономічним сценарієм із застосуванням розроблених регулятором моделей. Національний банк щорічно буде актуалізувати макроекономічні сценарії, моделі стрес-тестування та порядок їх використання.

У разі, якщо в банку, за підсумками другого або третього етапу оцінки стійкості, значення показників достатності капіталу будуть нижче, ніж встановлено вимогами НБУ, у нього виникне потреба в докапіталізації. Банки, яких буде виявлена потреба в капіталі, повинні будуть розробити програму капіталізації і / або план заходів для підтримки або відновлення рівня капіталу.

Результати оцінки стійкості будуть публікуватися на сайті Національного банку до кінця відповідного року.

Введення такого інструменту, як щорічна оцінка стійкості, дозволить виявити не тільки поточні, а й майбутні ризики банків. Це дозволить банкам сформувати капітал, достатній для нівелювання майбутніх ризиків, що буде

сприяти підвищенню стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів банків, вважають в НБУ.

Згідно з нормативною базою, банківський нагляд в системі Національного банку України має достатній рівень незалежності, але під час фінансової кризи, на мою думку, окреслилися питання, які свідчать про наявність кризової ситуації в банківський системі України. Ускладнення процесу регулювання, який відбувається останнім часом, впливає на ускладнення проведення банківського бізнесу, особливо в умовах девальвації гривні та тотального банкрутства банків. Тому, існує великий сумнів, що в умовах кризи фінансової та банківської системи знайдуться ресурси для запровадження нових стандартів Базельського нагляду. Крім того, за останні роки не велося ніякої підготовчої роботи до запровадження стандартів Базельського комітету, зокрема Базель II та Базель II,5, які є проміжними для втілення Базель III.

Другим важливим аспектом банківського регулювання є відповідність стандартів бухгалтерського обліку міжнародним стандартам. Нормотворчою радою IASC є International Board of Accounting Standards (IBAS), яка розробляє міжнародні стандарти обліку фінансових активів IFRS9 замість міжнародних стандартів IFRRS39. Цей стандарт складається з двох основних частин: перша стосується визнання вартості активу в момент його придбання, тобто його оцінка; друга – це оцінка активу внаслідок його знецінення (втрата вартості). У цій частині велика увага приділяється ризик-менеджменту, як набору спеціальних елементів оцінки вартості після знецінення, а також розрахунку резервів під знецінення. Завдяки цьому ця частина пов’язана з рекомендаціями Базельського комітету. Така тісна співпраця сприяє виведенню конкретної формули для знаходження певної цифри резервів банку під знецінення активу.

Виконання цих заходів є можливим тільки завдяки дотриманню вимог Європейського парламенту та Ради Європи, метою яких є: створення рівних умов конкуренції в фінансовому секторі; посилення вимог щодо платоспроможності та ліквідності учасників фінансового сектору; впровадження спеціальних вимог до

капіталу; ліквідності та інших фінансових установ; удосконалення системи регулювання та нагляду за фінансовим сектором.

На мою думку, існують реальні проблеми реалізації цих планів, оскільки, як показує досвід зарубіжних країн, проекти втілення Базельських стандартів для банків дуже складні та витратні. Ускладнення процесу регулювання впливає на ускладнення проведення банківського бізнесу, особливо в умовах девальвації гривні та тотального банкрутства банків Тому, існує великий сумнів, що в умовах кризи фінансової та банківської системи знайдуться ресурси для запровадження нових стандартів Базельського нагляду. Існує стара система нормативів, яка дозволяє мінімізувати витрати на ризик– менеджмент для керівництва банків, оскільки управління ризиками є формальним процесом виконання нормативів.

Банківська система України потребує від національного регулятора забезпечення прозорості в проведенні бізнесу шляхом видання інструкції, рекомендацій, які б регулювали ризик-менеджмент та запобігали банкрутству банків. Таким положенням, наприклад, могло б стати Положення «Про підсилення регуляторних вимог до управління ризиками в банках задля наближення до найкращих світових стандартів ризик-менеджмента». Основними складовими таких вимог є: запровадження систем управління ризиками та звітності; введення внутрішньобанківських документів по управлінню ризиками; запровадження інформаційних систем по управлінню ризиками та звітності; запровадження моделей та інструментів оцінки ризиків; проведення стрес-тестування. Це можливо тільки завдяки зміни Закону «Про банки та банківську діяльність».

Пруденційний нагляд — система банківського нагляду, за якої головна увага органів нагляду зосереджується на регулярному проведенні оцінки загального фінансового стану, результатів діяльності та якості керівництва. Методика пруденційного нагляду вивчає дотримання банком вимог чинного законодавства, нормативних актів Національного банку України, економічних нормативів тощо. (Положення про організацію внутрішнього аудиту в

комерційних банках України, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 20.03.98 р. № 114).

Положення розроблено на підставі Законів України «Про банки і банківську діяльність» та «Про аудиторську діяльність» і нормативних актів Національного банку України [239]. Це Положення розроблено відповідно до Закону України "Про банки і банківську діяльність" з урахуванням документів Базельського комітету з банківського нагляду з питань внутрішнього аудиту та корпоративного управління, Міжнародних стандартів професійної практики внутрішнього аудиту. Стандарти внутрішнього аудиту - міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту, що прийняті Радою з Міжнародних Стандартів внутрішнього аудиту, схвалені Наглядовою Радою Професійної Практики та визначають загальні принципи (процедури), яких у своїй діяльності має дотримуватись підрозділ внутрішнього аудиту під час виконання своїх функцій.

Рада з Міжнародних Стандартів Внутрішньому Аудиту (International Internal Audit Standards Board – IIASB) випустила оновлення Стандартів, розглянутих та схвалених Наглядовою Радою Міжнародної Професійної Практики (International Professional Practice Framework Oversight Council – IPPFOC). Стандарти є обов'язковими вимогами, які складаються з:

- Заяви про основні вимоги до професійної практики внутрішнього аудиту та оцінки ефективності його діяльності. Ці вимоги застосовуються на міжнародному рівні на організаційному та індивідуальному рівнях.
- Тлумачення, в яких чітко висвітлюються терміни або поняття в межах тверджень.
- Міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту (стандарти).

Стандарти є принципово орієнтованими та створюють основи для проведення і сприяння внутрішньому аудиту. Міжнародна рада з питань внутрішнього аудиту (IIASB) випустила перегляд стандартів після розгляду та схвалення Радою з нагляду за міжнародними стандартами професійної практики (IPPFOC) [240]. У разі порушення банками або іншими особами, які можуть бути

об'єктом перевірки Національного банку України, відповідно до цього Закону, банківського законодавства, законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, нормативно-правових актів Національного банку України, його вимог, встановлених відповідно до статті 66 цього Закону, або здійснення ризикової діяльності, яка загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, застосування іноземними державами або міждержавними об'єднаннями або міжнародними організаціями санкцій до банків чи власників істотної участі у банках, що становлять загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку та/або стабільності банківської системи, Національний банк України адекватно вчиненому порушенню або рівню такої загрози має право застосувати заходи впливу, до яких належать:

- письмове застереження;

- скликання загальних зборів учасників, ради банку, правління банку;

- зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі;

- встановлення для банку підвищених економічних нормативів;

- підвищення резервів на покриття можливих збитків за кредитами та іншими активами;

- обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій, у тому числі операцій із пов’язаними з банком особами [241].

Національний банк, у визначеному ним порядку, розміщує на сторінках Офіційного інтернет-представництва Національного банку України інформацію щодо:

1) структури власності банків та складу банківських груп;

2) керівників банків;

3) керівників та власників істотної участі у банках, які були ліквідовані не з ініціативи їх власників.

Національний банк України зобов’язаний прийняти рішення про віднесення банку до категорії проблемних за умови його відповідності, хоча б одному з таких критеріїв:

1) банк допустив зменшення розміру регулятивного капіталу та/або нормативів капіталу банку, встановленого законом та/або нормативно-правовими актами Національного банку України, на 10 і більше відсотків протягом звітного місяця;

2) банк не виконав вимогу вкладника або іншого кредитора, строк якої настав п’ять і більше робочих днів тому;

3) системне порушення банком законодавства, що регулює питання запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

4) банк порушив вимоги законодавства щодо порядку подання та/або оприлюднення звітності, в тому числі подав Національному банку України та/або оприлюднив недостовірну звітність, що призвело до суттєвого викривлення показників фінансового стану банку;

5) систематичне незабезпечення ефективності функціонування та/або адекватності системи управління ризиками, що створює загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку.

Національний банк України не пізніше дня, наступного за днем прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку, повідомляє про це банк та надсилає рішення до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб у день отримання рішення Національного банку України про ліквідацію банку набуває прав ліквідатора банку та розпочинає процедуру його ліквідації відповідно до Закону України "Про систему гарантування вкладів фізичних осіб" [242].

Процедура ліквідації банку вважається завершеною, а банк ліквідованим з дня внесення запису про це до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Учасниками Фонду є банки. Участь банків у Фонді є

обов’язковою. Особливості участі перехідного банку у Фонді визначаються цим Законом та нормативно-правовими актами Фонду.

Банк набуває статусу учасника Фонду в день отримання ним банківської ліцензії.

Банк зобов’язаний сплачувати до Фонду збори, визначені цим Законом, дотримуватися інших вимог цього Закону та нормативно-правових актів Фонду.

Банк-учасник Фонду протягом 30 календарних днів з дати видачі банківської ліцензії зобов’язаний сплатити до Фонду початковий збір у розмірі 1 % свого статутного капіталу, крім випадків, передбачених цим Законом.

Учасник Фонду зобов’язаний станом на останній робочий день кожного кварталу здійснювати нарахування регулярного збору до Фонду. Розмір базової річної ставки збору становить 0,5 % бази нарахування в національній валюті та 0,8 % бази нарахування в іноземній валюті.

Базою нарахування є середньоарифметична за розрахунковий період сума щоденних балансових залишків на рахунках з обліку вкладів та відсотків за ними.

Основні складові процесу банківського регулювання та нагляду в Україні:

- створення та реєстрація банків в Україні;
- ліцензування банківської діяльності;
- встановлення обов’язкових нормативів та контроль за їх дотриманням;
- інспектування комерційних банків та встановлення загальної оцінки їх діяльності;
- застосування заходів впливу до банків за порушення банківського законодавства та нормативів НБУ.

Національний банк продовжує роботу над підвищенням прозорості банківської системи. З цією метою Правління НБУ прийняло рішення про розширення переліку даних про фінансовий стан банків та виконання ними пруденційних вимог, що підлягають оприлюдненню на сайті Національного банку, а також інтернет-сторінках комерційних банків України. Національний банк планує розпочати щомісячну публікацію значень економічних

(пруденційних) нормативів та складових регулятивного капіталу в розрізі окремих банків. Наразі інформація стосовно нормативів оприлюднюється за банківською системою в цілому. Перша публікація зазначених даних у розрізі окремих банків розкриватиме показники за лютий 2018 року.

Інформація про ці показники також публікуватиметься банками на власних веб-сайтах щомісячно до 10 числа.Також банки України розпочнуть публікацію на власних веб-сайтах: оборотно-сальдових балансів; інформації про структуру кредитного портфеля в розрізі видів економічної діяльності; даних про якість кредитного портфеля. Оборотно-сальдовий баланс за звітний місяць публікуватиметься до 25 числа місяця, наступного за звітним, а за грудень – до 1 лютого наступного року. Дані з урахуванням коригуючих проводок за звітний рік мають бути опубліковані банками до 25 квітня року, наступного за звітним. Інформація про розподіл кредитів, наданих фізичним та юридичним особам за класами боржника за звітний місяць має публікуватись до 25 числа місяця, наступного за звітним, за грудень – до 1 лютого наступного року [243].

Дані про структуру кредитів суб'єктам господарювання за видами економічної діяльності публікуються щорічно до 1 лютого року, наступного за звітним. Зазначені кроки сприятимуть збільшенню транспарентності банків, що відповідає інтересам інвесторів, кредиторів, вкладників, інших клієнтів банків.

Оскільки банківської системи України функціонує в нелегких умовах, які характеризуються загальносвітовою фінансовою кризою, що вплинула на економіку країни набагато сильніше, ніж у інших країнах, то втілення сучасних рекомендацій банківського регулювання є досить складним та витратним процесом, але в цілому поліпшення методів управління та вимірювання ризиків забезпечує більш конкурентне поле діяльності банків, а також підвищує роль ринкової дисципліни. У бюлетені МВФ від 19 січня 2016 р. "Перспективи розвитку світової економіки" сказано, що в наявній глобальній ситуації, яка характеризується істотною невизначеністю, завданнями країн, які розвиваються, є продовження структурних реформ з метою стимулювання розвитку, що сприяє інноваціям ділового середовища. Вважаємо, що ці завдання корелюють з

основними напрямками реформування фінансового сектору України, які були окреслені в Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 р. [234].

Водночас передбачається, що до 2020 р. будуть створені передумови стабільного розвитку економіки України, перетворення фінансового сектору України на конкурентне середовище з інвестиційно-інноваційним кліматом. Згідно з цією програмою головною метою розвитку фінансового сектору України до 2020 р. є створення фінансової системи, що здатна забезпечувати стійкий економічний розвиток за допомогою ефективного перерозподілу фінансових ресурсів у економіці на основі розбудови повноцінного ринкового конкурентоспроможного середовища згідно зі стандартами ЄС. Одним зі способів створення передумов для довгострокового стійкого розвитку фінансового сектору є наближення стандартів регулювання платоспроможності та ліквідності банків до рекомендацій Базельського комітету через упровадження рекомендацій Базель ІІІ.

Зокрема, згідно з Комплексним планом заходів на виконання Програми передбачається вдосконалення систем регулювання та нагляду за фінансовим сектором, продовження переходу від нагляду на основі правил (Compliance Based Supervision) до нагляду й оверсайту на основі оцінки ризику (Risk Based Supervision), принципів постійного запобіжного моніторингу (з 1.04.2015 до 31.12.2016), а також упровадження нових вимог до капіталу банків відповідно до принципів Базель 3 та вимог ЄС (з 1.01.2015 до 31.12.2019).

Водночас необхідний перехід на новітні стандарти бухгалтерського обліку.

5.3. Шляхи посилення стабільності функціонування системи банківського нагляду України

Банківська система України потребує відновлення шляхом запуску механізмів кредитування, а також підвищення довіри населення до банків. Оскільки, протягом останніх років багато банків зазнали банкрутства, то необхідним є проведення дослідження для визначення скільки банків постраждало внаслідок кризи ліквідності з метою визначення слабких місць регулювання.

Необхідне дослідження процесів ризик менеджменту банків для визначення етапів поступового запровадження рекомендацій Базельського Комітету, які повинні мати стимулюючий ефект. На наш погляд, існують реальні проблеми реалізації цих планів, оскільки, як показує досвід зарубіжних країн, проекти втілення Базельських стандартів для банків дуже складні та витратні.

Відповідно до міжнародних європейських стандартів та зокрема до Базельських вимог, достатність капіталу (у вітчизняній практиці - норматив Н2) оцінюється як відношення капіталу, розрахованого відповідно до вимог Базеля II, до активів, зважених за ризиками RWA. Активи, зважені за ризиком, розраховуються наступним чином:

$$RWA = 12.5 \times UL_o \times EAD = 12.5 \times UL, \qquad (5.1)$$

де 12,5 – множник, який дорівнює зворотній величині мінімальній величині достатності капіталу (8%),

UL_0 – питомі несподівані втрати, за термінологією БазельII, це – вимоги до капіталу.

IRB-підхід (англ. Internal Ratings-Based Approach) - підхід до оцінки кредитних ризиків банків для цілей оцінки достатності регулятивного капіталу, заснований на використанні внутрішніх рейтингів позичальників, тобто рейтингів, що встановлюються самими банками. Запропоновано в Базелі II як альтернатива стандартизованим підходом. Даний підхід заснований на внутрішніх оцінках ймовірностей дефолту (PD), очікуваних (EL) і несподіваних втрат (UL), причому останні залежать від ймовірності дефолту виходячи з однофакторної моделі.

Очікувані втрати (математичне очікування втрат) оцінюються як:

$$EL = PD \times LGD \times EAD \tag{5.2}$$

де PD (Probability of Default) - річна ймовірність дефолту, яка визначається на основі присвоєного внутрішнього рейтингу;

LGD (Loss Given Default) - частка втрат у разі дефолту, яка залежить від забезпечення і інших чинників;

EAD (Exposure At Default) - вимоги під ризиком дефолту (на момент дефолту).

У базовому IRB (Foundation IRB, F-IRB) банки самостійно визначають ймовірність дефолту PD, інші параметри визначаються наглядовим органом.

У просунутому IRB (Advanced IRB, A-IRB) банки самостійно визначають й інші параметри оцінки ризиків. Таким чином, у країнах ЄС розрахунок кредитного ризику – це принципи на яких будують свої моделі банки.

В Україні банки з метою визначення реального розміру регулятивного капіталу з урахуванням ризиків у своїй діяльності зобов'язані постійно оцінювати якість активних банківських операцій (здійснювати їх класифікацію), а також

визначати розмір кредитного ризику відповідно до Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 30 червня 2016 року № 351. Це Положення було розглянуте у травні 2016 року на Комітеті фінансової стабільності, а в червні 2016 року було погоджено на Правлінні НБУ. З 1 вересня 2016 року це Положення було запропоновано до виконання банками в тестовому режимі, який передбачав розробку внутрішніх нормативних документів, налаштування ІТ – систем та проведення розрахунків в тестовому режимі. З 01.01.2017 року було обов'язковим застосування цього Положення, а з 01.02.2017 року – відображення у звітності розміру кредитного ризику. Відповідно до Положення банки застосовують два підходи до оцінки - індивідуальний та груповий.

$$CR\text{інд} = \max\{0; PD \times [EAD - (\sum_{i=1}^{j} (CV \times k)i + RC]\} \quad (5.3)$$

де CRінд - розмір кредитного ризику за активом на індивідуальній основі;

PDінд - коефіцієнт імовірності дефолту боржника/контрагента за активом, визначений банком згідно з вимогами цього Положення.

$$\text{LGDінд} = 1 - \text{RRінд}, \quad (5.4)$$

де RRінд - коефіцієнт, що відображає рівень повернення боргу за активом за рахунок реалізації забезпечення та інших надходжень.

Згідно з положенням, банк здійснює розрахунок розміру кредитного ризику

на індивідуальній основі за активами, боржниками яких є юридичні особи, в яких держава, в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів, прямо та/або опосередковано є власником 51 і більше відсотків статутного капіталу й одночасно має право вирішального впливу на господарську діяльність боржника, використовуючи таку формулу:

$$CRiнд = PDiнд \times LGDind \times EADiнд \quad (5.5)$$

де CRінд - розмір кредитного ризику за активом на індивідуальній основі;

PDінд - коефіцієнт імовірності дефолту боржника, визначений банком згідно з вимогами цього Положення;

LGDінд = 0,3.

Згідно з Положенням банк здійснює розрахунок розміру кредитного ризику за активами на груповій основі за такою формулою:

$$CRгруп = \sum_{m=1}^{n} EAD_m \times PD_{груп} \times LGD_{груп} \quad (5.6)$$

де CRгруп - розмір кредитного ризику за групою фінансових активів;

n - загальна кількість кредитів у групі фінансових активів;

m - порядковий номер кредиту в групі фінансових активів;

EAD - експозиція під ризиком на дату оцінки;

PDгруп - коефіцієнт імовірності дефолту боржників/контрагентів, включених до групи фінансових активів, визначений банком згідно з вимогами цього Положення;

LGDгруп - коефіцієнт, що відповідає рівню збитків за групою фінансових активів у разі дефолту, визначений згідно з вимогами цього Положення.

Таким чином, НБУ пропонує логістичну модель для оцінки кредитних ризиків позичальників, на підставі звітності боржників, що розширює портфельну оцінку кредитного ризику на підставі застосування Базельської формули оцінки кредитного ризику. Отже, моделі та звітності банки визначають клас боржника. Крім того, враховується вплив групи, до якої належить боржник на рівень його кредитного ризику, що дозволяє встановлювати ознак високого кредитного ризику та подій дефолту. Однак, НБУ не визначає значення PD, а тільки дає модель для підстановки даних боржників. Такий підхід не співпадає з Базельським підходом IRB –approach, який навпаки формує принципи, а банки розробляють свої моделі.Приналежність боржників до відповідної групи банки, відповідно до Положення № 351, повинні визначати адекватно на підставі своїх внутрішніх документів (положень) та на підставі своїх суджень. Основними ознаками оцінки кредитних ризиків є:

1. Вид активу: кредити (для інвестиційних проектів застосовується окремий підхід), дебіторська заборгованість, цінні папери; похідні фінансові інструменти; позабалансові фінансові зобов'язання.

2. Тип боржника (контрагента): підприємства та організації, органи державної влади і місцевого самоврядування, фізичні особи, банки.

На думку аудиторських компаній, модель очікуваних збитків сприяла запровадженню стандартів IFRS9. Основні підходи до оцінки кредитних ризиків в банках України викладено в табл. 5.2.

Аналіз підходів оцінки кредитних ризиків в банках свідчить, що для Базельського підходу характерне застосування внутрішніх банківських моделей розрахунку кредитного ризику (IRB-approach), які банки розробляють самостійно поряд із стандартизованим підходом, а відповідно до практики України, НБУ розробляє чіткі правила, тобто встановлює основні параметри логістичної моделі. Результати, які отримані за цією моделлю, використовуються для оцінки суми резервів під кредитний ризик.

Таблиця 5.2

Підходи до оцінки кредитних ризиків в банках

Базельський підхід	Підхід в Україні
Відповідно до регламенту ЄС №575/2013 від 26.06. 2013 про пруденційні вимоги до кредитних організацій: IRB – підхід (Internal Ratings Based Approach): - Базовий підхід, Foundation IRB, F-IRB, - Продвинутий підхід, Advanced IRB, A-IRB - Базельська методика розрахунку втрат; $EL = PD \times LGD \times EAD$	Постанова від 11.06.2018 № 64 (11.06.2018) "Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах", стаття 88: банк установлює значення лімітів ризиків як у відсотках до регулятивного капіталу банку, так і до загального розміру активів, загальної суми зобов'язань[246]. Постанова НБУ №351(30.06.2016) "Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями"[247]. На підставі моделі логістичної регресії (розроблено НБУ); Груповий та індивідуальний підхід; $CRi\text{н} = PDi\text{нд} \times LGDind \times EADi\text{нд}$ $CR\text{гр} = \sum_{m=1}^{n} EAD_m \times PD_{\text{груп}} \times LGD_{\text{груп}}$
Розрахунок показника RWA та достатності капіталу; $RWA = 12.5 \times UL_o \times EAD = 12.5 \times UL$	Норматив достатності (адекватності) регуляторного капіталу Н2(не менше 10%) відповідно до Постанови НБУ №368 "Про затвердження інструкції регулювання банків в Україні" $\text{Н2} = \frac{\text{Регуляторний капітал}}{\text{Сумарні активи і позабаланс. інструменти зважені на кред. ризик}}$

Джерело:[246; 247]

Базельський підхід – це концепція того, як і в якому обсязі порахувати (сформувати) капітал, порахувавши потенційні ризики (кредитний ризик, ринковий ризик, операційний ризик), тобто визначити суму капіталу під ризики. Відповідно, оцінити кредитний ризик – це зрозуміти скільки сформувати капіталу під цей ризик, а, як відомо, резерви це лише частина капіталу. Тому, згідно з Постановою № 315, основним є сформувати резерви під ризики. Тобто, в цьому контексті Положення не співпадає з основними вимогами угодами Базель II та Базель III.

В Україні досі існує стара система нормативів, яка дозволяє мінімізувати витрати на ризик-менеджмент для керівництва банків, оскільки управління ризиками є доволі формальним процесом виконання нормативів,

Оскількі відповідно до Концепції розвитку фінансової системи, Україна задекларувала перехід до Базельських стандартів – Базель ІІ та Базель ІІІ, то необхідним є удосконалення діючої Постанови № 351 шляхом дозволу банкам самостійно розробляти моделі оцінки кредитного ризику, проводити стрес-тестування, а також валідацію цих моделей один раз на рік, як це вимагає Базельський Комітет. Діюча концепція Постанови № 351 не дає шансу наблизитися до стандартів Базель ІІ та Базель ІІІ.

Дозволити банкам вдосконалювати практики ризик моделювання. Наприклад - прогресивним є застосування моделей “big data”, які основуються на великих об’ємах інформації та належать до сімейства алгоритмів, що входять до галузі машинного навчання. Це метод адаптивного градієнтного підсилення або екстремального градієнтного підсилення.

Банківська система України потребує від національного регулятора забезпечення прозорості в проведенні бізнесу, шляхом видання інструкції, рекомендацій, які б регулювали ризик-менеджмент та запобігали банкрутству банків. Таким положенням, наприклад, могло б стати положення про підсилення регуляторних вимог до управління ризиками в банках задля наближення до найкращих світових стандартів ризик- менеджменту. Основними складовими таких вимог є: запровадження систем управління ризиками та звітності, введення внутрішньобанківських документів по управлінню ризиками, запровадження інформаційних систем по управлінню ризиками та звітності, запровадження моделей та інструментів оцінки ризиків, проведення стрес-тестування. Це можливо тільки завдяки зміни Закону “ Про банки та банківську діяльність”.

Одним із ключових елементів запровадження світових стандартів повинно стати запровадження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України. Це комплексний документ, його основні норми стосуються виконання обов’язкових мінімальних вимог до організації ефективної системи

управління ризиками в банках. Робота над цим Положенням розпочалася в 2016 році, а прийняття цього документа є основною вимогою МВФ, що закріплено в меморандумі між Україною та МВФ 2 березня 2017 року, де визначено, що НБУ до кінця вересня 2017 року повинно затвердити положення про мінімальні організаційні та функціональні умови для ефективної системи управління ризиками в банках.

Насьогодні прийняття Положення затримується у зв'язку з необхідністю синхронізації цього процесу з Законом "Про банки та банківську діяльність". Проект змін до Закону розроблено НБУ, але так і не внесено на розгляд Верховної Ради. Ці зміни, зокрема, стосуються змін в частині повноважень Наглядової Ради НБУ та створення Комітету Наглядової Ради банку по управлінню ризиками. Тому, НБУ рекомендує банкам почати виконувати Положення про управління ризиками ще до його прийняття з метою наближення до найкращих світових стандартів ризик-менеджменту.

Ключовими новітніми стандартами Положення є: запровадження моделі трьох ліній захисту; створення комітету Ради банку по управлінню ризиками; декларація схильності до ризику; незалежна регулярна валідація моделей; автоматизація процесів управління ризиками; стрес-тестування для всіх видів ризиків; фіксація форм та періодичності управлінської звітності; оцінка settlement risk та pre-settlement risk(в межах управління кредитним ризиком); перегляд кредитів (credit review); запровадження системи раннього попередження (Early Warning System); управління ліквідністю протягом одного операційного дня; запровадження плану фінансування в кризових ситуаціях. Наразі існують проблеми, які свідчать про наявність викликів щодо запровадження цих ключових стандартів, зокрема: обмеженість повноти та якості даних в інформаційних системах; низький поточний рівень автоматизації оцінки ризиків та управлінської звітності; відсутність складних моделей та інструментів оцінки, управління ризиками; відсутність кількісних показників ризик-апетиту; наявність низької культури управління ризиками персоналу банку; відсутність в багатьох банках Комітету Ради банку по управлінню ризиками. Серед означених проблем

найбільш актуальними є застосування Value –at – Risk для оцінки ринкового ризику. Згідно з Положенням (Проект Положення про організацію системи управління ризиками в банках України) основними регуляторними вимогами по валідації (перегляду ефективності) моделей та інструментів оцінки ризиків є запровадження регулярності валідації моделей банком (не рідше ніж раз на рік). При чому цей процес повинен бути незалежним від побудови моделі або вибору інструмента та їх використання, а також відповідати основним критеріям Постанови №71 (21.05.2019) Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, яка була прийнята в травні 2019 року.

У вересні 1998 року Комітет з платіжних і розрахункових систем (нині Комітет з питань глобальної фінансової системи) центральних банків Десяти країн опублікували Звіт під назвою «Процедури врегулювання позабіржових похідних похідних інструментів та управління ризиками контрагентів»', який рекомендував деривативним контрагентам ретельно оцінювати ліквідність, юридичні та операційні ризики використання застави. У доповіді були представлені конкретні рекомендації для контрагентів. Зростання використання похідних інструментів, особливо на позабіржовому ринку, вимагає від регуляторів постійно запроваджувати нові підходи для оцінки ризику контрагента, який викликає ці інструменти. Кредитний ризик контрагента виявився одним із провідних джерел збитків під час останньої фінансової кризи. Недоліком Базеля I і II було недооцінка ризику контрагента і ми стали свідками, наприклад, падіння Lehman Brothers. Нові правила регулювання Базель III матимуть ризик контрагента і тому актуальним є пом'якшення наслідків та хеджування кредитного ризику контрагента та визначенні провідної ролі центральних наглядових органів в цьому процесі. Відповідно до вимог Базельського комітету, торгова книга банку повинна переоцінюватися кожного дня.

Ризики контрагентів (Counterparty risks), найбільш значні кредитні ризики, що виникають у торговельних операціях, складаються як з ризику «попереднього врегулювання» (pre-settlement risk), так і з «розрахунковим ризиком settlement

risk». Попередньо-розрахунковий ризик (pre-settlement risk) - це ризик втрати через неспроможність контрагента виконати контракт чи угоду протягом усього терміну дії операції. Для більшості касових інструментів тривалість ризику такого ризику обмежується годинами або днями з часу узгодження операції до розрахунку. Проте, у випадку багатьох похідних продуктів ця експозиція може існувати протягом декількох років. Зважаючи на потенційно довгостроковий ризик та складність, пов'язану з деякими похідними інструментами, банки повинні забезпечити повну оцінку кредитних ризиків, пов'язаних із попереднім врегулюванням, пов'язаних з такими інструментами [247].

НБУ опублікував “Положення про організацію системи управління ризиками в банках України”. Одним з важливих розділів цього документа є управління кредитним ризиком, якій містить загальні підходи до управління кредитним ризиком, а також порядок та процедури управління кредитним ризиком. Серед основних вимог до банків НБУ виділяє такі вимоги, як: виявлення, вимір, моніторинг, контроль та засоби пом’якшення кредитного ризику контрагента у вигляді Settlement risk та Pre-settlement risk, PSR. Однак, слабким місцем в цьому контексті залишається методичне забезпечення виконання цього процесу. А саме: важливим є включення цих видів ризику до числа ризиків, які є предметом політики управління кредитним ризиком банку, розробка підходів до оцінки та контролю за Settlement risk та Pre-settlement risk. Крім того, Національний Банк України вимагає від банків оцінювати ринкові ризики. Аналіз літератури показав, що поки що залишається мало досліджень методик аналізу ринкових ризиків, зокрема практичних досліджень щодо застосування методики VaR в фінансах та в банківський справі. Тому пропонуються показати та розкрити прикладний аспект оцінки ринкових ризиків за допомогою VaR параметричного та непараметричного.

Як вже зазначалося, існує три основних методи VaR: параметричний VaR, або дельта нормальний VaR, історичний метод, або історичного симулювання, Монте Карло, або імітаційне моделювання та інші методи та моделі [248]. У

дисертації розглянуто на практичному прикладі непараметричний метод VaR в порівнянні з параметричним (Додаток Б).

Параметричний метод VaR, або дельта-нормальний метод VaR оснований на припущенні про нормальний розподіл випадкової величини. Це означає, що дані розподілені за нормальним законом розподілу, тобто можна порахувати середню величину та середньоквадратичне відхилення. Ці два показника виступають основою VaR за параметричним методом.

Ринковий ризик – це ризик втрат на фінансових ринках внаслідок руху або змін цін. Тому предметом дослідження ринкового ризику є математичний вираз змін цін за формулою:

$$\ln \frac{p_t}{p_{t-1}}. \qquad (5.6)$$

При чому:

- кожна така зміна ціни це випадкова величина;

- значна кількість спостережень є основою для формування частотного розподілу, який дозволяє провести статистичний аналіз та виявити закономірності цього розподілу.

Параметричний метод базується на нормальному розподілі, тобто дані, які використовуються. повинні мати нормальний розподіл (Гауссовський розподіл). Якщо дані не відповідають цьому розподілу, то ми не зможемо провести їх апроксимацію. Ми використовуємо дані періодичної дохідності за період 2016 року $\ln \frac{p_t}{p_{t-1}}$. Для того, щоб переконатися про надійність припущення про нормальний розподіл, проведемо такі дослідження.

Наша нульова гіпотеза – наша вибірка є нормальною, або відповідає нормальному закону розподілу. Якщо наші дані не відповідають цьому розподілу, то ми не можемо провести їх апроксимацію. Проведемо дослідження вибірки за

допомогою статистичних тестів. Нульова гіпотеза – наша вибірка є нормальною або відповідає нормальному закону розподілу (рис. 5.3., рис. 5.4., табл. 5.3).

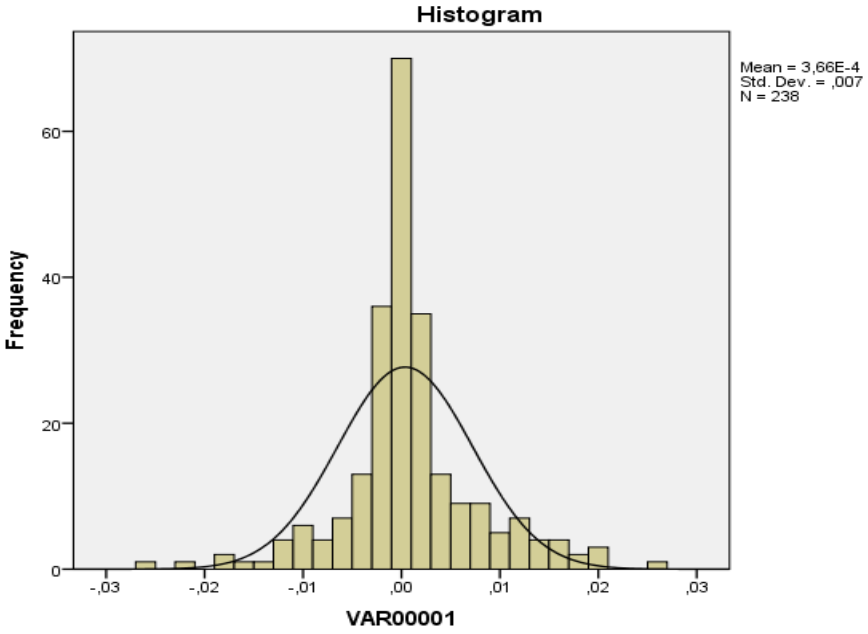

Рис. 5.3. Комбінація гістограми імперичних даних і теоретична крива нормального розподілу

Джерело: побудовано автором

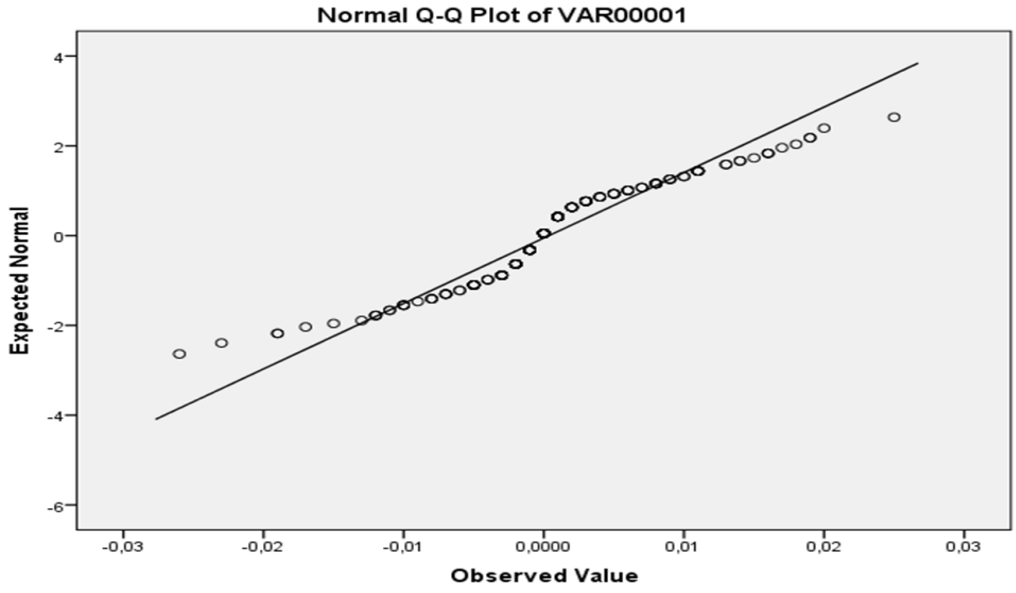

Рис. 5.4. Графічне зображення розподілу (Графік Q-Q, квантиль-квантиль графік)

Джерело: побудовано автором

Таблиця 5.3

Дані тестування за допомогою статистичних методик

Tests of Normality						
	Kolmogorov-Smirnov[a]			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
VAR00001	177	238	000	918	238	000

a. Lilliefors Significance Correction

Джерело:авторська розробка

Величина p-value – це ймовірність того, що між теоретичним нормальним розподілом та емпіричним розподілом немає різниці. Як видно з таблиці, значення тесту, або p-value, дорівнює 0.000 (Significant =0,000). Це означає, що ймовірність того, що різниця між теоретичною кривою та нашими даними є вкрай низькою та наближається до нуля. Графічне представлення розподілу показує, що розподіл в цілому симетричний (не має ярко вираженої асиметрії), але має позитивний “гостровершинний” розподіл, який у 2 рази перевищує ексцесс, що характерний для нормального розподілу. Емпіричні дані не зовсім співпадають з прямою нормального розподілу, але не дуже відхиляються від нього.

Таким чином, даний розподіл може належати до одного з супер-Гаусовського розподілу – він не носить абсолютно нормальний характер, але і не сильно відхиляється від нього.

Отже, ми можемо використати параметричний метод, оскільки візуальні методи показали ознаки нормального розподілу.

VaR - сумарний показник ризику зниження вартості активу, виражений у доларах або в базовій валюті.

VaR - максимальна втрата вартості активу або портфелю активів з визначеною довірчою ймовірністю та на визначеному часовому горизонті утримання позиції .

$$VaR = v \times (\bar{x} - Z \times \sigma), \qquad (5.7)$$

де *v*-це вартісне вираження активу (кількість* ціну);

$\bar{x}$- середня величина активу;

Z –квантиль стандартного нормального розподілу;

σ – середньоквадратичне відхилення.

$$Z = \frac{x_i - \bar{x}}{\sigma} \qquad (5.8)$$

Цей показник показує на скільки x_i відхиляється від середньої величини та виражається в стандартних відхиленнях (σ).

Середнєквадратичне відхилення є статистичним виміром ризику та знаходиться за формулою:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum(x_i - \bar{x})^2}{n-1}} \qquad (5.9)$$

Причому чим більше буде ця величина, тим більше буде ступінь ризику.

VaR - це показник ризику, що показує, яку максимальну суму грошей може втратити актив протягом певного періоду часу із заданою довірчою ймовірністю. Відповідно VaR також говорить про те, що втрати у вартості портфеля протягом цього періоду часу будуть менше цієї величини з певною ймовірністю. Довірчу

ймовірність можна визначити як показник, який свідчить про те, яка кількість разів з кожних 100 раз втрати у вартості активу не перевищать даного рівня. Тому VaR покликаний відповісти на наступне питання: "Яка може виявитися максимальна втрата у вартості портфеля, наприклад, в 95% випадків протягом наступного дня?" Рівень довірчої ймовірності задається заздалегідь і залежить від характеру компанії, або активу. Зазвичай він дорівнює 95% або 99%. Слід підкреслити, що вибір того чи іншого рівня довірчої ймовірності не говорить про ставлення інвестора до ризику, так як VaR - це тільки певна точка в розподілі очікуваних результатів прибутковості портфеля.

VaR оцінює ринковий ризик. Він дозволяє кількісно оцінити очікувані втрати у вартості портфеля в «нормальних умовах» функціонування ринку.

Властивостями *нормального стандартизованого розподілу* є той факт що, в межах відхилення на одне стандартне відхилення від середньої буде спостерігатися 68 % значень випадкової величини, а в межах відхилення на два стандартних відхилення від середньої буде спостерігатися 95% значень випадкової величини і т.д. Наслідком цього є те, що існує взаємозв’язок між мірою відхилення випадкової величини від свого середнього значення та відповідною кумулятивною ймовірністю знаходження цієї величини в межах цього відхилення. Математично цей зв’язок виражено у вигляді квантилю (табл. 5.4).

Таблиця 5.4

Кумулятивні ймовірності нормального розподілу для найбільш часто вживаних квантилів VaR

Ймовірність(X<Z)	1,0%	5%	10,0%
Значення квантилю(Z)	-2,326	-1,645	-1,282

Непараметричні методи VaR не потребують гіпотези про нормальний розподіл. Тому форма розподілу визначається емпіричними даними, а процентилі розаховуються як емпіричні процентилі історичного розподілу доходності.

Модель бутстреппінгу, яка відноситься до непараметричних методів.

Модель бутстреппінгу - це генерація випадкової вибірки на обмежених даних. Причому кожне фактичне спостереження за 2016 рік з рівною ймовірністю може попасти в вибірку бутстреп. Оскільки ми використовуємо обмежені дані лише за період 2016 року та здійснюємо розрахунки, то тестувати ми будемо на даних 2017 року – перша половина 2018 року.

Було згенеровано 1000 бутстреп-сценаріїв (випадкових вибірок) на основі фактичної вибірки (дані за 2016 рік). По кожному бутстреп - сценарію ми знайшли 5 процентіль та знайшли середню величину 5 процентилю за 1000 одиниць. Ця величина є оцінкою ризику.

Метод Монте-Карло - це достатньо мало формалізований метод, який не має жорстких обмежень. При проведенні аналізу використовується генерація даних для імітації даних з генеральної сукупності. Після великого числа повторів збережені результати добре імітують реальний розподіл вибірки (табл. 5.5).

Таблиця 5.5

Розрахунки VaR за трьома методами

	Параметричний метод	Історичний метод (bootstrap -method)	Метод Монте -Карло
Оцінка ризику	-0,0103905	-0,01009	-0,012291
Кількість випадків, які перевищують оцінку ризику	3	3	3
Кількість спостереджень bek - testing 2017рік – перша половина 2018 року	341	341	341

Джерело: складено автором

Таким чином:

1. Оцінка ризику за параметричним методом становить -0,0103905. Це означає, що в 95% випадків з 100 коливання дохідності буде в межах -0,103905. Оцінка ризику за другим методом є середньою величиною 5 процентиля по кожному бутстреп – сценарію і становить -0,01009, за методом Монте-Карло – становить -0,012291 і є середньою величиною 5 процентиля по кожному з 1000 сценаріїв. Результати bek – тестування за період 2017-перша половина 2018 року показали, що лише 3 випадках дохідність падала нижче нашої оцінки ризику за 342 дні спостережень за другим методом і за Методом Монте-Карло також відповідно 3 випадки. Це відповідає вимогам Базельського комітету.

2. Практичне застосування методик показує, що методики VaR виступають сучасними інструментами оцінки ринкових ризиків, але з розширенням бази даних параметри моделей повинні уточнюватися в комбінації з економічним методом. Для цього необхідним є проведення моніторингу та bek-тестування.

Головним завданням органів нагляду в Україні є активізація участі банківських працівників у процесах управління банком та підвищення їх обізнаності в питаннях, пов’язаних з управлінням ризиками та контролем. Тому банки повинні вжити організаційні й контрольні заходи за кожним видом ризику. Такий підхід, на нашу думку, є частиною більш загальної стратегії регулювання банків, організації й системи внутрішнього контролю, яка покликана забезпечити ефективне й інтегроване управління. Більш детальна загальна стратегія внутрішньої оцінки ризиків слугує для розрахунку достатності капіталу, тому ефективне використання таких систем у банківських операціях у цілях нагляду за капіталом є умовою для їх визнання й інтеграції.

Варто зауважити, що правила застосовуються до групи банків на консолідованому рівні, а не до кожного окремого банку. Це означає, що всі трансакції, активи, пасиви розглядаються суто на рівні групи як одного єдиного банку. Законодавство певної країни встановлює критерії приєднання банків до групи. Наприклад, банк Італії встановлює критерії та конфігурацію групи.

Головною особливістю є те, що вся група повинна відповідати певним критеріям, хоч окремі банки, які належать до групи, можуть ці критерії не виконувати.

Особлива увага в правилах приділяється операційному ризику, котрий визначається як ризик збитків унаслідок припущення помилок, порушень, шкоди, заподіяної внутрішніми процесами чи системами або зовнішніми подіями. Операційними є події, які є результатом невідповідних чи помилкових внутрішніх процесів, дій персоналу та систем або результатом системних та інших зовнішніх подій (внутрішнє чи зовнішнє шахрайство, кадрова політика та безпека праці, скарги клієнтів, практика надання банківських послуг, штрафи та санкції за порушення пруденційних вимог, а також шкода, завдана матеріальним активам компанії, руйнування та проблеми в роботі систем, управління процесом). Угода про капітал вимагає від банків здійснювати відрахування на капітал під операційний ризик. Банкам також дозволяється застосовувати внутрішню модель для розрахунку вимог до капіталу під операційний ризик, якщо вони відповідають спеціальним наглядовим вимогам.

Аналіз основних документів європейських центральних банків та Директив ЄС показує, що правила встановлюють сферу відповідальності ради директорів як материнської компанії, так і дочірніх установ, і включають такі основні напрямки:

- ✓ стратегії, політику та інвестиції для впровадження систем контролю й оцінки операційного ризику;
- ✓ відповідність систем контролю, оцінки й обмеження операційного ризику регулятивним нормам;
- ✓ зрозумілість і обґрунтованість систем, що використовуються для контролю, оцінки та обмеження операційного ризику,
- ✓ розвиток систем контролю й оцінки операційного ризику відповідно до змін в уразливості до ризику.

Відповідно до цих основних напрямків банки встановлюють правила управління операційним ризиком.

Політика управління операційним ризиком в банках України — це загальні принципи, які застосовуються до всіх банків. Відповідно до них Рада директорів кожного банку має бути обізнана з основними аспектами операційного ризику юридичної особи та бути відповідальною за погодження всіх суттєвих аспектів управління операційним ризиком, включаючи нормативні правила з управління операційним ризиком, призначення функціонального відповідального за впровадження та контроль операційного ризику, періодичність і зміст звітності щодо ризиків. Рада директорів має погодити внутрішню систему політик та процедур згідно з тими, що чинні в межах групи, упроваджуючи процеси, необхідні для моніторингу ризику на постійній основі.

Згідно з такими правилами підрозділ управління операційним ризиком міжнародного банку має специфічні повноваження з управління, підтримки та моніторингу впровадження відповідних політик і процедур компаніями, які входять до відповідної групи. Організація взаємодії між ними регулюється функціональними підрозділами з управління операційним ризиком материнської компанії міжнародного банку та юридичних осіб у Правилах управління операційним ризиком групи або банку. Порядок взаємодії між Радою директорів, менеджментом, підрозділами з управління операційним ризиком (наприклад, комітет з управління ризиком, комітет з управління операційним ризиком, служба внутрішнього аудиту) регламентується у Правилах управління операційним ризиком групи.

Національний банк України повинен встановлювати основні правила управління операційним ризиком, забезпечувати координацію діяльності окремих підрозділів банку за допомогою системи управління. Витрати на капітал для операційного ризику включається до першого рівня, де операційний ризик визначається як ризик втрат, що виникає внаслідок адекватного використання внутрішніх процесів, людей, систем або зовнішніх подій.

Відповідно до досвіду країн ЄС, існують три методи розрахунку операційних ризиків:

1. The Basic Indicator Approach. Базовий індикативний підхід за яким обчислюється відсоток (відомий як α) від трирічного середнього доходу. Відповідно до цього методу розмір операційного ризику (середнє значення) можна оцінити множенням чистого доходу банку за рік на коефіцієнт, який дорівнює 15%. Такий розрахунок здійснюють для трьох останніх років, а потім знаходять середню. Це означає, що банки повинні підтримувати капітал під операційний ризик, який дорівнює середньому показнику за попередні три роки, який виражається у фіксованих процентах (позначається α) позитивного щорічного валового доходу.

2. The Standardized Approach. Стандартизований підхід, який поділяє діяльність банку на вісім бізнес-напрямків (корпоративне фінансування, торгівля та продаж, роздрібні банківські операції, платежі та розрахунки, агентські послуги, управління активами та роздрібні брокерські послуги), а заборгованість капіталу становить середньорічну суму валового доходу, яка застосовується до певних відсоткових відношень до певної частки бізнесу. Валовий дохід слугує показником операцій і очікуваного розміру операційних ризиків у межах кожної з цих бізнес-ліній. Вимоги до капіталу для бізнес-ліній розраховуються множенням валових доходів на фактор (позначається β), який присвоюють певній бізнес-лінії і який слугує показником загальногалузевого співвідношення між операційними збитками та загальним рівнем валового доходу для певної бізнес-лінії. Загальна сума вимог до капіталу розраховується як середня за три роки простого підсумовування вимог до регуляторного капіталу до кожної з бізнес-ліній за кожний рік.

3. The Advanced Measurement Approach. Розширений підхід до вимірювання — міра ризику, одержана від внутрішньої системи оцінки ризиків у банках. Третій підхід характеризується тим, що банки можуть розробляти власні методи розрахунку капіталу під операційний ризик. Він базується на моделюванні даних

про фактичні операційні збитки у поєднанні з даними щодо зовнішніх інцидентів та інших елементів, таких як сценарний аналіз та ризик-індикатори. Механізм формування капіталу повинен будуватися на розрахунку індивідуальних вимог до капіталу під операційний ризик компаній, які належать до певної групи. Згідно з цим методом аналіз складається з чотирьох основних блоків:

а) аналіз внутрішньої бази даних втрат банку за операційним ризиком (Internal Loss Data). При цьому банки відстежують дані про кредитні випадки для емпіричної оцінки ризиків, для перевірки вихідних елементів та результатів банківської системи оцінки ризику або як сполучний елемент між реальними збитками та рішеннями в галузі управління та контролю над ризиками;

б) аналіз зовнішніх даних про інциденти, пов’язані з операційними ризиками. Такі дані мають містити дані про реальні суми збитків, інформацію про кількість ділових операцій у галузі або регіоні, де відбувалися збитки, інформацію про причини та обставини подій, що викликали ці збитки, або іншу інформацію, яка б допомагала оцінити актуальність цих подій для інших банків;

в) сценарний аналіз. Банк повинен використовувати такий аналіз професійного обґрунтування в поєднанні з зовнішніми даними для оцінки своєї вразливості щодо подій, які можуть викликати значні втрати. Сценарний аналіз треба використовувати для оцінки впливу відхилень від кореляційних припущень, які вбудовані в механізми банківського вимірювання операційного ризику;

г) аналіз бізнес-середовища. Банківська методологія консолідованої оцінки ризиків має враховувати основні фактори і характеристики ділового середовища і систем внутрішнього контролю, які можуть вплинути на операційний ризик. Урахування цих факторів зробить банківську оцінку ризиків більш прогнозною. Таким факторам слід присвоювати кількісні показники, які можуть бути перевірені. Чуттєвість банківських оцінок ризиків до змін факторів та відносні ваги різних факторів мають бути добре аргументовані.

Управління операційним ризиком передбачає реінжиніринг процесу. Це означає, що виявлені ризики можуть бути знижені після перегляду процесу чи навіть аутсорсингу. Необхідним є також регулярне тестування планів безперервності бізнесу, що забезпечуватиме управління операційним ризиком у разі значної перерви в наданні відповідних послуг. Спеціальні страхові поліси з урахуванням допустимих франшиз та лімітів також можуть компенсувати вплив операційних ризиків.

Комітет з управління ризиками (чи інші органи відповідно до місцевих норм банківського регулювання) здійснює розгляд операційних ризиків, виявлених підрозділом з управління операційними ризиками спільно з іншими підрозділами належної до групи компанії, які здійснюють щоденний контроль операційних ризиків. Комітет з управління ризиками пропонує та здійснює моніторинг заходів щодо обмеження ризиків.

Основою формування ефективної системи банківського нагляду в Україні є визначення обов'язків та цілей для кожного органу, задіяного у нагляді за діяльністю банків. Одним з суттєвих критеріїв додержання цього принципу є те, що закони і підзаконні нормативно-правові акти створюють базу мінімальних пруденційних норм, яких мають додержуватися банки. Операційна незалежність, підзвітність і структура управління кожного органу нагляду визначаються законом і оприлюднюються. Суттєвим критерієм додержання цього принципу є на практиці невтручання з боку уряду або банківського сектору в операційну незалежність кожного органу нагляду та перешкоджання здатності кожного органу отримувати і використовувати ресурси, необхідні для виконання своїх повноважень. Законодавством визначено орган (чи органи), відповідальні за надання та відкликання банківських ліцензій. Суттєвими критеріями додержання цього принципу є те, що орган нагляду уповноважений законом встановлювати пруденційні правила (без внесення змін до законодавства). У разі необхідності орган нагляду публічно обговорює запропоновані зміни. Принцип додержання правових повноважень тісно пов’язаний з попереднім, оскільки для банківського

нагляду також необхідна прийнятна законодавча база, у тому числі повноваження займатися питаннями додержання законів, а також вирішенням проблем, які загрожують безпечній і надійній роботі банківської системи. Визначено, що суттєвим критерієм додержання цього принципу є забезпечення того, що закон і нормативно-правові акти надають органу нагляду можливість вивчати питання додержання законодавства і надійної та безпечної роботи банків під його наглядом. Що стосується правового захисту, то цей аспект випливає з попереднього принципу, оскільки для ефективного банківського нагляду також необхідна прийнятна законодавча база, у тому числі правовий захист працівників банківського нагляду. Тому суттєвим принципом додержання є те, що законом має бути передбачений правовий захист наглядового органу і його працівників від позовів щодо здійснених дій і/або упущень під час добросовісного виконання ними своїх обов'язків. Важливим принципом є також співробітництво, оскільки, на думку Базельського комітету, мають бути запроваджені засоби обміну інформацією між органами нагляду та захисту конфіденційності такої інформації.

Суттєві критерії додержання стосуються формування офіційних чи неофіційних напрямів співробітництва і обміну інформацією між усіма внутрішньодержавними органами, відповідальними за стабільність фінансової системи, офіційних чи неофіційних способів співробітництва і обміну інформацією з іноземними органами нагляду у фінансовому секторі, що здійснюють нагляд за банками і банківськими групами, у питаннях, які становлять суттєвий інтерес для органу нагляду країни походження чи країни перебування, і в разі необхідності є свідченням, що така взаємодія справді існує. Дозволені види діяльності установ, які підлягають ліцензуванню і нагляду як банки, мають бути чітко визначені, а вживання слова "банк" у назвах має контролюватися якнайширше. Цікавим роз'ясненням цього принципу є визначення особливості вживання слова "банк" і будь-яких похідних від цього слова, таких як "банківський", що може застосовується лише до ліцензованих установ, за якими здійснюється нагляд за всіх обставин.

Принцип надання ліцензії складається з набору спеціальних критеріїв, таких як аналіз запропонованої правової, управлінської, операційної структури та структури власності банку і його розширеної групи, мінімальний розмір початкового капіталу, оцінка запропонованих директорів ради і вищого керівництва на предмет наявності досвіду і порядності, запропонований стратегічний і операційний плани банку, прогнозна фінансова звітність і розрахункові показники пропонованого банку. Важливим критерієм додержання принципу передавання часток істотної участі є те, що орган нагляду має право відхилити будь-яку пропозицію щодо зміни істотної частки участі, включаючи реальних власників чи контрольний пакет, а також те, що орган нагляду отримує від банків через періодичну звітність або в результаті виїзних перевірок імена (назви) та частки усіх значних акціонерів або тих, хто використовує контрольний вплив.

Важливим критерієм виконання принципу Основні придбання є визначення того, що будь-які нові придбання і інвестиції не повинні наражати банк на небажані ризики або перешкоджати ефективному нагляду. Одним із суттєвих критеріїв додержання принципу достатності капіталу є те, що орган нагляду може дозволяти банкам використовувати внутрішні оцінки ризику як вихідні дані для розрахунку регулятивного капіталу і що в цьому разі такі оцінки мають строго відповідати кваліфікаційним стандартам і погоджуватися органом нагляду. для банків, що здійснюють міжнародну діяльність, ці вимоги не повинні бути нижчими за ті, що встановлені Базельською угодою про капітал. Визначено, що органи нагляду повинні пересвідчитись у наявності в банків та банківських груп процедур для всебічного управління ризиками, що передбачає визначення, оцінку, моніторинг і контроль за всіма можливими суттєвими ризиками, а також для оцінки загальної достатності капіталу стосовно до профілю ризиків, зокрема, кредитним ризиком.

Згідно з принципом аналізу проблемних активів та резервів для відшкодування можливих втрат орган нагляду повинен пересвідчитися в

адекватності принципів і процесів банку щодо класифікації активів і формування резервів та їх упровадження, наявності в банку системи класифікації активів і формування резервів, яка враховує позабалансові операції, наявність у банку відповідних організаційних ресурсів для раннього виявлення погіршення активів, а також для поточного моніторингу проблемних активів. Принципами визначено, що сумарні обсяги наданих кредитів включають усі вимоги й операції, як балансові, так і позабалансові. Важливим є запобігання зловживанням у кредитуванні споріднених осіб (як у балансі, так і поза балансом), тому цей процес передбачає ефективний моніторинг, а саме вживання належних заходів для контролю і зменшення ризиків, а також виконання обов'язкової умови — списання таких наданих кредитів відбувалося згідно зі стандартними принципами і процесами. У цьому процесі суттєвим критерієм є виконання умови того, що кредити спорідненим особам не можуть надаватися на більш сприятливих умовах, ніж відповідні кредити неспорідненим особам. Принципами визначено, що органи нагляду повинні відстежувати наявність у банків відповідних принципів та процесів для визначення, оцінювання, моніторингу й контролю ризику країни та ризику переказу під час здійснення міжнародної діяльності з кредитування й інвестування.

Особливим також є підтримання банками адекватних резервів для відшкодування втрат за такими ризиками, як ринковий ризик, ризик ліквідності, операційний ризик, процентний ризик у банківській книзі. Незалежні функції внутрішнього аудиту і перевірки мають відповідати встановленим вимогам для визначення додержання процедур контролю, а також чинних законів і нормативно-правових актів. На нашу думку, цей принцип тісно пов'язаний з боротьбою з фінансовими зловживаннями на світовому рівні, яка була розпочата у грудні 1988 р. документом "Запобігання використанню банківської системи у злочинних цілях з метою відмивання брудних грошей". Тому згідно з цим документом та правилами BCBS органи нагляду повинні пересвідчитись у тому, що банки мають належні принципи, процедури і правила, які сприяють установленню високих етичних і професійних стандартів у фінансовому секторі

та запобігають навмисному чи ненавмисному використанню банку для здійснення злочинної діяльності. Визначено, що для досягнення успіху в цьому питанні та з метою забезпечення виконання вимог критеріїв Базельського комітету органи банківського нагляду повинні співпрацювати зі спеціальними компетентними органами.

Принципами визначено, що система ефективного банківського нагляду має концентруватися на увазі до її безпеки, надійності та стабільності, що вимагає від наглядових органів належного розуміння операцій, здійснюваних кожним окремим банком та групою банків, а також банківською системою загалом. Складовими ефективної системи банківського нагляду є певні форми виїзного та безвиїзного нагляду, а також регулярні контакти з керівництвом банків. На підставі проведення виїзних перевірок або залучення зовнішніх експертів відбувається проведення перевірки вірогідності інформації, яка подається до органів нагляду на підставі збору, розгляду й аналізу статистичної та іншої звітності банків на неконсолідованій і консолідованій основі.

Основними засобами впливу з боку органів нагляду з застосування своєчасних виправних дій щодо банків є відкликання банківської ліцензії або надання рекомендацій щодо її відкликання. Визначено, що важливим елементом банківського нагляду є здатність органів нагляду наглядати за банківською групою на консолідованій основі, проводячи адекватний моніторинг, і там, де це потрібно, застосовуючи відповідні пруденційні норми щодо всіх аспектів діяльності, що здійснюється групою у міжнародному масштабі. Заслуговує на увагу один із суттєвих критеріїв, якій полягає в тому, що орган нагляду повинен мати повноваження на перевірку всіх видів діяльності банківської групи як у межах країни, так і за кордоном. Орган нагляду також повинен здійснювати нагляд за закордонною діяльністю банків, зареєстрованих у його країні. У цьому питані заслуговують на увагу базові 40 рекомендацій FATF, які були підготовлені в 1990 р. як ініціатива щодо протидії протиправному використанню фінансових систем особами, які відмивають гроші, отримані від реалізації наркотиків.

Важливою рисою консолідованого нагляду є те, що потрібна співпраця та обмін інформацією між органами нагляду країни походження та різними іншими органами нагляду. Органи банківського нагляду повинні вимагати здійснення іноземними банками операцій у відповідній країні з додержанням тих самих стандартів, які застосовуються до національних установ відповідно до методологічних роз'яснень до цих принципів. Тому, на нашу думку, принципи ефективного банківського нагляду взаємопов'язані з корпоративними принципами. Корпоративні принципи формують основу ефективного корпоративного управління для безпечного й надійного функціонування банків, а також визначають важливість управління ризиками як частину загальної структури корпоративного управління банку, сприяючи підвищенню ефективності діяльності різних його підрозділів, а також ефективності їх контрольних функцій. Це також пов'язано з тим, що було виявлено випадки неправомірних дій, які випливають з неправильного продажу фінансових продуктів роздрібним та діловим клієнтам, порушення національних та міжнародних правил (податкових правил, правил боротьби з відмиванням грошей, антитерористичних правил, економічних санкцій тощо), маніпулювання фінансовими ринками, наприклад, маніпулювання процентними ставками.

На нашу думку, для ефективного впровадження належного корпоративного управління в Україні потрібні відповідні нормативно-правові та інституціональні засади, що окреслені в основних принципах і визначаються типи ризиків, які банки готові взяти на себе з метою досягти своїх стратегічних цілей бізнес-плану. Такими основними підходами відповідно до корпоративних принципів, є: risk appetite framework, risk appetite statement, potential risk, risk culture, risk management framework, risk limits, profile risk.

Risk appetite framework (RAF) — це загальний підхід, якій охоплює політику, процеси, контроль та системи, через які встановлюється та контролюються апетит ризику. Це набір правил, які впливають на апетит ризику через його обмеження та описують ролі й обов'язки тих, хто здійснює нагляд за

впровадженням та моніторингом RAF. Останній розглядає матеріальні ризики для банку, а також його репутаційні ризики, які повинні координуватися зі стратегію банку.

Risk appetite statement (RAS) – це письмове положення про апетит ризику, яке являє собою сукупний рівень всіх типів ризиків, які банк зможе взяти або уникнути, щоб досягти своїх бізнес-цілей. Це положення включає кількісні показники щодо заробітку, капіталу, заходів ризику, ліквідності.

Potential risk – це максимальна кількість ризиків, які банк може взяти з урахуванням своєї бази капіталу, управлінських та контрольних можливостей, а також його регуляторних обмежень.

Risk culture – це норми взаємовідносин в банку, які пов'язані з усвідомленням ризику, управлінням ризиками та контролем, який формує рішення щодо ризиків. Культура ризику впливає на рішення керівництва та діяльність службовців, а також впливає на ризики, які вони беруть на себе.

Risk Management Framework – це частина загальної структури корпоративного управління, система, через яку рада та керівництво встановлюють та ухвалюють рішення щодо стратегії та підходу до ризику банку, формулюють і контролюють додержання апетиту ризику в загальній стратегії банку, а також визначають, вимірюють, управляють та контролюють ризики.

Risk limits – це специфічні кількісні заходи або обмеження, базовані, наприклад, на перспективі припущення, що виділяють сукупний ризик банку для бізнес-напрямків, юридичних осіб як доречні, конкретні категорії ризиків.

Risk Management – це процеси, створені для забезпечення всіх суттєвих ризиків та пов'язаних з ними ризиків концентрації, які визначаються, вимірюються, обмежуються, контролюються, пом'якшуються, та для повідомлення про своєчасність і комплексність.

Profile Risk - це оцінка балансу валового ризику, який формується й об'єднуються всередині та між усіма відповідними категоріями ризику на основі поточного або перспективного підходу.

Згідно з наведеними ключовими підходами формуються принципи сучасного корпоративного управління, які є основою світового банківського нагляду. У рамках загальної структури корпоративного управління рада відповідає за нагляд за сильною структурою управління ризиками, тому принцип загальної відповідальності Правління дозволить колегії та вищому керівництву виконувати свої обов'язки та сприяти ефективному прийняттю рішень. Ефективна структура управління ризиками передбачає, як уже зазначалося, сильну культуру ризику, добре розвинутий апетит ризику, сформульований у рамках Risk Appetite Statement (RAS). Наступні принципи відповідають обов’язкам членів правління, які повинні бути кваліфікованими та відповідати своїм посадам. Вони мають розуміти свою роль нагляду та корпоративного управління та вміти виносити обґрунтоване, об'єктивне судження щодо справ банку. Керівництво повинно здійснювати й управляти діяльністю банку відповідно до бізнес-стратегії, апетиту ризику, винагороди та іншої політики, яка затверджена правлінням. Одним серед важливих принципів є принцип управління ризиками. Основні функції управління ризиками повинні включати: виявлення суттєвих індивідуальних, сукупних та виникаючих ризиків; оцінку цих ризиків та вимірювання впливу на них банків. Великі, складні та міжнародно активні банки та інші банки, базовані на їхньому профілі ризику та вимогах місцевого управління, повинні мати старшого керівника (CRO) з загальною відповідальністю за функцію управління ризиками банку. В цьому контексті, важливим є визначення ризиків, моніторинг і контроль. Банки повинні мати точні внутрішні та зовнішні дані, щоб вони могли визначати, оцінювати та пом'якшувати ризики, ухвалювати стратегічні ділові рішення та визначати адекватність капіталу та ліквідності.

Рада та керівництво банку повинні приділяти особливу увагу якості, повноті та точності даних, що використовуються для ухвалення рішень щодо ризику.

Існують інструменти, такі як зовнішні кредитні рейтинги або зовнішньо закуплені моделі ризиків та дані, котрі можуть бути корисними як матеріали для більш всеосяжної оцінки, ефективні підходи до ідентифікації та вимірювання ризиків у дочірніх банках та філіях. Проте, можуть існувати національні закони, які звільняють дочірні компанії від деяких вимог до нагляду на окремому рівні, якщо ці дочірні банки є відповідальними за оцінку своїх ризиків. Якщо адекватних процесів управління ризиками не існує, новий продукт, послуга, бізнес-лінія або відносини з третіми сторонами або основні операції повинні бути відкладені, доки банк не зможе належним чином упорядкувати цю діяльність. Також слід провести процес оцінювання ризиків та продуктивності стосовно до початкових прогнозів та адаптацію відповідного управління ризиками відповідно до нових завдань бізнесу. Ефективна структура управління ризиками залежить від надійної комунікації в банку щодо ризиків як у всій організації, так і через звітування до ради та вищого керівництва. Такий постійний процес спілкування про завдання ризик-менеджменту, включаючи стратегію ризику в усьому банку, є ключовим принципом культури сильного ризику. Сильна культура ризику повинна сприяти поінформованості про ризики та заохочувати відкрите спілкування та виклик щодо взяття ризиків у організації, а також з боку ради директорів та вищого керівництва.

Принцип формування відповідальності за наглядом банку полягає встановленні правлінням функції додержання та затвердження політики банку для ідентифікації, оцінки, моніторингу, звітності та консультування щодо додержання ризику. На нашу думку, такий підхід формує незалежну функцію додержання, яка є ключовим компонентом другої лінії захисту банку. Ця функція відповідає також за те, щоб банк працював цілком та відповідно до чинних законів, правил і внутрішньої політики.

Сутність принципу формування внутрішнього аудиту банку детально прописана в документі Базельського комітету “Про функцію внутрішнього аудиту банку”, яким визначено, що ефективна функція внутрішнього аудиту являє собою

третю лінію захисту в системі внутрішнього контролю. Це забезпечує незалежну гарантію ради директорів та вищого керівництва щодо якості та ефективності внутрішнього контролю, управління ризиками та систем управління процесів банку, тим самим допомагаючи правлінню та керівництву захищати їх організацію та її репутацію.

Підґрунтям банківського нагляду, на нашу думку, є принцип розкриття інформації та прозорість. Це один з важливих принципів, який був сформульований Базельським комітетом ще в 1998 р. у документі “Enhancing bank transparency”, де визначалося, що керівництво банку має бути прозорим для своїх акціонерів, вкладників, інших відповідних зацікавлених сторін та учасників ринку. Тому розкриття інформації має включати суттєву інформацію про цілі банку, організаційні й управлінські структури та політику банку. Роль нагляду є ключовим принципом, оскільки, Рада та керівництво банку є відповідальними за управління банком, а наглядові органи повинні оцінювати їх ефективність у цьому плані.

Таким чином, основою формування ефективного банківського нагляду в Україні є Принципи ефективного банківського нагляду та корпоративні принципи, які тісно переплітаються та створюють підґрунтя для стабільної банківської діяльності. Тому, на нашу думку, дослідження досвіду світового банківського нагляду та інструментів слід розглядати в площині основних принципів ефективного банківського нагляду.

Висновки до розділу 5

1. Банківська система України потребує від національного регулятора забезпечення прозорості в проведенні бізнесу на основі видання інструкцій,

рекомендацій, які б регулювали ризик-менеджмент та запобігали банкрутству банків.

На наш погляд, існують реальні проблеми реалізації цих планів, оскільки, як показує досвід зарубіжних країн, проекти втілення Базельських стандартів для банків дуже складні та витратні. Ускладнення процесу регулювання впливає на ускладнення проведення банківського бізнесу, особливо в умовах девальвації гривні та тотального банкрутства банків. Тому, існує великий сумнів, що в умовах кризи фінансової та банківської системи знайдуться ресурси для запровадження нових стандартів Базельського нагляду. Крім того, за останні роки не велося ніякої підготовчої роботи до запровадження стандартів Базельського комітету, зокрема Базель II та Базель II, які є проміжними для втілення Базель III. Існує стара система нормативів, яка дозволяє мінімізувати витрати на ризик-менеджмент для керівництва банків, оскільки управління ризиками є формальним процесом виконання нормативів. Банківська система України потребує від національного регулятора забезпечення прозорості в проведенні бізнесу шляхом видання інструкції, рекомендацій, які б регулювали ризик-менеджмент та запобігали банкрутству банків. Аналіз еволюції світових систем банківського нагляду показує, що особливості історичного й економічного розвитку країни впливають на побудову системи банківського нагляду. Досвід країн Центральної, Східної Європи та США в застосуванні стандартів банківського нагляду демонструє, що згідно з міжнародними принципами ефективна система банківського нагляду повинна мати цілі, операційну незалежність, прозорість, надійність, ресурсну базу. Це питання є дуже актуальним для банківської системи України.

Основними викликами 2015-2016 років в цьому напрямку були наступні:

- непрозора структура власності. Дослідження показали, що 44 банка з 90 в 2015 році мали порушення нормативу обсягу операцій з пов’язаними особами;
- застарілі підходи до оцінки власників та менеджерів;

- необхідність встановлення правил для допуску на посади менеджерів в банківській системи (заборона керівників ліквідованих банків займати посади менеджерів в банках);
- необхідність переходу від формального підходу до ризик-орієнтовного підходу в банківський діяльності та зокрема в нагляді.

Для Базельського підходу характерно застосування внутрішніх банківських моделей розрахунку кредитного ризику (IRB-approach), які банки розробляють самостійно, а відповідно до практики України, НБУ розробляє чіткі правила, тобто встановлює основні параметри логістичної моделі.

Базельський підхід – це концепція того, як і в якому обсязі порахувати (сформувати) капітал, порахувавши потенційні ризики (кредитний ризик, ринковий ризик, операційний ризик). Оцінити кредитний ризик – це зрозуміти скільки сформувати капіталу під цей ризик. Відповідно до Постанови № 315, основним є сформувати резерви під ризики. Тобто в цьому контексті Положення не співпадає з основними вимогами Базель II та Базель III.

2. В Україні досі існує стара система нормативів, яка дозволяє мінімізувати витрати на ризик-менеджмент для керівництва банків, тому що управління ризиками є формальним процесом виконання нормативів,

Оскількі відповідно до Концепції розвитку фінансової системи, Україна задекларувала перехід до Базельських стандартів – Базель II та Базель III, то необхідним є удосконалення діючої Постанови № 351 шляхом дозволу банкам самостійно розробляти моделі оцінки кредитного ризику, проводити стрес-тестування, а також валідацію цих моделей один раз на рік, як це вимагає Базельський Комітет. Діюча концепція Постанови №351 не дає шансу наблизитися до стандартів БазельII та БазельIII.

3. Дозволити банкам вдосконалювати практики ризик-моделювання Наприклад - прогресивним є застосування моделей “big data”, що основуються на великих об’ємах інформації та належать до сімейства алгоритмів, які входять до галузі машинного навчання. Це метод адаптивного градієнтного підсилення або екстремального градієнтного підсилення.

4. За оцінками експертів в Україні існують жорсткі підходи до оцінки та інструментів капіталу. Наприклад, відсутні гібридні інструменти. Але введення стандарту обліку IFRS9 поступово змінює психологію розрахунку резервів. Основні елементи розрахунку стають схожими на Базельські стандарти – це показники PD, LGP, EAD. Змінюється також підхід до класифікації фінансових інструментів: це інструменти, що оцінюють амортизаційну вартість та інструменти, що оцінюють справедливу вартість. Кожен з інструментів має оцінку знецінення на підставі кредитного ризику.

5. У країнах ЄС запроваджено з 1 січня 2016 року буфер консервації (0,625%) з поступовим збільшенням до 2,5% на 1 січня 2019 року. В Україні буфер консервації відповідно до Інструкції № 368 буде активовано з 1 січня 2020 року на рівні 0,625.

6. Законодавством України та нормативними актами НБУ України не передбачено застосування інструментів ДК 1 рівня при настанні тригерної події. Тригерна подія – це зменшення показника достатності ОК 1 рівня нижче ніж 5.125%, або іншого значення (понад 5,125%), що визначено банком у відповідних положеннях та договорах. В країнах ЄС до ДК 1 рівня включаються безстрокові інструменти, основна сума яких при настанні тригерної події повинна бути списана або конвертована в інструменти ОК 1 рівня. Після кризи 2008 року країни Центральної Європи (Велика Британія, Швейцарія) почали застосовувати такі інструменти.

Незважаючи на те, що методика оцінки ризику, яка в свій час отримала назву Value at risk (Var), має вже достатньо довгу історію застосування в фінансовому секторі західних країн, проблема практичного застосування VaR в Україні залишається вельми актуальним, особливо в контексті задекларованих регулюючими органами намірів впровадження передових практик регулювання адекватності капіталу в банківському секторі. На сьогодні в банківський системі України відсутні вимоги регулятора щодо застосування методики оцінки ризиків VaR, а також на те, що практика використання банками цієї методики не досліджувалася. Зокрема, залишаються проблемними питання дослідження

впливу методики на управлінські рішення банку (до цього часу не відомо в яких банках, які види та як часто використовується, а також які наслідки цієї методики на банківський менеджмент). Тому, актуальним є необхідність роз'яснень по використанню цієї методики з метою надання рекомендацій регулятору для формулювання нормативних вимог для банків по використанню VaR. Досвід банківської системи України свідчить про те, що не контрольованість застосування методики VaR впливає на її загальний стан.

Національний банк України розробив проект Положення про управління ризиками в банках України. Цим положенням Національний банк зобов'язав банки використовувати методику VaR для оцінки ринкового ризику. Поруч з цим Національний банк вимагає оцінювати Settlement risk та Presettlement risk, які також пов'язані з ринковим ризиком. У вітчизняній науковій літературі залишається мало досліджень, які присвячені практичному застосуванню в фінансах та зокрема в банківській справі методики VaR. Тому продемонстровано практичні аспекти застосування різних моделей VaR на даних валютного курсу НБУ за 2016 рік і першої половини 2018 року та зроблено висновки. Практичне застосування методик показує, що методики VaR виступають сучасними інструментами оцінки ринкових ризиків, але з розширенням бази даних параметри моделей повинні уточнюватися в комбінації з економічним методом. Для цього необхідним є проведення моніторингу та bek- тестування.

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автора [230; 231; 232; 236; 238].

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано розв’язання наукової проблеми щодо розроблення теоретико-методологічних основ дослідження та розкриття концептуальних засад становлення систем банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи, комплексне дослідження ключових детермінант трансформації систем банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи, а також обґрунтування стратегічних напрямів розвитку банківського нагляду в Україні, що дозволило зробити такі висновки:

1. Завданням сучасної системи банківського нагляду є уособлення ідей ризик-менеджменту в глобальному масштабі: створення такого набору правил, обмежень і вимог для банків окремої банківської системи, які б стримували надмірне зростання ризиків і тим самим не шкодили загальному фінансовому здоров’ю банківського середовища. Однак, умови вільного пересування капіталу та постійне поглиблення глобальної економічної конкуренції створюють виклик для систем банківського нагляду в окремих країнах. Надмірні та негнучкі інструменти нагляду можуть як успішно запобігати виникненню системних криз, так і сповільнювати економічне зростання, стримувати ринкову конкуренцію і перешкоджати інвестиціям. Тому, важливим для банківського нагляду є усвідомлення своєї ролі сприяти економічному зростанню, яке приймає активну участь у вдосконаленні засобів регулятивного впливу відповідно до викликів і загроз банківських систем країн Центральної та Східної Європи.

2. Координація ініціатив банківського нагляду призвела до зростання впливу макропруденційної політики на фінансову систему, яка зосереджена на інструментах аналізу та контролю ризиків фінансової стабільності, а основним завданням такої політики стало виявлення розбіжності між циклічними та структурними ризиками фінансової стабільності, а також розробка та вдосконалення інструментів, які спрямовані на підвищення стійкості фінансових установ таких, як: коефіцієнт левериджу, коефіцієнти ліквідності, додаткові

вимоги до капіталів системно важливих банків, формування капіталів на підставі внутрішньої оцінки ризиків банку.

3. Досвід подолання кризових явищ в банківських системах країн Центральної та Східної Європи показує, що тільки за умов комбінації макропруденційних заходів та запровадження Європейських регуляторних ініціатив можливе їх подолання. Компетентним органом макропруденційного нагляду за фінансовою системою та кризовим управлінням є Комітет з фінансової стабільності, який при виконанні своїх завдань співпрацює з Європейською радою з системного ризику. Метою такої концепції є спонукання банків та органів нагляду приділяти велику увагу другій компоненті (процедурі нагляду) та третій компоненті (ринкова дисципліна), оскільки встановлення мінімальних вимог до капіталу повинно супроводжуватися контролем органів нагляду за такими оцінками. Розкриття інформації (схильність до ризиків й оцінка ризиків, складові частини резервного капіталу, інформація щодо величини капіталу, який резервується під кредитний, ринковий та операційний ризики) відповідно до третьої компоненти дозволяє ринковій дисципліні ефективно доповнювати перші дві компоненти.

4. Фінансові кризи останніх років виявили потребу в удосконаленні практик та методик банківського нагляду, які стосуються управління ризиками щодо формування більш високого рівня достатності капіталу. Необхідним стало введення інформаційних систем управління, моделей ризиків і більш жорстких процедур, які б дозволили визначати й об’єднувати ризики та ризикові галузі за всіма напрямками діяльності банків. Сьогодні основним нормативним положенням, який має вплив на світову банківську систему, є Угода про капітал 2006 р.(Базель ІІ). Ця угода враховує просування в галузі фінансових інновацій і технологій управління ризиками та потребує від банків застосування механізму управління ризиками в масштабі банку, де рівень достатності капіталу відповідає структурі ризиків.

5. Загальноприйнятним підходом у ризик-менеджменті є те, що концептуальні питання управління ризиками слід розглядати крізь призму

методологічних розробок, ухвалених міжнародним банківським співтовариством в Базельських угодах. Максимально враховані коментарі та доповнення банкірів різних країн втілені в документах Базель II та Базель III, які доповнили попередні редакції угоди — Базель I. Базель II та Базель III були розроблені, насамперед, для банківських систем розвинених країн, тому вони слабо калібровані за характеристиками для країн, що розвиваються. Це потребує запровадження додаткових ресурсів у макропруденційне регулювання країн Центральної та Східної Європи, особливо в навички моделювання, технології, зберігання даних.

6. Правила Базель II пропонують принциповий перехід від розрахунку виключно достатності капіталу до оцінки його з урахуванням управління ризиками в банках за такими трьома основними напрямами-компонентами, як: мінімальні вимоги до капіталу — капітал банку з відповідними вирахуваннями не може бути меншим за 8% від активів, зважених на відповідні коефіцієнти ризиків; контроль з боку нагляду — оцінка і контроль достатності капіталу повністю покладаються на банки. Наглядові інститути покликані здійснювати контроль за тим, наскільки ефективно здійснюються внутрішні контрольні процедури за оцінкою ризиків в банку; ринкова дисципліна — розкриття банком фінансової інформації, її прозорість. Зазначені компоненти є взаємодоповнюючими і жодну з них не можна розглядати чи використовувати окремо від інших.

7. У своїй діяльності банки стикаються з різними видами ризиків, які відрізняються між собою за місцем і часом виникнення, сукупністю зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на їх рівень, за способом аналізу ризиків і методами їх оцінювання. Важливими в регулюванні ризиків є рекомендації Базельського комітету щодо способів підрахунку кредитного ризику: стандартизований метод — припускає поділ активів банку на певні групи ризику відповідно до рейтингів прийнятних рейтингових агентств, визнаних національними наглядовими органами; метод, що базується на внутрішніх рейтингах, на внутрішній банківській оцінці ключових компонентів ризику; операційного ризику - розрахунок потреби в капіталі для його покриття може здійснюватися за допомогою одного з трьох підходів: 1) базовим індикативним,

який базується на зовнішніх рейтингах; 2) стандартизованим, який базується на визначенні капіталу за кожною з бізнес-ліній банку з використанням коефіцієнтів покриття капіталом; 3) удосконаленим, за якого розмір необхідного капіталу розраховується на підставі розроблених банками внутрішніх систем вимірювання ризику.

8. Регулювання та нагляд банківської діяльності, яке базується на новій переглянутій системі правил і стимулів (Базель III) дає можливість більш ефективного досягнення цілей пруденційного нагляду. Цей підхід є стимулом для банків, щоб поліпшити їх методи управління і методи вимірювання ризиків, у тому числі, можливо, для прийняття рішення про скорочення розмірів капіталу, яке вони зобов'язані провести. Нова система також забезпечує більше конкурентне поле діяльності банків завдяки розширенню діяльності і гармонізації їх методів, підвищуючи роль ринкової дисципліни та формулюючи конкретні вимоги щодо розкриття інформації.

9. Сучасний стан розвитку систем банківського нагляду відбувається в умовах зростання Fin-tech компаній, які потенційно можуть виступати драйверами системного ризику, а його регулювання на локальному і глобальному рівні є питанням внеску в загальну фінансову стабільність. Посилення засобів регулювання вбачається у створенні банками окремих стратегій кібернетичного захисту, різноманітних форм тестування до кібернетичних ризиків і сертифікації форм захисту, а також запровадження консолідованого банківського нагляду шляхом імплементацій однакових норм та вимог до регулювання фінансової діяльності як банків, так і Fin – tech компаній.

10. Value at Risk є методом економічної вартості, який вимірює потенційну втрату ринкової вартості внаслідок коливань валютних курсів. При розрахунку VaR для аналізу ризику портфеля та взаємозв’язків між статтями портфеля можна використовувати такі статистичні методи, як: розподіл імовірностей, стандартні відхилення та матриці варіації-коваріації. Показник Value at Risk вимірює очікувані максимальні втрати від валютного ризику із заданим рівнем довіри. Підхід Value at Risk використовує три основні методи: аналітичний метод

варіації-коваріації, метод історичного моделювання та метод Монте Карло. Найбільш поширеним методом для оцінки ринкового ризику є Value at Risk, розрахований із використанням методу історичного моделювання.

11. Сучасна концепція оцінки внутрішнього капіталу банку містить усі процедури та заходи банку для забезпечення відповідної ідентифікації та оцінки ризиків; відповідного рівня внутрішнього капіталу щодо профілю ризику банку; застосування відповідних систем управління ризиками; подальшого розвитку відповідних систем управління ризиками. Відповідно до цієї концепції планування капіталу полягає у визначення компонентів капіталу для покриття ризиків. Методологічний підхід для визначення капіталу угоди Базель II базується на понятті економічного капіталу, або внутрішнього капіталу (вимога про мінімальний капітал на основі основних ризиків активів та операцій банку).

12. Банківський нагляд у системі Національного банку України має достатній рівень незалежності, але під час фінансової кризи окреслилися питання, які свідчать про наявність кризової ситуації в банківський системі України, тому пріоритетними завданнями системи банківського нагляду є трансформація підходів відповідно до вимог щодо капіталу, ліквідності та суверенних ризиків. Ускладнення процесу регулювання, який відбувається останнім часом, впливає на ускладнення проведення банківського бізнесу, особливо в умовах девальвації гривні та тотального банкрутства банків.

13. Важливим аспектом банківського нагляду в Україні є відповідність стандартів бухгалтерського обліку міжнародним стандартам: Нормотворчою радою IASC International Board of Accounting Standards було розроблено міжнародні стандарти обліку фінансових активів IFRS9 замість міжнародних стандартів IFRRS39. Оскільки стандарт складається з двох основних частин: перша стосується визнання вартості активу в момент його придбання (його оцінка), друга – це оцінка активу в наслідок його знецінення (втрата вартості),- то увага банківського нагляду повинна приділятися ризик-менеджменту, як набору спеціальних елементів оцінки вартості після знецінення, а також розрахунку резервів під знецінення.

14. Банківська система України потребує від національного регулятора забезпечення прозорості в проведенні бізнесу, шляхом видання інструкції, рекомендацій, які б регулювали ризик-менеджмент та запобігали банкрутству банків. Таким положенням, наприклад, могло б стати положення про підсилення регуляторних вимог до управління ризиками в банках задля наближення до найкращих світових стандартів ризик-менеджменту. Основними складовими таких вимог є: запровадження систем управління ризиками та звітності, введення внутрішньобанківських документів по управлінню ризиками, запровадження інформаційних систем по управлінню ризиками та звітності, запровадження моделей та інструментів оцінки ризиків, проведення стрес-тестування. Це можливо тільки завдяки зміни Закону «Про банки та банківську діяльність», поступового запровадження етапів імплементації рекомендацій Базельського Комітету та інших світових фінансових організацій, які повинні мати стимулюючий ефект.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Павлюк О.О. Актуальні проблеми світової банківської системи. *Соціально-економічні підсумки 2014 року: реалії та перспективи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 26-27 груд. 2014 р. Львів: ЛЕФ, 2014. Ч. 1. С. 108-111.

2. Павлюк Е.А. К вопросам актуальности банковского регулирования. *Проблемы эффективного управления государством*: материалы XXIX Междунар. научн. конф. Грузія, 2018. С. 81–82. (0,08д.а.).

3. Ugeux G. International finance regulation : the quest for fi nancial stability. New Jersey: Wiley finance, 2014. 238 c.

4. Трансформация кадров. Банковский работник будущего : глобальный прогноз для банковского сектора на 2016 год. 2016. URL:https://www.ey.com/bankingtalent. (дата звернення: 18.05.2018).

5. Barth J.R., Caprio G. Bank Regulation and Supervision: What Works Best? *BIS*. 2002. URL: https://www.bis.org/bcbs/events/b2ealev.pdf. (дата звернення: 18.05.2018).

6. Benjamin J. Financial Law. Oxford, 2008. 750 c.

7. Kotz D. H. Financial regulation and compliance : how to manage competing and overlapping regulatory oversight. New Jersey, 2015.

8. Dale R., Wolfe S. The regulation of international banking: structural issues. Massachusetts: Handbook of International Banking, 2003. 795 c.

9. Llewellyn D. T. Some lessons for bank regulation from recent financial crises. Massachusetts: Handbook of International Banking, 2003. 795 c.

10. Heffernann S. Modern Banking. West Sussex: John Wiley & Sons Ltd, 2005.

11. Siclari D. Italian Banking and Financial Law. Hampshire, 2015. 240 c.

12. Millon Cornett M., Saunders A. Financial institutions management : a risk management approach. New York: McGraw-Hill/Irwin, 2005. 896 c.

13.Wernz J. Bank Management and Control Strategy, Capital and Risk Management. Berlin, 2014.

14. Турбанов А., Тютюнник А. Банковское дело:операции, технологии, управление. Москва: Альпина Паблишерз, 2010. 682 с.

15. Организация деятельности центрального банка: ученик / Г.Г. Фетисов, О. И. Лаврушин, И.Д. Мамонова. Изд. 2е. Москва, 2007. 432 с.

16. Бровкина Н.С. Банковский надзор и перспективы его развития в России : диссертация ... кандидата экономических наук : 08.00.10 / Сарат. гос. соц.- эконом. ун-т. Саратов, 2008. URL: http://diss.rsl.ru/?menu=disscatalog/. (дата звернення: 24.02.2018).

17. Foundations of banking risk:an overview of banking,banking risks,and risk-based banking regulation / R. Apostolik, C. Donohue, P. Went. New Jersey, 2009. 267 с.

18. Putnis J. The banking regulation review. London: The Lawreviews, 2017. 633 с.

19. Global Banking Regulation & Supervision: What Are the Issues and What Are the Practices? J. Barth, J. Gan, D. Nolle. 2003. URL: http://www.ckgsb.edu.cn/Userfiles/doc/BARTHnolle%20gan_bood.pdf. (дата звернення: 24.02.2018).

20. Herring R. J., Carmassi J. The Structure of Cross-Sector Financial Supervision. *Financial Markets, Institutions & Instruments*. 2008. №1. С. 51–76.

21 Evolving Banking Regulation. *KPMG InternatIonal*. 2015. URL: www.kpmg.com. (дата звернення: 03.03.2018).

22. Wymeersh E. The structure of financial supervision in Europe: About single, twin peaks and multiple financial supervisors. *European Business Organization Law Review*. 2006. №8. С. 237–306..

23. Организация банковского надзора / Национальный банк Республики Беларусь. 2018. URL: https://www.nbrb.by/system/supervisorg. (дата звернення: 24.02.2018).

24. До питань регуляторної політики та нагляду / Незалежна асоціація банків України. 2016. URL: https://nabu.ua. (дата звернення: 24.02.2018).

25. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 р. № 679-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. С. 238.

26. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. С. 30.

27. Банківський нагляд: навч. посіб. / Міщенко В. та ін. І Київ, 2004. С. 47-48.

28. Національний Банк України: основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності. / О.С. Любунь, В.С. Любунь, І.В. Іванець. Київ, 2004. С. 208-210.

29. Орлюк О.П. Банківське право: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 376 с.

30. Банківський нагляд: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. І. Грушко, С. М. Лаптєв, К. Є. Раєвський. Київ, 2004. 264 с.

21. Рогова Н. Деякі теоретичні аспекти державного регулювання банківської діяльності. *Економіка України*. 2004. №4. С. 36–39.

32. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету. Івано-Франківськ: Снятин: ПрутПринт, 2008. С. 21-38.

33. Коваленко В.В. Банківський нагляд: навч. посіб. Суми : УАБС НБУ, 2007. 262 с.

34. Д'яконова І. І. Банківський нагляд і регулювання: світовий досвід. *Актуальні проблеми економіки*. 2007. № 12(78). С. 84–95.

35. Moenjak T. Central Banking. Theory and Practice in Sustaining Monetary and Financial Stability. Singapore: John Wiley & Sons, 2014. P.7.

36. Andenas M., Chiu I. The Foundations and Future of Financial Regulation Governance for Responsibility. New York: Routledge, 2014. 556 p.

37. Villett A. The economic theory of risk and insuranse. 1951. URL: https://www.casact.org/pubs/forum/91wforum/91wf469.pdf. (дата звернення: 24.02.2018).

38. Alexander C. Market Risk Analysis. Chichester, UK : John Wiley and Sons, Ltd, 2008. 449 p.

39. Middleton P. Generally Accepted Risk Principles. London : Coopers and Lybrand, 1996. 228 p.

40. Грюнинг Х. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском / пер. с англ. Москва : Весь мир, 2007. 304 с.

41. Кредитний ризик комерційного банку : навч. посіб. / В. В. Вітлінський, О. В. Пернарівський, Я. С. Наконечний, Г. І. Великоіваненко. Київ, 2000. 251 с.

42. Старостіна А. О., Кравченко В.А. Ризик-менеджмент: теорія та практика : навч.посіб. Київ, 2004. 200 с.

43. Райс Т., Койли Б. Финансовые инвестиции и риск / пер.с англ. Киев, 1995. С. 10.

44. Шокун В.В., Пилипенко Л.П. Про питання вдосконалення фінансової системи України. *Фінанси України*. 1997. С. 22.

45. Грідчіна М. В. Фінансовий менеджмент : курс лекцій. Київ : МАУП, 1999. 34 с.

46. Базилевич В. Страховий ринок України. Київ : Знання, 1998. 215 с.

47. Принципи управління ризиком процентної ставки / Базельський комітет з питань банківського нагляду. 1997. URL: www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36993. (дата звернення: 14.05.2018).

48. Павлюк О.О. Сучасні світові стандарти банківського регулювання та їх імплементація в Україні : монографія. Київ: КНЕУ, 2018. 288 с.

49. Глобальний фінансовий розвиток: тенденції, технології, регулювання: монографія / О.М. Мозговий, Т.О. Фролова, О.О. Павлюк та ін. Київ, 2017. 782 с.

50. Risk Management in the Polish Financial System A Systemic Approach / K. Raczkowski, M. Noga, J. Klepacki. New York: PALGRAVE MACMILLAN, 2015. 276 p.

51. Міжнародні фінанси : навч. посіб. / О.М. Мозговий, О.О. Павлюк та ін. Київ, 2015. 515 с.

52. Міжнародна економіка : навч. посіб. / В.Є.Сахаров, В.С.Будкін, О.О. Павлюк та ін. Київ, 2007. 432 с.

53. Banking and Capital Markets: New International Evidence / E. J. Kane, L. Blenman, H. Black. Singapore : World Scientific Publishing Co, 2010. 444 p.

54. Павлюк О.О. Досвід міжнародних фінансових інститутів щодо оцінки екологічних та соціальних ризиків при кредитуванні корпоративних клієнтів. *Стратегія розвитку України*. 2014. № 1. С. 169-173. (0,3 д.а.).

55. First Council Directive 77/780/EEC of 12 December 1977 on the coordination of the laws, regulations and administrative provisions relating to the taking up and pursuit of the business of credit institutions. URL: www.eur-lex.ruropa.eu/legal-content. (дата звернення: 14.05.2018).

56. Павлюк О.О. Предмет банківського нагляду в глобальному фінансовому просторі. *Причорноморські економічні студії* (Index Copernicus, Google Scholar). 2018. № 35. Ч. 2. С. 12-16. (0,2 д.а.).

57. Dodd–Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act. / United States Congress. 2010. URL: www.gpo.gov/fdsys/pkg/BILLS-111hr4173enr/pdf/BILLS-111hr4173enr.pdf. (дата звернення: 14.05.2018).

58. Павлюк О.О. Сучасні аспекти банківського нагляду. *Зовнішня політика і дипломатія: український і світовий досвід*: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф., 23 груд. 2015 р. Київ: ДАУ при МЗС України, 2015. С. 167-168. (0,1 д.а.).

59. Second Council Directive 89/646/EEC of 15 December 1989 on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to the taking up and pursuit of the business of credit institutions and amending Directive 77/780/EEC. URL: www.eur-lex.ruropa.eu/legal-content. (дата звернення: 14.05.2018).

60. Павлюк О.О. Активізація навчального процесу при викладанні курсу “Міжнародні фінанси”. *Удосконалення змісту та форм організації навчального процесу відповідно до міжнародних стандартів*: зб. матеріалів наук.-метод. конф., 2-4 лют. 2005р. Київ: КНЕУ, 2005. Т. 2. 236 с. (0,08 д.а.).

61. Павлюк О.О. Особливості врегулювання проблеми міжнародного подвійного оподаткування. *Міжнародна інтеграція та інформаційне суспільство*: матеріали наук. конф., 20 жовт. 2005 р. Київ: Науково-дослідний інститут міжнародних відносин НАУ, 2005. 157 с. (0,08 д.а.).

62. Павлюк О.О. До сучасних поглядів на проблематику міжнародного фінансового менеджменту. *Модернізація стратегій економічного розвитку в умовах глобальної нестабільності*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 22-23лист. 2012 р. Київ: КНЕУ, 2012. 531 с. (0,2д.а.).

63. DeLarosiere J. The high-level group on financial supervision in the EU chaired by Jacques de Larosiere. Brussels, 25 february 2009. URL: www.ec.europa.eu/interal_market/finances/docs/de-larosiere_report_en.pdf. (дата звернення: 14.05.2018).

64. Базельський комітет банківського нагляду. Міжнародна конвергенція виміру капіталу та стандартів капіталу (Базель II). URL: http://www.bis.org. (дата звернення: 14.05.2018).

65. Міжнародні фінанси: навч. посіб. /О.М. Мозговий, Т.Є. Оболенська, О.О. Павлюк та ін. Київ, 2005. 504 с.

66. Павлюк О.О. Базель III : актуальність та проблеми запровадження. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії* (Google Scholar). 2016. Вип. 5(05). С. 31–35.

67. An evaluation of the international FinTech sector / EY. 2016. URL: www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/502995/UK_FinTech. (дата звернення: 09.11.2018).

68. DIRECTIVE 2007/64/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on payment services in the internal market amending / Official Journal of the European Union. 2007. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32007L0064&from=EN2007/ 64/EC. (дата звернення: 14.05.2018).

69. Хаммер М., Чампи Дж. Реинжиниринг корпорации. Манифест революции в бизнесе. СПб., 1999. С. 138–151.

70. Глобальный прогноз для банковского сектора на 2016 год. Трансформация кадров / EY. 2016.

71. Lagarde C. MFI/CFP Policy Roundtable on the future of financial regulation / International Monetary Fund, Washington DC, April17. URL: http://www.imf.org. (дата звернення: 14.05.2018).

72. Draghi M. Hearing at the Committee on Economic and Monetary Affairs of the European Parliament: Introductory statement by Mario Draghi, President of the ECB / European Central Bank, 25 April 2012. URL: www.ecb.europa.eu/press/key/date/2012/html. (дата звернення: 14.05.2018).

73. Directive 2013/36/EU on access to the activity of credit institutions and the prudential supervision of credit institutions and investment firms (CRD IV) / The European Parliament and the Council. 2006. URL: http://ec.europa.eu/finance/bank/regcapital/legislation-in-force/index_en.htm. (дата звернення: 14.05.2018).

74. Regulation (EU) No 575/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on prudential requirements for credit institutions and investment firms and amending Regulation (EU) No 648/2012 (Text with EEA relevance) / The European Parliament and the Council. 2006. URL: http://ec.europa.eu/finance/bank/regcapital/legislation-in-force/index_en.htm. (дата звернення: 14.05.2018).

75. Directive 2014/59/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 establishing a framework for the recovery and resolution of credit institutions and investment firms / The European Parliament and the Council. 2006. URL: http://ec.europa.eu/finance/bank/regcapital/legislation-in-force/index_en.htm. (дата звернення: 14.05.2018).

76. Майєр Дж., Олесневич Д. Міжнародне середовище бізнесу: Конкупенція та регулювання у глобальній економіці / пер.з англ. Київ, 2002. Розд. 4.

77. Міжнародна конвергенція виміру капіталу та стандартів капіталу: нові підходи / Базельський комітет з банківського нагляду. 2004. С. 9.

78. Redrawing the lines: FinTech's growing influence on Financial Services / PwC. 2017. URL: www.pwc.com/jg/en/issues/redrawing-the-lines-fintechs-growing-influence-on-the-financial-services-2017.html. (дата звернення: 14.05.2018).

79. An evaluation of the international FinTech sector / EY. 2016. URL: www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/502995/UK_FinTech. (дата звернення: 25.01.2019).

80. Directive 2009/14/EC of the European Parliament and of the Council of 11 March 2009 amending Directive 94/19/EC on deposit guarantee schemes as regards the overage level and the payout delay. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-conten. (дата звернення: 25.01.2019).

81. Summary of consolidated statistics, by nationality of reporting bank / BIS. 2017. URL: https://www.google.com.ua. (дата звернення: 25.01.2019).

82. Gross domestic product 2016 / World Bank. 2016. URL: http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf. (дата звернення: 25.01.2019).

83. Lo A. W. The Gordon Gekko Effect: The Role of Culture in the Financial Industry / Federal Reserve Bank of New York Economic Policy Review. 2016. URL: www.newyorkfed.org/research. (дата звернення: 25.01.2019).

84. Павлюк О.О. Сучасні тенденції розвитку світової банківської системи. *Науковий вісник Херсонського державного університет*. *Сер. Економічні науки* (Index Copernicus, Google Scholar). 2014. Вип. 9. Ч. 4. С. 22-25. (0,2 д.а.).

85. Evans H. Plumbers and Architects: A Supervisory Perspective on International Architecture / Financial Services Authority Occasional Paper, January. 2000. URL: www.fsa.gov.uk. (дата звернення: 25.01.2019).

86. Dudley W. Enhancing Financial Stability by Improving Culture in the Financial Services Industry / Federal Reserve Bank of New York. 2014. URL: http://www.newyorkfed.org/newsevents/speeches/2014/dud141020a.html. (дата звернення: 19.10.2018).

87. Commission Delegated Regulation (EU) 2017/590 of 28 July 2016 supplementing Regulation (EU) No 600/2014 of the European Parliament and of the Councilwith regard to regulatory technical standards for the reporting of transactions to competent authorities / THE EUROPEAN COMMISSION. 2016. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-

content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2017.087.01.0449.01.ENG. (дата звернення: 19.10.2018).

88. Directive 2014/65/EU of the european parliament and of the council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU / The European Parliament And Of The Council. 2014. URL: www.a-tvp.si/Documents/directive2014_65_uct.pdf. (дата звернення: 19.10.2018).

89. Neuberger D. Mikroökonomik der Bank. München: Verlag Vahlen, 1998. 240 p.

90. Börner C.J. Treu und redlich? Eine explorative Bewertung qualitativer Bankenregulierung. Rektor der der Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf (Hrsg.): Jahrbuch 2003. Duisburg, 2003. S. 335-352.

91. Васюренко О.В. Банківські операції: навч.посіб. Вид. 3-тє. Київ:Т-во «Знання», КОО, 2002. 255 с.

92. Фабоцци Ф.Дж. Управление инвестициями / пер.с англ. Москва : ИНФРА-М, 2000. 932 с.

93. European union. The banking regulation reviuw / J. Putnis, T. Fosh, E. Bradley. London: Law reviews, 2017. C. 117.

94. Christophers B. Banking Across Boundaries. Placing Finance in Capitalism / Brett Christophers. – Chichester: John Wiley & Sons, Ltd., 2013. – 248 c.

95. Сутормiна В.М. Фінанси зарубіжних крпорацій: підруч. Київ: КНЕУ, 2004. 566 с.

96. Мировые финансы / Максимо В. Энг, Френсис А. Лис, Лоуренс Дж. Мауер. / пер.с англ. Москва: ДеКА, 1998. 768 с.

97. Dodd–Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act / United States Congress. 2010. URL: www.gpo.gov/fdsys/pkg/BILLS-111hr4173enr/pdf/BILLS-111hr4173enr.pdf. (дата звернення: 21.04.2017).

98. Организация работы в банках: в 2-х том. / Диана МакНоттон, Дональд Дж.Карлсон и др. / пер.с англ. Москва, 2002. 336 с.

99. Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and

Directive 2011/61/EU / The European Parliament and of the council. 2014. URL: www.a-tvp.si/Documents/directive2014_65_uct.pdf. (дата звернення: 21.04.2017).

100. The Performance of International Joint Ventures: A Study of the Merchant Banking Industry in Singapore / A. Alford, P. Healy, N. Hwa. *Journal of Corporate Finance*. 1998. № 4. С. 31–52.

101. Фабоцци Ф. Дж. Рынок облигаций: Анализ и стратегии. Изд. 2-е, испр. и доп. / пер. с англ. Москва: Альпина Бизнес Букс, 2003. 656 с.

102. Cull R., Peria M. Foreign Bank Participation in Developing Countries: What Do We Know About the Drivers and Consequences of this Phenomenon? *World Bank Policy Research*. 2010. № 5398. P. 2–4.

103. World Investment Report 2004: The Shift Towards Services, United Nations, New York and Geneva / UNCTAD. 2004. P. 102–104.

104. Foreign banks in China / Price water house Coopers. 2011. URL: http://pwccn.com/webmedia/doc/634442705425169010_fs_foreign_banks_china_jun2011.pdf. (дата звернення: 21.04.2017).

105. Мозговий О., Субочев О. Сутність та розвиток доктрини ісламських фінансів. *Економіка України*. 2018. № 1. С. 72–75.

106. Thorniley D. Global Economic Outlook / Global Business Consulting. 2017. P. 3.

107. Дериг Ханс-Ульрих. Универсальный банк- банк будущего. Финансовая стратегия на рубеже века / пер.с нем. Москва: Международные отношения, 2001. P. 25.

108. Павлюк О.О. Сучасні парадигми міжнародного банківського регулювання. *Причорноморські економічні студії* (Index Copernicus, Google Scholar). 2017. Вип. 17. С. 11-17.

109. Банківські ризики: теорія та практика управління: монографія / Л.О. Примостка, О.В. Лисенок, О.О. Чуб та ін. Київ, 2008. 456 с.

110. Press release / European Central Bank. 2013. URL: www.bankingsupervision.europa.eu/press/pr/date/2013/html/index.en.html. (дата звернення: 19.06.2018).

111. Molyneux P. Banking in the UK. The Palgrave Handbook of European Banking / Philip Molyneux. London: Palgrave Macmillan, 2016. 503 p.

112. Валютный рынок и валютное регулирование: учеб. пособ. / под. ред. И.Н. Платоновой. Москва: БЕК, 1996. 475 с.

113. Beck T., Casu B. The Palgrave Handbook of European Banking. London, 2016. 691 p.

114. Siclari D. Italian Banking and Financial Law Vol IV, Crisis Management Procedures, Sanctions, Alternative Dispute Resolution Systems and Tax Rules. London: Palgrave Macmillan, 2015. 240 p.

115. Павлюк О.О. Основні аспекти банківського регулювання Італії. *Інфраструктура ринку* (Index Copernicus). 2018. № 16. URL: http://www.market-infr.od.ua/uk/16-2018. (0,25 д.а.). (дата звернення: 05.03.2018).

116. Лукасевич И.Я. Анализ финансовых операций: методы, модели, техники вычислений. Москва:Финансы, ЮНИТИ, 1998. 400 с.

117. Павлюк О.О. Розвиток систем банківського нагляду в країнах Центральної Європи. *Причорноморські економічні студії* (Index Copernicus, Google Scholar). 2018. № 26. С. 26–33. (0,4 д.а.).

118. Павлюк О.О. До сучасного стану банківського нагляду та регулювання в Україні. *Модернізація та суспільний розвиток економіки держави та регіонів:* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 травня 2018 р. Київ: Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського. (0,08 д.а.).

119. Вэйтилингем Ромеш. Руководство по использованию финансовой информации Financial Times. Москва:Финансы и статистика, 1999. 400 с.

120. DIRECTIVE 2009/14/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL establishing a framework for the recovery and resolution of credit institutions and investment firms and amending Council Directives 77/91/EEC and 82/891/EC, Directives 2001/24/EC, 2002/47/EC, 2004/25/EC, 2005/56/EC, 2007/36/EC and 2011/35/EC and Regulati / European Parliament and the Council. 2012. URL: http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2012/0280/COM_COM(2012)0280_EN.pdf. (дата звернення: 05.03.2018).

121. Evolving Banking regulation: from design to implementation / KPMG InternatIonal. 2015.

122. Redrawing the lines: FinTech's growing influence on Financial Services / PwC. 2017. URL: www.pwc.com/jg/en/issues/redrawing-the-lines-fintechs-growing-influence-on-the-financial-services-2017.html. (дата звернення: 05.03.2018).

123. Смирницкий Г.Б., Чиркин А.Н. Оценка бизнеса: основы, инструментарий, практика. Киев, 2013. 312 с.

124. Standard TLAC holdings Amendments to the Basel III standard on the definition of capita / Basel Committee on Banking Supervision. 2016. URL: https://www.bis.org/bcbs/publ/d387.pdf. (дата звернення: 05.03.2018).

125. Синявский Н.Г. Оценка бизнеса: гипотезы, инструментарий, практические решения в различных областях деятельности. Москва: Финансы и статистика, 2004. 240 с.

126. An evaluation of the international FinTech sector / EY. 2016. URL: www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/502995/UK_FinTech. (дата звернення: 11.07.2018).

127. Directive 2007/64/EC of the European Parliament and of the council on payment services in the internal market amending / Official Journal of the European Union. 2007. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32007L0064&from=EN2007/ 64/EC. (дата звернення: 11.07.2018).

128. Мозговий О., Павлюк О. Регуляторне середовище у розвитку світової банківської системи. *Міжнародна економічна політика* (Ulrichsweb™ Global Serials Directory, Google Scholar, Index Copernicus, Advaced Science Index, EBSCO, Scientific Indexing Services, CiteFactor, DOAJ, WorldCat, OAJI). 2017. № 1(26). С. 28-45. (1,06 д.а., особисто автору – 0,8 д.а.: аналіз особливостей світового регуляторного середовища).

129. Analysis of the banking sector perforance in Bosnia and Herzegovina, Montenegro and Serbia before and after the global financial crisis / A. Bošnjak, A. Hassan, K. James. *Economics*. 2017. № 2. С. 83–101.

130. Киреев А. Международная экономика. Москва,1999. Ч. II. Гл.5.

131. Павлюк О. Розвиток систем банківського нагляду в країнах Східної Європи. *Науковий вісник Ужгородського університету* (CrossRef, Index Copernicus, РІНЦ, Google Scholar). 2018. № 1. С. 356–363. (0,25 д.а.).

132. Павлюк Е. К основным элементам мировой системы банковского регулирования. *Прогресс*. 2017. № 7. С. 55–58. (0,25д.а.).

133. The Group of Banking Supervisors from Central and Eastern Europe. Review / BSCEE. 2016. URL: www.bscee.org/bins/BSCEE_Review_2016_tcm23-59045.pdf. (дата звернення: 11.07.2018).

134. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 06.12.2016 № 1774-VIII / Верховна Рада україни. 2017. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1774-19. (дата звернення: 11.07.2018).

135. Мозговий О., Павлюк О. Розвиток банківського нагляду та регулювання України в контексті світового досвіду. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту* (Index Copernicus, Google Scholar). 2018. № 20. С. 198–206. (0,6 д.а., особисто автору – 0,3д.а.: дослідження сучасних особливостей регуляторного середовища банків в Україні).

136. Guide on the approach for the recognition of institutional protection schemes (IPS) for prudential purposes / ECB. 2016. URL: https://www.bankingsupervision.europa.eu/ecb/pub/pdf/institutional_protection_guide.en.pdf. (дата звернення: 11.07.2018).

137. Павлюк О.О. Досвід зарубіжних країн в застосуванні банківського нагляду та регулювання. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. *Сер. Економічні науки*. 2015. Вип. 22. Ч. 3. С. 206-112. (0,25 д.а.).

138. Haentjens M., de Gioia-Carabellese P. European Banking and Financial Law. Abingdon: Routledge, Taylor & Francis Group, 2015. 800 p.

139. Timothy W. Koch, MacDonald S. Scott. Bank management. USA: Thomson Higher Education, 2006. 562 p.

140. Strengthening the resilience of the banking sector — consultative document / The Basel Committee on Banking Supervision. 2009. URL: www.bis.org/publ/bcbs164.htm. (дата звернення: 11.07.2018).

141. Павлюк О.О. Вплив положень Базель 1,2 на практики управління ризиками. *Стратегія розвитку України*. 2015. №1. С. 103-107. (0,3д.а.).

142. Consultative document Monitoring indicators for intraday liquidity management / Basel Committee of Banking Supervision. URL: www.bis.org/publ/bcbs164.htm. (дата звернення: 11.07.2018).

143. Consultative document Revisions to the Basel Securitisation Framework / Basel Committee of Banking Supervision. 2012. URL: www.bis.org/publ. (дата звернення: 11.07.2018).

144. Consultative Document Pillar 3 disclosure requirements — consolidated and enhanced framework / Basel Committee of Banking Supervision. 2016. URL: www.bis.org/publ. (дата звернення: 11.07.2018).

145. Consultative Document Operational risk — Revisions to the simpler approaches / Basel Committee of Banking Supervision. 2014. URL: www.bis.org/publ. (дата звернення: 11.07.2018).

146. Saunders A., Altman E. An analysis and critique of the BIS proposal on capital adequacy and ratings. *Journal of Banking and Finance*. 2001. № 1. P. 25–46.

147. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: монографія :у 2 т. / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк, О.О. Павлюк та ін. Київ,2006. Т. 1. 816 с. (1,1 д.а., особисто автору – 0,8 д.а.: п.п. "Роль інновацій на валютному ринку України" - тенденції валютного ринку та особливості моніторингу валютного курсу; п.п. "Застосування сучасних кількісних моделей оцінки кредитного ризику позичальника" – світова практика застосування скорингових моделей).

148. Дэниелс Джон Д., Радеба Ли Х. Международный бизнес: внешняя среда и деловые операции / пер.с англ. Изд. 6-е. Москва, 1994. 784 с.

149. Павлюк О.О. NSFR як важлива складова частина передового міжнародного стандарту ліквідності. *Причорноморські економічні студії* (Index Copernicus, Google Scholar). 2017. № 13. С. 13–17. (0,2 д.а.).

150. Павлюк О.О. Застосування методу конкретних ситуацій під час розв'язання педагогічних завдань у викладанні дисципліни "Міжнародні фінанси". *Навчальні інновації та їхній вплив на якість університетської освіти:* матеріали науково-метод. конф., 29 січня 2003 р. Київ. КНЕУ.(0,1д.а.).

151. The high-level group on financial supervision in the EU chaired by Jacques de Larosiere / Report. Brussels, 25 february 2009. URL: www.ec.europa. (дата звернення: 28.11.2018).

152. Четыркин Е.М. Финансовая математика: учебник. Изд. 2-е. Москва: Дело, 2002. 400 с.

153. Lagarde C.MFI/CFP Policy Roundtable on the future of financial regulation International Monetary Fund, Washington DC, April 17. URL: http://www.imf.org. (дата звернення: 28.11.2018).

154. Credit Institutions, Ownership and Bank Lending in Transition Economies. The Palgrave Handbook of European Banking / R. Haselmann, P. Wachtel, J. Sobott. London: Palgrave Macmillan, 2016. P. 623.

155. Herman Van Rompuy. Towards a Genuine Economic and Monetary Union. Speech at the Peterson Institute for International Economics / Washington DC, 12. URL: www.consilium.europa.eu/uedocs/cms. (дата звернення: 28.11.2018).

156. Вітлінський В.В. Кредитний ризик комерційного банку: навч. посіб. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2000. 251 с.

157. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения: учебник / под ред. Л.Н. Красавиной. Изд. 2-е. Москва: Финансы и статистика, 2000. Гл. 8.

158. Мишкін Фредерік С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / пер.с англ. Київ, 1998. 963 с.

159. Боди Зви, Мертон Роберт. Финансы / пер.с англ. Москва, 2003. Гл. 2.

160. Directive 2013/36/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on access to the activity of credit institutions and the prudential supervision of credit institutions and investment firms, amending Directive 2002/87/EC and repealing Directives 2006/48/EC and 2006/49/EC Text with EEA relevance / The European Parliament and the Council. 2006. URL: http://ec.europa.eu/finance/bank/regcapital/legislation-in-force/index_en.htm. (дата звернення: 16.01.2018).

161. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: монографія / за ред. Лук’ яненнка Д.Г. Київ: КНЕУ, 2001. 538 с.

162. Principles for Sound Liquidity Risk Management and Supervision 2008. URL: http://www.bis.org/publ/bcbs144.htm. (дата звернення: 16.01.2018).

163. Павлюк О. Щодо особливостей нагляду в банківській діяльності. *Наука та інновації як основні шляхи вдосконалення економічного потенціалу країни*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Львів. 2016. С. 8–9. (0,1 д.а.).

164. Group of Governors and Heads of Supervision announces higher global minimum capital standards / Basel Committee on Banking Supervision. 2010. URL: https://www.bis.org/press/p100912.pdf. (дата звернення: 16.01.2018).

165. The EU role in the framework of international financial, monetary and regulatory institutions and bodies / European Parliament. 2016. URL: http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P8-TA-2016-0108+0+DOC+PDF+V0//EN. (дата звернення: 16.01.2018).

166. Risk Management in the Polish Financial System A Systemic Approach / K. Raczkowski, M. Noga, J. Klepacki. New York: Palgrave Macmillan, 2015. 255 p.

167. Supervision Overview About the Basel Committee Basel III Implementation of the Basel standards Publications.Press releases Speeches Events Newsletters Working Papers Comments by BCBS Contact BCBS Committee on the Global Financial System Committee on Payme / Basel Committee on Banking Supervision. 2016. URL: http://www.bis.org/bcbs/publ/d362.htm. (дата звернення: 16.01.2018).

168. Reducing variation in credit risk-weighted assets — constraints on the use of internal model approaches — consultative document / Bank for international settlement. 2016. URL: https://www.bis.org/bcbs/publ/d362.htm. (дата звернення: 16.01.2018).

169. Consultative Document. Review of the Credit Valuation Adjustment Risk Framework / Basel Committee of Banking Supervision. 2015. URL: https://www.bis.org/bcbs/publ/d325.pdf. (дата звернення: 22.01.2018).

170. Reducing variation in credit risk-weighted assets — constraints on the use of internal model approaches / Basel Committee of Banking Supervision. 2016. URL: https://www.bis.org/bcbs/publ/d362.htm. (дата звернення: 22.01.2018).

171. Operational risk — Revisions to the simpler approaches / Basel Committee of Banking Supervision. 2015. URL: http://www.bis.org/publ/bcbs291.pdf. (дата звернення: 22.01.2018).

172. Standardised Measurement Approach for operational risk — consultative document / Bank for international settlement. 2016. URL: https://www.bis.org/bcbs/publ/d355.htm. (дата звернення: 22.01.2018).

173. Regulatory Consistency Assessment Programme (RCAP) Basel III Regulatory Consistency Assessment Programme (RCAP) / Basel Committee of Banking Supervision. 2013. URL: http://www.bis.org/publ/bcbs264.htm. (дата звернення: 25.01.2018).

174. Guiding Principles on the Internal Total Loss-Absorbing Capacity of G-SIBs (‘Internal TLAC’) / FSB. 2017. URL: http://www.fsb.org/publications/. (дата звернення: 25.01.2018).

175. A framework for dealing with domestic systemically important banks / Basel Committee of Banking Supervision. 2012. URL: http://www.bis.org/publ/bcbs233.htm. (дата звернення: 25.01.2018).

176. Regulatory Technical Standards on minimum requirement for own funds and eligible liabilities (MREL) / EBA. 2014. URL: https://www.eba.europa.eu/regulation-and-policy/recovery-and-resolution/regulatory-technical-standards-on-minimum-requirement-for-own-funds-and-eligible-liabilities-mrel-/-/regulatory-

activity/consultation-paper;jsessionid=543B41CBA5D76912F40B4EED384B702E. (дата звернення: 29.01.2018).

177. World Bank Group report URL: https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/1215. (дата звернення: 25.01.2018).

178. Директива Ради (88/361/ЄЕС) «Щодо імплементації статті 67 Договору» / Рада ЄС. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_182. (дата звернення: 24.01.2018).

179. Павлюк О.О. Вплив коефіцієнта LCR на контроль за банківською ліквідністю. *Економіка та суспільство* (Index Copernicus, CiteFactor, ESJI, SIS). 2016. № 7. 2016. URL: http://economyandsociety.in.ua. (0,4 д.а.). (дата звернення: 10.11.2017).

180. Павлюк О.О., Павлюк Є.Д. Вимоги міжнародних фінансових організацій щодо оцінки екологічних та соціальних ризиків при проведенні банками пасивних інвестиційних стратегій. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Економічні науки* (Index Copernicus, Google Scholar). 2014. Вип. 5. Ч. 1. С. 93-96. (0,2 д.а., особисто автору – 0,18 д.а.: дослідження вимог світових фінансових організацій до операцій банків).

181. Энциклопедия финансового риск-менеджмента / под ред. А.А. Лобанова, А.В. Чугунова. Изд. 2-е, перераб. и доп. Москва: Альпина Бизнес Букс, 2005. 878 с.

182. Павлюк О.О. Сучасні підходи в ризик менеджменті банків. *Глобальні та національні проблеми економіки* (Index Copernicus). 2016. № 10. URL: http://global-national.in.ua/archive/10-2016/22.pdf. (0,3д.а.). (дата звернення: 10.03.2017).

183. Кредитний ризик комерційного банку / В.В. Вітлінський, О.В. Пернарівський, Я.С. Наконечний, Г.І. Великоіваненко. Київ : Т-во «Знання», 2000. 251 с.

184. Павлюк О.О. Сучасні аспекти концепції ризик менеджменту банків. *Фінанси, бухгалтерський облік та підприємництво: національні особливості та*

світові тенденції: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., 18-19 берез. 2016 р. Київ: ГО"Київський економічний науковий центр", 2016. С. 13-15. (0,1 д.а.).

185. Павлюк О.О. До особливостей управління банківськими ризиками при кредитуванні. *Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики*: зб. тез доп., 24 квітн. 2014 р. Київ: ДАУ при МЗС УКраїни, 2014. 160 с. (0,08д.а.).

186. Yoshiko C.S. Financial Ratios as Predictors of Bankruptcyin Japan: An Empirical Research / Cindy Shirata Yoshiko. 2012. URL: www.researchgate.net/publication/228604054_Financial_ratios_as_Predictors. (дата звернення: 24.10.2017).

187. Choosing Bankruptcy Predictors Using Discriminant Analysis / B. Back, T. Laitinen, K. Sere. 1996. URL: http://dl.acm.org/citation.cfm?id=893339. (дата звернення: 24.01.2018).

188. Altman E. I. Revisiting credit scoring models in a Basel 2 environment 2002. URL:http://pdfs.semanticscholar.org/9899/c671599ca41a1310d9b5e0ed5a3953c930f0.pdf. (дата звернення: 24.01.2018).

189. Supervisory framework for the use of 'backtesting' in conjunction with the internal models approach to market risk capital requirements / Basel Committee on Banking Supervision. 1996. URL: http://www.bis.org/publ/bcbs22.htm. (дата звернення: 03.02.2017).

190. Павлюк О.О. Основи управління банківським операційним ризиком. *Ефективна економіка* (Index Copernicus, Google Scholar). 2015. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4683. (0,25 д.а.). (дата звернення: 24.01.2018).

191. Павлюк О.О. Політика управління валютним ризиком банку. *Вчені записки*. 2014. № 16. С. 192-198. (0,4 д.а.).

192. Павлюк О.О., Черкезюк Д.В. Стан та перспективи розвитку ринку боргових фінансових інструментів України в умовах глобальної фінансової нестабільності. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. *Сер. Економічні науки* (Index Copernicus, Google Scholar). 2014. Вип. 5. Ч. 1. С. 96-99.

(0,2 д.а., особисто автору – 0,1д.а.:дослідження сучасної структури ринку боргових фінансових інструментів).

193. Павлюк О.О. До основних аспектів моніторингу валютного курсу. *Реструктуризація глобального простору:історичні імперативи та виклики*: зб. тез доп. 23 квітн. 2015 р. Київ: ДАУ при МЗС України, 2015. С. 102-103. (0,08 д.а.).

194. Jorion P. Value at risk. The new benchmark for managing financial risk. USA: The McGraw-Hill Companies, 2007. 602 p.

195. Alexander C. Market Models. Chichester : John Wiley and Sons, Ltd, 2002. 494 p.

196. Choudhry M. An introduction to value-at-risk. 2006. 171 p.

197. Міжнародна конвергенція виміру капіталу та стандартів капіталу: нові підходи / Базельський комітет з банківського нагляду. 2006 URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v1551500-06. (дата звернення: 14.05.2017).

198. Найт Ф. Риск, неопределенность и прибыль / пер. с англ. Москва: Дело, 2003. 360 с.

199. Malz A. Financial Risk Management: models, history and institutions. 2011. P. 104.

200. Zvarych R., A. Mokiy, N. Naumenko. The alterglobal vector of «a network society» development. *Economic security at risks: findings from the digitalization of National economy*: collective monograph / edited by: Olexandr Vlasiuk, Olga Ilyash, Magdalena Osinska, Liubov Smoliar, Osman Yildirim. Vol. 5. Bydgoszcz, Poland: University of Economy in Bydgoszcz, Publishing House, 2019. P. 16-35.

201. Павлюк О.О., Павлюк Є.Д. Щодо окремих аспектів застосування історичного підходу VaR. *Актуальні проблеми економіки* (Index Copernicus, EBSCOhost, Ulrichsweb Global Serials Directory, EconLit, Cabell's Directories of Publishing Opportunities, Google Scholar, ProQuest ABI/Inform). 2016. № 11. (0,4д.а., особисто автору - 0,3д.а.:дослідження методів оцінки VaR).

202. Павлюк О.О., Павлюк Є.Д. Застосування сучасних кількісних моделей оцінки кредитного ризику позичальника. *Ринок цінних паперів України*. 2005.

№ 11-12. С.74-80. (0,3 д.а., особисто автору 0,2 д.а.: дослідження рис кількісних методів).

203. Павлюк О.О. Роль інновацій на валютному ринку. *Міжнародна економіка*. 2003. Вип. 39. С. 322-329. (0,4 д.а.).

204. Markowitz H.M. Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investment. New York : Wiley, 1959.

205. Black F., Scholes M. The pricing of options and corporate liabilities. *Journal of Political Economy*. 1973. Vol. 81. No. 3. P. 637–659.

206. Enterprise Risk Management — Integrated Framework / The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. 2004. URL: www.coso.org/Pages/erm-integratedframework.aspxrequirements. (дата звернення: 24.01.2018).

207. Consultation Paper Application of the Supervisory Review Process under Pillar 2 / Committee of European Banking Supervisors. 2005. URL: www.eba.europa.eu/documents/10180/37070/CP03-second1.pdf. (дата звернення: 02.06.2017).

208. Internal Capital Adequacy Assessment Process (ICAAP) / Moody's Analytics Risk Management Services. URL: www.moodys.com/sites/products/ProductAttachments/ICAAP.pdf. (дата звернення: 20.04.2017).

209. The Internal Capital Adequacy Assessment Process (ICAAP) and the Supervisory Review and Evaluation Process (SREP) / Bank of England. 2017. URL: www.bankofengland.co.uk/pra/Documents/publications/ss/2017/ss3115update.pdf. (дата звернення: 17.03.2018).

210. Guidelines on common procedures and methodologies for the supervisory review and evaluation process (SREP) / European Banking Authority. 2014. URL: http://www.eba.europa.eu/documents/10180/935249/EBA-GL-2014-13+(Guidelines+on+SREP+methodologies+and+processes).pdf. (дата звернення: 11.02.2018).

211. Auswirkungen von Basel III auf die Tourismusfinanzierung in Österreich. URL:http://www.fma.gv.at/cms/basel2//attachments/4/5/9/CH0337/CMS1143491030150/2_lf_icaa1.pdf. (дата звернення: 13.03.2018).

212. Павлюк О.О. Застосування методу конкретних ситуацій під час розв'язання педагогічних завдань у викладанні дисципліни "Міжнародні фінанси". *Навчальні інновації та їхній вплив на якість університетської освіти*: зб. матеріалів наук.-метод. конф., 29 січн. 2003 р. Київ: КНЕУ, 2003. 200 с. (0,4 д.а.).

213. Klaassen P., van Eegher I. Economic capital:how it works and what every manager needs to know. London : Elsevier Inc., 2009. 289 p.

214. Халл Д. К. Опционы, фьючерсы и другие производные финансовые инструменты. Москва: Вильямс, 2007. С. 398.

215. Foundations of banking risk: an overview of banking, banking risks, and risk-based banking regulation / R. Apostolik, C. Donohue, P. Went. New Jersey: JohnWiley & Sons,Inc, 2009. 236 p.

216. Hull J.C. Risk management and financial institutions. New Jersey, 2015. 699 p.

217.Сигел Э. Практическая бизнес-статистика. Москва: Вильямс, 2000. 315 с.

218. Final Report of the IIF Committee on Market Best Practices: Principles of Conduct and Best Practice Recommendations / Institute of International Finance. 2008. URL:https://www.iif.com/system/files/iif_final_report_of_the_committee_on_market_best_practices.pdf. (дата звернення: 13.03.2016).

219. Principles for sound stress testing practices and supervision / Basel Committee on Banking Supervision. 2009. URL: http://www.bis.org/publ/bcbs155.pdf. (дата звернення: 26.08.2017).

220. Stress Testing by Large Financial Institutions: Current Practice and Aggregation Issues / Bank for international settlement. 2000. URL: http://www.bis.org/publ/cgfs14.htm. (дата звернення: 26.08.2017).

221. Principles for Sound Liquidity Risk Management and Supervision / Basel Committee on Banking Supervision. 2008. URL: http://www.bis.org/publ/bcbs144.htm. (дата звернення: 26.08.2017).

222. Павлюк Е. Современные подходы оценки достаточности капитала банка. *Modern Science*. 2017. №6. С. 23–29. (0,25д.а.).

223. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23 лютого 2012 року N 4452-VI. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/445217. (дата звернення: 26.08.2017).

224. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку : Закон України від 16.07.2015 № 629-VIII. URL: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/629-19. (дата звернення: 26.08.2017).

225. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Постанова НБУ № 368. 2001. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01. (дата звернення: 26.08.2017).

226. Щодо форм статистичної звітності про дотримання банками лімітів відкритої валютної позиції: Лист НБУ від 27.11.2009 № 13-210/7706-22038. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v2203500-09. (дата звернення: 26.08.2017).

227. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України та встановлення лімітів відкритої валютної позиції банку: Постанова НБУ від 12.08.2005 № 290. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0946-05. (дата звернення: 26.08.2017).

228. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: Постанова НБУ від 12.08.2004 № 361. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04. (дата звернення: 26.08.2017).

229. Про додаткові заходи щодо діяльності банків: Постанова від 11.10.2008 N 319 / Правління Національного банку України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0319500-08. (дата звернення: 08.05.2016).

230. Павлюк О.О. Еволюція банківського нагляду в Україні. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління.* 2018. №3. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/14_2018/06.pdf. (0,4д.а.). (дата звернення: 16.03.2018).

231. Павлюк О. Щодо стану банківського нагляду та регулювання в Україні. *Innovative economy: processes, strategies,technologies* : International Scientific Conference, January 27th, 2017. Kielce**,** 2017. С. 43–44. (0,2 д.а.).

232. Павлюк О.О. Вплив регуляторного середовища на управління активами і пасивами банку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Міжнародні економічні відносини та світове господарство* (Google Scholar). 2017. № 12. Ч. 2. С. 60-64. (0,3 д.а.).

233. Перспективи розвитку світової економіки: Бюллетень МВФ від 19 січня 2016 року. URL: www.imf.org/external/index.htm. (дата звернення: 26.08.2017).

234. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: затв. постановою Правління НБУ від 18.06.2015 № 391. URL: www.bank.gov.ua/doccatalog. (дата звернення: 09.07.2017).

235. Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні: Постанова НБУ від 02.06.2009 № 315. URL:http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v01045000-04. (дата звернення: 26.08.2017).

236. Павлюк О.О. Щодо перспектив розвитку банківського нагляду в Україні. *Сучасні концепції управління економічним розвитком країни*: зб. тез наук. робіт учасників Всеукр. наук.-практ. конф., 22-23 січн. 2016 р. Одеса: ЦЕДР, 2016. Ч. 1. С. 19-21. (0,1 д.а.).

237. Павлюк О.О. Особливості бальної системи оцінки знань студентів та досвід її використання при викладанні курсу “Міжнародні фінанси”. *Методичні та практичні аспекти застосування та розвитку системи контролю знань в університеті*: зб. матеріалів наук.-метод. конф., 26 січн.-3 лют. 2004 р. Київ: КНЕУ, 2004. 321 с. (0,08 д.а.).

238. Павлюк О.О. До сучасних аспектів банківського регулювання в Україні. *Перспективи та пріоритети розвитку економічної системи в умовах*

нестабільності: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпро, 2018. С. 19-22 (0,1 д.а.).

239. Про затвердження Положення про організацію внутрішнього аудиту в банках України: Постанова правління НБУ від 10.05.2016 № 311. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0311500-16. (дата звернення: 26.08.2017).

240. International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing / International Internal Audit Standards Board (IIASB). 2017. URL: https://global.theiia.org/standards-guidance/mandatory-guidance/pages/standards.aspx. (дата звернення: 19.11.2018).

241. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб: Закон України від 02.03.2015 № 218-VIII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/218-19/paran102#n102. (дата звернення: 26.08.2017).

242. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб від 23.02.2012 № 4452-VI / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4452-17/page. (дата звернення: 03.09.2016).

243. Про встановлення переліку інформації, що підлягає обов'язковому опублікуванню банками України: Постанова Правління Національного банку України від 15.02.2018 № 11 / НБУ. URL: https://bank.gov.ua/document/download?docId=64531765. (дата звернення: 16.12.2018).

244. Міжнародне оподаткування: навч.-метод. матеріали до вивчення дисципліни. Магістерські програми. Міжнародна економіка: Програма "Міжнародний облік і аудит". 2004-2005 навч. рік / кол. авт. під кер. О.М. Мозгового. Київ, 2004. 313 с. (0,4д.а.).

245. Павлюк О., Осика О. Особливості врегулювання проблеми міжнародного подвійного оподаткування. Міжнародна інтеграція та інформаційне суспільство: матеріали наук. конф. Київ. 2005. С. 68–72.(0,3д.а., особисто автору – 0,2д.а: вплив подвійного оподаткування на стан платіжного балансу).

246. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах: Постанова Правління Національного банку України від 11.06.2018 № 64. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18. (дата звернення: 16.12.2018).

247. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: Постанова НБУ від 30.06.2016 № 351. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16. (дата звернення: 16.12.2018).

248. Сардак С.Е., Сухотеплий В.Т. Періодизація та прогноз глобальної динаміки розвитку людських ресурсів. *Економічний часопис-XXI*. 2013. № 3-4. С. 3 – 6.

249. Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу: Постанова Правління НБУ від 17.08.2012 №346 / Верховна Рада України. URL:https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1590-12. (дата звернення: 29.04.2017).

250. Про здійснення оцінки стійкості банків та банківської системи України: Постанова Правління НБУ від 22.12.2017 №141 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0141500-17. (дата звернення: 22.09.2018).

ДОДАТКИ

Додаток А

Аналіз систем банківського нагляду країн Центральної та Східної Європи

	Основні елементи систем банківського нагляду країн Центральної та Східної Європи			
Країни	***Правове середовище банківського нагляду***	**Регулятори**	**Інструменти**	**Вимоги**
1	**2**	**3**	**4**	**5**
Albania	Закон “On recovery and resolution of banks in the Republic of Albania” (2016), Directive 2014/59/EU of the European Parliament and of the Council. SSM(2014)	Bank of Albania, Supervision Department(2014)	Regulation “On electronic payment instruments”,Regulation “On Capital Adequacy Ratio”,Regulation “On licensing, organization, activity and supervision of foreign exchange bureaus"	CAR =16,6%, (Базель I). Підготовка до БазельII
Armenia	Закон “Republic of Armenia Law on Banks and Banking”	Central Bank(Financial Supervision Department, Financial Monitoring Centre, Financial Stability and Development Department)	consolidated supervision, off-site and on-site inspection	CAR =18,6%, (Basel I).Підготовка до БазельII,III
Austria	Banking Act (Bankwesengesetz) and Regulation (EU) 575/2013, Building Society Act (Bausparkassengesetz (BSpG) Investment Fund Act (Investmentfondsgesetz) Account Register and Account Inspection Act, SSM(2014)	European Central Bank (ECB). Financial Market Authority (FMA).	Licensing of credit institutions and financial institutions (Article 1. The Banking Act), ECB licenses CRR credit institutions, consolidated supervision. Supervisory aspects of IT and digitalisation in the banking sector	leverage ratio(2021), (Basel II), CAR =18,4%,
Republic of Belarus	“Development Bank of the Republic of Belarus”	National Bank	supervision at the stage of state registration of banks and licensing of banks’ activities; current supervision based on an individual and consolidated bases, including off-site supervision and inspections	(Basel I),CAR=18,5% LCR,NSFR100% countercyclical buffer and a buffer of systemic significance(2018)
The federation of Bosnia and Herzegovina	Law on Banks and the Law on the Banking Agency	Banking Agency	via reports and on-site inspections with a focus on the inspection of dominant risk segments of banking operations	Підготовка до апровадження BaselII, III, CAR =15.7%,(БазельI)
Republika Srpska	Law on Banking Agency of Republika Srpska, Law on banks	Banking Agency of Republika Srpska	Запровадження SREP methodology, supervisory stress testing.	CAR =16,2%, (Basel I)

Провження дод. А

1	2	3	4	5
Bulgaria	Regulation (EU) No 575/2013 Directive 2013/36/EU, Law on Payment Services and Payment Systems(2018), Law on the Recovery and Resolution of Credit Institutions and Investment Firms	Bulgarian National Bank	Supervisory Review and Evaluation Process (SREP)	CAR =22,2%,(Basel II)
Croatia	The Credit Institutions Act and accompanying subordinate legislation,Regulation (EU) No 575/2013	The Croatian National Bank є членом European System of Financial Supervision	Аналіз звітів, моніторинг	IFRS 9 (2018) CAR=23,8%,(Basel I)
The Czech Republic	CRDIV / CRR (2017)	Czech National Bank є членом European Systemic Risk Board (ESRB) Співпраця зEBA,ESMA,EIOPA	SREP, аналіз кредитного та IT ризику. Підготовка до законодавчих змін щодо резервів в структурі капіталу банку згідно до CRD Директиви.	CAR=19.3%, (БазельII)
Estonia	Resolution Department of Finantsinspektsioon, SSM, інтеграція в межах SRM та SRB	Bank of Estonia, член ЄСЦБ та ESRB,Finantsinspektsioon член EBA,EIOPA,ESMA, IAIS,BSCEE Group, IOSCO, ESRB	SREP, аналіз потенційних нових напрямків нагляду та моніторингу фінансових інновацій. стрес-тест кредитного ризику	CAR=30,1%
Georgia	Organic Law on Georgia on National Bank of Georgia, Law on the Activities of Commercial Banks, Law of Georgia on the Securities Market, Law of Georgia on Microfinance Organizations, Law of Georgia on Non-Bank Depository Institutions - Credit Unions, “Regulation on Disclosure Requirements for Commercial Banks within Pillar 3” “Code of Ethics and Professional Conduct Standards for Commercial Banks” “Law Defining Minimum Capital Requirements for Commercial Banks” "Identification of Systematically Important Banks and Determining Systemic Buffers".	National Bank of Georgia, State Insurance Supervision Service of Georgia, The Supervisory Board	Створення спеціалізованих груп та департаментів з питань наглядової політики	CAR=18,9%, Common Equity Tier 1, Tier 1 and Total Regulatory Capital respectively being 7%, 8.5% and 10.5 %

Провження дод. А

1	2	3	4	5
Hungarian	Act LXIX of 2017 on harmonizing the laws governing the operation of financial markets and the trading of financial instruments transposed legislation of MiFID II. [Directive (EU) 2014/65 of the European Parliament and of the Council], Act CXLV of 2017 on harmonizing the laws on insurance and payment services implemented legislation of PSD2 [Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council] Act LIII of 2017 on the Prevention and Combating of Money Laundering and Terrorist Financing transposed legislation of the new AML Directive [Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council]	Central Bank of Hungary співпрацює з ESRB	перевірка та оцінка механізмів внутрішнього та зовнішнього контролю, забезпечення високої якості наданих даних,запровадження ICAAP, IFRS 9	CAR=20,2%,
Latvia	SSM, Law on the Financial and Capital Market Commission	Bank of Latvia,Financial and Capital Market Commission	проведення інспекцій на місці щодо дотримання регуляторних вимог та ефективності корпоративного управління; забезпечення розкриття правдивої інформації про діяльність учасників ринку	CAR=21.37%
Lithuania	Закон “Про Банк Литви” Payment Services Directive (PSD2, Directive (EU) 2015/2366).	The Bank of Lithuania член ЄСЦБ. ЕСВ видав 29 ліцензій компаніям FinTech та 5 спеціалізованим банкам (2017).	розробка інструментів для подання заявок для електронної ліцензії в межах переглянутої Директиви про оплату послуг (PSD2) розпочато оприлюднення планів інспекцій; зниження ліцензійного збору для банків, установ оплати та електронних грошей; • Запущено програму єдиного вікна для нового ринку учасників, зацікавлених у отриманні ліцензій у Литві; • Впроваджено концепцію регуляторної пісочниці та розроблено поправки до відповідного законодавства; • Запущено платформу на базі блокчейн під назвою LBChain • Видано 32 ліцензії (електронні гроші, платіжні установи та P2P-кредитування)	CAR=18.78%

Провження дод. А

1	2	3	4	5
Macedonia	Law on the National Bank of the Republic of Macedonia and the Banking Law The Decision on the methodology for determining the rate of the countercyclical capital buffer for exposure in the Republic of Macedonia, The Decision on the methodology for determining systemically important banksThe Decision on the methodology for developing a recovery plan for systemically important banksThe Decision on the methodology for managing leverage risk, The Decision amending the Decision on exposure limits and the Decision for amending the Decision on the accounting and regulatory treatment of foreclosed assets	Центральний банк Македонії, Single Supervisory Mechanism.	52 licensing procedures were realized, regular off-site analysis of the operations and the risk profiles of banks.	(1) capital conservation buffer maintained at 2.5% of the risk weighted assets; (2) countercyclical capital buffer which can be up to 2.5% of the risk weighted assets, or higher, depending on other systemic factors/indicators (3) capital buffer for systemically important banks which can range from 1% to 3.5% of the risk weighted assets, and (4) systemic risk buffer which can range from 1% to 3% of the risk weighted assets. CAR=15.7%
Moldova	the Law on Financial Institutions, CRDIV/CRR,national - Regulation on the banks' internal governance,Regulation on requirements to bank administrators. Regulation on holding equity interest in the capital of banksRegulation on licensing of bankse, Regulation on risk-weighted capital adequacy.	National Bank of Moldova	general provisions, licensing of banks, organization and administration of banks, conduct of banking operations, banking reporting, violations, remedial measures and sanctions, withdrawal of license and liquidation process of the bank at which the license was withdrawn.	CAR=31.3%, БазельIII
Montenegro	Law on Financial Leasing, Factoring, Purchase of Receivables, Micro-Lending and Credit-Guarantee Operations,Law regulates other financial services that were performed by unregulated entities in the country (leasing, factoring and purchase of receivables) to cover their establishment, operation and supervision. Decision Supplementing the Decision on Capital Adequacy of Banks (adopted in November 2017); • Decision Amending the Decision on Minimum Standards for Credit Risk Management in Banks (adopted in November 2017); • a new Decision on Chart of Accounts for Banks (adopted in December 2017); • Decision Amending the Decision on Bank Reporting to the Central Bank of Montenegro (adopted in December 2017). Support to Financial Services Regulation" funded by the European Commission, which is expected to be launched in 2018	Central Bank,	general provisions, licensing of banks, organization and administration of banks, conduct of banking operations, banking reporting, violations, remedial measures and sanctions, withdrawal of license and liquidation process of the bank at which the license was withdrawn.	IFRS 9 CAR=16.37%(БазельII)

Провження дод. А

1	2	3	4	5
Poland	Act of 21 July 2006 on Financial Market Supervision. CRDIV/CRR	the Polish Financial Supervision Authority (KNF), National Bank of Poland.	the safety of funds held on bank accounts, 2) compliance by the banks with the provisions of the Banking Act, the Act on the National Bank of Poland, their articles of association, and the acts granting the authorization to establish those banks. 3) that the banks' activities are carried out in accordance with Art. 70 para. 2 of the Act on Trading in Financial Instruments of July 29, 2005 with provisions of that Act, the Banking Act and the articles of association. SREP process	CAR=19.0%(БазельIII)
Romania	Banking Law, CRD IV/CRR and BRRD	National Bank of Romania	SREP process	IFRS 9 CAR=20.0%(БазельIII)
Russia	Law on Banks and Banking Activities ,On the Central Bank of the Russian Federation (Bank of Russia) Federal Law No. 281-FZ, dated 29 July 2017, 'On Amending Certain Laws of the Russian Federation with Regard to Improvement of Mandatory Requirements for Founders (Participants), Governing Bodies and Officials of Financial Institutions' Federal Law No. 212-FZ, dated 26 July 2017, 'On Amending Parts One and Two of the Civil Code of the Russian Federation and Certain Laws of the Russian Federation' (hereinafter referred to as Law No. 212-FZ) effective since 1 June 2018	Bank of Russia, the Bank of Russia Banking Supervision Committee	• fines: 247 credit institutions; • restrictions on individual transactions: 135 credit institutions; • bans on individual bank transactions: 28 credit institutions; • prescriptive orders33: 484 credit institutions; • bans to open branches: on 41 credit institutions; • appointment of provisional administration to manage a credit institution without licence revocation (including provisional administrations the functions of which are entrusted with the State Corporation Deposit Insurance Agency and LLC Fund of Banking Sector Consolidation Asset Management Company: 12 credit institutions	CAR=12.7%

Провження дод. А

1	2	3	4	5
Serbia	CRDIV/CRR,The Decision Amending the Decision on the Chart of Accounts and Contents of Accounts in the Chart of Accounts for Banks; • New Decision on Forms and Content of Items in Financial Statement Forms to Be Completed by Banks; • New Decision on collection, processing and submission of the data on state and structure of Accounts in Chart of Accounts for Banks; • The Decision Amending the Decision on the Classification of Bank Balance Sheet Assets and Off-balance Sheet Items; • The Decision Amending the Decision on Reporting Requirements for Banks.	National Bank of Serbia	The National Bank of Serbia, as supervisory body in the field of Prevention of Money Laundering and Financing of Terrorism (for banks, insurance sector, financial leasing providers, voluntary pension funds, payment institutions and electronic money institutions) has taken part in the improvement of AML / CFT system in the Republic of Serbia	IFRS 9, CAR=22.6%
Slovakia	SSM, CRDIV/CRR	National Bank of Slovakia, the Banking and Payment Services Supervision Department NBS is a member of the Eurosystem, which comprises the European Central Bank (ECB) and the national central banks (NCBs) of those countries that have adopted the euro	NBS in the cooperation with the Ministries of the Slovak Republic prepared some of draft laws and other generally binding financial market legislation, issued generally binding regulations for the implementation of financial market laws, elaborated and published methodological guidelines, recommendations explaining the application of laws and other generally binding legislation relating to supervised entities	CAR=18.81%(БазельIII)
Slovenia	SSM,SRM. The Bank of Slovenia Act (ZBan-2)	Bank of Slovenia, the Securities Market Agency (SMA), the Insurance Supervision Agency (ISA), National Payments Council and the Office for Money Laundering Prevention	the central bank carries out supervision of credit institutions in order to maintain the stability and security of their operations and for the creation of confidence in the banking system	CAR=19,8%(БазельII)
Turkey	CRDIV/CRR, the Regulatory Consistency Assessment Program (RCAP), undertaken by the Basel Committee on Banking Supervision in 2016, Banking Law Nr. 5411, Law on Bank Cards and Credit Cards	Banking Regulation and Supervision Agency of Turkey. Savings Deposit Insurance Fund (SDIF), Regulatory Consistency Assessment Program (RCAP)	The BRSA supervises the institutions under its responsibility with a risk based dynamic approach to ensure adequate, effective and sustainable supervision while using institutional capacity effectively.	CAR=16,8%

Провження дод. А

1	2	3	4	5
Ukraine	Constitution of Ukraine • Civil Code of Ukraine • Economic Code of Ukraine • Law of Ukraine On the National Bank of Ukraine • Law of Ukraine On Banks and Banking • Law of Ukraine On Households Deposit Guarantee System • Law of Ukraine On Financial Services and State Regulation of Financial Markets • Law of Ukraine On Joint Stock Companies • Law of Ukraine On Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of Proceeds from Crime, Financing of Terrorism and Financing the Proliferation of Weapons of Mass Destruction. Under the Laws of Ukraine On the National Bank of Ukraine and On Banks and Banking, the National Bank of Ukraine (NBU) is responsible for banking supervision and regulation in Ukraine. On 23 March 2017, the Law On Simplification of Procedures for the Reorganization and Capitalization of Banks was adopted	National Bank of Ukraine the National Commission for State Regulation of Financial Service Markets and the National Securities and Stock Market Commission.	introduction SREP	CAR=16.16%(БазельII), IFRS 9 implementation, introducing new requirements to capital (new capital structure, capital adequacy ratios) • introducing the new liquidity ratio, LCR i.e. Liquidity Coverage Ratio.

Джерело: складено автором за матеріалами BSCEE

Додаток Б

Аналіз найбільш розповсюджених методів обчислення «Вартості під ризиком, Var»

Назва методу	*Автор*	*Основні кроки побудови моделі*	*Переваги*	*Недоліки*
Параметричний/ нормальний/ лінійно-нормальний/ дельта-нормальний/ варіаційно-коваріаційний/ аналітичний. (Parametric VaR)	J.P.Morgan (1994) RiskMetrics methodology	Вибір вікна спостережень, обчислення логарифмів дохідностей, обчислення стандартних відхилень, побудова матриці кореляцій, побудова матриці коваріацій, побудова вектору активів. Обчислення VaR прийомами матричної алгебри (Підхід портфельної теорії Марковіца)	відносна простота оцінювання параметрів та агрегації оцінки для портфеля активів	Не реалістичність припущення про те, що дохідність активів розподілена нормально Можливість недооціни ризику через асиметрію та гостро вершинний ексцес Можливість недооцінки ризику через не стаціонарність параметрів розподілу
Історичний VaR/ метод історичного симулювання (HS VaR)	J.P. Morgan (1994) RiskMetrics methodology	Вибір вікна спостережень Обчислення історичних дохідностей Обчислення історичних P&L на основі даних активів та їх історичних дохідностей та вирахування Агрегація P&L в сумісний розподіл Обчислення VaR виходячи із і-го обраного персентиля розподілу (наявність коротких позицій враховується через знак позиції)	Модель не залежить від форми розподілу, не потребує оцінки параметрів, її реалізація доволі проста	Критична залежність реалістичності оцінок моделі від «глибини історичного вікна»
Імітаційне симулювання Монте Карло (MC VaR)	J.P. Morgan (1994) RiskMetrics methodology	Обчислення дрифту та волатильності на основі історичних дохідностей Обчислення кореляційної матриці активів Вибір форми розподілу випадкової величини і обчислення матриці випадкових величин Генерація множинних сценаріїв стохастичних значень цін активів з урахуванням їх кореляції та обчислення симульованої вартості позицій Обчислення VaR як різниця між поточною вартістю портфеля та симульованою вартістю, що припадає на обраний нижній і-й квантиль (для довгих позицій)/ як різниця між поточною вартістю портфеля та симульованою вартістю, що припадає на обраний верхній і-й квантиль (для коротких позицій), або як сума різниць вартостей для довгих та коротких позицій	гнучке та природнє врахування асиметрії, підвищеного ексцесу, кореляції та нелінійного зв'язку між цінами активів, які формують портфель можливість застосування для портфелів складної природи	залежність реалістичності оцінок від вибору форми розподілу, що імітується (високий модельний ризик)

Джерело: складено автором

Додаток В

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ АВТОРА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії та навчальні посібники:

1. Павлюк О.О. Сучасні світові стандарти банківського регулювання та їх імплементація в Україні : монографія. Київ: КНЕУ, 2018. 288 с. (12 д.а.).
2. Глобальний фінансовий розвиток: тенденції, технології, регулювання: монографія/ О.М. Мозговий, Т.О. Фролова, О.О. Павлюк та ін. Київ, 2017. 782 с. (45,55д.а., особисто автору - 1,4д.а.: підрозділ “Вплив міжнародних фінансових інститутів на оцінку ризиків діяльності банків”).
3. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: монографія : у 2 т. / Д.Г. Лук’яненко, А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк, О.О. Павлюк та ін. Київ, 2006. Т. 1. 816 с. (1,1 д.а., особисто автору – 0,8 д.а.: п.п. “Роль інновацій на валютному ринку України” - тенденції валютного ринку та особливості моніторингу валютного курсу; п.п. “Застосування сучасних кількісних моделей оцінки кредитного ризику позичальника” – світова практика застосування скорингових моделей).
4. Міжнародні фінанси: навч. посіб. / О.М. Мозговий, Т.Є. Оболенська, О.О. Павлюк та ін. Київ, 2005. 504 с. (21д.а., особисто автору - 2,1 д.а.: п.п.2 ”Еволюція світової валютної системи”, п.п. 8 “Міжнародна банківська справа”).
5. Міжнародні фінанси : навч. посіб. / О.М. Мозговий, О.О. Павлюк та ін. Київ, 2015. 515 с. (41,28 д.а., особисто автору - 1,8 д.а.: п.п.1 “Система міжнародних фінансів”, п.п.9 “Валютний ринок і валютні операції”).
6. Міжнародна економіка : навч. посіб. / В.Є. Сахаров, В.С. Будкін, О.О. Павлюк та ін. Київ, 2007. 432 с. (25,11 д.а., особисто автору – 2,1д.а.: Р.7 “Міжнародні розрахунки і платіжний баланс”).

У наукових фахових виданнях:

7. Павлюк О.О. Роль інновацій на валютному ринку. *Міжнародна економіка*. 2003. Вип. 39. С. 322-329. (0,4 д.а.).

8. Павлюк О.О., Павлюк Є.Д. Застосування сучасних кількісних моделей оцінки кредитного ризику позичальника. *Ринок цінних паперів України*. 2005. № 11-12. С. 74-80. (0,3 д.а., особисто автору - 0,2 д.а.: дослідження рис кількісних методів).

9. Павлюк О.О. Досвід міжнародних фінансових інститутів щодо оцінки екологічних та соціальних ризиків при кредитуванні корпоративних клієнтів. *Стратегія розвитку України*. 2014. № 1. С. 169-173. (0,3 д.а.).

10. Павлюк О.О. Політика управління валютним ризиком банку. *Вчені записки*. 2014. № 16. С. 192-198. (0,4 д.а.).

11. Павлюк О.О. Вплив положень Базель 1,2 на практики управління ризиками. *Стратегія розвитку України*. 2015. №1. С. 103-107. (0,3д.а.).

12. Павлюк О.О. Еволюція банківського нагляду в Україні. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління.* 2018. №3. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/14_2018/06.pdf (0,4д.а.). (дата звернення: 16.03.2018).

У наукових фахових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз та зарубіжних виданнях:

13. Павлюк О.О., Павлюк Є.Д. Щодо окремих аспектів застосування історичного підходу VaR. *Актуальні проблеми економіки* (Index Copernicus, EBSCOhost, Ulrichsweb Global Serials Directory, EconLit, Cabell's Directories of Publishing Opportunities, Google Scholar, ProQuest ABI/Inform). 2016. № 11. (0,4д.а., особисто автору - 0,3д.а.: дослідження методів оцінки VaR).

14. Павлюк О.О. Сучасні парадигми міжнародного банківського регулювання. *Причорноморські економічні студії* (Index Copernicus, Google Scholar). 2017. Вип. 17. С. 11-17. (0,4 д.а.).

15. Павлюк О.О. Вплив регуляторного середовища на управління активами і пасивами банку. *Науковий вісник Ужгородського національного*

університету. Сер. Міжнародні економічні відносини та світове господарство (Google Scholar). 2017. № 12. Ч. 2. С. 60-64. (0,3 д.а.).

16. Мозговий О., Павлюк О. Регуляторне середовище у розвитку світової банківської системи. *Міжнародна економічна політика* (Ulrichsweb™ Global Serials Directory, Google Scholar, Index Copernicus, Advaced Science Index, EBSCO, Scientific Indexing Services, CiteFactor, DOAJ, WorldCat, OAJI). 2017. № 1(26). С. 28-45. (1,06 д.а., особисто автору – 0,8 д.а.:аналіз особливостей світового регуляторного середовища).

17. Павлюк О.О. Базель ІІІ : актуальність та проблеми запровадження. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії* (Google Scholar). 2016. Вип. 5(05). С. 31–35. (0,25 д.а.).

18. Павлюк О.О. NSFR як важлива складова частина передового міжнародного стандарту ліквідності. *Причорноморські економічні студії* (Index Copernicus, Google Scholar). 2017. № 13. С. 13–17. (0,2 д.а.).

19. Мозговий О., Павлюк О. Розвиток банківського нагляду та регулювання України в контексті світового досвіду. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту* (Index Copernicus, Google Scholar). 2018. № 20. С. 198–206. (0,6 д.а., особисто автору – 0,3д.а.: дослідження сучасних особливостей регуляторного середовища банків в Україні).

20. Павлюк О.О. Розвиток систем банківського нагляду в країнах Центральної Європи. *Причорноморські економічні студії* (Index Copernicus, Google Scholar). 2018. № 26. С. 26–33. (0,4 д.а.).

21. Павлюк О.О. Предмет банківського нагляду в глобальному фінансовому просторі. *Причорноморські економічні студії* (Index Copernicus, Google Scholar). 2018. № 35. Ч. 2. С. 12-16. (0,2 д.а.).

22. Павлюк О.О. Сучасні тенденції розвитку світової банківської системи. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. *Сер. Економічні науки* (Index Copernicus, Google Scholar). 2014. Вип. 9. Ч. 4. С. 22-25. (0,2 д.а.).

23. Павлюк О.О., Павлюк Є.Д. Вимоги міжнародних фінансових організацій щодо оцінки екологічних та соціальних ризиків при проведенні

банками пасивних інвестиційних стратегій. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. *Сер. Економічні науки* (Index Copernicus, Google Scholar). 2014. Вип. 5. Ч. 1. С. 93-96. (0,2 д.а., особисто автору – 0,18 д.а.: дослідження вимог світових фінансових організацій до операцій банків).

24. Павлюк О.О., Черкезюк Д.В. Стан та перспективи розвитку ринку боргових фінансових інструментів України в умовах глобальної фінансової нестабільності. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. *Сер. Економічні науки* (Index Copernicus, Google Scholar). 2014. Вип. 5. Ч. 1. С. 96-99. (0,2 д.а., особисто автору – 0,1д.а.: дослідження сучасної структури ринку боргових фінансових інструментів).

25. Павлюк О.О. Основи управління банківським операційним ризиком. *Ефективна економіка* (Index Copernicus, Google Scholar). 2015. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4683. (0,25 д.а.). (дата звернення: 18.12.2015).

26. Павлюк О.О. Сучасні підходи в ризик менеджменті банків. *Глобальні та національні проблеми економіки* (Index Copernicus). 2016. № 10. URL: http://global-national.in.ua/archive/10-2016/22.pdf. (0,3д.а.). (дата звернення: 10.03.2014).

27. Павлюк О.О. Основні аспекти банківського регулювання Італії. *Інфраструктура ринку* (Index Copernicus). 2018. № 16. URL: http://www.market-infr.od.ua/uk/16-2018. (0,25 д.а.). (дата звернення: 05.03.2018).

28. Павлюк О.О. Вплив коефіцієнта LCR на контроль за банківською ліквідністю. *Економіка та суспільство* (Index Copernicus, CiteFactor, ESJI, SIS). 2016. № 7. 2016. URL: http://economyandsociety.in.ua. (0,4 д.а.). (дата звернення: 10.11.2016).

29. Павлюк О. Розвиток систем банківського нагляду в країнах Східної Європи. *Науковий вісник Ужгородського університету* (CrossRef, Index Copernicus, РІНЦ, Google Scholar). 2018. № 1. С. 356–363. (0,25 д.а.).

30. Павлюк Е. К основным элементам мировой системы банковского регулирования. *Прогресс*. 2017. № 7. С. 55–58. (0,25д.а.).

31. Павлюк Е. Современные подходы оценки достаточности капитала банка. *Modern Science*. 2017. №6. С. 23–29. (0,25д.а.).

В інших виданнях:

32. Павлюк О., Осика О. Особливості врегулювання проблеми міжнародного подвійного оподаткування. *Міжнародна інтеграція та інформаційне суспільство*: матеріали наук. конф. Київ, 2005. С. 68–72. (0,3д.а., особисто автору – 0,2д.а: вплив подвійного оподаткування на стан платіжного балансу). (форма участі – заочна).

33. Павлюк О.О. Досвід зарубіжних країн в застосуванні банківського нагляду та регулювання. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. *Сер. Економічні науки*. 2015. Вип. 22. Ч. 3. С. 206-112. (0,25 д.а.).

34. Павлюк О. Щодо стану банківського нагляду та регулювання в Україні. *Innovative economy: processes, strategies, technologies* : International Scientific Conference, January 27th, 2017. Kielce**,** 2017. С. 43–44. (0,2 д.а.). (форма участі – заочна).

35. Павлюк О. Щодо особливостей нагляду в банківській діяльності. *Наука та інновації як основні шляхи вдосконалення економічного потенціалу країни*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Львів, 2016. С. 8–9. (0,1 д.а.). (форма участі – заочна).

36. Павлюк О.О. Сучасні аспекти концепції ризик менеджменту банків. *Фінанси, бухгалтерський облік та підприємництво: національні особливості та світові тенденції*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., 18-19 берез. 2016 р. Київ: ГО”Київський економічний науковий центр”, 2016. С. 13-15. (0,1 д.а.). (форма участі – заочна).

37. Павлюк О.О. Сучасні аспекти банківського нагляду. *Зовнішня політика і дипломатія: український і світовий досвід*: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф., 23 груд. 2015 р. Київ: ДАУ при МЗС України, 2015. С. 167-168. (0,1 д.а.). (форма участі – заочна).

38. Павлюк О.О. Щодо перспектив розвитку банківського нагляду в Україні. *Сучасні концепції управління економічним розвитком країни*: зб. тез наук. робіт учасників Всеукр. наук.-практ. конф., 22-23 січн. 2016 р. Одеса: ЦЕДР, 2016. Ч. 1. С. 19-21. (0,1 д.а.). (форма участі – заочна).

39. Міжнародне оподаткування: навч.-метод. матеріали до вивчення дисципліни. Магістерські програми. Міжнародна економіка: Програма "Міжнародний облік і аудит". 2004-2005 навч. рік / кол. авт. під кер. О.М. Мозгового. Київ, 2004. 313 с. (0,4д.а.).

40. Павлюк О.О. Застосування методу конкретних ситуацій під час розв'язання педагогічних завдань у викладанні дисципліни "Міжнародні фінанси". *Навчальні інновації та їхній вплив на якість університетської освіти*: зб. матеріалів наук.-метод. конф., 29 січн. 2003 р. Київ: КНЕУ, 2003. 200 с. (0,4 д.а.). (форма участі – очна).

41. Павлюк О.О. Особливості бальної системи оцінки знань студентів та досвід її використання при викладанні курсу "Міжнародні фінанси". *Методичні та практичні аспекти застосування та розвитку системи контролю знань в університеті*: зб. матеріалів наук.-метод. конф., 26 січн.-3лют. 2004 р. Київ: КНЕУ,2004. 321 с. (0,08 д.а.). (форма участі – очна).

42. Павлюк О.О. Активізація навчального процесу при викладанні курсу "Міжнародні фінанси". *Удосконалення змісту та форм організації навчального процесу відповідно до міжнародних стандартів*: зб. матеріалів наук.-метод. конф., 2-4 лют. 2005 р. Київ: КНЕУ, 2005. Т. 2. 236 с. (0,08 д.а.). (форма участі – очна).

43. Павлюк О.О. Особливості врегулювання проблеми міжнародного подвійного оподаткування. *Міжнародна інтеграція та інформаційне суспільство*: матеріали наук. конф., 20 жовт. 2005 р. Київ: Науково-дослідний інститут міжнародних відносин НАУ, 2005. 157 с. (0,08 д.а.). (форма участі – заочна).

44. Павлюк О.О. До сучасних поглядів на проблематику міжнародного фінансового менеджменту. *Модернізація стратегій економічного розвитку в*

умовах глобальної нестабільності: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 22-23 лист. 2012 р. Київ: КНЕУ, 2012. 531 с. (0,2д.а.). (форма участі – очна).

45. Павлюк О.О. До особливостей управління банківськими ризиками при кредитуванні. *Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики*: зб. тез доп., 24 квітн. 2014 р. Київ: ДАУ при МЗС України, 2014. 160 с. (0,08д.а.). (форма участі – заочна).

46. Павлюк О.О. До основних аспектів моніторингу валютного курсу. *Реструктуризація глобального простору:історичні імперативи та виклики*: зб. тез доп. 23 квітн. 2015 р. Київ: ДАУ при МЗС України, 2015. С. 102-103. (0,08 д.а.). (форма участі – заочна).

47. Павлюк О.О. Актуальні проблеми світової банківської системи. *Соціально-економічні підсумки 2014 року: реалії та перспективи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 26-27 груд. 2014 р. Львів: ЛЕФ, 2014. Ч. 1. С. 108-111. (0,1 д.а.). (форма участі – заочна).

48. Павлюк О.О. Застосування методу конкретних ситуацій під час розв'язання педагогічних завдань у викладанні дисципліни "Міжнародні фінанси". *Навчальні інновації та їхній вплив на якість університетської освіти:* матеріали науково-метод. конф., 29 січня 2003 р. Київ. КНЕУ.(0,1д.а.). (форма участі – очна).

49. Павлюк О.О. До сучасного стану банківського нагляду та регулювання в Україні. *Модернізація та суспільний розвиток економіки держави та регіонів:* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 травня 2018 р. Київ: Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського.(0,08д.а.). (форма участі – заочна).

50. Павлюк Е.А. К вопросам актуальности банковского регулирования. *Проблемы эффективного управления государством*: материалы XXIX Междунар. научн. конф. Грузія, 2018. С. 81–82. (0,08д.а.). (форма участі – заочна).

51. Павлюк О.О. До сучасних аспектів банківського регулювання в Україні. *Перспективи та пріоритети розвитку економічної системи в умовах нестабільності*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпро, 2018. С. 19-22. (0,1 д.а.). (форма участі – заочна).

Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження Павлюк Олени Олександрівни "Розвиток систем банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи"

Дисертаційне дослідження Павлюк О.О. "Розвиток систем банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи" містить наукові результати, які можуть вирішувати науково-практичні проблеми розвитку банківського нагляду в Україні. Серед таких заслуговує на увагу те, що в зв'язку з тенденціями зростання обсягів ринку Fin -Tech послуг в Україні, відбувається зростання обсягів активів небанківських фінансових установ, які на противагу банківським установам є більш мобільними та незарегульованими. Але, загальними для усіх ринків небанківських фінансових послуг залишаються питання посилення відкритості на цих ринках, спрощення дозвільних процедур та скорочення строків їх проведення, максимального використання дистанційного контролю за платоспроможністю та виконанням фінансовими установами нормативів, розробки критеріїв призначення планових перевірок з метою мінімального втручання регулятора у господарську діяльність фінансових установ.

Тому дисертантка рекомендує, з метою подолання негативних явищ в цій сфері та для запровадження збалансованого та системного характеру в державне регулювання діяльності небанківських фінансових установ та суб'єктів нагляду на ринках небанківських фінансових послуг, внести зміни до Законів України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про недержавне пенсійне забезпечення», «Про страхування», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про кредитні спілки», «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», «Про іпотечні облігації», «Про Національний банк України», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про ліцензування видів господарської діяльності». Такі рекомендації враховані в Проекті закону 2413а від 20.07.2015 року "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо консолідації функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг".

Керівник Секретаріату Комітету
Верховної Ради України з питань
фінансової діяльності і банківської діяльності Прийма І.М.

АПАРАТ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
УПРАВЛІННЯ КАДРІВ

Підпис підтверджую:
Керівник Управління кадрів
Апарату Верховної Ради України
14 06 18
«» 20 р.

НАЦІОНАЛЬНА КОМІСІЯ
З ЦІННИХ ПАПЕРІВ
ТА ФОНДОВОГО РИНКУ

вул. Московська, 8, корпус 30
м. Київ, 01010, Україна
тел./факс 280-40-95
тел./факс 254-23-31
Код ЄДРПОУ 37956207
Web: http:// www.nssmc.gov.ua

NATIONAL SECURITIES
AND STOCK MARKET
COMMISSION

Building 30, 8, Moskovska St.,
Kyiv, 01010, Ukraine
phone/fax +38(044)254-25-70
phone/fax +38(044)254-23-77
Code of USRCOU 37956207
Web: http:// www.nssmc.gov.ua

08.06.18 № 07/18547

На № _____

Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження Павлюк Олени Олександрівни на тему: «Розвиток систем банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи»

Дисертаційне дослідження Павлюк О.О. «Розвиток систем банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи» містить науково-обґрунтовані результати, що загалом можуть вирішувати науково-практичні проблеми розвитку пруденційного нагляду в Україні. Здобувач пропонує регуляторним органам України, Національному банку України та Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку вирішити першочергове завдання – методологічного забезпечення процесу виконання обов'язкових мінімальних вимог до організації ефективної систем управління ризиками на законодавчий основі. Це, зокрема, стосується спільної розробки механізмів звітності та обліку. Заслуговує на увагу аналіз сучасних підходів аналізу ризиків, а саме методика оцінки ризику застосування параметричного підходу VaR для портфелю активів з позиціями в національній валюті (гривні), що переоцінюється в тверду валюту.

Рекомендації та висновки Павлюк О.О. були враховані при розробці проекту Закону України щодо захисту інвесторів від зловживань на ринках капіталу (більшість законодавчих змін, що закладені в цьому законопроекті направлені на імплементацію стандартів IOSCO у національне законодавство і створення умов для приєднання України до IOSCO MMoU). А також проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо впровадження Принципів функціонування регулятора ринків цінних паперів ІОСКО» щодо положень, які повинні розширити наглядові, слідчі та правозастосовні повноваження НКЦПФР.

144871

Керівник апарату НКЦПФР **Сахнацька О.А.**

НЕЗАЛЕЖНА АСОЦІАЦІЯ БАНКІВ УКРАЇНИ

Україна, 03150, м. Київ
вул. Червоноармійська, 72
під'їзд 3, поверх 3, офіс 96
тел.: +38 (044) 300-10-15
www.nabu.ua

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження Павлюк Олени Олександрівни "Розвиток систем банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи"

Висновки та положення, обґрунтовані в дисертаційному дослідженні "Розвиток систем банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи" Павлюк Олени Олександрівни рекомендуються для використання в банківському нагляді України. Дисертантом були зроблені пропозиції щодо подолання негативних явищ в банківській системі України шляхом втілення рекомендацій Базельського комітету та подальшого запровадження комплексної стратегії відновлення банківського бізнесу в Україні.

Так як Національний банк України з 2018 року запроваджує в тестовому режимі нові вимоги до ліквідності у вигляді коефіцієнта ліквідності LCR, автор рекомендує враховувати таку особливості фінансової системи, як нерозвинутість ринку цінних паперів та пропонує Національному банку України разом з НКЦПФР розробити спеціальні коефіцієнти оцінки активів. Доцільним є продовження реформації ринку корпоративного управління. Зокрема вдосконалення потребує законодавство міноретарних акціонерів банків України, яке б створило умови для укладання договорів між акціонерами та збільшило ефективність корпоративного управління в банківському секторі. Крім того суттєвою є рекомендація по розробці технічних та організаційних методів для реалізації дорожньої карти основної наглядової ініціативи Європейської Ради з фінансової стабільності - TLAC (Total Loss Absorbing Capacity). Мова йде про створення додаткового буферу капіталу банку за рахунок інструментів, які можуть бути конвертовані в акціонерний капітал у разі дефолту.

Асоціація «Незалежна асоціація банків України» вважає доцільним врахування висновків та рекомендацій дисертаційної роботи Павлюк О.О. при формуванні та розгляді проектів нормативних документів Національного Банку України або при розробці власних законодавчих ініціатив. Рекомендації Павлюк О.О. враховані в пропозиціях до проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту інвесторів від зловживань на ринках капіталу, реєст. № 6303 від 06.04.2017.

Виконавчий директор **Олена Коробкова**

12.08.2018 р.

002816

PIRAEUS BANK

Вих. № 1317-КР/07
Від 4.06.2018 р.

До ДВНЗ «Київський Національний Економічний Університет імені Вадима Гетьмана»

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Павлюк О.О. «Розвиток систем банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи»

Дисертаційне дослідження Павлюк О.О. "Розвиток систем банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи" містить раніше не захищені оригінальні положення та отримані автором нові науково - обгрунтовані результати, що в цілому можуть вирішувати науково-практичні проблеми розвитку банківського нагляду в Україні. Серед таких заслуговують на увагу:

1. Відповідно до Меморандуму між Україною та МВФ, НБУ розробив Положення про організацію системи управління ризиками в банках України. Це положення вже тривалий час обговорюється в банківських колах. В своєму звіті про фінансову стабільність в грудні 2017 року, НБУ рекомендує вже зараз втілювати норми положення з метою наближення до найкращих світових стандартів ризик-менеджменту. На відміну від попередніх нормативних документів, цей документ стосується виконання обов'язкових мінімальних вимог до організації ефективної систем управління ризиками, а його втілення необхідно планувати заздалегідь. Серед всіх положень цього документа вагоме місце займають вимоги по управлінню процентним ризиком банківської книги. Для виконання цієї

PIRAEUS BANK

вимоги важливим є наявність у банків достатнього спектру інструментів хеджування своїх ризиків, наприклад, таких як, процентний своп. Складається ситуація в якій є вимоги, але немає ініціатив створення механізму (законодавчого поля, ринкових умов) в яких могли б працювати ці інструменти.

2. На сьогодні в банківський системі України відсутні вимоги регулятора щодо застосування методики оцінки ризиків VaR. Практика використання банками цієї методики не досліджувалася. Принаймні аналіз такої практики, яку міг би провести банківський регулятор, не поширювався. Тому, зокрема, залишаються проблемними питання дослідження впливу методики на управлінські рішення банків. До цього часу залишається невідомим в якій кількості банків, які види та як часто використовується VaR, а також яку практичну користь він приносить менеджменту і якій вплив має в цілому на банківський сектор. Але навіть за відсутності таких досліджень, нажаль, наслідки руйнівної банківської кризи в Україні, з початку 2014, що триває і досі є переконливим свідоцтвом, того, що досвід застосування VaR в Україні є вкрай обмеженим.

Тому, заслуговує на увагу аналіз сучасних підходів аналізу ризиків, зокрема, методика оцінки ризику застосування параметричного підходу VaR для портфелю активів з позиціями в національній валюті (гривні), що переоцінюється в тверду валюту, що може призвести до заниження ризику втрат. Причиною є брак апроксимації емпіричного розподілу коливань доходностей до нормального розподілу. Така закономірність більше проявляється при аналізу довгих за розміром часових рядів. На думку автора, використання довших часових рядів даних для оцінки VaR впливає на об'єктивність результату. Відповідну гіпотезу можна перевірити наявними статистичними засобами: квантиль-квантиль графік, Хі – квадрат-тест тощо. В якості альтернативи ми пропонуємо історичний підхід VaR як такий, що не має обмежень на форму розподілу даних, що аналізуються. Автор робить висновок,

PIRAEUS BANK

що при застосуванні історичного підходу необхідно приділяти увагу особливостям роботи з короткими позиціями фінансових активів. Такий підхід може бути також застосовано в практиках управління ризиками банків.

Начальник управления бюджетування
та міжнародної звітності
АТ «ПІРЕУС БАНК МКБ» **Кваша В.М.**

UKRSIBBANK
BNP PARIBAS GROUP

Акт
про впровадження результатів дисертаційного дослідження Павлюк Олени Олександрівни "Розвиток систем банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи"

Акт складено про те, що висновки та положення дисертаційного дослідження Павлюк Олени Олександрівни "Розвиток систем банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи", поданого на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини, вносить певний вклад в вирішення проблем банківського нагляду та регулювання в банківській системі України.

Зважаючи на вагоме значення розділу дисертації про формування ризик-орієнтовного підходу банківського нагляду в Україні та рекомендацій дисертанта щодо застосування сучасних методик аналізу ризиків, керівництво банку вважає за доцільне використання висновків дисертаційного дослідження Павлюк О.О. в практиці ризик менеджменту банку. Зокрема, корисними є порівняльні дослідження розробки і застосування оцінок Var за параметричним підходом, за підходом історичного симулювання з використання методів бутстреппінгу, за підходом імітації стохастичного процесу (метод Монте Карло моделювання).

Зокрема, положення дисертаційного дослідження Павлюк О.О. було використано при вдосконаленні підходів до моделей VaR в системі ризик-менеджменту банку.

Заступник Голови Правління **Панов С.М.**

17/08/2018

Україна ПУБЛІЧНЕ ТОВАРИСТВО "УКРСИББАНК" м. Київ УКРСИББАНК код 09807750 №1

Публічне акціонерне товариство "УкрСиббанк"
вул. Андріївська, 2/12, м. Київ, 04070, Україна – тел.: +380 (44) 2012285 – тел./факс: +380 (44) 2304898 - www.ukrsibbank.com
пр-т Московський, 60, м. Харків, 61001, Україна - тел.: + 380 (57) 7388001 - тел./факс: + 380 (57) 7032620 - office@ukrsibbank.com

«Затверджую»
Проректор з наукової
роботи ДВНЗ «Київський
національний економічний
університет
імені Вадима Гетьмана,
доктор економічних наук,
професор
_____ Л.Л. Антонюк
26.04. 2018 р.

«Затверджую»
Проректор з науково-педагогічної
роботи ДВНЗ «Київський
національний економічний
університет
імені Вадима Гетьмана,
доктор економічних наук,
професор
_____ А.М. Колот
26.04. 2018 р.

ДОВІДКА

про впровадження в навчальному процесі результатів дисертації Павлюк Олени Олександрівни на тему: "Розвиток систем банківського нагляду в країнах Центральної та Східної Європи"

Наукові результати дисертаційного дослідження Павлюк О.О., доцента кафедри міжнародних фінансів, використовувались в навчальному процесі ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана" при викладанні студентам дисциплін "Міжнародне оподаткування", "Міжнародні біржові технології", "Міжнародні фінанси".

Автором особисто розроблено теми в курсі "Міжнародні фінанси": "Валютні операції", "Платіжний баланс та міжнародні розрахунки" та "Міжнародна банківська справа". Особисто автором було розроблено програми курсів "Міжнародне оподаткування", "Міжнародні біржові технології" та "Міжнародний банківський бізнес".

Декан факультету міжнародної
економіки і менеджменту Ю.М. Солодковський